

ΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ

ΣΕΥΠ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

Σπουδάστριες: Αγγελή Νίκη
Παπαλέξη Κωνσταντίνα

Υπεύθυνη Καθηγήτρια: κα Σικελιανού Δέσποινα

ΠΑΤΡΑ-2009

Θερμές Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας οφείλουμε να ευχαριστήσουμε όλους αυτούς που συνέβαλαν στην διεκπεραίωση αυτής της εργασίας.

Ιδιαίτερως ευχαριστούμε την κυρία Σικελιανού Δέσποινα, Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας των Τ.Ε.Ι. Πάτρας, για τη συνεχή καθοδήγηση, την πολύτιμη εμπειρία και την εποικοδομητική συνεργασία στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Καθώς και τις οικογένειες μας για όλα όσα μας έχουν προσφέρει, για την υπομονή και την εμπιστοσύνη που μας έδειξαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1^ο.

1.1 Εισαγωγή.....σελ.	7
1.2 Σκοπός Μελέτης.....σελ.	10
1.3 Ορισμοί εννοιών.....σελ.	11

Κεφάλαιο 2^ο. "Χαρακτηριστικά της νηπιακής ηλικίας"

2.1 Θεωρίες Ανάπτυξης κατά την εξελικτική ψυχολογία.....σελ.	15
2.2 Βιοσωματικός Τομέας Ανάπτυξης.....σελ.	20
2.3 Γνωστικός Τομέας Ανάπτυξης.....σελ.	21
2.3.1 Η θεωρία του Piaget.....σελ.	23
2.4 Συναισθηματικός Τομέας Ανάπτυξης.....σελ.	27
2.4.1 Η θεωρία της Mahler.....σελ.	32
2.5 Ψυχοκοινωνικός Τομέας Ανάπτυξης.....σελ.	32
2.5.1 Η θεωρία του Erikson.....σελ.	34
2.6 Ηθικός τομέας ανάπτυξης.....σελ.	38
2.6.1 Η θεωρία του Kohlberg.....σελ.	39

Κεφάλαιο 3^ο. “Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική συμπεριφορά του νηπίου”

- 3.1 Η σεξουαλικότητα του νηπίου.....σελ. 43
- 3.2 Η κοινωνιολογική προσέγγιση για τη σεξουαλικότητα του νηπίου.....σελ. 47
- 3.3 Η ψυχαναλυτική θεωρία του Freud για τη σεξουαλικότητα του νηπίου.....σελ. 54
- 3.4 Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Walter για τη σεξουαλικότητα του νηπίου.....σελ. 58
- 3.5 Η γνωστική-εξελικτική θεωρία του Kohlberg για τη σεξουαλικότητα του νηπίου.....σελ. 60

Κεφάλαιο 4^ο. “Η έκφραση της σεξουαλικότητας κατά τη νηπιακή ηλικία”

- 4.1 Ο νηπιακός αυνανισμός.....σελ. 63
- 4.2 Το συμβολικό παιχνίδι.....σελ. 69
- 4.3 Τα «πονηρά παιχνίδια».....σελ. 71

Κεφάλαιο 5^ο. “Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του νηπίου και οι συνέπειες στην ανάπτυξή του”

- 5.1 Σκοπός της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.....σελ. 73
- 5.2 Τρόποι κ μέθοδοι της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.....σελ. 78
- 5.3 Οι συνέπειες της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο άτομο
- 5.3.1 Αυτοεικόνα – Αυτοεκτίμηση.....σελ. 86
- 5.3.2 Η σχέση με το άλλο φύλοσελ. 89

5.4 Αρνητικές συνέπειες της έλλειψης της σεξουαλικής αγωγής στο άτομο.....σελ. 89	
5.4.1 Σεξουαλική Παρενόχληση – Σεξουαλική εκμετάλλευση.....σελ. 90	
5.4.1.1 Μέθοδοι πρόληψης της Σεξουαλικής εκμετάλλευσης του νηπίου.....σελ. 93	
5.4.2 Σεξουαλικές Παρεκκλίσεις.....σελ. 95	
5.4.3 Η Διαταραχή της ταυτότητας του φύλου.....σελ. 100	

Κεφάλαιο 6°. “Η συμβολή της οικογένειας στην σεξουαλική αγωγή του νηπίου”

6.1 Ο ρόλος της οικογένειας στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου.....σελ. 106	
6.2 Ο γονέας ως πρότυπο σεξουαλικής συμπεριφοράς.....σελ. 122	
6.2.1 Ο ρόλος της μητέρας στη σεξουαλική αγωγή.....σελ. 124	
6.2.2 Ο ρόλος του πατέρα στη σεξουαλική αγωγή.....σελ. 128	
6.3 Η αξία της επικοινωνίας γονέα – παιδιού.....σελ. 133	

Κεφάλαιο 7°. “Η συμβολή του κοινωνικού και του σχολικού περιβάλλοντος στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου”

7.1 Ο ρόλος του νηπιαγωγείου.....σελ. 138	
7.2 Ο ρόλος των συνομηλίκων.....σελ. 142	
7.3 Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.....σελ. 146	
7.4 Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Ελληνική Εκπαίδευση.....σελ. 150	
7.5 Η μέθοδος Projectσελ. 153	

**Κεφάλαιο 8^ο. “ Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νηπίων και
ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού”**

8.1 Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση & Κοινωνική Εργασία.....σελ.	156
8.2 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου.....σελ.	158
8.3 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην οικογένεια του νηπίου.....σελ.	160
8.4 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στο νηπιαγωγείο.....σελ.	165

Κεφάλαιο 9^ο.

Συμπεράσματα.....σελ.	168
-----------------------	-----

Κεφάλαιο 10^ο.

Προτάσεις-Εισηγήσεις.....σελ.	172
-------------------------------	-----

Βιβλιογραφία

1) Ελληνικά Βιβλία.....σελ.	174
2) Ξενόγλωσσα Μεταφρασμένα Βιβλία.....σελ.	177
3) Internet.....σελ.	179

Παράρτημα.....σελ...	180
-----------------------------	------------

Κεφάλαιο 1^ο.

1.1 Εισαγωγή

Σήμερα, το παιδί των τριών ετών κατακλύζεται καθημερινά από πληροφορίες που αφορούν το σεξ. Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς πρέπει να αντιμετωπίσουν την ομοβροντία από μηνύματα που έχουν σχέση με αυτό, αποτελεί κοινή ανησυχία και προβληματισμό. Πολλοί γονείς νιώθουν καταβεβλημένοι και αδύναμοι στην προσπάθειά τους να βρουν κατευθυντήριες γραμμές πάνω στο ζήτημα.

Η μελέτη αυτή είναι σημαντική γιατί διαπραγματεύεται ένα σημαντικό θέμα που αφορά την ψυχική υγεία και ισορροπία του ατόμου. Η σεξουαλική αγωγή αποτελεί ένα διαχρονικό ζήτημα για το οποίο οι μελέτες είναι περιορισμένες. Γι' αυτό και χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σ' αυτήν εφαρμόζοντας την από την παιδική ηλικία, έτσι ώστε το παιδί να εξελιχθεί σε ένα υγιές σεξουαλικά άτομο.

Σκοπός της παρούσας βιβλιογραφικής μελέτης είναι να διαπιστωθεί η σημασία της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης από την νηπιακή ηλικία, η οποία έχει ως απώτερο στόχο τη διατήρηση της σεξουαλικής υγείας κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής του ανθρώπου.

Αναλυτικότερα η μελέτη αυτή περιλαμβάνει:

Το πρώτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελείται από την Εισαγωγή, τον Σκοπό της μελέτης και τους Ορισμούς Εννοιών.

Το δεύτερο κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται μία αναφορά στους τομείς ανάπτυξης του ατόμου κατά τη νηπιακή ηλικία, οι οποίοι όπως διαπιστώνεται

από θεωρητικούς ψυχαναλυτές είναι η βάση για την ομαλή εξέλιξη του ανθρώπου.

Ακολουθεί μια γενικότερη θεώρηση για την έμφυτη ορμή της σεξουαλικότητας που εμφανίζει ο άνθρωπος από την βρεφική ηλικία και η οποία παρουσιάζει αλλαγές κατά την ανάπτυξη του. Επίσης, αναλύεται και ο τρόπος που εμφανίζεται η σεξουαλικότητα στην νηπιακή ηλικία, σύμφωνα με τους Freud, Walter, Kohlberg.

Άλλο ένα κεφάλαιο σημαντικό για το χειρισμό της σεξουαλικότητας του νηπίου είναι ο τρόπος με τον οποίο την εκφράζει. Ο αυνανισμός είναι ένας από τους τρόπους έκφρασης, ο οποίος χρίζει ιδιαίτερης προσοχής από τους γονείς, καθώς η λάθος αντιμετώπιση του, πιθανόν να προκαλέσει αρνητικές επιπτώσεις. Επιπλέον δίνεται σημασία και στους τρόπους έκφρασης μέσα από το παιχνίδι.

Το πέμπτο κεφάλαιο εκτείνεται στο σκοπό της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και στους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται, είτε άμεσα είτε έμμεσα. Επίσης, αναλύονται οι θετικές συνέπειες από τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και οι αρνητικές από την έλλειψη αυτής.

Ο ρόλος της οικογένειας γενικότερα, αλλά και πώς τα μέλη της συμβάλλουν στην σεξουαλική αγωγή του παιδιού, είναι το επόμενο κεφάλαιο της μελέτης αυτής, στο οποίο δίνεται έμφαση ο ρόλος του κάθε γονέα (μητέρα, πατέρα) ξεχωριστά, αλλά και η αξία της επικοινωνίας των δύο γονέων με το παιδί.

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται πώς το κοινωνικό και σχολικό περιβάλλον επηρεάζει το παιδί μέσω της ενημέρωσης που προσφέρει. Επίσης γίνεται αναφορά για την περιορισμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση

στην προσχολική εκπαίδευση αλλά και τη μέθοδο Project που δυστυχώς σπάνια εφαρμόζεται.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζεται γενικά ποιά είναι η σχέση της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης με την Κοινωνική Εργασία και ποιά η συμβολή του Κοινωνικού Λειτουργού στην σεξουαλική εκπαίδευση του παιδιού μέσα από την οικογένεια και το νηπιαγωγείο.

Σημαντικό είναι και το περιεχόμενο του παραρτήματος όπου αναφέρονται ερωτήματα με τη γλαφυρότητα, την αυθεντικότητα και τον αυθορμητισμό που χαρακτηρίζει τα παιδιά, καθώς και ερωτήματα που κάνουν οι γονείς. Τα παραδείγματα που παρουσιάζονται αποσκοπούν στο να διασαφηνίσουν πώς τα παιδιά εξηγούν ή κατανοούν τον κόσμο στη συγκεκριμένη αναπτυξιακή περίοδο της ζωής τους.

1.2 Σκοπός Μελέτης

Γενικός σκοπός της βιβλιογραφικής μας μελέτης είναι να εντοπισθεί και να μελετηθεί η αναγκαιότητα της σεξουαλική διαπαιδαγώγησης από τη νηπιακή ηλικία.

Ειδικότερα μας ενδιέφερε να μελετήσουμε:

- i. Τα χαρακτηριστικά της νηπιακής ηλικίας
- ii. Τη σεξουαλικότητα του νηπίου και τα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής του συμπεριφοράς
- iii. Τους τρόπους έκφρασης της σεξουαλικότητας του νηπίου
- iv. Τις συνέπειες της σεξουαλικής αγωγής στη ζωή του νηπίου και στην μετέπειτα ζωή του
- v. Τη συμβολή της οικογένειας και του σχολικού περιβάλλοντος στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου

1.3 Ορισμοί Εννοιών

Αυνανισμός, ονομάζεται η χρήση των χεριών ή κάποιου αντικειμένου για να προσφέρει σεξουαλική ευχαρίστηση στον εαυτό του. Ο αυνανισμός είναι ένας τρόπος για να ανακαλυφθεί πως ανταποκρίνεται το σώμα στο σεξουαλικό ερεθισμό.

(Morris, 2005)

Εξελικτική Ψυχολογία είναι ο επιστημονικός κλάδος, ο οποίος μελετά τις αλλαγές που υφίσταται ο ψυχολογικός κόσμος του ατόμου με την πάροδο της ηλικίας. Ουσιαστικά μελετά το άτομο στις διάφορες φάσεις της ζωής του, από την σύλληψη ως την ωριμότητα.

(Παρασκευόπουλος, 1980)

Εξελικτική Ψυχολογία, μελετά την εξέλιξη της συμπεριφοράς του ανθρώπου και την πορεία των αλλαγών που υφίσταται στην ψυχική του ζωή από τη σύλληψη μέχρι το τέλος της ζωής του.

(Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001)

Επικοινωνία, ορίζεται κάθε ενέργεια με την οποία ένα ή περισσότερα άτομα επιτυγχάνουν να επιδρούν, σκόπιμα ή όχι, πάνω στην αντίληψη, τα συναισθήματα, τις συγκινήσεις, τις σκέψεις ή τις πράξεις ενός ή περισσότερων ατόμων.

(Σακκελαρόπουλος, 2001)

Ανάπτυξη ορίζονται οι μεταβολές που συντελούνται στις φυσικές και νευρολογικές δομές, τη συμπεριφορά, και τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου. Πρόκειται για αλλαγές διάρκειας που γίνονται προοδευτικά, με τρόπο συστηματικό και καθορισμένο, και τείνουν προς ένα ορισμένο σκοπό.

(Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001)

Κοινωνικοποίηση, είναι η διαδικασία με την οποία το παιδί μαθαίνει να συμπεριφέρεται κατά τα πρότυπα της ομάδας στην οποία προορίζεται να ζήσει και να δράσει. Μέσω της διαδικασίας αυτής το παιδί αποκτά την κοινωνική συνείδηση και τον αυτοέλεγχο που απαιτείται για να γίνει υπεύθυνο μέλος της κοινωνίας.

(Παρασκευόπουλος, 1980)

Κοινωνικοποίηση, είναι η διαδικασία μέσα στην οποία οι άνθρωποι γίνονται αποδεκτά μέλη του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκουν, μαθαίνοντας τις αξίες, τα πιστεύω, τα ήθη και τους κανόνες συμπεριφοράς της εν λόγω κοινωνίας.

(Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001)

Κοινωνική Εργασία, είναι μια ανθρωποκεντρική επιστήμη που παραπέμπει σε μια εργασία η οποία επιτελείται στα πλαίσια της κοινωνίας, για το κοινωνικό όφελος, με κοινωνικά κριτήρια, με γενικά αποδεκτό τρόπο, και από μέλη ή χάριν των μελών και των λειτουργιών που την απαρτίζουν .

(Καλλινικάκη, 1998)

Κοινωνική Εργασία, είναι μια υπηρεσία η οποία παρέχεται από έναν άνθρωπο, τον κοινωνικό λειτουργό, προς ένα η περισσότερα άτομα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά τις δυσκολίες που συναντούν, στα πλαίσια της ατομικής του ή ομαδικής τους ζωής.

(Καλλινικάκη, 1998)

Οικογένεια, (Family) είναι μια θεσμοθετημένη βιο-κοινωνική μονάδα που αποτελείται από δύο τουλάχιστον ενήλικα άτομα ετερόφυλα και μη συγγενικά εξ αίματος που έχουν συζευχθεί καθώς και (τα κατιόντα μέλη) τέκνα αυτών, η καλούμενη έτσι και "πυρηνική οικογένεια".

(www.wikipedia.gr, 2009)

Σεξ: στην σημερινή εποχή χρησιμοποιείται ο όρος «σεξ» για να αναφερθούμε στη βιολογική πλευρά της αναπαραγωγής. Αυτή η πλευρά περιλαμβάνει την ανατομία (κατασκευή) και τη φυσιολογία (λειτουργία) των δύο φύλων. Επίσης χρησιμοποιείται προκειμένου να γίνει αναφορά στη σεξουαλική διέγερση, τη συντροφικότητα και την εγκυμοσύνη.

(Αντωνοπούλου, 1997)

Σεξουαλικότητα: είναι το σύνολο των βιολογικών ενορμήσεων, που αποτελούν το υπόστρωμα για την αναπαραγωγική λειτουργία του ανθρώπου.

(Γιοσαφάτ, 1987)

Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση: είναι η διαδικασία ενημέρωσης των νέων αλλά και των μεγαλύτερων ανθρώπων σχετικά με την αναπαραγωγή, τη συνουσία και τις σεξουαλικές σχέσεις.

(www.Wikipedia.gr)

Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση: είναι ένα γνωστικό πλαίσιο μάθησης των εκφράσεων και του περιεχομένου της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και εντάσσεται μέσα σε ένα πρόγραμμα εξερεύνησης των βιολογικών, συναισθηματικών, κοινωνικών, πνευματικών, και διανοητικών παραγόντων που συνθέτουν την ανθρώπινη προσωπικότητα.

(Αντωνοπούλου, 1997)

Σεξουαλικές Παρεκκλίσεις: (παρα= παρέκκλιση και φιλία), διαταραχή του σεξουαλικού σκοπού ή στόχου.

(Μάνος, 1988)

Κεφάλαιο 2^ο. “Χαρακτηριστικά της νηπιακής ηλικίας”

2.1 Θεωρίες Ανάπτυξης κατά την εξελικτική ψυχολογία

Η ανάπτυξη περιλαμβάνει τις μεταβολές που συντελούνται στις φυσικές και νευρολογικές δομές, τη συμπεριφορά, και τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου. Πρόκειται για αλλαγές διάρκειας που γίνονται προοδευτικά με τρόπο συστηματικό και καθορισμένο και τείνουν προς έναν ορισμένο σκοπό. Οι μεταβολές αυτές συντείνουν στην κοινωνικοποίηση, η οποία είναι η διαδικασία με την οποία το νήπιο μαθαίνει να συμπεριφέρεται κατά τα πρότυπα της ομάδας στην οποία προορίζεται να ζήσει και να δράσει. Μέσω της διαδικασίας αυτής, το παιδί αποκτά την κοινωνική συνείδηση και τον αυτοέλεγχο που απαιτείται για να γίνει υπεύθυνο μέλος της κοινωνίας. Με την κοινωνικοποίηση οι άνθρωποι γίνονται αποδεκτά μέλη του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκουν μαθαίνοντας τις αξίες, τα πιστεύω, τα ήθη και τους κανόνες συμπεριφοράς της εν λόγω κοινωνίας. Αυτό σημαίνει πως και η σεξουαλική συμπεριφορά διαμορφώνεται και εκδηλώνεται ανάλογα τα πλαίσια του κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στα οποία το παιδί ζει (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Η ανάπτυξη είναι μια πολύπλοκη διαδικασία. Από τη μελέτη της διαδικασίας αυτής απομονώθηκαν από τους ειδικούς μερικές βασικές αρχές οι οποίες έχουν εφαρμογή σε όλα τα παιδιά και σε όλες τις πλευρές της ψυχικής ανάπτυξης, την προσωπική, την κοινωνική την συναισθηματική και την γνωστική.

Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

- Η ανάπτυξη επηρεάζεται από την ωρίμανση, δηλαδή από τις βιολογικές μεταβολές του ατόμου, οι οποίες προκύπτουν από την αλληλεπίδραση κληρονομικών παραγόντων και περιβάλλοντος.
- Η μάθηση συμβάλλει στην ανάπτυξη.
- Η εμπειρία ευνοεί την ανάπτυξη.
- Η ανάπτυξη είναι συνεχής και επάλληλη, ακολουθεί δηλαδή μια συγκεκριμένη σειρά. Καθώς το άτομο ωριμάζει, μαθαίνει και αποκτά εμπειρίες, εξελίσσεται δηλαδή η ανάπτυξη του.
- Κάθε άτομο αναπτύσσεται με διαφορετικό ρυθμό (Καψάλης, 2006).

Στη βάση αυτή της θεωρίας βρίσκεται η αντίληψη ότι το άτομο κατά την πορεία του προς την ωριμότητα και την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του περνάει από συγκεκριμένα στάδια. Οι αλλαγές μάλιστα που βιώνει μπορεί να είναι πολύ απότομες. Το σίγουρο είναι πως η σειρά των σταδίων δεν αλλάζει, μολονότι η διάρκεια παραμονής στο καθένα είναι διαφορετική από παιδί σε παιδί. Διαφορετικές είναι και οι ικανότητες που αποκτά, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις. Είναι αδύνατον να υπερπηδήσει ένα στάδιο, αν και είναι δυνατόν σε οποιοδήποτε και να είναι, να επιδείξει μορφές συμπεριφοράς οι οποίες είναι χαρακτηριστικές προηγούμενων σταδίων (Καψάλης, 2006).

Μία άλλη άποψη την οποία υποστηρίζουν οι επιγενετικές θεωρίες αναφέρει πως η ανάπτυξη είναι μια βαθμιαία μεταβολή και διαφοροποίηση από την αρχική κατάσταση και πως αποτελεί βάση για την επόμενη. Μεγάλη σημασία σε αυτή τη διαδικασία έχουν οι εμπειρίες των πρώτων παιδικών χρόνων, οι οποίες αποτελούν και τα θεμέλια πάνω στα οποία στηρίζεται η όλη πορεία της ανάπτυξης και η διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου.

Οι εμπειρίες αυτές κατευθύνουν μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες οδηγούν στη δραστηριοποίηση και αναζήτηση κατάλληλων ερεθισμάτων του περιβάλλοντος (Καψάλης, 2006).

Οι περισσότεροι γονείς δεν γνωρίζουν πόσο σημαντικό είναι να παρέχονται στα παιδιά ευκαιρίες για την απόκτηση εμπειριών αλλά το κατανοούν με την διαίσθηση. Με την διαίσθηση αντιλαμβάνονται και ποιες διαδικασίες ολοκληρώθηκαν και ποιες χρειάζονται περαιτέρω άσκηση. Είναι γνωστό, πως από παιδί σε παιδί διαφέρει ο ρυθμός της προόδου και της διέλευσης από τις διάφορες φάσεις και τα διάφορα στάδια. Επομένως, σημαντικό παράγοντα επιτυχίας αποτελεί η σωστή χρονική στιγμή της προσφοράς των κατάλληλων ερεθισμάτων κι αυτό γιατί η σωστή χρονική στιγμή δεν σχετίζεται τόσο με την ηλικία του παιδιού, όσο κυρίως με την αναπτυξιακή του βαθμίδα, αφού αυτά τα δύο δεν συμβαδίζουν πάντοτε σε όλα τα παιδιά. Βασική προϋπόθεση για αποτελεσματική διαπαιδαγώγηση είναι το περιβάλλον να ανταποκρίνεται με τον κατάλληλο τρόπο στις ανάγκες του παιδιού. Αυτό σημαίνει πως θα πρέπει να εξασφαλίζεται η ικανότητά του να διατηρεί την αυτοκυριαρχία του και να ρυθμίζει με ηρεμία την σχέση του με τα πρόσωπα και τα αντικείμενα του περιβάλλοντός του, καθώς και να επικεντρώνεται σε οτιδήποτε συμβαίνει γύρω του συμμετέχοντας ενεργά. Ήδη κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους, αρχίζουν να αποκτούν την ικανότητα αυτή. Αν ένα παιδί δεν είναι σε θέση να διατηρείται σε μια κατάσταση ηρεμίας και παράλληλα επικεντρωμένης προσοχής, τότε πρέπει οι γονείς του να ασχοληθούν παραπάνω με αυτό, ανεξάρτητα από την ηλικία στην οποία βρίσκεται. Άλλη μια προϋπόθεση, είναι η ικανότητα του παιδιού να αναπτύσσει σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Από τεσσάρων έως έξι μηνών

αρχίζει το βρέφος να εξερευνά το πρόσωπο της μητέρας του και να του χαμογελά. Αν αντίθετα δεν αναπτύξει την ικανότητα αυτή ήδη κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του, είναι πολύ πιθανόν να γίνει δύσπιστο και απομονωμένο και σε πολλές περιπτώσεις να μην αντιλαμβάνεται καθαρά και να μην συμμετέχει σε αυτό που κάνουν οι άλλοι. Οπότε κλείνεται ακόμη περισσότερο στον εαυτό του και χάνει την επαφή με τους άλλους και γενικότερα με το περιβάλλον, αδυνατώντας να αναπτύξει σχέσεις εμπιστοσύνης. Τέλος, θα πρέπει να παρακινηθεί στην Ανάπτυξη του Εγώ. Αυτό σημαίνει πως με τη πάροδο του χρόνου και την εξελικτική του ανάπτυξη θα πρέπει να είναι σε θέση να χρησιμοποιεί τρόπους επίλυσης προβλημάτων και να διαχειρίζεται πιο σύνθετες αλληλεπιδράσεις μεταξύ του ίδιου και άλλων προσώπων ώστε να αναπτύσσεται το Εγώ τους (Καψάλης, 2006).

Συγκεκριμένα, το παιδί όταν έρχεται στον κόσμο έχει αναπτύξει ελάχιστα σχήματα συμπεριφοράς. Τα περισσότερα αναπτύσσονται προοδευτικά μέσα από μία εναλλαγή πολύπλοκων γενετικών, περιβαλλοντικών, κοινωνικών και συναισθηματικών παραγόντων, τα οποία διαμορφώνουν την προσωπικότητα του ατόμου με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ανάλογα το στάδιο εξέλιξης στο οποίο βρίσκεται ηλικιακά (Μάνος, 1997).

Η εξέλιξη καλύπτει ένα τεράστιο φάσμα το οποίο περιλαμβάνει τις εξής τρεις φάσεις: την Ανάπτυξη, την Ωριμότητα και την Ενέλιξη. Η Ανάπτυξη αρχίζει από την σύλληψη και εκτείνεται ως την πλήρη διαμόρφωση και ενεργοποίηση των ψυχοσωματικών χαρακτηριστικών έως το 20^ο περίπου έτος. Κατά την Ωριμότητα, το άτομο παρουσιάζει και αναπτύσσει πληρότητα και μέγιστη απόδοση στη λειτουργικότητά του (21^ο ως 35^ο έτος περίπου) και

τέλος κατά το στάδιο της Ενέλιξης, οι λειτουργίες του ατόμου (35^ο έτος έως γεροντική ηλικία) παρουσιάζουν βαθμιαία κάμψη στις βιολογικές και ψυχικές λειτουργίες (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Κατά την φάση της ανάπτυξης το άτομο διαφοροποιείται προοδευτικά ως προς τέσσερις τομείς ανάπτυξης : το βιοσωματικό και ψυχοκινητικό τομέα, τον γνωστικό τομέα, τον ψυχοκοινωνικό - συναισθηματικό τομέα και τέλος τον ηθικό τομέα. Η αναφορά στα Στάδια Εξέλιξης του ατόμου βασίζονται κατά κύριο λόγο σε θεωρίες αναπτυξιακών ψυχιάτρων όπως ο Sigmund Freud, ο Erik Eriksson, ο Jean Piaget, η Margaret Mahler, κ.α. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι βλέπουν την ανάπτυξη σαν μια ενεργή διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από τις έμφυτες ορμές του ατόμου αλλά και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Αρχικά, ο βιοσωματικός-ψυχοκινητικός τομέας ασχολείται με την φυσική ή βιολογική ανάπτυξη του ατόμου. Μελετά τις μεταβολές που γίνονται στο σώμα του και στις κινητικές δεξιότητες που αποκτά το άτομο κατά την ανάπτυξή του.

Κατά δεύτερο λόγο, ο γνωστικός τομέας, ο οποίος μελετά το πώς μεταβάλλεται η ανθρώπινη νόηση, πως γίνεται η εκμάθηση και η εξέλιξη της γλωσσικής ικανότητας και γενικά με ποιους τρόπους επέρχεται η μάθηση.

Τρίτον, ο ψυχοκοινωνικός - συναισθηματικός τομέας, περιλαμβάνει θέματα που έχουν σχέση με την οικογένεια, τους ρόλους του φύλου, τους συνομηλικούς τους κ.λ.π. Ενδιαφέρεται δηλαδή για τις αλλαγές στη συμπεριφορά και στα συναισθήματα με τις οποίες το παιδί εξελίσσεται στις διαπροσωπικές του σχέσεις (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Και τέλος ο ηθικός τομέας ανάπτυξης, όπου το παιδί διαμορφώνει ηθικές συνήθειες και έξεις συμπεριφοράς μέσω της επικοινωνίας του με τους ανθρώπους του περιβάλλοντος.

2.2 Βιοσωματικός Τομέας Ανάπτυξης

Κατά τη νηπιακή ηλικία η ποικίλη βιοσωματική - ψυχοκινητική ανάπτυξη των προηγούμενων ηλικιακών περιόδων συνεχίζεται, γίνεται όμως με επιβραδυνόμενο ρυθμό και δεν παρουσιάζει τις δραματικές αλλαγές της βρεφικής ηλικίας. Η σωματική και κινητική ανάπτυξη της περιόδου αυτής, θεωρείται περισσότερο αποτέλεσμα άσκησης και εμπειρίας και γι' αυτόν το λόγο υπάρχουν ατομικές διαφορές, οι οποίες γίνονται καλύτερα διακριτές με την πάροδο της ηλικίας (Παρασκευόπουλος, 1980).

Ένα βασικό επίτευγμα στο σωματικό τομέα κατά τη νηπιακή ηλικία είναι η πρόοδος στον τομέα του ελέγχου και του συντονισμού των κινήσεων. Οι κινήσεις του σώματος γίνονται με μεγαλύτερη ευκολία και αποτελεσματικότητα απ' ότι στη βρεφική ηλικία. Επιπλέον, είναι περισσότερο ειδικές και διαφοροποιημένες με αποτέλεσμα να εξοικονομείται δύναμη και οι δραστηριότητες που απαιτούν αισθησιοκινητικό συντονισμό, ισορροπία και κατανόηση χώρου να εκτελούνται με περισσότερη ακρίβεια, σταθερότητα και άνεση (Παρασκευόπουλος, 1980).

Βαθμιαία πρόοδος παρατηρείται επίσης και σε διάφορες καθημερινές δραστηριότητες αυτοεξυπηρέτησης όπως π.χ. στη λήψη τροφής, την ένδυση, την υπόδηση, τη χρήση τουαλέτας, την καθαριότητα του σώματος κ.τ.ό. (Παρασκευόπουλος, 1980).

2.3 Γνωστικός Τομέας Ανάπτυξης

Προκειμένου να βοηθηθεί το παιδί στην ανάπτυξη του, πρέπει οι γονείς αλλά και το κοντινό του περιβάλλον, να έχουν την κατάλληλη πληροφόρηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο σκέφτεται, ερμηνεύει τις εμπειρίες του και χρησιμοποιεί τις έννοιες. Με άλλα λόγια πρέπει να ξέρουν με ποιο τρόπο το παιδί καταφέρνει μέσω των γνωστικών λειτουργιών να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του.

Η νηπιακή ή προσχολική ηλικία, διαρκεί από το δεύτερο μέχρι το έκτος έτος της ηλικίας του παιδιού, μέχρι δηλαδή την είσοδο του στο σχολείο. Κύριο χαρακτηριστικό της ηλικίας αυτής είναι η ραγδαία ανάπτυξη στον νοητικό και γλωσσικό τομέα καθώς και η απόκτηση της ικανότητας για αναπαραστασιακή σκέψη. Η ικανότητα αυτή εμφανίζεται στο τέλος της βρεφικής ηλικίας, αλλά αναπτύσσεται γρήγορα στην προσχολική καθώς το παιδί γίνεται ικανό να παραγάγει εσωτερικά σύμβολα που αντιπροσωπεύουν αντικείμενα και συμβάντα ακόμη κι αν δεν βρίσκονται μέσα στο αντιληπτικό του πεδίο, κάνοντας απλή ανάκληση γεγονότων του παρελθόντος. Γι' αυτό και όταν συναλλάσσεται με άλλα πρόσωπα και πράγματα του δίνεται η δυνατότητα να τα χειρίζεται εσωτερικά, στο νου. Άρα, ουσιαστικά το παιδί μπορεί πλέον να αναπτύξει την ικανότητα της σκέψης και να προβλέψει κάποια πράγματα για το εγγύς μέλλον. Το μεγαλύτερο ίσως επίτευγμα στη σκέψη του είναι η κατάκτηση του συμβολισμού. Η ικανότητα δηλαδή να μπορεί να δημιουργεί αυθαίρετες σχέσεις μεταξύ ενός αντικειμένου και μιας ιδέας που απέχει αρκετά από τις φυσικές ιδιότητες του αντικειμένου. Ένδειξη της αναπαραστασιακής σκέψης είναι το συμβολικό παιχνίδι όπου το παιδί

αναπαριστά μία δραστηριότητα την οποία έχει δει στο άμεσο παρελθόν (Βοσνιάδου, 2005).

Η ανάπτυξη της συμβολικής λειτουργίας συμπίπτει χρονολογικά με την εμφάνιση της γλωσσικής ικανότητας και βοηθά το νήπιο με διάφορους τρόπους, καθώς το εξοπλίζει με την ικανότητα να θυμάται και να ανακαλεί στην μνήμη του αντικείμενα και εμπειρίες ώστε να μπορεί να επεξεργαστεί και να οργανώσει δεδομένα με μεγαλύτερη ευκολία και τέλος να επικοινωνήσει λεκτικά με το περιβάλλον του (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Επιπλέον, στην ηλικία αυτή το παιδί αρχίζει να διαφοροποιεί τα συναισθήματα του και να διευρύνει τους τρόπους έκφρασης του. Είναι έτοιμο να αναπτύξει σχέσεις και με άλλους ανθρώπους, πέρα από την μητέρα του, αρχίζει να αποκτά την αίσθηση του εαυτού του και να καταλαβαίνει τις διαφορές ανάμεσα στους κοινωνικούς ρόλους και στα φύλα. Μαθαίνει επίσης να ελέγχει την επιθετικότητα του, να συμβιβάζεται με κοινωνικούς κανόνες, οι οποίοι αποτελούν τη βάση της ανάπτυξης της κοινωνικής συνείδησης και της ηθικής συμπεριφοράς (Βοσνιάδου, 2005).

2.3.1 Η θεωρία του Piaget

Μέχρι την εποχή του Piaget το παιδί θεωρούνταν ως homunculus, δηλαδή «σμικρογραφία του ενήλικα», του οποίου η νόηση λειτουργεί όπως εκείνη των ενηλίκων, σε στενότερη και μικρότερη κλίμακα βέβαια. Καθώς όμως το παιδί συσσωρεύει γνώσεις και εμπειρίες, διευρύνεται σταδιακά. Ο Ελβετός ψυχολόγος Piaget, ανέτρεψε αυτή την ιδέα και καθιέρωσε μετά από έρευνες του, πως το μικρό παιδί συγκροτεί την αντίληψη του για τον κόσμο κατά τρόπο εντελώς διαφορετικό από εκείνον του ενήλικου. Ήταν από τους πρώτους ψυχολόγους, ο οποίος τόνιζε ότι "ο άνθρωπος είναι ικανός να οικοδομεί ο ίδιος τη γνώση και όχι να την αποδέχεται έτοιμη από τις εμπειρίες των άλλων" (Καψάλης, 2006).

Κατά την άποψη του, το παιδί αναζητά από τη φύση του τη γνώση και σχηματίζει από μόνο του την εικόνα για τον κόσμο. Εμπλέκεται αυθόρμητα σε δραστηριότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην διερεύνηση και στην επεξεργασία των γνώσεων και η ενεργητική του αντιπαράθεση με το περιβάλλον το κάνει σε μεγάλο βαθμό ρυθμιστή της ίδιας του της ανάπτυξης (Καψάλης, 2006).

Ο Piaget δεν επεκτάθηκε σε όλο το φάσμα των εκδηλώσεων της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού, γι' αυτό μιλάει μόνο για συγκεκριμένες φάσεις και βαθμίδες στην ανάπτυξη ορισμένων εννοιών, τις οποίες μελέτησε ο ίδιος, όπως του χρόνου, της φυσικής αιτιότητας, του χώρου, της ηθικής συνείδησης κλπ. Οι ηλικίες τις οποίες δίνει ο Piaget είναι μόνο ενδεικτικές και εκφράζουν το μέσο όρο, καθώς είναι πιθανόν να υπάρξουν και σοβαρές αποκλίσεις (Καψάλης, 2006).

Η νηπιακή ηλικία, σύμφωνα με τον Piaget, αποτελείται από δύο επιμέρους περιόδους: α) την προεγνοιολογική σκέψη (3^ο και 4^ο έτος) και β) την διαισθητική σκέψη (5^ο και 6^ο έτος). Το νήπιο, στην πρώτη περίοδο (3^ο και 4^ο έτος), χρησιμοποιεί τις προέγνοιες, δίνει δηλαδή στις λέξεις που χρησιμοποιεί αφελείς σημασίες επειδή ακόμη δεν έχει συνειδητοποιήσει ότι τα αντικείμενα ανήκουν σε κατηγορίες και ότι κάθε αντικείμενο αποτελείται από συγκεκριμένα μέλη. Επιπλέον, η σκέψη του νηπίου επικεντρώνεται μόνο σε ένα χαρακτηριστικό κάθε φορά. Η σκέψη προσκολλάτε σε μία μόνο διάσταση του προβλήματος και δεν συνυπολογίζει άλλες ουσιώδεις. Το χαρακτηριστικό το οποίο ελκύει τη προσοχή του παιδιού είναι συνήθως ένα επιφανές αντιληπτικό στοιχείο που στιγμιαία κυριάρχησε στην αντίληψη του παιδιού (Παρασκευόπουλος, 1980).

Προς το τέλος του 4^{ου} έτος το παιδί περνά στη περίοδο της διαισθητικής σκέψης. Η φάση αυτή είναι μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην προσχολική ηλικία και την σχολική. Τα διάφορα χαρακτηριστικά της προεγνοιολογικής σκέψης αρχίζουν να φθίνουν (εγωκεντρισμός, μεταγωγικός συλλογισμός, έλλειψη αντιστρεψιμότητας) και το παιδί μπορεί πλέον «διαισθητικά» να βρίσκει λογικές λύσεις, χωρίς βέβαια να μπορεί απόλυτα να εκφράσει ακριβώς την διαδικασία που ακολούθησε (Παρασκευόπουλος, 1980).

Συγκεκριμένα, τρεις βασικές λειτουργίες αναπτύσσονται κατά την διαισθητική περίοδο: α) η ικανότητα του παιδιού να σχηματίζει λογικές έννοιες, δηλαδή να μπορεί να ταξινομεί τα αντικείμενα με βάση κάποια ομοιότητα τους σε κατηγορίες, β) η ικανότητα να διακρίνει σχέσεις, αναγνωρίζει δηλαδή ομοιότητες και διαφορές και γ) η ικανότητα να χειρίζεται αριθμητικές έννοιες

και να τοποθετεί πράγματα σε ακολουθίες με βάση την ποσότητα τους (Παρασκευόπουλος, 1980).

Επιπλέον, η ικανότητα του παιδιού να χρησιμοποιεί τη γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας, ανθεί κυριολεκτικά κατά την νηπιακή ηλικία. Η αύξηση του λεξιλογίου αποτελεί από μόνη της ένα ιδιαίτερο εντυπωσιακό φαινόμενο. Για να μπορέσει να μάθει τη μητρική του γλώσσα, πρέπει να έχει καταλάβει ότι υπάρχουν σταθερά αντικείμενα και πρόσωπα στα οποία οι λέξεις αναφέρονται αλλά και τις σχέσεις αλληλεξάρτησης ανάμεσα σ' αυτά τα αντικείμενα και τους ανθρώπους. Μετά την συνειδητοποίηση αυτών και την εμφάνιση της αναπαραστασιακής σκέψης, το παιδί στην προσχολική ηλικία (18-24 μήνες), αρχίζει με την δημιουργία απλών προτάσεων από τις οποίες απουσιάζουν άρθρα, προθέσεις επιρρήματα και άλλα βοηθητικά μέρη του λόγου και σταδιακά η γλωσσική ικανότητα του παιδιού εμπλουτίζεται και καταλήγει πλέον σε πιο ολοκληρωμένες και σύνθετες προτάσεις. Αυτό, το καθιστά ικανό να χειρίζεται το λόγο με τέτοιο τρόπο, ώστε να καταφέρνει να έχει πραγματικές συνομιλίες με άλλα άτομα εκτός του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος του (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Σύμφωνα με τον Piaget, το στάδιο της προσχολικής ηλικίας αναφέρεται ως «εγωκεντρικό», διότι υποστηρίζει ότι το μεγαλύτερο μέρος του λόγου των παιδιών της ηλικίας αυτής επικεντρώνεται στο να εκφράσει επιθυμίες, ανάγκες, προθέσεις και εμπειρίες χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τις αντιδράσεις, τις σκέψεις και τα σχόλια του ακροατή. Τα νήπια και γενικότερα τα μικρά παιδιά δεν έχουν, κατά τον Piaget πλήρη συνείδηση των κινήτρων και των συναισθημάτων των άλλων. Αυτό υποστηρίζει ότι συμβαίνει όχι επειδή το παιδί έχει εγωιστική διάθεση, αλλά γιατί οι νοητικές του λειτουργίες

δεν είναι απόλυτα αναπτυγμένες ώστε να αντιλαμβάνεται τις εμπειρίες του άλλου (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Πιο πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά στην προσχολική ηλικία είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τις απόψεις των συνομιλητών τους, όταν μάλιστα η γλωσσική τους επικοινωνία ανταποκρίνεται στο νοητικό επίπεδο του παιδιού (Βοσνιάδου, 2005).

Ειδικότερα, ο Piaget διακρίνει τις ακόλουθες περιόδους:

A. Αισθησιοκινητική περίοδος, η οποία εκτείνεται από την γέννηση ως το 2^ο έτος της ηλικίας του παιδιού. Στην περίοδο αυτή η γνωστική λειτουργία στηρίζεται αποκλειστικά σε απλές αισθητηριακές και κινητικές δραστηριότητες. Το παιδί ερχόμενο στο κόσμο φέρνει μαζί του μόνο εγγενείς μορφές συμπεριφοράς, τα αντανάκλαστικά, και τους εντελώς ιδιαίτερους και προσωπικούς του τρόπους συμπεριφοράς. Δεν έχει αναπτύξει ακόμη την ικανότητα να αναπαριστά εσωτερικώς τον εξωτερικό κόσμο γι' αυτό και στηρίζεται στην άμεση επαφή με το αντικείμενο.

B. Προσυλλογιστική περίοδος (από το 3^ο έως το 6^ο έτος), η περίοδος αυτή αποτελείται από δύο επιμέρους φάσεις: α) την προεννοιολογική περίοδο και β) την διαισθητική περίοδο (5^ο και 6^ο έτος). Σταδιακά, το παιδί αρχίζει να αναπαριστά τον εξωτερικό κόσμο με εσωτερικές πνευματικές εικόνες με τη βοήθεια της γλώσσας. Η λειτουργία αυτή στηρίζεται σε δύο βασικά όργανα: α) τα σύμβολα, δηλαδή χρησιμοποιεί τη λέξη με την ευρύτερη σημασία της και β) τα σήματα, τα οποία είναι εντελώς αυθαίρετα και συμβατικά. Όμως στην περίοδο αυτή τόσο οι πνευματικές εικόνες όσο και οι εσωτερικοί χειρισμοί δεν έχουν συνέπεια και σταθερότητα.

Γ. Περίοδος της Συγκεκριμένης σκέψης (από το 7^ο έως το 11^ο έτος). Στην περίοδο αυτή, η γνωστική λειτουργία στηρίζεται σε νοητικές πράξεις και συλλογισμούς που ανταποκρίνονται μόνο στο άμεσο παρόν και σε συγκεκριμένα πράγματα, καθώς δεν διαθέτει ολοκληρωμένη τη λειτουργία της αφαιρετικής σκέψης.

Δ. Περίοδος της αφαιρετικής σκέψης (αρχίζει από το 12^ο έτος και ολοκληρώνεται στο 16^ο έτος). Στην περίοδο αυτή η νόηση στηρίζεται σε προτάσεις που η αλήθεια τους κρίνεται με βάση όχι πλέον αναγκαστικά το συγκεκριμένο εμπειρικό περιεχόμενο τους, αλλά με βάση την καθαρά λογική τους δομή. Η αφαιρετική σκέψη εμφανίζεται στα χρόνια της εφηβείας και διαφαίνεται στην έντονη κριτική στάση του εφήβου, στο ενδιαφέρον του για τη διατύπωση θεωριών και στην προσήλωσή του για το μέλλον (Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου, 2001).

2.4 Συναισθηματικός Τομέας Ανάπτυξης

Κατά το τέλος της βρεφικής ηλικίας τα συναισθήματα του παιδιού συνεχίζουν να διαφοροποιούνται και να αποκτούν μεγαλύτερη διάρκεια και σταθερότητα, μικρότερη ένταση και μεγαλύτερη ποικιλία στον τρόπο έκφρασης, χωρίς βέβαια τις απότομες και ξαφνικές μεταβολές του προηγούμενου σταδίου. Το παιδί, καθώς εξελίσσεται νοητικά του δίνεται η δυνατότητα να εκφράσει τον τρόπο που αισθάνεται και τις διαθέσεις του με ποικίλους τρόπους, επιτρέποντας το να διατηρεί ικανοποιητικές αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον του (Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου, 2001).

Με την κινητικότητα και την περαιτέρω ανάπτυξη των αισθητηριο-κινητικών λειτουργιών, το νήπιο κάνει ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός. Αρχίζει να εγκαταλείπει την παθητική συμπεριφορά της βρεφικής ηλικίας και να επιδίδεται στον ενεργητικό έλεγχο του περιβάλλοντος, στην επιβολή της θέλησής του και στην επιβεβαίωση του Εγώ. Μέχρι τώρα εξαρτιόταν ψυχοσυναισθηματικά από τη μητέρα και η μητέρα αποτελούσε το πρώτο αντικείμενο αγάπης το οποίο τώρα του θέτει και τις πρώτες απαγορεύσεις. Η αμφιθυμία στη σχέση με τη μητέρα που πρέπει να αρνηθεί τις απαιτήσεις του και η αυξανόμενη ικανότητα να συγκεντρώνει την αγάπη και το μίσος στο ίδιο πρόσωπο είναι χαρακτηριστικά αυτού του σταδίου (Klein, 1937). Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι γονείς τις συμπεριφορές του παιδιού, θα καθορίσει κατά πόσο το παιδί θα αποκτήσει αυτονομία και αυτοπεποίθηση ή ανασφάλεια και αμφιβολία. Αν οι μορφές αλληλεπίδρασης γονέων-παιδιού οδηγούν σε ευχάριστες εμπειρίες και δημιουργούν στο παιδί την ικανοποίηση ότι μπορεί να κάνει τις επιλογές του, με την έγκριση των γονιών, τότε του δημιουργούνται συναισθήματα εσωτερικής ικανοποίησης. Αντίθετα, αν το παιδί δεν νιώθει ελεύθερο να κάνει πράξη τις επιλογές του, του δημιουργείται το αίσθημα της αμφιβολίας, με αποτέλεσμα να κάνει ό, τι θέλουν οι άλλοι για να είναι σίγουρο πως θα πετύχει (Παρασκευόπουλος, 1980).

Το νήπιο ξεκινά την εξερεύνηση αφήνοντας τη μητέρα, κάνει εξόδους αναγνώρισης έχοντας τη μητέρα στο οπτικό του πεδίο, και τέλος επιστρέφει στην ασφαλή του βάση για επιβεβαίωση και επιβράβευση. Αυτό κάνει τους ενηλίκους να το αναζητούν, άλλη μια σημαντική αίσθηση για το νήπιο γιατί παρόλο που τα παιχνίδια δραπέτευσης και αιχμαλωσίας δημιουργούν μεγάλο ενθουσιασμό, δεν είναι πάντοτε ευπρόσδεκτα από τους ενηλίκους. Το παιχνίδι

με αντικείμενα δεν έχει αποκτήσει ακόμη συμβολικό περιεχόμενο, αλλά φαίνεται να εστιάζει στην απτή εξερεύνηση βασικών εννοιών – σχήμα, αίσθηση, σκληρότητα, απαλότητα – και σε κινητικές ικανότητες (να φτιάχνει σωρούς, να πέφτει, να τραβάει και να σπρώχνει), καθώς διερευνά το ερώτημα «Τι μπορώ να κάνω με αυτό;». Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί η πρόοδος προς την χρήση «μεταβατικών αντικειμένων» (παιγνίδια ή υλικά όπως μια κουβερτούλα που μπορεί να περιέχουν πτυχές της σχέσης μητέρας-παιδιού και να βοηθούν το παιδί να αντέχει την ανεξαρτησία και την απουσία) (Winnicott, 1958). Τα αντικείμενα αυτά, συχνά από την πολύ πρώιμη βρεφική ηλικία, που το παιδί τα μεταχειρίζεται άλλοτε με προσκόλληση και άλλοτε με περιφρόνηση, προσφέρουν έναν χώρο που είναι μεταβατικός ανάμεσα στο βρέφος-μητέρα και στο βρέφος μόνο του και μπορεί να παραμείνουν σημαντικά για το παιδί για πολλά χρόνια (Γιαννακόπουλος, 2008).

Η ενασχόληση του παιδιού με την ανατομία του, είναι ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και των διαπροσωπικών σχέσεων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Είναι ένα χαρακτηριστικό του φαλλικού σταδίου ανάπτυξης, όπου αναδύονται οι θεωρίες για τη διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, παράλληλα με φόβο ευνουχισμού στα αγόρια και αντιδράσεις στην αρσενική ικανότητα στα κορίτσια. Εδώ εμφανίζεται ένα πιο ναρκισσιστικό, εγωκεντρικό παιδί, σχεδόν σε προετοιμασία για την απαρτισμένη ταυτότητα που διαμορφώνεται μετά την λύση του Οιδιπόδειου. Την περίοδο αυτή ο πατέρας και η μητέρα καλούνται να βρίσκονται δίπλα στα παιδιά τους και να ισχυροποιούν τους ρόλους τους. Πιο συγκεκριμένα, το κορίτσι πρέπει να ταυτιστεί με τη μητέρα και το αγόρι με

τον πατέρα. Οι ταυτίσεις με τον ομόφυλο γονιό είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τον ψυχοσεξουαλικό προσανατολισμό του ατόμου (Γιαννακόπουλος, 2008).

Η επιτυχής λύση της Οιδιπόδειας φάσης περιλαμβάνει την απάρνηση της έντονης συναισθηματικής σχέσης του αγοριού με τη μητέρα. Για το αγόρι, η αμφιθυμία στη σχέση με τον πατέρα, τον οποίο θαυμάζει αλλά και φοβάται ως τον κάτοχο της μητέρας και αντίζηλο, σταδιακά αντικαθίσταται από μια αναπτυσσόμενη σχέση εμπιστοσύνη προς ένα πατέρα, που επιτρέπει την ταύτιση μαζί του. Για τα κορίτσια, αντικαθίσταται η ένταση της μητρικής σχέσης λόγω του πάθους για τον πατέρα, τον οποίο πρέπει να απαρνηθούν ως σύντροφο, καθώς και να απομακρυνθούν από την επιθυμία τους, καταλήγοντας στην ταύτιση με τη μητέρα (Γιαννακόπουλος, 2008).

Το φυσιολογικά αναπτυσσόμενο παιδί θα εστιαστεί με ανακούφιση σε εξωτερικές σχέσεις με συνομηλίκους και την συνεχιζόμενη απόκτηση δεξιοτήτων και ικανοτήτων, καθώς προχωρά η γνωστική ανάπτυξη. Η λύση του Οιδιπόδειου συμπλέγματος απαιτεί μια απάρνηση· το παιδί όχι μόνο πρέπει να εγκαταλείψει την φαντασίωση ότι μπορεί να έχει μια αποκλειστική σχέση με τον γονέα του άλλου φύλου, αλλά θα πρέπει επίσης να αποδεχτεί ότι υπάρχει μια αντικειμενική τάξη των πραγμάτων, την οποία ακόμη δεν θα κατανοήσει ούτε θα ελέγξει απόλυτα. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτή η συνειδητοποίηση βιώνεται ως ευνουχισμός ή ναρκισσιστικό πλήγμα (Hamilton, 1993).

Είναι χρήσιμο, να αναφερθούμε και στο ρόλο των γονέων αμέσως μετά την Οιδιπόδεια φάση. Για το κορίτσι, ένα χαρακτηριστικό είναι η ταύτιση με τη μητέρα και η απασχόληση με το παιγνίδι ως μια πρόβα για το μέλλον της ως γυναίκα. Είναι επίσης ζωτικής σημασίας να έχει μια αίσθηση ότι εκτιμάται ως

κορίτσι από τον πατέρα της. Για πολλά κορίτσια που εμφανίζουν δυσφορία για το φύλο τους, η συναισθηματική ή φυσική απουσία του πατέρα φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο. Η αντίθετη διεργασία με την μητέρα, είναι σημαντική για τα αγόρια. Για τους γονείς είναι ζωτικής σημασίας αυτή η επιβεβαίωση του παιδιού του αντίθετου φύλου να μην σεξουαλικοποιείται και να μην προκαλεί σύγχυση στο παιδί (Γιαννακόπουλος, 2008).

Στο σημείο αυτό μπορεί κανείς να εντοπίσει το αίσθημα της ενοχής και της ντροπής στο παιδί. Αυτό προέρχεται από την εντύπωση που έχει το παιδί για ένα «ιδανικό εγώ», μια αίσθηση του ποιος είναι και ποιος θα ήθελε να είναι, με βάση τις εσωτερικεύσεις των γονέων του και του «εαυτού» που εκείνοι αντανακλούν πίσω στο παιδί. Οι περισσότερες από τις διεργασίες που ξεκινούν στην βρεφική ηλικία, δεν εγκαθίστανται ποτέ πλήρως και συνεχίζουν να δυναμώνουν με την εξέλιξη που συνεχίζετε και στην μετέπειτα παιδική ηλικία, και μάλιστα στην ενήλικη ζωή, ακόμη και στα γηρατειά (Winnicott, 1963).

2.4.1 Η θεωρία της Mahler

A. Φυσιολογική Αυτιστική Φάση (0-2 μηνών). Στην φάση αυτή το νεογνό νιώθει σαν να είναι αυτό ο κόσμος όλος και εξαρτάται πλήρως από την μητέρα του.

B. Φυσιολογική Συμβιωτική Φάση (2 έως 10 μηνών), όπου το νεογνό από τον δεύτερο κιόλας μήνα αναπτύσσει έντονη σχέση με τη μητέρα του.

Γ. Φάσεις Αποχωρισμού-Εξατομίκευσης (έως 36 μηνών). Προοδευτικά σ' αυτούς τους μήνες η σταθερή και συνεπής συμπεριφορά του άμεσου

περιβάλλοντος προς το παιδί συμβάλλει καθοριστικά ώστε να αναπτυχθεί ένα άτομο το οποίο θα εμπιστεύεται το περιβάλλον του και αργότερα τους άλλους ανθρώπους νιώθοντας ασφάλεια και αυτοπεποίθηση (Μάνος, 1997).

2.5 Ψυχοκοινωνικός Τομέας Ανάπτυξης

Η Ψυχοκοινωνική Ανάπτυξη αναφέρεται στις αλλαγές που δέχεται ο συναισθηματικός και κοινωνικός τομέας του ατόμου. Ειδικοί, διαπίστωσαν από μελέτες πως υπάρχουν τρεις παράγοντες οι οποίοι ερμηνεύουν τις ομοιότητες και τις διαφορές, τις οποίες παρουσιάζουν τα παιδιά στην κοινωνική τους ανάπτυξη, α) χαρακτηριστικά εκ γενετής, β) κοινωνικές εμπειρίες τυπικές για την ηλικία τους, γ) κοινωνικές εμπειρίες τις οποίες αποκτά το άτομο μέσα στα συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια που μεγαλώνει (Καψάλης, 2006).

Η αλληλεπίδραση κληρονομικότητας και περιβάλλοντος ερμηνεύει μεταξύ άλλων και την ανάπτυξη των κοινωνικών χαρακτηριστικών του ανθρώπου. Σε κάθε φάση της διαμόρφωσης της προσωπικότητας τους, τα παιδιά δέχονται από τους γονείς τους διάφορες επιδράσεις. Μερικά χαρακτηριστικά ωστόσο υπάρχουν ήδη δεδομένα κατά την γέννηση. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παραδείγματος χάρη είναι το φύλο. Τα ατομικά αυτά χαρακτηριστικά που υπάρχουν ήδη αλλά και διαφοροποιούνται με τη πάροδο της ηλικίας συσχετίζονται με μορφές συμπεριφοράς που θα παρουσιάσει το άτομο στο μέλλον (Καψάλης, 2006).

Ο δεύτερος παράγοντας αναφέρεται στις γενικές επιδράσεις που επηρεάζουν ως ένα βαθμό όλα τα άτομα. Τέτοιες είναι οι ρόλοι του φύλου, οι ρόλοι της ηλικίας κλπ, νόρμες δηλαδή για χαρακτηριστικά της

προσωπικότητας και της συμπεριφοράς, τις οποίες οι γονείς προσδοκούν να αναπτύξουν τα παιδιά τους σε κάθε ηλικία. Καθώς τα παιδιά αναπτύσσουν την κατανόηση των κοινωνικών επιδράσεων και τη σημασία τους, συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο ότι με την πάροδο της ηλικίας αποκτούν πέρα από νέα προνόμια και ευκαιρίες, και νέες ευθύνες και υποχρεώσεις. Όταν το παιδί αντιμετωπίζει τα καθήκοντα με επιτυχία, τότε εξασφαλίζεται και η μελλοντική επιτυχία σε διάφορες καταστάσεις (Καψάλης, 2006).

Πέρα όμως από τα εκ γενετής χαρακτηριστικά και τις τυπικές συμπεριφορές για κάθε ηλικία, σημαντικό ρόλο στην όλη πορεία της κοινωνικής ανάπτυξης παίζουν οι κοινωνικές εμπειρίες τις οποίες αποκτά το άτομο σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια στα οποία μεγαλώνει. Οι εμπειρίες αυτές προέρχονται από την οικογένεια, από την παρέα των συνομηλίκων, από το σχολείο και από τα ΜΜΕ. Κατά τα πρώτα χρόνια των παιδιών οι κοινωνικές επιδράσεις είναι ομοιογενείς, στη συνέχεια όμως που τα παιδιά εντάσσονται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό φάσμα (συνομήλικοι, ΜΜΕ, σχολείο), εκτίθενται σε νέες δυνατότητες επιδρώντας διαφορετικά στο κάθε παιδί (Καψάλης, 2006).

2.5.1 Η θεωρία του Erikson

Ο Erik Erikson (1902-1990), μαθήτευσε στον Sigmund Freud και στην κόρη του Anna Freud και πρότεινε την δική του θεωρία κάνοντας ένα συνδυασμό ψυχαναλυτικών απόψεων και κοινωνικών εμπειριών. Υποστήριξε, πως ο άνθρωπος διαφοροποιείται και εξελίσσεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, ακολουθώντας τα παρακάτω στάδια είτε από την θετική του πλευρά είτε από την αρνητική.

Μελετώντας λοιπόν παιδιά και νέους, προσπάθησε να συλλάβει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η προσωπική ταυτότητα, μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων και των αλληλοεπιδράσεων με άλλα άτομα του περιβάλλοντος και διατύπωσε τη γνωστή θεωρία της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης. Η θεωρία ξεκινά με πέντε βασικές διαπιστώσεις:

- α) Όλοι οι άνθρωποι έχουν κατά βάση τις ίδιες ανάγκες.
- β) Η προσωπική ανάπτυξη εμφανίζεται ως απάντηση στις ανάγκες αυτές.
- γ) Η ανάπτυξη προχωρεί κατά στάδια.
- δ) Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο αντικατοπτρίζει αλλαγές στα κίνητρα του ατόμου.
- ε) Κάθε στάδιο χαρακτηρίζεται από μια ψυχο-κοινωνική πρόκληση, η οποία εμπεριέχει ευκαιρίες ανάπτυξης (Καψάλης, 2006).

Παρόλο όμως, που το κάθε άτομο βιώνει τις κοινωνικές εμπειρίες με μοναδικό τρόπο και αντιδρά σε αυτές διαφορετικά, οι ειδικοί διαπίστωσαν ότι όλοι οι άνθρωποι εξελίσσονται κοινωνικά περνώντας από συγκεκριμένα στάδια. Συγκεκριμένα, κατά τον Erikson διακρίνονται οκτώ στάδια κατά τα οποία ο άνθρωπος σηματοδοτείται και από μία βασική αναπτυξιακή κρίση. Η αντιμετώπιση της κρίσης, είτε επιτυχώς είτε ανεπιτυχώς, επηρεάζει γενικότερα

την ανάπτυξη του ατόμου. Κάθε στάδιο συμπεριλαμβάνει μια περίοδο κατά την οποία το άτομο βιώνει καινούριες προκλήσεις, οι οποίες σύμφωνα με τον Erikson, επηρεάζουν τις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις του ατόμου, είτε θετικά είτε αρνητικά. Μολονότι μια κρίση δεν επιλύεται ποτέ οριστικά η υπέρβαση της στο επόμενο στάδιο οδηγεί το άτομο σε θετική προσωπική ανάπτυξη. Αντίθετα, η αδυναμία της επίλυσης του σταδίου, οδηγεί σε καθυστέρηση της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης και πολλές φορές σε κρίση της προσωπικότητας (Καψάλης, 2006).

Τα στάδια της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης του Erikson είναι:

A. Εμπιστοσύνη-Δυσπιστία. Στο πρώτο στάδιο, το βρέφος βρίσκεται σε πλήρη εξάρτηση από τα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος και κυρίως τη μητέρα του. Αν το βρέφος νιώθει ότι οι ανάγκες του ικανοποιούνται μόλις προκύψουν και ότι το άμεσο περιβάλλον του εξασφαλίζει αγάπη και περιποίηση, αναπτύσσει το αίσθημα της βασικής εμπιστοσύνης και σιγουριάς. Στην αντίθετη περίπτωση, δηλαδή αν το βρέφος νιώσει παραμελημένο, τότε θα αναπτύξει το αίσθημα της δυσπιστίας για το ευρύτερο περιβάλλον.

B. Αυτονομία-Αμφισβήτηση. Η περίοδος αυτή εκτείνεται από το δεύτερο ως το τρίτο έτος της ηλικίας, όταν δηλαδή το νήπιο αποκτά την ικανότητα για συντονισμένη σωματική κίνηση και διανοητική λειτουργία. Νιώθει έντονα την ανάγκη να εξερευνήσει τον κόσμο γύρω του και να ασκήσει το ίδιο έλεγχο πάνω στον εαυτό του και στο περιβάλλον του. Για να αισθανθεί αυτονομία πρέπει να δοθεί στο παιδί η ευκαιρία να κινηθεί με τον δικό του τρόπο και ρυθμό. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή οι γονείς δείχνουν υπερπροστατευτικότητα, τότε θα αναπτύξει το συναίσθημα της ντροπής και της αμφιβολίας για τον εαυτό του και τις ικανότητες του.

Γ. Το επόμενο στάδιο κατά τον Erikson είναι αυτό που προκαλεί στο παιδί αισθήματα Πρωτοβουλίας ή Ενοχής και εκτείνεται ηλικιακά μεταξύ τριών με έξι ετών. Στην περίοδο αυτή οι κινητικές δραστηριότητες του παιδιού και διανοητικές του πράξεις είναι προϊόν ενεργητικής πρωτοβουλίας του ίδιου και όχι παρορμητικές αντιδράσεις. Αν το παιδί ενθαρρυνθεί από το περιβάλλον του, τότε θα προσπαθήσει να δει σε ποιο βαθμό μπορεί να ανακαλύψει μόνο του καινούρια πράγματα αλλά και να πειραματιστεί με καινούριες ιδέες. Έτσι θα νιώσει ότι αποκτά το συναίσθημα της πρωτοβουλίας. Αντίθετα, αν νιώσει ότι οι γονείς του το περιορίζουν και ενοχλούνται από τις πρωτοβουλίες του, τότε θα αναπτύσσει το συναίσθημα της ενοχής.

Δ. Φιλοπονία – Κατωτερότητα, η περίοδος αυτή καλύπτει την πρώτη σχολική ηλικία (από το 6^ο ως το 12^ο έτος), τότε που το παιδί μπαίνει στο Δημοτικό Σχολείο και πρέπει να αποκτήσει δεξιότητες ώστε να μπορεί να συνεργάζεται με τους συνομηλίκους του και να γίνει αποδεκτό από τη σχολική κοινότητα. Απαραίτητο λοιπόν είναι το παιδί να ενθαρρυνθεί ώστε να αναγνωρίσει ότι έχει ικανότητες να αναλαμβάνει διάφορα καθήκοντα. Έτσι θα αποκτήσει το αίσθημα της φιλοπονίας και όχι της κατωτερότητας.

Ε. Το επόμενο στάδιο καλύπτει το φάσμα της εφηβείας και ονομάζεται Ταυτότητα – Σύγχυση Ρόλων. Στη φάση αυτή το άτομο προσπαθεί να αποκτήσει μια ικανοποιητική ταυτότητα του εαυτού του και να ανακαλύψει την θέση του μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Εάν αυτό εμποδιστεί από εξωτερικούς παράγοντες και δεν καταφέρει να συνενώσει τις ανάγκες του για ανεξαρτησία και ατομικότητα με τις απαιτήσεις της κοινωνίας για αλληλεξάρτηση και συμβιβασμό τότε θα κυριαρχηθεί από σύγχυση ρόλων και θα διαμορφώσει αρνητική εικόνα για την ταυτότητα του.

ΣΤ. Το επόμενο στάδιο ανήκει στην νεανική ηλικία και ονομάζεται Οικειότητα-Απομόνωση. Είναι τότε που το άτομο πρέπει να επιδοθεί σε μια παραγωγική διαδικασία και να δημιουργήσει οικογένεια, αναπτύσσοντας το συναίσθημα της οικειότητας, χωρίς όμως να νιώθει ότι θα προκαλέσει αυτοκατάλυση του δικού του Εγώ.

Ζ. Πανανθρώπινο ενδιαφέρον- Αυτοαπορρόφηση. Το στάδιο αυτό καλύπτει τη μέση ώριμη ηλικία, κατά την οποία το άτομο έχει εξασφαλιστεί επαγγελματικά και κοινωνικά. Για να θεωρηθεί επιτυχημένο αυτό το στάδιο, πρέπει το άτομο να δείξει ενδιαφέρον για άτομα πέρα από το οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον και να εργαστεί για την οικοδόμηση ενός καλύτερου μέλλοντος.

Η. Τέλος, το στάδιο της Καταξίωσης- Απόγνωσης. Είναι εκείνο το οποίο καλύπτει την περίοδο όπου το άτομο βρίσκεται λόγω ορίου ηλικίας σε επαγγελματική και κοινωνική «παρακμή». Αν το άτομο ανασκοπώντας αισθανθεί ότι σημείωσε επιτυχία στα προηγούμενα στάδια, τότε θα νιώσει προσωπική αξία και καταξίωση (Παρασκευόπουλος, 1980).

2.6 Ο ηθικός τομέας ανάπτυξης

Η έρευνα της ηθικής ανάπτυξης άρχισε εδώ και μερικές δεκαετίες και συνεχίζεται με την ίδια ένταση. Η ηθική είναι στην ουσία εκείνο το τμήμα της προσωπικότητας το οποίο βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, και η ηθική ανάπτυξη μελετά το υπαρξιακό πρόβλημα του ανθρώπου σχετικά με το πώς μπορούν να αντιμετωπίσουν την αναπόφευκτη σύγκρουση ανάμεσα στις προσωπικές ανάγκες και τις κοινωνικές υποχρεώσεις. Οι κοινωνικοί επιστήμονες συμφωνούν με την άποψη πως οι ηθικοί κανόνες της κάθε κοινωνίας είναι αρχικά εξωτερικοί αλλά και επιβεβλημένοι γι' αυτό και έρχονται συχνά σε σύγκρουση με τις επιθυμίες του ατόμου. Αργότερα όμως ενσωματώνονται στο άτομο και επηρεάζουν την συμπεριφορά του ακόμη και αν δεν υπάρχει εξωτερικός αναγκασμός. Το βασικότερο πρόβλημα είναι η αναζήτηση των κατάλληλων εμπειριών, οι οποίες θα προωθούν και θα καλλιεργούν αυτήν την ενσωμάτωση (Καψάλης, 2006).

Ήδη οι πρώτες ερευνητικές προσεγγίσεις του θέματος διαπίστωσαν ότι η ηθική ανάπτυξη εξελίσσεται παράλληλα με τη γνωστική και ότι μέχρι που το άτομο να επιλύσει το στάδιο της συγκεκριμένης λειτουργίας δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα σύνολο σταθερών ηθικών αξιών, ώστε να ρυθμίζεται η συμπεριφορά του. Ο Piaget, ήταν ο πρώτος επιστήμονας που μελέτησε τις μεταβολές του ηθικού συλλογισμού σε σύγκριση με τις αντίστοιχες μεταβολές στον γνωστικό τομέα. Από τη μελέτη του αυτή διαπίστωσε ότι τα μικρά παιδιά τείνουν να συγχέουν την ηθική με τις κοινωνικές συμβατότητες και να κρίνουν την ηθικότητα μιας πράξης ανάλογα τις συνέπειες της, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις προθέσεις του ενεργούντος ή άλλους απρόσμενους παράγοντες.

Καθώς όμως τα παιδιά αναπτύσσονται γνωστικά, έχουν την ικανότητα να εκτιμούν τις προθέσεις του υποκειμένου καθώς και τις διάφορες περιστάσεις. Συγκεκριμένα, ομαδοποίησε τα ηθικά διλήματα των παιδιών σε δυο φάσεις: α) την εξωτερική, η οποία διαρκεί μέχρι το 10^ο έτος περίπου και τα παιδιά θεωρούν ως κανόνες, ότι διδάσκονται από το στενό οικογενειακό περιβάλλον και β) την εσωτερική ή αυτόνομη ηθική, όπου τα παιδιά αναπτύσσουν κριτική για τους ηθικούς κανόνες (Καψάλης, 2006).

2.6.1 Η θεωρία του Kohlberg

Επηρεασμένος από τις ιδέες του J. Piaget, ο Lawrence Kohlberg (1927-1987) ανέπτυξε μια ενδιαφέρουσα θεωρία για την ηθική ανάπτυξη. Επειδή οι βασικές του παρατηρήσεις προέρχονταν από έρευνες που έγιναν σε διάφορες χώρες, ο Kohlberg κατέληξε στην άποψη ότι η ανάπτυξη της ηθικής σκέψης ακολουθεί την ίδια πορεία ανεξαρτήτως πολιτισμού. Επεκτείνοντας τη θεωρία του Piaget, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ηθική ανάπτυξη ακολουθεί διάφορα επίπεδα, φάσεις και στάδια, από τα οποία περνούν όλοι οι άνθρωποι με την ίδια σειρά αλλά όχι πάντα στην ίδια ηλικία (Καψάλης, 2006).

Τρία είναι τα επίπεδα ηθικής ανάπτυξης, καθένα από τα οποία εμπεριέχει δύο στάδια:

Επίπεδο I: Προσυμβατική ηθική. Στο επίπεδο αυτό, το παιδί (έως 10 ετών περίπου) έχει έναν εγωκεντρικό προσανατολισμό, γεγονός που το αναγκάζει να επικεντρώνεται στις συνέπειες των πράξεων για τον εαυτό του. Το επίπεδο αυτό αποτελείται από τα εξής δύο στάδια:

Στάδιο 1 – Τιμωρία και υπακοή. Στο στάδιο αυτό τα άτομα παίρνουν ηθικές αποφάσεις, με βάση τη πιθανότητα να συλληφθούν και να τιμωρηθούν. Αν ένα παιδί τιμωρηθεί για κάτι που έκανε, η πράξη ήταν εσφαλμένη, αν όχι ήταν σωστή.

Στάδιο 2 – Ανταλλαγές αγοράς. Στο στάδιο αυτό η ορθότητα ή μη μιας ενέργειας, κρίνεται από το αν ικανοποιεί λειτουργικά τις ανάγκες του υποκειμένου και μερικές φορές και άλλων. Επίσης κρίνεται και από τις συνέπειες της.

Επίπεδο II: Συμβατική ηθική. Κατά την ώριμη παιδική ηλικία έως την εφηβεία, όπου τα παιδιά έχουν ξεπεράσει το στάδιο του εγωκεντρισμού, αποκτούν πλέον την ικανότητα να βλέπουν τον κόσμο από την σκοπιά του άλλου κοινωνικού συστήματος. Τυπικό χαρακτηριστικό της συμβατικής ηθικής είναι η προσαρμογή σε κανόνες και κοινωνικές νόρμες όχι από τον φόβο της ποινής ή από την προσδοκία της ανταμοιβής, αλλά από την προσπάθεια εξασφάλισης της αναγνώρισης των άλλων αλλά και από την πεποίθηση ότι οι ικανοποιητικές ανθρώπινες σχέσεις είναι απαραίτητες για την επιβίωση του υφιστάμενου.

Στάδιο 3 – Διαπροσωπική αρμονία. Η αρμονία αυτή επιτυγχάνεται όταν το άτομο συμβιβάζεται και με τις επιθυμίες των άλλων. Η επιδοκιμασία από τους ανθρώπους του περιβάλλοντος καθορίζει και τις πράξεις του ατόμου. Σωστή συμπεριφορά είναι εκείνη η οποία βρίσκει την αποδοχή του κοινωνικού περιγύρου.

Στάδιο 4 – Νόμος και τάξη. Το άτομο πλέον εστιάζεται στην τήρηση του νόμου και των κανόνων αλλά για το (υποτιθέμενο) καλό του εαυτού του και όχι για ό,τι αναμένεται να εκφράσουν οι άλλοι.

Επίπεδο III: Μετασυμβατική ηθική. Οι ηθικές κρίσεις γίνονται πλέον μόνον επί τη βάσει αρχών και κανόνων, οι οποίοι βέβαια μεταβάλλονται. Μόνον ένα μικρό ποσοστό των ανθρώπων φτάνουν στο επίπεδο αυτό ηθικής ανάπτυξης. Τα λίγα σχετικώς άτομα τα οποία φτάνουν στο επίπεδο αυτό, αποδέχονται την άποψη ότι οι αξίες και οι νόμοι χαρακτηρίζονται από σχετικότητα και υπό ορισμένες προϋποθέσεις πρέπει να τους αγνοούμε ή να τους αλλάζουμε. Για τα άτομα του επιπέδου αυτού δεν αποτελεί κριτήριο της ηθικής συμπεριφοράς ό,τι θεωρείται ως ορθό από την πλειονότητα.

Στάδιο 5 – Κοινωνικό συμβόλαιο. Οι ηθικές κρίσεις και οι πράξεις γίνονται με βάση την άποψη ότι μια κοινωνία λογικών ανθρώπων για να λειτουργήσει χρειάζεται κανόνες και νόμους τους οποίους θεσπίζουν οι ίδιοι άνθρωποι. Και πάλι όμως, δεν γίνονται όλοι οι νόμοι αποδεκτοί και δεν τηρούνται στα τυφλά.

Στάδιο 6 – Απόλυτες αρχές. Οι ηθικές κρίσεις του ατόμου στο στάδιο αυτό στηρίζονται σε αφηρημένες και γενικές αρχές, οι οποίες λειτουργούν πάνω από τους νόμους της κοινωνίας (Καψάλης, 2006).

Παρόλο τη προσπάθεια που έκανε ο Kohlberg να οριοθετήσει τα επίπεδα και τα στάδια ανεξάρτητα από συγκεκριμένο κοινωνικό υπόβαθρο, από έρευνες προκύπτει πως η ηθική εξέλιξη σε κάθε άτομο επηρεάζεται από το περιβάλλον το οποίο είναι ενταγμένο το άτομο και από τις γνώσεις τις οποίες αποκτά από εκεί. Από σύγχρονες σχετικές συζητήσεις συμπεραίνουμε ότι η ηθική ανάπτυξη δεν είναι εντελώς ανεξάρτητη από την γνωστική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, οι σχέσεις οι οποίες έχουν διαπιστωθεί ανάμεσα στην ηθική κρίση των παιδιών και στην συμπεριφορά τους, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η δυνατότητα τους για ανακάλυψη δίκαιων λύσεων

περιορίζεται πολλές φορές λόγω της ανεπαρκούς γνωστικής ανάπτυξης, η οποία δεν τους δίνει την δυνατότητα για κατανόηση της πραγματικής κατάστασης. Κατά συνέπεια μπορούμε να πούμε ότι ορισμένες γνωστικές ικανότητες αποτελούν αναγκαίες για την επίτευξη ορισμένων επιπέδων ηθικής ανάπτυξης (Καψάλης, 2006).

Κεφάλαιο 3^ο. “Θεωρητικές προσεγγίσεις για τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική συμπεριφορά του νηπίου”

3.1 Η σεξουαλικότητα του νηπίου

Η σεξουαλικότητα ενυπάρχει στον άνθρωπο ήδη από τη στιγμή της γέννησης του. Ορισμένες σεξουαλικές αισθήσεις τον συνοδεύουν στην ανάπτυξή του, κατά την βρεφική και την παιδική ηλικία, ξεκινώντας από τις δύο βασικές σχέσεις που αναπτύσσει στον πρώτο χρόνο της ζωής του: τη σχέση με το σώμα και τον εαυτό του (αυτοερωτική-ναρκισσιστική σχέση) και τη σχέση προς το σώμα και τον εαυτό του (Weeks, 1982). Ελάχιστα είναι τα νήπια και τα παιδιά που δεν έχουν προβεί σε σεξουαλικές πράξεις ή δεν έχουν γνωρίσει σεξουαλικές αισθήσεις πριν από την εφηβεία. Και δυστυχώς πολλοί γονείς εθελουφλούν μπροστά σ’ αυτό το διανοητικό ενδιαφέρον των παιδιών τους για θέματα που αφορούν τη σεξουαλική ζωή, προσπαθώντας να το καταπνίξουν ή να το παραβλέψουν (Freud, 1991).

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάπτυξη υγιούς σεξουαλικότητας είναι μέρος της σωματικής και συναισθηματικής ανάπτυξης του παιδιού καθώς επηρεάζει σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής του ατόμου. Η σεξουαλικότητα συνδέεται άμεσα με τις σχέσεις των δύο φύλων, την κοινωνική διαμόρφωσή τους και τον κοινωνικό ανταγωνισμό τους. Από τη στιγμή που ένα παιδί γεννιέται, μαθαίνει συνεχώς για τη σεξουαλικότητά του με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, συναισθήματα, λόγια, πράξεις και από πολλές πηγές, όπως από τους γονείς, από άλλους ανθρώπους, από το ίδιο του το σώμα, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άλλους φορείς. Το ενδιαφέρον για τη σεξουαλική τους διαφοροποίηση, η περιέργεια απέναντι στο ζήτημα της

σύλληψης και της γέννησης διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία του παιδιού. Στο αγόρι το ξύπνημα της σεξουαλικότητας του παίρνει μορφή πιο πρώιμη και πιο καθορισμένη. Δεν μπορεί να φτάσει στην ηλικία των δεκαοχτώ ετών χωρίς να έχει αντιμετωπίσει τη σεξουαλικότητα στην ωμή μορφή της και να έχει αναγνωρίσει τις λειτουργίες της καθώς σ' αυτό υπάρχει ένα σαφές φυσικό ξεχώρισμα ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και στο συναίσθημα. Αντίθετα στο κορίτσι, η σεξουαλικότητα είναι πιο καμουφλαρισμένη και πιο στενά συνδεδεμένη με το πραγματικό συναίσθημα. Κι αυτό γιατί σε ένα κορίτσι οι σωματικές και πνευματικές της αξίες αλληλεπιδρούν (Weeks, 1982).

Γι' αυτό το λόγο τα μηνύματα που λαμβάνουν τα παιδιά σχετικά με το σεξ συντελούν στη διαμόρφωση της προσωπικής τους εικόνας, πράγμα που θα τα συνοδεύσει για όλη τους τη ζωή και θα τα επηρεάζει στα συναισθήματα και στις πράξεις, καθώς γίνονται ενήλικοι (Morris, 2005).

Επιπλέον, βιολογικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες συνδυάζονται, ώστε το παιδί να προσανατολιστεί και να διαπαιδαγωγηθεί ανάλογα. Λογουχάρη, ο τρόπος που επικοινωνούν οι γονείς μεταξύ τους και με τα παιδιά, που εκφράζουν σωματική στοργή και ο τρόπος που χρησιμοποιούν για να περιγράψουν το σώμα τους, έχει μεγάλη σημασία. Είναι απαραίτητο να υπάρχει ουσιώδης επικοινωνία και θετική στάση, ώστε τα παιδιά να καταφεύγουν στους γονείς για απορίες σχετικά με το σεξ. Για να διδάξει κανείς ένα παιδί πάνω στη σεξουαλικότητα, θα πρέπει και ο ίδιος να έχει διδαχθεί από τη ζωή σε μια πραγματική κατανόηση. Η πιο αποτελεσματική διδασκαλία πραγματοποιείται όταν συχνά το παιδί βρίσκεται την κατάλληλη στιγμή κοντά σ' έναν άνθρωπο με κατανόηση (Weeks, 1982).

Το μωρό που θηλάζει έχει μια δική του σεξουαλική ζωή. Όταν πιπιλίζει το μητρικό στήθος απολαμβάνει την τροφή που καταπίνει, την επαφή του χεριού του με το μητρικό στήθος, νιώθει ευχαρίστηση όταν το χαϊδεύουν, το πλένουν, το κρατούν αγκαλιά. Όλα αυτά τα αισθήματα είναι μια ευχαρίστηση. Αυτό είναι η αρχή της σεξουαλικής ζωής, που προσανατολίζεται και κατευθύνεται από τη μητέρα, η οποία χωρίς να το ξέρει αρχίζει τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού της. Πρέπει να έχουμε υπόψη πως οι πρώτοι 12-18 μήνες συναισθηματικής ζωής είναι εξίσου σπουδαίοι για τη μελλοντική συναισθηματική και σεξουαλική ζωή όσο είναι ολόκληρη η περίοδος που εκτείνεται από 18 μήνες έως την ωριμότητα. Νομίζουμε πως το παιδί δεν καταλαβαίνει, δεν αισθάνεται, δεν θυμάται πολλά συμβάντα των πρώτων χρόνων της ζωής του, ενώ αντίθετα τα αισθήματα, η στοργή, οι ευχάριστες ή δυσάρεστες εικόνες που θα έχει λάβει, αποτελούν τη βάση της ψυχολογικής του υπόστασης, πάνω στην οποία θα οργανωθούν προοδευτικά οι σεξουαλικές και συναισθηματικές δυνατότητες του ως ενήλικας. Ο προσανατολισμός των σεξουαλικών του παρορμήσεων συμβαίνει από μικρή ηλικία γι' αυτό και έχει σημασία οι γονείς να ανταποκρίνονται κατάλληλα και με επιδεξιότητα στην ανάγκη του παιδιού για στοργή αποφεύγοντας την υπερβολική διέγερση και τα ακατάλληλα χάδια.

Από την ηλικία των δύο ετών περίπου το νήπιο είναι έτοιμο να δημιουργήσει διαπροσωπικές επαφές με άλλα παιδιά. Εφοδιασμένα με γνωστικές, κοινωνικές και γλωσσικές δεξιότητες τα νήπια από εκείνη την ηλικία και μετά ανταλλάσσουν χαμόγελα, προσφέρουν παιχνίδια το ένα στο άλλο και γενικά εμπλέκονται σε ομάδες συνομηλίκων παραμένοντας όλο και

μεγαλύτερο χρονικό διάστημα μέσα στο παιχνίδι (Δημητρίου –Χατζηνεοφύτου, 2001).

Ο A. Gesell (1943) προσπάθησε να περιγράψει τα διαδοχικά στάδια της γνωριμίας ή των ερωτημάτων που θέτουν τα παιδιά για τα δύο φύλα. Από τα αποτελέσματα της ερευνάς του, προκύπτει ότι στους 18 μήνες το παιδί και για τα αγόρια και για τα κορίτσια χρησιμοποιεί το γενικό όρο «μωρό». Από δύο χρονών είναι ικανό να ξεχωρίζει τα δύο φύλα από τα ρούχα τους και από το μήκος των μαλλιών. Επιπλέον αποκαλεί τα γεννητικά όργανα με ονόματα που αφορούν αγόρια και κορίτσια. Στα δύομισι χρόνια έχει συνειδητοποιήσει τα δικά του σεξουαλικά όργανα, ίσως και να τα αγγίζει όταν είναι γυμνό. Το παιδί ξέρει πως είναι αγόρι, όπως ο πατέρας του ή κορίτσι όπως η μητέρα του, και χρησιμοποιεί τις λέξεις «αγόρι» και «κορίτσι», για να προσδιορίσει το φύλο των παιδιών. Στα τρία του χρόνια εκφράζει λεκτικά το ενδιαφέρον για τις φυσιολογικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα και για τις διαφορετικές στάσεις ούρησης. Στα τέσσερα, αρχίζει συχνά ένα παιχνίδι επίδειξης. Στα πέντε, το παιχνίδι αυτό μειώνεται. Αναγνωρίζοντας τα σεξουαλικά όργανα, όταν τα βλέπει στο γυμνό ενήλικα, μπορεί να ρωτήσει για τις διαφορές. Στα έξι, και τα δύο φύλα, προχωρούν σε αμοιβαίες εξερευνήσεις, που οδηγούν σε μια ακριβή απάντηση στο πρόβλημα των διαφορετικών φύλων. Επίσης κατά την ηλικία αυτή έχει παρατηρηθεί πως τα παιδιά ενισχύονται στο να παίζουν κυρίως με παιδιά του ίδιου φύλου και με παιχνίδια που αντιπροσωπεύουν το φύλο τους. Πρόκειται για ένα φαινόμενο όπου οι συνομήλικοι παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και σταθεροποίηση της συμπεριφοράς αυτής (Κούρος, 1993).

Πολλοί ερευνητές διατείνονται ότι ο διαχωρισμός των φύλων δεν οφείλεται μόνο στην επιρροή των στερεοτύπων αλλά αποτελεί και ένα φυσιολογικό και αναπτυξιακό φαινόμενο με κύρια βιολογική προέλευση. Αργότερα όμως, είναι βασικό - κυρίως κατά την πρώτη σχολική περίοδο - να ενισχύονται οι σχηματισμοί μικτών ομάδων και το κλίμα της τάξης ώστε το πρόγραμμα να μην ευνοεί διακρίσεις μεταξύ των φύλων. Είναι σημαντική η δημιουργία μικτών ομάδων, γιατί αυτή επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα στη διερεύνηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων των παιδιών ανεξαρτήτως φύλου (Κακαβούλης, 1995).

Οι κυριότερες θεωρίες που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την διαδικασία της ανάπτυξης της ταυτότητας του φύλου είναι η κοινωνιολογική προσέγγιση, η ψυχαναλυτική, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης και η γνωστικο-εξελικτική θεωρία.

3.2 Η κοινωνιολογική προσέγγιση για τη σεξουαλικότητα του νηπίου

Η σεξουαλικότητα που περιβάλλει τον άνθρωπο είναι όλο το ψυχικό, πνευματικό και φυσικό φάσμα που περιλαμβάνει η ζωή όταν οι άνθρωποι εκφράζονται ερωτικά. Το σεξ μπορεί να είναι η τελική φάση της σεξουαλικότητας, της γενικότερης δηλαδή ερωτικής εμπειρίας των ανθρώπων η οποία μπορεί να εκφράζεται στη ζωή μέσα από αναρίθμητους τρόπους και ποικίλες μεθόδους. Μέσω της σεξουαλικότητας δυο άνθρωποι μπορεί να αγαπηθούν, να επικοινωνήσουν ερωτικά, να γνωριστούν σωματικά και να μιλήσουν με τη γλώσσα του σώματος, των αισθήσεων και των αισθημάτων. Εάν το σεξ αναφέρεται κυρίως στη σωματική επαφή και φυσική ευχαρίστηση

που πραγματώνεται μέσα σε λίγη ώρα, η σεξουαλικότητα είναι η ατέρμονη ψυχική επαφή και η πνευματική ευχαρίστηση που αναδύεται μέσα από τη συνεχή ερωτική επικοινωνία δυο ανθρώπων. Το σεξ δεν θα ήταν ποτέ ευχάριστη εμπειρία χωρίς τη σεξουαλικότητα, το πρελούδιο δηλαδή του σεξουαλικού ερωτισμού, μέσα στο οποίο οι ερωτευμένοι ανταλλάζουν ματιές, αφιερώνουν τραγούδια, γράφουν στίχους, στέλλουν λουλούδια, μοιράζονται τη μπανιέρα, πηγαίνουν σινεμά, τρώνε το βράδυ με κεριά, φιλιούνται στον καναπέ ή στο παγκάκι του πάρκου, προκαλούν και προσκαλούν σεξουαλικά το ταίρι τους, περπατούν αγκαλιασμένοι στη βροχή, μιλούν για τον έρωτα, παίζουν, συζητούν για το σεξ. Για να υπάρξει αυτό το αποτέλεσμα θα πρέπει πρώτα να υπάρξει η έλξη προς τον ερωτικό σύντροφο. Η σεξουαλική αυτή έλξη είναι πολλές φορές ανεξήγητη. Μια δύναμη που μας κάνει να νιώθουμε ότι κάποιο πρόσωπο μας αρέσει και μας ενδιαφέρει. Θέλουμε να κάνουμε έρωτα μαζί του, ή έστω απλά νιώθουμε την ανάγκη να το αγγίξουμε, να το φιλήσουμε και να το κάνουμε να νιώσει όμορφα (www.paidiatros.com, Ανδρέου, 2007).

Κρίνεται λυσιτελές λοιπόν, να επιχειρήσουμε την εννοιολογική προσέγγιση του σεξ, καθώς και της σεξουαλικότητας. Στη σημερινή εποχή χρησιμοποιείται ο όρος «σεξ» για να αναφερθούμε στη βιολογική πλευρά της αναπαραγωγής. Αυτή η πλευρά περιλαμβάνει την ανατομία (κατασκευή) και τη φυσιολογία (λειτουργία) των δύο φύλων. Επίσης χρησιμοποιείται προκειμένου να γίνει αναφορά στη σεξουαλική διέγερση, τη συντροφικότητα και την εγκυμοσύνη. Ο όρος «σεξουαλικότητα» αναφέρεται στην ανάγκη των ανθρώπων για αγάπη και προσωπική ολοκλήρωση και περιλαμβάνονται

ψυχολογικοί και πολιτιστικοί παράγοντες της ανθρώπινης σεξουαλικής συμπεριφοράς (Αντωνοπούλου, 1997).

Η σημασία της σεξουαλικότητας δεν εξαντλείται στο σπουδαιότερο ασφαλώς αποτέλεσμά της, στην αναπαραγωγή. Αντίθετα, είναι απαραίτητος όρος για την εσωτερική και εξωτερική αρμονία της ζωής του ανθρώπου. Προϋποθέτει από τη φύση της την κατάκτηση, με τη δύναμη της έλξης μιας άλλης προσωπικότητας. Τότε η ερωτική ζωή ανοίγει το δρόμο για ένα πλήθος νέων βιωμάτων και τελικά το μοναδικό δρόμο για την τέλεια δημιουργική διαμόρφωση του ανθρώπινου όντος στη μητρότητα και την πατρότητα (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το «σεξ» εξέλειπε από το καθημερινό λεξιλόγιο των ανθρώπων των δυτικών κοινωνιών. Η ανυπαρξία της λέξης αυτής ήταν φανερή και οτιδήποτε την υπονοούσε προκαλούσε ντροπή και αποτροπιασμό. Υπήρχε ένα ολόκληρο πλέγμα κανόνων που ρύθμιζαν την ύπαρξή της. Οτιδήποτε δεν ευθυγραμμιζόταν με τους κανόνες αυτούς κατακρινόταν και καταδικαζόταν (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η εξουσία δεν είναι θεσμός ούτε δομή, δεν είναι μια συγκεκριμένη δύναμη που κατέχουν μερικοί, είναι το όνομα που δίνουμε σε μια πολυσύνθετη κατάσταση σε μια δοσμένη κοινωνία. Δεν είναι κάτι που αποχτιέται, αποσπάται ή μοιράζεται, κάτι που το κρατάμε ή που το αφήνουμε να ξεφύγει. Η εξουσία ασκείται από αμέτρητα σημεία σ' ένα παιχνίδι άνισων και κινητών σχέσεων (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η σεξουαλικότητα έγινε εδώ και αιώνες στόχος της εξουσίας και αντικείμενο έρευνάς της. Μέσα από τις διαδικασίες Λόγου που ανέπτυξε, θέλησε να την ελέγξει, ακόμη και μέσα από την ανάλυσή της (Θεοδωράκη &

Ιωάννου, 2001).

«Οι Λόγοι, όπως και οι σιωπές, δεν υποτάσσονται στην εξουσία, ούτε ορθώνονται ενάντια της τελεσίδικα. Ο Λόγος μεταφέρει και παράγει εξουσία. Την ενισχύει, αλλά και την υπονομεύει, την εκθέτει, την κάνει εύθραυστη κι επιτρέπει τον περιορισμό της. Η σιωπή και το μυστικό προφυλάσσουν την εξουσία, στεριώνουν τις απαγορεύσεις της. Αλλά και χαλαρώνουν τις λαβές της και μηχανεύονται λιγότερο ή περισσότερο σκοτεινές ανοχές» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το παιχνίδι της επιβολής της εξουσίας στη σεξουαλικότητα του ανθρώπου εμφανίζεται το 17ο αιώνα και συμπίπτει με την καθιέρωση της βικτοριανής μπουρζουαζίας και την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Ταυτίζεται με την εδραίωση του αστικού καθεστώτος (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Λένε πως στις αρχές ακόμα του 17ου αιώνα, επικρατούσε μια κάποια ειλικρίνεια. Στις κοινωνικές σχέσεις δεν παίζανε το κρυφτό. Οι λέξεις ξεστομίζονταν χωρίς υπερβολικούς δισταγμούς και τα πράγματα λέγονταν χωρίς πολλά φτιασίδια. Οι κώδικες για το χυδαίο, το πρόστυχο, το άσεμνο ήταν αρκετά χαλαροί, συγκρινόμενοι με τους κώδικες του 19ου αιώνα. Χειρονομίες ανυπόκριτες, λόγοι δίχως αιδημοσύνη, ξεστρατίσματα φανερά, καμπυλότητες επιδεικτικές και εύκολα ζευγαρώματα, παιδιά διαβολεμένα που τριγύριζαν, ασύστολα και δίχως να σοκάρουν, ανάμεσα στα γέλια των μεγάλων: τα κορμιά "καμάρωναν" (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Στην εποχή που ακολουθεί, το σεξ συνδέεται αυστηρά με την αναπαραγωγή για την καλύτερη εκμετάλλευση της εργασιακής δύναμης. Νέοι κανόνες ευπρέπειας, καθώς και έλεγχος επίσης των εκφράσεων. Ορίστηκε με πολύ αυστηρότερο τρόπο το πού και πότε δεν ήταν δυνατό να μιλάει κανείς

για το σεξ. Σε ποια κατάσταση, ανάμεσα σε ποιους ομιλητές, μέσα σε ποιες κοινωνικές σχέσεις. Καθιερώθηκαν έτσι περιοχές αν όχι απόλυτης σιωπής, τουλάχιστον τακτ και διακριτικότητας, λόγου χάρη ανάμεσα σε γονείς και παιδιά ή ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές, ανάμεσα σε αφεντικά και υπηρέτες. Υπήρξε ένας «δια του Λόγου έλεγχος του σεξ» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Αυτός ο έλεγχος διαμορφώθηκε μέσα από μία ασκητική και μοναστική παράδοση, που έχει τις ρίζες της στο 14ο αιώνα. Ισχυρές θρησκευτικές αντιλήψεις επιβάλλουν ένα σωματικό έλεγχο μέσα από τη μετάνοια και την υποχρεωτική, εξαντλητική και περιοδική ομολογία όλων των πιστών. Ο φόβος του θανάτου γίνεται το φίμωτρο του σεξ μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Μέσα στον ίδιο αιώνα η μπουρζουαζία ασχολείται συστηματικά με τη σεξουαλικότητά της, αποσκοπώντας στη δημιουργία ενός «ταξικού» σώματος, που θα διασφάλιζε την ύπαρξή της, δίνοντας μεγάλη σημασία στην υγεία, την υγιεινή, τους απογόνους της, την «αμόλυντη» ράτσα της και κάνοντας αίμα της το σεξ. «Μετέτρεψε το γαλάζιο αίμα των ευγενών σ' ένα γερό οργανισμό και σε μια υγιή σεξουαλικότητα» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η φροντίδα του σώματος και η ύπαρξη σεξουαλικότητας γίνεται δικό της προνόμιο. Η αναγνώριση αυτή έρχεται με την αστικοποίηση των πληθυσμών και την απειλή της προσβολής της δικής της υγείας (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η οικογένεια γίνεται τώρα ένας υποχρεωτικός τόπος συναισθημάτων, αισθημάτων αγάπης, σεξουαλικότητας, που φορείς της είναι οι γονείς και οι σύζυγοι. Δημιουργείται ένα σύστημα σεξουαλικότητας με βάση το σύστημα

συγγένειας. Έχει την εξωτερική υποστήριξη των γιατρών και των παιδαγωγών και αργότερα των ψυχιάτρων που εισβάλλουν στο εσωτερικό της οικογένειας και «ψυχιατρικοποιούν» τις σχέσεις συγγένειας (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το 19ο αιώνα, εμφανίζονται νέα πρόσωπα: «η νευρική γυναίκα, η ψυχρή σύζυγος, η υστερική ή νευρασθενική κόρη, το πρόωρα ανεπτυγμένο και εξαντλημένο κιόλας παιδί, ο νεαρός ομοφυλόφιλος που αρνιέται το γάμο ή παραμελεί τη γυναίκα του. Πρόκειται για μικτές μορφές της παραστρατημένης συγγένειας και της ανώμαλης σεξουαλικότητας» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Στρέφεται σ' όλους τους δυνατούς «ειδικούς»: γιατρούς, παιδαγωγούς, ψυχιάτρους, ακόμη και στους παπάδες. Εκλιπαρεί για κάποιον ακροατή – βοηθό -σωτήρα των προβλημάτων της, της παιδικής σεξουαλικότητας, της υστερικής της γυναίκας, την αντιμετώπισης των διεστραμμένων. Έτσι, αρχίζει η δημοσιοποίηση της σεξουαλικής ζωής των μελών της οικογένειας (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

«Η ιατρική των διαστροφών και τα προγράμματα του ευγονισμού υπήρξαν στην τεχνολογία του σεξ οι δυο μεγάλες καινοτομίες του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα». Μέσα από το τρίπτυχο: κληρονομικότητα – διαστροφή - εκφυλισμός αναπτύσσονται οι νέες τεχνολογίες του σεξ, που εξετάζουν εξονυχιστικά όχι μόνο τις φανερές συμπεριφορές των ατόμων αλλά και τις κρυφές, τις άδηλες: τα όνειρα (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το σεξ γίνεται κεντρικός στόχος μιας εξουσίας που οργανώνεται περισσότερο γύρω από τη διαχείριση της ζωής, παρά γύρω από την απειλή του θανάτου. Οι σημερινοί ψυχολόγοι διατείνονται ότι η σεξουαλική ενέργεια

είναι η βιολογική δομική ενέργεια του ψυχικού μηχανισμού, ο οποίος αποτελεί τη δομή των αισθημάτων και της σκέψης του ανθρώπου. Η σεξουαλικότητα αποτελεί αυτή καθαυτή την ενέργεια της παραγωγής της ζωής (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Στον 20ο αιώνα στα κινήματα της σεξουαλικής και κοινωνικής απελευθέρωσης που εμφανίστηκαν μεταξύ των νέων της Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης στα τέλη της δεκαετίας του '60 σημαντική θέση κατείχε η ανάδειξη του φεμινιστικού προβληματισμού, τονίζοντας ιδιαίτερα τις σεξιστικές διαστάσεις του θέματος (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Στη σύγκρουση ανάμεσα στο ένστικτο και στην ηθική, στο Εγώ και τον εξωτερικό κόσμο, ο ψυχικός οργανισμός είναι αναγκασμένος να θωρακισθεί, να χωθεί κάτω από το καβούκι του, να γίνει "ψυχρός" τόσο απέναντι στο ένστικτο, όσο και απέναντι στον εξωτερικό κόσμο (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Την εποχή που η εξουσία αναγνώρισε ότι και το προλεταριάτο έχει το δικαίωμα της σεξουαλικότητας, αναγνώρισε και το δικαίωμα της ζωής. «Ο δυτικός άνθρωπος άρχισε να μαθαίνει τι θα πει να έχεις ένα σώμα, συνθήκες ύπαρξης, πιθανότητες ζωής, μια ατομική και συλλογική υγεία, δυνάμεις που μπορείς να αλλάξεις κι ένα χώρο όπου μπορείς να τις ξαναμοιράσεις με το βέλτιστο τρόπο. Για πρώτη φορά το βιολογικό αντανακλάται στο πολιτικό» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Δικαίωμα δεν είναι απλώς η ζωή. Δικαίωμα είναι πλέον και η γνώση. Η ανάγκη του ανθρώπου για γνώση και εξουσία του δικού του σώματος δημιουργεί την κινητικότητα και την ανατροπή στα υπάρχοντα κάθε φορά κοινωνικά και νομικά πλαίσια των τελευταίων δεκαετιών. Δημιουργούνται

«νέες ηθικές αξίες», όπως τις αποκαλεί ο Ράιχ (Θεοδωράκη & Ιωάννου 2001).

Μέριμνα του σημερινού σύγχρονου ανθρώπου είναι το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης της σεξουαλικότητάς του. Το "δικαίωμα" στη ζωή, στο σώμα, στην υγεία, στην ευτυχία, στην ικανοποίηση των αναγκών, το "δικαίωμα", πέρα από κάθε καταπίεση ή "αλλοτρίωση", να ξαναβρείς αυτό που είσαι και ό,τι μπορείς να είσαι» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Σύμφωνα με τον Marx η σχέση του άνδρα και της γυναίκας δείχνει ίσαμε ποιο σημείο έγινε ανθρώπινη η φυσική συμπεριφορά του ανθρώπου (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

3.3 Η ψυχαναλυτική θεωρία του Freud για τη σεξουαλικότητα του νηπίου

Ο Sigmund Freud (1939) ήταν εβραϊκής καταγωγής και ενδιαφέρθηκε πολύ για την ανάπτυξη του παιδιού καθόσον θεώρησε πως τα βιώματα της παιδικής ηλικίας είναι καθοριστικής σημασίας για την μετέπειτα εξέλιξή του. Μέσα από τις έρευνες του διαπίστωσε επιπλέον πως εκτός από τη συνειδητοποιημένη συμπεριφορά υπάρχει και η ασυνείδητη, κατά την οποία το άτομο δεν έχει πάντα επίγνωση για τους λόγους της συμπεριφοράς του. Ο Freud υποστηρίζει πως τα στάδια εξέλιξης έχουν σταθερή διαδοχή και χρονική διάρκεια και κυρίως πως οι εμπειρίες στα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής ενός ατόμου ασκούν μεγάλη επιρροή στην ενήλικη ζωή του (Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου, 2001). Επιπλέον υποστήριξε πως η σεξουαλική έκφραση, αλλά και οι σεξουαλικές εμπειρίες αρχίζουν από τη στιγμή της γέννησης και συνεχίζονται σε όλη τη διάρκεια του κύκλου της ζωής, καθώς ο άνθρωπος σε

κάθε στάδιο δείχνει διαφορετικές πλευρές της σεξουαλικότητας του (Μάνος, 1997).

Ως υποστηρικτής της Ψυχαναλυτικής Θεωρίας, πρώτος επισήμανε τη σημασία της ερωτικής βιολογικής ορμής, η οποία ξεκινά από την βρεφική ηλικία. Σύμφωνα με τη θεωρία της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης που υποστήριξε ο Freud, το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του δέχεται ικανοποίηση από διάφορα μέρη του σώματος του, τα οποία ονομάζει ερωτογενείς ζώνες.

Μέχρι την ηλικία των δεκαοχτώ μηνών το παιδί διανύει το **στοματικό στάδιο** όπου πηγή ευχαρίστησης αλλά και εκδήλωση της δυσαρέσκειας είναι το στόμα του. Είναι επομένως σαφές ότι το υψηλό επίπεδο φροντίδας των γονιών στο παιδί οδηγεί στην απόκτηση βασικής εμπιστοσύνης και ασφάλειας, βάση για την ανάπτυξη υγιούς συναισθηματικής ζωής.

Ακολουθεί μέχρι την ηλικία των τριών ετών το **πρωκτικό στάδιο**, όπου ο πρωκτός και η ουρήθρα τραβούν την προσοχή του παιδιού μέσα από τις λειτουργίες αφόδευσης και ούρησης. Η αγωγή για τη χρήση της τουαλέτας είναι ένα σημαντικό αναπτυξιακό επίτευγμα στη φάση αυτή, καθοριστικό για την ανάπτυξη της σεξουαλικής του ταυτότητας.

Η επόμενη ερωτογενής ζώνη αφορά τα γεννητικά όργανα και ονομάζεται σύμφωνα με τον Freud **φαλλικό στάδιο**. Διαρκεί μέχρι την ηλικία των έξι ετών περίπου, όπου το παιδί κατανοεί πληρέστερα τις διαφορές ανάμεσα στο αγόρι και στο κορίτσι. Αυτό του δημιουργεί σκέψεις, αμφιβολίες και φόβους που είναι διαφορετικοί για το κάθε φύλο. Ο τρόπος με τον οποίο ενεργούν οι γονείς επιδρά σε κάθε περίπτωση στο παιδί που αρχίζει τώρα να διαμορφώνει τις δικές του απόψεις. Το κορίτσι μέσα από κάποια διεργασία

πρέπει να ξεπεράσει το αίσθημα της απογοήτευσης του ότι δεν θα αποκτήσει ποτέ πέος, ενώ το αγοράκι να ξεπεράσει το άγχος του για ευνουχισμό.

Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του σταδίου που ονομάζεται **Οιδιπόδειο σύμπλεγμα**. Το όνομα προέρχεται από τον Οιδίποδα, ο οποίος σύμφωνα με τον ελληνικό μύθο, σκότωσε τον πατέρα του και παντρεύτηκε την μητέρα του. Σ' αυτό το στάδιο, όπως προαναφέρθηκε, το παιδί επιθυμεί τον γονιό του άλλου φύλου και φοβάται την εκδίκηση του γονιού του ίδιου φύλου. Το παιδί απογοητευμένο που δεν μπορεί να πετύχει τους στόχους του στρέφεται προς τον γονέα του ίδιου φύλου ταυτίζοντας με αυτόν. Έτσι, συνειδητοποιεί τα χαρακτηριστικά του φύλου του και τις διαφορές με το άλλο φύλο (Μάνος, 1997).

Σύμφωνα με τον J. H. Conn, στη συνέχεια μιας λεπτομερούς μελέτης πάνω σε παράγοντες που επιδρούν σ' αυτές τις φάσεις ανάπτυξης, διαπίστωσε καταρχήν πως το επίπεδο ανάπτυξης του παιδιού επηρεάζει την αντίληψη για θέματα σεξουαλικών σχέσεων και το ενδιαφέρον του παρακινεί κατά μεγάλο ποσοστό από την παιδική κοινωνικότητα, τη συζήτηση με άλλα παιδιά και τις -λίγο ως πολύ- διαφορούμενες απαντήσεις των γονιών στα ερωτήματα τους. Επιπλέον, μεγάλη σημασία δίνει το παιδί της πρώιμης ηλικίας σε ορισμένες λέξεις που ακούει χωρίς να τις καταλαβαίνει απόλυτα, λέξεις που συνήθως δεν τολμά να χρησιμοποιήσει στην οικογένεια και που λαμβάνουν μια μυστηριώδη αξία και τις οποίες συχνά χρησιμοποιεί στο παιχνίδι. Ένας τελευταίος παράγοντας, ο λεγόμενος «αισθησιασμός», μεσολαβεί επίσης από τη στιγμή που το παιδί αποκτά συνείδηση των ηδονικών γεννητικών του αισθήσεων, κάτι που το κάνει να κατευθύνει την

προσοχή του προς τα όργανα του με τρόπο επαναλαμβανόμενο (Κούρος, 1993).

Είναι προφανές ότι η γνώση των σεξουαλικών οργάνων είναι μια λειτουργία αντίληψης του εαυτού του και των άλλων. Ο ρόλος που παίζουν αυτά τα όργανα είναι ο καρπός μιας γνώσης, και η αξία που τους αποδίδεται εξαρτάται κατά πολύ από τις επιδράσεις του περιβάλλοντος που διευκολύνει ή εμποδίζει. Συνήθως, οι σεξουαλικές γνώσεις των παιδιών είναι γεμάτες με αβεβαιότητα και αμφιβολία. Πιστεύει ότι γνωρίζει ή θα ήθελε να γνωρίζει, κι αν μερικές φορές θέτει ερωτήσεις, είναι για να επιβεβαιώσει αυτό που ήδη θεωρεί πραγματικότητα. Οι πληροφορίες που παίρνει δεν αφομοιώνονται απαραίτητα, αυτό εξαρτάται από το βαθμό βεβαιότητας των πεποιθήσεων του ή από το φόβο του πως δεν μπορεί να αντέξει μια εξήγηση (Κούρος, 1993).

Οι εμπειρίες του ατόμου σε κάθε στάδιο, πιστεύεται ότι ασκούν αποφασιστική επίδραση στη θεμελίωση των βασικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας. Κατά τον Freud, πολλά από τα ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα στη ζωή τους οφείλονται στο ότι δεν έλυσαν ικανοποιητικά κάποιο από τα στάδια εξέλιξης τους. Κι αυτό πολλές φορές οφείλεται στις πράξεις του παιδιού με τις ερωτογενείς ζώνες οι οποίες επισύρουν τις επικρίσεις των γονέων. Το παιδί λοιπόν θα πρέπει να αντιμετωπίσει το άγχος που προκύπτει από τις συγκρούσεις αυτές, καθώς οι τρόποι που χρησιμοποιεί διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του (Παρασκευόπουλος, 1988).

Έτσι στις περιπτώσεις που η βιολογική ορμή δεν ικανοποιείται επαρκώς σε ένα στάδιο ή αντίθετα ικανοποιείται υπερβολικά, το άτομο αφήνει το στάδιο αυτό με ένα βαθμό καθήλωσης, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει

μειωμένη προσαρμογή στα επόμενα στάδια. Αν η ικανοποίηση της βιολογικής ορμής στα επόμενα στάδια δεν είναι επαρκής. Το άτομο για να αντλήσει ικανοποίηση, παλινδρομεί σε μορφές συμπεριφοράς μικρότερης ηλικίας (Παρασκευόπουλος, 1988).

3.4 Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Walter για τη σεξουαλικότητα του νηπίου

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης με κύριο εκπρόσωπο τον ψυχολόγο Walter (1866-1970), υποστηρίζει πως τα παιδιά μαθαίνουν τους ρόλους του φύλου τους με την διαδικασία της ενίσχυσης, με το να αμείβονται δηλαδή για κάτι που κάνουν και ταιριάζει στο φύλο τους και μέσω της μίμησης προτύπων που παρέχουν οι γονείς ή και πρόσωπα του ίδιου φύλου. Τα παιδιά διαμορφώνονται με πρότυπα τους μεγάλους που έχουν γύρω τους και ιδιαίτερα τους γονείς τους. Υιοθετούν τρόπους συμπεριφοράς και αντίδρασης τους σε γεγονότα που συμβαίνουν. Η οικογενειακή δυναμική επηρεάζει πολύ το αίσθημα της ασφάλειας και την απόκτηση σταθερής εικόνας του εαυτού του. Οι ρόλοι που ασκούν τα μέλη της οικογένειας, το κλίμα που επικρατεί, οι κανόνες που έχουν τεθεί συμβάλλουν ώστε το παιδί να αποκτή κάποιες βάσεις για την πορεία της εξέλιξης του (Κακαβούλης, 1995).

Η πρώτη αρχή που στηρίζει η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης είναι η ενίσχυση κατά την οποία οι γονείς ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να κάνουν ενέργειες που αντιπροσωπεύουν το φύλο τους, όπως το να παίζουν τα αγόρια με οικοδομές και αυτοκίνητα, ενώ τα κορίτσια να βοηθούν στις οικιακές δουλειές. Επιπλέον, με το να επιλέγουν οι ίδιοι παιχνίδια ανάλογα με το φύλο

του παιδιού τους, ενισχύει την δυνατότητα του παιδιού από την βρεφική ηλικία ακόμη και να διαφοροποιούνται από το άλλο φύλο (Κακαβούλης, 1995).

Η δεύτερη αρχή, είναι αυτή της μίμησης προτύπων όπου υποστηρίζει πως αρκεί το παιδί να παρακολουθεί κάποια πρότυπα, για να μάθει καινούριους τρόπους συμπεριφοράς. Το παιδί στην πορεία της εξέλιξης του, μέσω κάποιων ψυχολογικών διαδικασιών όπως είναι η μίμηση, η ταύτιση, η ενίσχυση διαμορφώνει τις στάσεις και τις σχέσεις προς τα πράγματα και τα πρόσωπα γύρω του αποκτώντας τους τυπικούς για κάθε φύλο τρόπους συμπεριφοράς μέσω της παρατήρησης ζωντανών προτύπων. Γι' αυτό το λόγο είναι σημαντικό να τηρηθεί σωστή στάση και αντιμετώπιση της οικογένειας στις αντιδράσεις του παιδιού διότι από εκεί θα εξαρτηθεί το ποσοστό επιτυχίας της κοινωνικοποίησης του ατόμου (Κακαβούλης, 1995).

Πολλές μελέτες έχουν δείξει ότι τα παιδιά ηλικία 5 με 6 ετών μιμούνται περισσότερο πρότυπα που ανήκουν στο φύλο τους. Αυτό βέβαια προϋποθέτει το παιδί να έχει αναπτύξει σαφή εικόνα για τους ρόλους του κάθε φύλου. Έχει διαπιστωθεί από έρευνες ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, ενώ στη σχολική κοινότητα ενισχύονται για συνεργασία, ομαδικότητα και ήρεμο παιχνίδι, τα αγόρια επιμένουν να δείχνουν αντρική στερεοτυπική συμπεριφορά κυρίως όταν άλλα αγόρια επιδοκιμάζουν ή αποδοκιμάζουν την συμπεριφορά τους (Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου, 2001).

Μελέτες που έγιναν σε ομάδες παιδιών την ώρα που έπαιζαν έχουν δείξει ότι τα παιδιά ηλικίας 3 με 4 ετών παρουσιάζουν απότομη αύξηση στο να επηρεάζουν το ένα τη συμπεριφορά του άλλου. Η προσπάθεια να επιδράσουν το ένα στο άλλο γίνεται πιθανόν ακολουθώντας πρότυπα και στερεότυπα από το περιβάλλον του. Τα κορίτσια γενικώς ρωτούν ή παρακαλούν κάποιο άλλο

παιδί να παίξει μαζί τους, ενώ τα αγόρια συνήθως δίνουν διαταγές ή απαιτούν. Επιπλέον τα αγόρια σ' αυτή την ηλικία παίζουν πιο δραστήρια παιχνίδια γι' αυτό και τα κορίτσια αποφεύγουν το παιχνίδι με τα αγόρια, σχηματίζοντας δικές τους ομάδες. Τα δεδομένα αυτά αποδεικνύουν ότι τα παιδιά από μικρή ηλικία, εκδηλώνουν ανάλογα με το φύλο τους τρόπους επηρεασμού, χωρίς όμως να επιβεβαιώνεται που οφείλεται η διαφοροποίηση αυτή (Κακαβούλης, 1995).

3.5 Η γνωστική-εξελικτική θεωρία του Kohlberg για τη σεξουαλικότητα του νηπίου

Σε αντιπαραβολή με τις παραπάνω θεωρίες, η γνωστικό-εξελικτική θεωρία με κύριο εκφραστή της τον Kohlberg, υποστηρίζει ότι η διαφοροποίηση της ταυτότητας του φύλου ξεκινάει από τότε που το παιδί αναπτύσσεται γνωστικά και μαθαίνει τις ονομασίες "αγόρι", "κορίτσι". Ακολουθεί η κατανόηση την έννοια της μονιμότητας του φύλου. Στο τέλος της προσχολικής ηλικίας, στο 5^ο με 6^ο έτος όπου αρχίζει η συστηματική λογική σκέψη, το παιδί συνειδητοποιεί ότι το φύλο στο κάθε άτομο είναι μόνιμο και δεν αλλάζει με επιφανειακές αλλαγές στην εμφάνιση ή τα εξωτερικά γνωρίσματα του ατόμου (Κακαβούλης, 1995).

Οι υποστηρικτές της θεωρίας αυτής, υποστηρίζουν πως τα παιδιά δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουν την μονιμότητα του φύλου τους αν πρώτα δεν διαθέτουν την ανάλογη γνωστική ικανότητα που κατευθύνει και στηρίζει τη συμπεριφορά τους. Όταν όμως την αποκτήσουν, αρχίζουν να δίνουν μεγαλύτερη αξία στις μορφές συμπεριφοράς του δικούς τους φύλου και έτσι έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν μέσα από μια μεγάλη ποικιλία μορφών

συμπεριφοράς και ρόλων των προτύπων που αντιστοιχούν στο φύλο τους (Κακαβούλης, 1995).

Ο πρώτος που μελέτησε την ανάπτυξη αυτής της έννοιας είναι ο ψυχολόγος Laurence Kohlberg, ο οποίος υποστήριξε πως μεταξύ του 2^{ου} και του 7^{ου} έτους της ηλικίας, τα παιδιά αποκτούν προοδευτικά την έννοια της μονιμότητας του φύλου ακολουθώντας τα εξής τέσσερα στάδια:

A. Ονομασία του φύλου (2- 3 ½ ετών περίπου).

Το παιδί κατά την ηλικία αυτή μαθαίνει να ονομάζει το φύλο του (αγόρι, κορίτσι, άνδρας, γυναίκα), να χρησιμοποιεί λέξεις όπως μαμά, μπαμπάς, μπέμπης, μπέμπα, τόσο στον εαυτό του όσο και στους άλλους. Πριν την ηλικία των 3 ετών τα παιδιά, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως αν και ξεχωρίζουν το φύλο ενός παιδιού, δεν έχουν επίγνωση ότι είναι ένα μόνιμο στοιχείο του εαυτού τους.

B. Προσωρινή μονιμότητα του φύλου (3 ½ - 4 ½ ετών περίπου).

Αυτό είναι ένα μεταβατικό στάδιο όπου τα παιδιά αρχίζουν να κατανοούν τη μονιμότητα του φύλου, παρόλο που ακόμη είναι ατελής και συγκεχυμένη. Όταν δηλαδή τα παιδιά αυτού του σταδίου ερωτηθούν τι φύλο θα έχουν όταν μεγαλώσουν, απαντούν σωστά, παρόλο που συνεχίζουν να υποστηρίζουν όπως και στο προηγούμενο στάδιο ότι η αλλαγή στο ντύσιμο ή στο χτένισμα προκαλεί αλλαγές στο φύλο.

Γ. Οριστική μονιμότητα του φύλου (4-7 ετών περίπου).

Στο στάδιο αυτό τα παιδιά αρχίζουν να αποκτούν την έννοια της οριστικής μονιμότητας του φύλου. Κατανοούν ότι το φύλο σε κάθε άτομο δεν αλλάζει παρόλο τις εξωτερικές αλλαγές που πιθανόν να γίνουν. Πολλές φορές όμως επηρεάζονται από επιφανειακές αλλαγές όπως π.χ. το χτένισμα, το

ντύσιμο και συχνά αμφιβάλλουν. Προς το τέλος όμως της περιόδου αυτή συλλαμβάνουν την οριστική μονιμότητα του φύλου αφού έχουν κατακτήσει την έννοια της αμεταβλησίας της ποσότητας σύμφωνα με την θεωρία του J. Piaget.

Δ. Ανατομικός καθορισμός του φύλου (7- 9 ετών περίπου).

Τα παιδιά στην ηλικία αυτή όχι μόνο κατανοούν τη μονιμότητα του φύλου, αλλά μπορούν να υποστηρίξουν και με επιχειρήματα τη μονιμότητα αυτή (Κακαβούλης, 1995).

Κεφάλαιο 4^ο. "Η έκφραση της σεξουαλικότητας κατά τη νηπιακή ηλικία"

4.1 Ο νηπιακός αυνανισμός

Άνδρες και γυναίκες ανακαλύπτουν τη σεξουαλικότητά τους με τον αυνανισμό, ο οποίος συνήθως αρχίζει περίπου στα δέκα ή έντεκα χρόνια. Πρόκειται για ένα φυσιολογικό φαινόμενο που εμφανίζεται κατά την παιδική ηλικία και συνεχίζεται με μεταβαλλόμενη συχνότητα και διαφορετική σημασία, ανάλογα την ηλικία. Φυσικά, αγόρια και κορίτσια παίζουν από πολύ νωρίτερα με τα γεννητικά τους όργανα. Ιδιαίτερα τα αγόρια, πιάνουν το πέος τους από τον πρώτο κιόλας χρόνο της ζωής τους επειδή το βλέπουν σαν ένα περίεργο εξάρτημα που προεξέχει από το υπόλοιπο σώμα τους. Ο Freud έδινε μεγάλη σημασία στον αυνανισμό του βρέφους: «Ο αυνανισμός του νεογέννητου, απ' τον οποίο σχεδόν κανένας δεν διαφεύγει, προετοιμάζει το μέλλον της γεννητικής ερωτογενούς ζώνης. Οι πράξεις που προκαλούν τον ερεθισμό και οδηγούν στην ικανοποίηση, συνίσταται είτε σε τριβές με τη βοήθεια του χεριού είτε σε κινήσεις των μηρών» (Κούρος, 1993).

Όλοι οι ψυχαναλυτές αποδίδουν μεγάλη σημασία στις αυνανιστικές φαντασιώσεις, και ορισμένοι παραδέχονται μάλιστα πως μεταξύ των δύο και πέντε ετών τα αυνανιστικά οράματα θα είχαν πολύ μεγαλύτερη σημασία κι από την ίδια τη φυσική ευχαρίστηση. Στη διάρκεια του φαλλικού σταδίου οι φαντασιώσεις αυτές έχουν σαν αντικείμενο την επιθυμία του μητρικού αγγίγματος. Τα νήπια χαϊδεύονται για την ευχαρίστηση -όχι τη σεξουαλική- που νιώθουν. Όταν γίνουν πέντε ή έξι χρόνων, επιδίδονται σε σεξουαλικές διερευνήσεις με μορφή παιχνιδιού, με άλλα συνομήλικα παιδιά. Στη διάρκεια του Συνεδρίου της Βιέννης το 1912, όλοι οι ψυχαναλυτές συμφώνησαν να

δεχτούν την παγκοσμιότητα του παιδικού αυνανισμού και να αρνηθούν να του αποδώσουν παθολογική σημασία (Κούρος, 1993).

Φαίνεται ότι πριν την ηλικία του ενός έτους, μπορεί κανείς να βρει στα παιδιά των δύο φύλων ορισμένους τύπους δραστηριοτήτων που ονομάστηκαν «γεννητικό παιχνίδι» και που αφορούν το χειρισμό της πέψης και των περιττωμάτων. Κατά το δεύτερο έτος της ζωής τους, τα παιδιά ενδιαφέρονται να γνωρίσουν το σώμα τους. Σε αυτή την ηλικία παρουσιάζεται "το στάδιο του καθρέφτη", δηλαδή το παιδί αναγνωρίζει στον καθρέφτη τα χαρακτηριστικά του προσώπου του αλλά και του υπόλοιπου σώματος του. Σε αυτή την ηλικία ο αυνανισμός έχει ένα καταπραϋντικό, ηρεμιστικό αποτέλεσμα, ενώ αργότερα κατά το τέλος της νηπιακής ηλικία το "παιχνίδι" με τα γεννητικά του όργανα μπορεί να ενταθεί. Ο Gagerh ξεχωρίζει δύο μορφές παιδικού αυνανισμού, «τον αυνανισμό του παιχνιδιού» και «τον αυνανισμό της έκφρασης». Η πλειοψηφία των ψυχαναλυτών παραδέχεται πως γύρω στα δύο χρόνια υπάρχει μία παύση που συμπίπτει με τα πρώτα στάδια του πρωκτικού ερωτισμού, για να επανέλθει γύρω στα 3-4 χρόνια με την αρχή του φαλλικού σταδίου. Σύμφωνα με τον Freud, στην περίοδο 5-12 ετών, τα σεξουαλικά ενδιαφέροντα του παιδιού μειώνονται (www.e-paideia.net, Ίδρυμα Λαμπράκη 2003-2009).

Μόνο όταν τα αγόρια και τα κορίτσια φτάσουν στην εφηβεία, οπότε αρχίζει και η παραγωγή αρσενικών και θηλυκών ορμονών καταφεύγουν στον αυνανισμό συνειδητά για τη σεξουαλική τους ικανοποίηση. Πολλά παιδιά αυνανίζονται από τα δέκα ή τα έντεκα τους χρόνια, ενώ άλλα πολύ αργότερα. Η αυτοϊκανοποίηση είναι για τους περισσότερους μια εντελώς προσωπική υπόθεση.

Πολλές φορές, οι ενήλικοι αμύνονται στην εξωτερίκευση των παιδικών ορμών καταδικάζοντας την ως «αρρωστημένη απρέπεια». Ο αυνανισμός όμως δεν είναι επιβλαβής, αλλά γίνεται πρόβλημα από τη στιγμή που ο γονιός αποδίδει μεγάλη έμφαση σ' αυτόν και παίρνει μια σαφώς τιμωρητέα στάση. Γι' αυτό και ο παιδικός αυνανισμός αποκτά ιδιαίτερη σημασία συγκρινόμενος με άλλες παιδικές δραστηριότητες, αγνοώντας ότι αποτελεί έκφραση μιας εσωτερικής διαδικασίας που αφορά την ανάπτυξη και τις διεγέρσεις του παιδιού. (Ράιχ 1991). Το παιδί τότε αντιδρά νιώθοντας εξαιρετικά ένοχο, γιατί μαθαίνει πως ασχολείται με μια απαγορευμένη πράξη, κάθε φορά που αυνανίζεται. Το συναίσθημα αυτό της ενοχής μπορεί να γενικευτεί απέναντι σε κάθε σεξουαλική κατάσταση, πράγμα που αποτελεί κακό οιωνό για τις μελλοντικές σεξουαλικές του σχέσεις (Σταύρου, 1987).

Υπάρχουν τρεις περίοδοι αυνανισμού: α) ο αυνανισμός στη βρεφική ηλικία, όπου συχνά εμφανίζεται ως αντανakλαστική κίνηση τριβής των γεννητικών οργάνων, μια κίνηση που μάλλον οφείλεται σε τυχαίους εξωτερικούς ερεθισμούς, β) ο αυνανισμός στην οιδιπόδεια ηλικία (4 έως 6 ετών), όπου υπάρχει ένας συνδυασμός ανάπτυξης του ατόμου από τη μια και της ποιότητας της υπάρχουσας σχέσης ανάμεσα σε μητέρα και παιδί, από την άλλη και γ) ο αυνανισμός στην εφηβεία όπου το άτομο έγκειται σε σεξουαλική ωρίμανση. (Ράιχ, 1991).

Ο παιδικός αυνανισμός δηλώνει μια φυσιολογική εξέλιξη του παιδιού η οποία εκτός από σεξουαλική ωθεί το παιδί να εκφραστεί και συναισθηματικά. Στο σωματικό επίπεδο ο αυνανισμός δεν είναι μόνο ένα σύστημα συγκινησιακού περιεχομένου, αλλά και ένας τρόπος να δημιουργήσει κανείς ένα αίσθημα αυτάρκειας. Σε αυτό το στάδιο πολλά παιδιά γίνονται επιθετικά,

θέλουν να βρίσκονται σε μία συνεχή σωματική επαφή με τους γονείς τους και αρκετά συχνά προχωρούν σε λιγότερο καλυμμένες σεξουαλικές επιθέσεις. Στην περίπτωση των παιδιών με προβληματική σχέση με τη μητέρα τους, το γεννητικό παιχνίδι είναι πολύ πιο σπάνιο, ενώ άλλες αυτό-ερωτικές δραστηριότητες έχουν τάση να το αντικαταστήσουν. Εκεί όπου η σχέση μητέρας-παιδιού είναι απύσχα, παρατηρεί κανείς μια χαμηλή γενική ανάπτυξη κάτω του μέσου όρου και το γεννητικό παιχνίδι απουσιάζει εντελώς (Ράιχ 1991). Συγκεκριμένα, ο E. Simmel αναφέρει πως στο στάδιο που το παιδί διαμορφώνει τις σχέσεις αντικείμενου, ο αυνανισμός μπορεί να θεωρηθεί σαν μια πρώτη κοινωνική δραστηριότητα, διότι έτσι το παιδί απομακρύνεται από το παραπλανητικό αντικείμενο που απορρίπτει την αγάπη του και δραστηριοποιεί τις επιθετικές και καταστροφικές του αντιδράσεις (Κούρος, 1993).

Ανάλογα με τις αντιδράσεις των γονιών σ' αυτή του τη συμπεριφορά, το παιδί ίσως αντιληφθεί πως τα γεννητικά του όργανα είναι κάτι για το οποίο δεν επιτρέπεται να γίνεται λόγος δημιουργώντας του έτσι άρνηση και απώθηση της σεξουαλικότητας του. Δυστυχώς πολλές φορές μέσω του εκφοβισμού δημιουργείται στο παιδί άγχος, που από τη μία πλευρά του προκαλεί σεξουαλικές διεγέρσεις και από την άλλη ωθείται σε έναν αγώνα ενάντια σε αυτές ακριβώς τις διεγέρσεις. Αποτέλεσμα αυτών των διεργασιών είναι τα παιδιά να καταφύγουν σε κρυφές μορφές αυνανισμού που συνήθως οι γονείς δεν μαθαίνουν (Ράιχ, 1991).

Είναι φυσιολογικό για τα παιδιά να ασχολούνται με δραστηριότητες σεξουαλικών εξερευνήσεων. Μπορεί σε σημείο που να ασχολούνται με «αμοιβαίο αυνανισμό». Για τα παιδιά που αυνανίζονται ταυτόχρονα, δεν

υπάρχει κανένα ενδεχόμενο κακό, εκτός από την πιθανότητα ότι η πράξη αυτή μπορεί να γίνει αρκετά ικανοποιητική για το παιδί, ώστε να δείχνει σαφή προτίμηση για το είδος σεξουαλικής διέγερσης, οπότε η συνεχιζόμενη προτίμησή του οφείλεται πιθανότητα σε άλλα αίτια. Και σ' αυτή τη περίπτωση θα πρέπει οι γονείς να δουν τη συμπεριφορά αυτή σαν σύμπτωμα μιας γενικότερης ψυχολογικής κατάστασης του παιδιού και αφού εντοπίσουν την αιτία και δοθεί η κατάλληλη βοήθεια, το παιδί πιθανότατα θα προχωρήσει ομαλά στη σεξουαλική του ανάπτυξη και ολοκλήρωση. Υπάρχουν όμως και άλλες σεξουαλικές δραστηριότητες με τις οποίες ασχολείται το παιδί κατά την ηλικία αυτή. Το "παιχνίδι του γιατρού" φαίνεται πως αποτελεί μια διεθνή σεξουαλική εμπειρία. Σχεδόν κάθε παιδί ικανοποιεί σε κάποιο βαθμό τη σεξουαλική του περιέργεια με αυτό το παιχνίδι, εξετάζοντας το ένα τα γεννητικά όργανα του άλλου. Όταν τα παιδιά αποκτήσουν την εμπειρία αυτή, η περιέργεια τους ικανοποιείται και σταματούν να εξερευνούν το ένα το σώμα του άλλου. Έχουν κάνει όμως ένα σημαντικό βήμα προόδου πέρα από το στάδιο της αυτοδιέγερσης. Υπάρχουν και άλλες μορφές παιχνιδιών. Τα παιδιά μπορούν να παίζουν διάφορους ρόλους με πρόσωπα του ίδιου φύλου ή του αντίθετου φύλου, του μπαμπά ή της μαμάς αντίστοιχα (Σταύρου, 1987).

Δυστυχώς έχει διαπιστωθεί πως οι βλάβες, που προκαλεί η ασκούμενη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, είναι ασύγκριτα μεγαλύτερες από τις πιθανές (Ράιχ, 1991). Η στάση των γονέων, δεν πρέπει να είναι τιμωρητική γιατί αυτό μπορεί όχι μόνο να μην αποτρέψει το παιδί από μια τέτοια ασχολία, αλλά αντίθετα να του εντείνει την τάση να ασχολείται όλο και συχνότερα. Αν πάλι ο αυνανισμός φτάνει σε μια συχνότητα που δεν επιτρέπει καμιά άλλη δραστηριότητα, τότε οι γονείς και οι παιδαγωγοί αντί να ενοχοποιήσουν κάτι

που δεν είναι παρά ένα σύμπτωμα συμπεριφοράς, είναι προτιμότερο να αναζητήσουν τις κρυφές αιτίες που προκαλούν αυτή τη συνεχή αυτοερωτική δραστηριότητα. Μπορεί να είναι κάποιο ψυχικό τραύμα ή μια συγκινησιακή απογοήτευση, στέρηση αγάπης, μοναξιά, ανία, άγχος κ.λπ. Όταν η συνήθεια αυτή συνεχίζει και στην κατοπινή ενήλικη ζωή ή όταν ένας ενήλικος ξαναγαυρίζει σ' αυτήν, είναι ένδειξη μιας παλινδρομικής τάσης της λίμπιντο που ζητάει να καταφύγει σε παιδικές συμπεριφορές. Ο Freud παρατηρεί πως υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στους νευρωσικούς και στον αυνανισμό, αλλά η αιτία βρίσκεται στις συγκρούσεις που έκαναν τον αυνανισμό να φαίνεται ως παθογενής (Weeks, 1982).

Όπως έλεγε ο Freud, «Ο αυνανισμός γίνεται ένα άλυτο πρόβλημα εάν προσπαθώντας να τον αντιμετωπίσουμε σαν μια κλινική ενότητα, λησμονούμε ότι μπορεί να εκπροσωπήσει την αποφόρτιση από οποιαδήποτε σεξουαλική ενόρμηση και οποιαδήποτε φαντασίωση μπορεί να εκπορευτεί απ' αυτές τις ενορμήσεις» (Κούρος, 1993).

4.2 Το Συμβολικό παιχνίδι

Η δυνατότητα για παιγνίδι είναι σημαντική για το παιδί που μεγαλώνει. Το μωρό ανταποκρίνεται στο παιγνίδι και έχει τη δυνατότητα να ξεκινήσει το ίδιο ένα παιγνίδι, πριν αποκτήσει κινητικές ικανότητες, αν και η κινητικότητα διευκολύνει τις δυνατότητες αυτές. Η εμφάνιση της δημιουργικότητας και η περιέργεια για το περιβάλλον εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον συντονισμό της μητέρας με το βρέφος.

Η ικανότητα για συμβολοποίηση συνδέεται ψυχαναλυτικά με την αντίληψη του «ξεχωριστού» από τη μητέρα και την ανάγκη να γεφυρώσει το κενό. Το συμβολικό παιχνίδι κάνει την εμφάνιση του μετά τον πρώτο χρόνο της ζωής και χαρακτηρίζεται από την ικανότητα του παιδιού για σκέψη που βασίζεται σε νοητική αναπαράσταση (Τσιάντης κ Δράγωνα, 1999).

Καθώς το νήπιο μεγαλώνει, αυξάνεται η ικανότητά του να προσδίδει στα παιγνίδια ένα γνήσια συμβολικό νόημα και να χρησιμοποιεί κι άλλα πρόσωπα στο παιγνίδι. Το παιδί κατά τη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας αναπτύσσει την ικανότητα να παίζει μαζί με άλλους. Οι εμπειρίες που αποκτά το νήπιο όταν οι σχέσεις του με τη μητέρα είναι ουσιαστικές συμβάλλουν στο να αισθάνεται την εσωτερική ασφάλεια που θα το ενδυναμώσει να εξερευνήσει και να διαδράσει με τους άλλους με ασφάλεια και περιέργεια (Furman, 1992). Οι σκοποί του παιγνιδιού είναι διάφοροι: μια δοκιμή για την μελλοντική ζωή, η διαχείριση του άγχους και των συγκρούσεων, η εξερεύνηση του χώρου ανάμεσα στην φαντασίωση και την πραγματικότητα και ο γνωστικός και κοινωνικός πειραματισμός. Όλα τα νήπια κάποια στιγμή εμπλέκονται σε παιγνίδια που αντιγράφουν τους ρόλους και τα καθήκοντα που έχουν παρατηρήσει να αναλαμβάνουν οι γονείς τους. Αυτό το φαινόμενο

δεν είναι συγκεκριμένο για κάθε φύλο και μπορεί να είναι πολύ διαφορετικό ως προς τον τρόπο που το ζει το παιδί. (Freud, 1908, Rycroft 1974). Ίσως λιγότερο προφανές είναι το παιχνίδι που βοηθά το παιδί να βγάλει νόημα από τα πράγματα που του προκαλούν άγχος – η επίσκεψη στον οδοντίατρο που επαναλαμβάνεται με ένα αρκουδάκι ως ασθενή ή η χρήση κούκλων για να αναπαραστήσει μια οικογενειακή διαμάχη ή κάποιο τραύμα. Αυτή η ικανότητα για συμβολοποίηση αυτού που το παιδί έχει φοβηθεί και η ικανότητα να το εξωτερικεύσει προς μελέτη και με τον τρόπο αυτό να αποκτήσει τον έλεγχο, είναι σημαντική κατά την εμφάνιση της όψιμης εφηβείας και της ενήλικης ζωής για σκέψη, απόκτηση ελέγχου και μη κατακλυσμού και βοηθά στη διαδικασία να μην χρειάζεται να εκδραματίζει αυτό που διαφορετικά θα αισθανόταν ως αδύνατο να κατανοήσει (Parker, 2007).

Από τη στιγμή που το παιδί αρχίσει το παιχνίδι της φαντασίας, ίσως αρχίσει να εξερευνά μόνο του ρόλους φύλων και συμπεριφορές. Δεν έχει και πολλή σημασία αν ένα αγόρι ή ένα κορίτσι παίζει ρόλους σκληρούς ή πιο «θηλυκούς»- ορισμένα θα νιώσουν έλξη από το οικείο, κάποια άλλα θα ενδιαφερθούν για το διαφορετικό. Η εξερεύνηση με αυτό τον τρόπο είναι μια μορφή μάθησης, όπως και οποιαδήποτε άλλη μορφή, και δε φανερώνει τον τελικό σεξουαλικό προσανατολισμό του παιδιού. Δεν είναι αυτά τα παιχνίδια που θα στρέψουν το παιδί στην ομοφυλοφιλία. Μερικά παιδιά θα αρχίσουν την εξερεύνηση μέσα από το παιχνίδι ρόλων, αλλά μέσα από το ντύσιμο με ρούχα του αντίθετου φύλου. Το καλύτερο που μπορούν να κάνουν οι γονείς είναι να είναι χαλαροί με όλα αυτά. Πιθανόν αποθαρρύνοντας το παιδί να εξερευνά το σώμα του ή πιέζοντας το να κρύβεται, να οδηγηθεί σε αρνητικές και μακροχρόνιες επιπτώσεις (Parker, 2007).

4.3 Τα «πονηρά παιχνίδια»

Τα «πονηρά παιχνίδια» είναι ένα είδος παιχνιδιού που αναστατώνουν και προβληματίζουν πολύ έντονα τους γονείς. Οι αντιδράσεις ποικίλουν, κάποιιοι δεν λένε τίποτα και κάποιιοι απαγορεύουν στα παιδιά τους να συναναστρέφονται με συγκεκριμένες παρέες.

Την εμφάνιση τους την κάνουν κατά την ηλικία των 4 με 6 ετών. Τα παιδιά εξιτάρονται από αυτά τα «ελκυστικά» αλλά και απαγορευμένα παιχνίδια, καθώς νιώθουν έντονη περιέργεια να ανακαλύψουν το σώμα του άλλου και να ταυτιστούν με τους γονείς τους. Για να διαμορφώσουν τη σεξουαλική τους ταυτότητα έχουν ανάγκη να δουν, να παρατηρήσουν, να αγγίξουν (Καππάτου, 1999).

Από 5 με 6 χρονών περίπου, όπου έχουν πλήρη συνείδηση της διαφοράς των δύο φύλων, αρχίζουν να παίζουν το «γιατρό», τη «Μαμά και το Μπαμπά» κ.λπ. Η μορφή και η έκταση που παίρνει το παιχνίδι φανερώνει παρά πολλά για τα παιδιά και ιδιαίτερα για την προσωπικότητα τους. Συχνά επεκτείνονται και στις σεξουαλικές σχέσεις των ενηλίκων, αλλά αυτό γίνεται μυστικά. Αυτά τα παιχνίδια εμφανίζονται ανεξάρτητα από τη σχέση των παιδιών μεταξύ τους, αδέρφια, ξαδέρφια, φίλοι (Καππάτου, 1999).

Φυσικά, τα παιδιά νιώθουν εύκολα ενοχή, όταν παίζουν παρόμοια παιχνίδια, και δεν μπορούν να μην επηρεαστούν από το γεγονός ότι θεωρούνται απαγορευμένα (Winnicott, 1976). Μέσα από αυτά επικοινωνούν μεταξύ τους, ερεθίζοντας έτσι τη φαντασία τους. Οι γονείς δεν πρέπει να ξεχνάνε πως πρόκειται για παιδικά παιχνίδια και από την αντίδρασή τους θα εξαρτηθούν τα συναισθήματα που θα δημιουργήσουν τα παιδιά για τη σεξουαλικότητα τους. Όταν όμως το παιδί γίνεται προκλητικό τότε είναι

απαραίτητο να παρέμβουν, εξηγώντας και βάζοντας του όρια τα οποία δεν πρέπει να ξεπερνά. Αυτό γίνεται στις περιπτώσεις που οι γονείς τυχαίνει να είναι μπροστά σε ένα τέτοιο παιχνίδι ή όταν οι ίδιοι συμμετέχουν ενεργά ή παθητικά σε αυτά. Είναι φυσικό τα παιδιά στην νηπιακή ηλικία να δείχνουν ενδιαφέρον για την ανατομία των γονιών τους, αλλά είναι επίσης αναγκαίο οι γονείς να οριοθετούν κάποια πράγματα ώστε να μην διαταραχθεί η φυσική ανάπτυξη των παιδιών. Υποδεικνύοντας στο παιδί πως δεν είναι σωστό να αγγίζει το σώμα των γονιών του, του περνιέται το μήνυμα πως δεν πρέπει να αφήνει κανέναν να αγγίζει το σώμα του χωρίς τη θέληση του (Καππάτου, 1999).

Η απαγορευτική επέμβαση των γονιών σε πολλές περιπτώσεις είναι αναπόφευκτη, γιατί η έντονη περιέργεια δημιουργεί अपαράδεκτες καταστάσεις. Ωστόσο, η απαγόρευση πρέπει να επιβάλλεται χωρίς εκνευρισμό ή εχθρικό τόνο, αλλά να είναι οριστική παρά την έντονη αντίδραση του νηπίου, που πιθανόν να εμφανίσει. Πολύ σημαντικό είναι επιπλέον η στάση των γονιών να ταυτίζεται ώστε να μην συμβαίνει ο ένας να επιτρέπει κάτι και ο άλλος όχι. Σημαντικό είναι ακόμη, οι γονείς να διαθέτουν χρόνο για τα παιδιά ώστε να μπορούν να παίζουν μαζί τους (Αλεξίου, 1978).

Κεφάλαιο 5^ο “Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του νηπίου και οι συνέπειες στην ανάπτυξη του”

5.1 Σκοπός της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης

«Διαπαιδαγώγηση δεν είναι η επιβολή επιλογών, είναι να βοηθήσουμε κάποιον να κάνει τις δικές του επιλογές».

Για τον Vigotcky, «συνειδητοποιώ» σημαίνει «θυμάμαι». Εδώ δείχνεται προπάντων ο αποφασιστικός ρόλος της εκπαίδευσης. «Οι αυθόρμητες έννοιες είναι και μη συνειδητές, όπως αναφέρει ο Piaget. Για να γίνουν συνειδητές χρειάζεται να ενταχθούν σ’ ένα σύστημα». Ο διαχωρισμός των παιδικών εννοιών σε αυθόρμητες και μη, συμπίπτει με τη διάκρισή τους σε εμπειρικές και επιστημονικές έννοιες (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι ένα γνωστικό πλαίσιο μάθησης των εκφράσεων και του περιεχομένου της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, και εντάσσεται μέσα σε ένα πρόγραμμα εξερεύνησης των βιολογικών, συναισθηματικών, κοινωνικών πνευματικών και διανοητικών παραγόντων που συνθέτουν την ανθρώπινη προσωπικότητα (Αντωνοπούλου, 1997).

Όσοι συζητούν ακόμα και σήμερα για τη σκοπιμότητα της «σεξουαλικής αγωγής του παιδιού», δεν αντιλαμβάνονται ότι κάνουν θόρυβο γύρω από ένα πρόβλημα που έχει τεθεί εσφαλμένα και που δεν βλέπουν παρά μόνο τη μία του όψη. Το πρόβλημα λοιπόν είναι λάθος δοσμένο, καθώς ξεκινάει από την προϋπόθεση πως το παιδί δεν θα συναντήσει άλλη πηγή ενημέρωσης πέρα από τους γονείς του. Ωστόσο είναι αυτονόητο πως αν το παιδί δεν καλύψει τις απορίες του από τους γονείς θα απευθυνθεί σε κάποιον άλλο, που πιθανόν να είναι ακατάλληλος, κακά πληροφορημένος ακόμη και κακοήθης

(Ματσανιώτης, 1993). Ο κυριότερος όμως λόγος για τον οποίο το πρόβλημα αυτό τίθεται εσφαλμένα είναι ότι στην πραγματικότητα όλα τα παιδιά χωρίς εξαίρεση παίρνουν από την οικογένεια μιας ορισμένης μορφής μαθήματα σεξουαλικής αγωγής (Berge).

Βασικός σκοπός της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι η προαγωγή της γενικότερης υγείας του ατόμου, τόσο σωματικής όσο και ψυχοκοινωνικής. Είναι λάθος λοιπόν να αντιμετωπίζεται χωριστά η ανατροφή του παιδιού με τη διαπαιδαγώγηση του. Μέσω αυτής της διαδικασίας το παιδί αποκτά θετική εικόνα για τον εαυτό του και αποδέχεται την σεξουαλικότητα που φέρει μέσα του και που του έχει επιβληθεί. Βοηθά το άτομο να αναπτύξει την προσωπικότητά του, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιήσει όλες τις προσωπικές του δυνατότητες και να έχει μια ευτυχισμένη και δημιουργική ζωή σύμφωνα με τις προσδοκίες και τις ανάγκες του, χωρίς να δημιουργούνται συγκρούσεις με το κοινωνικό περιβάλλον του. Η σεξουαλικότητα, τα αισθήματα και η συμπεριφορά που πηγάζουν από το φύλο, βρίσκεται μέσα μας σε κάθε εκδήλωση και σε κάθε έκφραση της προσωπικότητάς μας. Επιπλέον, παρέχει γνώσεις γύρω από τη σεξουαλική συμπεριφορά. Οι γνώσεις αυτές δεν αναφέρονται μόνο σε βιολογικές και ανατομικές λεπτομέρειες, αλλά επεκτείνονται και σε θέματα σχετικά με στάσεις και προκαταλήψεις γύρω από το σεξ που αναφέρονται στο συγκεκριμένο πολιτιστικό πλαίσιο που ζει το άτομο (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο θα χειριστεί τη σεξουαλικότητα του κατά τη διάρκεια της ζωής του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαπαιδαγώγηση που έλαβε κατά τα παιδικά του χρόνια. Είναι λοιπόν φανερό πως η σεξουαλική αγωγή του παιδιού αρχίζει από τη στιγμή που ο μαιευτήρας

ανακοινώνει το φύλο του. Ο τρόπος που οι γονείς ντύνουν το μωρό, ροζ αν είναι κορίτσι, γαλάζιο αν είναι αγόρι, τα παιχνίδια που του διατίθενται, τα σχόλια που γίνονται για το φύλο του, οι προσπάθειες για τον επαγγελματικό του προσανατολισμό, όλα αυτά και πολλά άλλα επιδρούν καίρια στη διαμόρφωση της σεξουαλικής του προσωπικότητας (Ματσανιώτης, 1993).

Η διαπαιδαγώγηση συνίσταται στο να περιοριστούν οι παιδικές τάσεις που έχουν ως μοναδικό τους στόχο την αποκόμιση της ηδονής. Ο Freud υποστηρίζει πως η «ηθική» που θα παρουσιάσει το άτομο σαν ενήλικας έχει τις ρίζες της στην παιδική ηλικία και στα ερεθίσματα που δέχτηκε από τον εξωτερικό κόσμο (Αντωνοπούλου, 1997).

Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η σεξουαλικότητα των νηπίων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της όλης προσωπικότητας του ατόμου, καθώς δεν σχετίζεται μόνο με ζητήματα σεξουαλικών σχέσεων αλλά και με θέματα όπως, η εικόνα του εαυτού, η αυτοεκτίμηση, οι κανόνες ηθικής, σωματική και κοινωνική αξιοπρέπεια, κινδύνους. Καθημερινά έχουμε συναισθήματα, αναπτύσσουμε συμπεριφορές και αντιλήψεις τόσο για εμάς όσο και για τους άλλους και διαμορφώνουμε απόψεις άμεσα ή έμμεσα συνυφασμένες με το αντικείμενο της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Έτσι οι καθημερινές εμπειρίες οδηγούν είτε θετικά είτε αρνητικά στην αποκάλυψη της σεξουαλικής ταυτότητας μέσω των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των δύο φύλων, της οικογένειας και της ευρύτερης κοινωνίας (Αντωνοπούλου, 1997).

Η έγκαιρη και κατάλληλα διαμορφωμένη αγωγή γύρω από το ιδιαίτερο ευαίσθητο θέμα της σεξουαλικότητας συμβάλλει αποτελεσματικά τόσο στην χειραγώγηση των σεξουαλικών ενστίκτων, όσο και στη δημιουργία ουσιαστικών διαπροσωπικών σχέσεων. Η εφαρμογή ενός προγράμματος

σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης θα συμβάλλει συγκεκριμένα στην σωστή και θετική αντιμετώπιση των προβλημάτων που εμφανίζονται στην ενήλικη ζωή ενός ατόμου και στην διευρυμένη ενημέρωση των νέων, από μικρή ηλικία, ώστε να δημιουργήσουν και να διαμορφώσουν την σεξουαλική τους ταυτότητα και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις παραγκωνίζοντας τις ηθικές και κοινωνικές προκαταλήψεις (Αντωνοπούλου, 1997).

Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αγωγής πρέπει καταρχήν να παρέχει στο παιδί ακριβείς πληροφορίες για την ανθρώπινη σεξουαλικότητα. Από πολύ νωρίς δέχεται ερεθίσματα που του προκαλούν το ενδιαφέρον. Οι γονείς αρχικά είναι αυτοί που θα διαχειριστούν τα ερεθίσματα αυτά και θα κατευθύνουν το παιδί προς κάποια πορεία ανάλογα με τη μόρφωση τους, τις εμπειρίες τους, και αργότερα με τη στάση τους, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και τον ρόλο τους στην οικογένεια. Επιπλέον, είναι απαραίτητο για να ολοκληρωθεί η αυτονομία και η πρωτοβουλία του παιδιού, να του παρέχεται η ευκαιρία να αναπτύξει τις δικές του ιδέες και να υποστηρίξει τις πεποιθήσεις του. Αυτό θα συμβάλει ώστε αργότερα στη νεανική ηλικία να έχει διαμορφώσει μία ολοκληρωμένη προσωπικότητα που θα το ικανοποιεί.

Προσέτι, κάτι άλλο βασικό που θα αποκτηθεί μέσω της σεξουαλικής αγωγής είναι να αποδεχτεί το άτομο τόσο την δική του σεξουαλικότητα όσο και των άλλων, αναπτύσσοντας διαπροσωπικές δεξιότητες, όπως, σεβασμός για τους άλλους, προσαρμοστικότητα, υπευθυνότητα, ευελιξία. Αυτό βέβαια προϋποθέτει το άτομο κατά την εξέλιξη του να έχει αποδεχτεί τις προσωπικές του προτιμήσεις αλλά και να έχει συμφιλιωθεί με την διαφορετικότητα των άλλων ανθρώπων σε συμπεριφορές, προτιμήσεις και αξίες (Θεοδωράκη-Ιωάννου, 2001).

Συμπερασματικά, στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πέρα από τις βιολογικές και ιατρικές διαστάσεις πρέπει να εξετάζονται και οι πολιτιστικές και ψυχολογικές παράμετροι. Βάσει αυτών οι στόχοι της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης μπορούν να είναι οι ακόλουθοι:

A. Απόκτηση τεκμηριωμένης γνώσης (δηλαδή επιστημονική προσέγγιση των θεμάτων της σεξουαλικότητας πέρα από μύθους, προκαταλήψεις, προσωπικές εμπειρίες) και διασαφήνιση των σεξουαλικών μας αξιών με αποτέλεσμα διατήρηση τεκμηριωμένης συνειδητής στάσης σε συγκρουόμενες απόψεις (θρησκεία, οικογένεια, φίλοι, ΜΜΕ).

B. Διαμόρφωση θετικής αντίληψης του εαυτού μας για το σεξ (ανάπτυξη αυτοεκτίμησης) και επιπλέον βελτίωση της ανθρώπινης επικοινωνίας, με παιδιά, γονείς, συντρόφους.

Γ. Αναγνώριση αρνητικών σημείων στις ανθρώπινες σχέσεις.

Δ. Έλεγχος γονιμότητας.

E. Αποφυγή σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων (Αντωνοπούλου, 1997).

Μιλήσαμε αρκετά, υποστηρίζοντας πόσο αναγκαία και ωφέλιμη είναι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Υπάρχουν όμως γονείς που παρόλο ότι είναι πρόθυμοι και προετοιμασμένοι να ανταποκριθούν στις ερωτήσεις των παιδιών τους, περιμένουν και περιμένουν χωρίς να γίνεται η ερώτηση. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει οι γονείς να διερωτηθούν το γιατί. Ίσως να είχε ρωτήσει παλαιότερα και να απέφυγαν οι γονείς να απαντήσουν ή να απάντησαν ψέματα. Είναι φυσικό λοιπόν, είτε να μην ξεθαρρευτεί να ξαναρωτήσει, είτε να αδιαφορεί πλέον, είτε και να προβλέπει ότι πάλι δεν θα μάθει την αλήθεια. Άλλη μία εκδοχή είναι να έχει μάθει τις πληροφορίες που

αναζητά από άλλες πηγές και καθώς θα του έχει δοθεί η εντύπωση πως είναι απαγορευμένα να μην τολμάει να τα συζητήσει με τους γονείς. Σίγουρα όμως αξίζει τον κόπο να γίνεται κάθε προσπάθεια από τους γονείς να επικοινωνήσουν με το παιδί. Είναι ανάγκη να εξακριβωθεί εάν το παιδί έχει τη σωστή εικόνα για το σεξ κι όχι διαστρεβλωμένη (Ματσανιώτης, 2000).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως το όφελος της σεξουαλικής αγωγής του παιδιού είναι τεράστιο, διότι, εκτός από τον προσανατολισμό που του παρέχεται, συμβάλλει και στην συναισθηματική του ανάπτυξη, αποκτά σεβασμό στον εαυτό του, εμπιστοσύνη στους γονείς του και σωστή και υγιή στάση απέναντι στη σεξουαλικότητα και το άλλο φύλο (Καππάτου, 1999).

5.2 Τρόποι και μέθοδοι της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης

Οι τρόποι της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης διακρίνονται γενικά σε δύο κατηγορίες, τους λεκτικούς και τους μη λεκτικούς. Οι λεκτικοί συνίστανται στις συζητήσεις των ενηλίκων μπροστά στα παιδιά, αλλά και στις συζητήσεις των γονέων με αυτά. Αντίθετα, μη λεκτικούς τρόπους σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης μπορούν να αποτελέσουν η αγκαλιά, το χάδι των γονέων, η σχέση του ζευγαριού και οι εκδηλώσεις οικειότητας των γονέων μπροστά στο νήπιο, η εκπαίδευση τουαλέτας, καθώς και τα οπτικά ερεθίσματα που λαμβάνει το νήπιο όταν η πόρτα του μπάνιου δεν κλειδώνει (Berge).

Υπάρχουν, πράγματι, πολλοί τρόποι ενημέρωσης, χωρίς ο ένας να αποκλείει τον άλλον.

A. Χωρίς λόγια ενημέρωση. Δεν είναι απαραίτητο να μάθουμε κάτι μόνο με το λόγο. Ό,τι ακούμε και ό,τι βλέπουμε μας ενημερώνει, έστω και αν δεν

παίρνει τη μορφή του λόγου. Πολλά πράγματα εξάλλου υποκύπτουν στην αντίληψη του παιδιού που μπορεί να δώσουν αφορμή για σκέψεις. Οι γονείς δεν δίνουν πάντα αρκετή στην παρουσία του, και χωρίς να το θέλουν πολλές φορές γίνεται αυτόπτης μάρτυρας σε ακατάλληλες καταστάσεις. Είναι γενικά η εμπειρία μ' όλες της μορφές της. Τα μη λεκτικά μηνύματα μπορεί να έχουν ισχυρή επίδραση. Η εμπειρία του μικρού παιδιού αρχίζει με τις διαπιστώσεις που κάνει πάνω στην ίδια του την ανατομία και φυσιολογία. Η κοινή ζωή ανάμεσα σε αδέρφια ευνοούν τέτοιες διαπιστώσεις. Η γυμνότητα των μεγάλων προκαλεί, συχνά με έντονο τρόπο την περιέργεια των μικρών. Στην πραγματικότητα, η γυμνή εμφάνιση των γονιών, κινδυνεύει να πάρει τις διαστάσεις μιας επίδειξης που δεν είναι πια ολότελα φυσική, ύστερα από μια ορισμένη ηλικία και υπάρχει κίνδυνος να προκαλέσει διαταραχές στο παιδί. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως το καθημερινό θέαμα, αποτελεί ένα διαρκές μάθημα σεξουαλικής αγωγής και πράγματι χρειάζεται να εκφράζεται λεκτικά το παιδί για τις εμπειρίες του

B. Με λόγια. Απευθύνεται στο κάθε άτομο προσωπικά και λαμβάνει υπόψη τόσο τα ενδιαφέροντα του όσο και τις συναισθηματικές του ανάγκες. Ο τόνος αυτός που ενημερώνει είναι βασικό να ακούγεται όσο πιο φυσικός γίνεται, έτσι που να μην αφήνει το παιδί να υποθέτει περισσότερα απ' όσα του λέει. Η στάση που παίρνει το παιδί απέναντι στα διάφορα προβλήματα εξαρτάται, κατά ένα μεγάλο μέρος, απ τη στάση των γονιών του. Η ενημέρωση όπως ξέρουμε έχει μεγάλη σπουδαιότητα, αλλά η εμπιστοσύνη μεγαλύτερη. Το άνοιγμα του διαλόγου είναι ένα δείγμα εμπιστοσύνης και ταυτόχρονα ένας παράγοντας που «εμπνέει»

εμπιστοσύνη. Από την πιο μικρή ηλικία αυτό που έχει σημασία είναι να μην καταντήσει η σεξουαλικότητα ένα παράνομο θέμα και να μη χτιστεί γύρω απ' αυτό το θέμα το τείχος της σιωπής.

Γ. Την επιστημονική ενημέρωση. Με συστηματικό και αντικειμενικό χαρακτήρα, που δεν είναι προσαρμοσμένη στα μέτρα του κάθε ατόμου. Δεν έχει καθόλου προσωπικό χαρακτήρα (Berge).

Συχνά οι γονείς και γενικά οι ενήλικες έχουν διαλέξει τη σιωπή σαν απάντηση σ' αυτό το θέμα. Η σιωπή, όμως, στην πραγματικότητα είναι ένα είδος επικοινωνίας που καμουφλάρει το γεγονός για το οποίο δε μιλάμε, δημιουργεί λογοκρισία και ταμπού και στιγματίζει αρνητικά τη διαδικασία της ανάπτυξης. Ακόμα και αν οι γονείς δεν συζητούν με τα παιδιά τους για το σεξ, είναι βέβαιο ότι τους μεταδίδουν – χωρίς να το συνειδητοποιούν πάντα – τα συναισθήματα και τις απόψεις τους για τη σεξουαλικότητα, καθώς και μηνύματα για την αξία που έχουν τα ίδια τα παιδιά ως άτομα, επηρεάζοντας, έτσι, την αυτοεκτίμησή τους και χτίζοντας τις απόψεις και τις αξίες τους σχετικά με το σεξ (Morris, 2005).

Μηνύματα μη λεκτικά στην επικοινωνία είναι όταν αγκαλιάζετε τα παιδιά σας, όταν χαϊδεύετε τα μωρά σας, όταν επιτρέπετε στα παιδιά σας να μπαίνουν στο μπάνιο την ώρα που είστε γυμνοί, όταν εσείς και ο σύντροφός σας είστε τρυφεροί και εκδηλωτικοί μπροστά στα παιδιά, με τον τρόπο που αντιμετωπίζετε τα γεννητικά όργανα των παιδιών σας όταν αλλάζετε τις πάνες τους ή όταν τους μαθαίνετε τη χρήση της τουαλέτας, όταν συζητάτε για το σεξ μπροστά στα παιδιά. Τα παιδιά σας δέχονται από το περιβάλλον τους μηνύματα για τη συμπεριφορά των αντρών και των γυναικών, γιατί η σεξουαλικότητα και οι ρόλοι των φύλων σχετίζονται με τον τρόπο που

συμπεριφερόμαστε ως άντρες ή ως γυναίκες. Σχετίζονται με τον τρόπο ομιλίας μας και τις λέξεις που χρησιμοποιούμε, με τον τρόπο που ντυνόμαστε και φροντίζουμε τον εαυτό μας, με τη γλώσσα του σώματός μας και τις καθημερινές ασχολίες μας. Για τα γεννητικά όργανα, είναι καλό να χρησιμοποιούμε τις λέξεις της ανατομίας, μπορούμε, όμως, να χρησιμοποιούμε παράλληλα και τη νηπιακή ορολογία. Τα μικρά παιδιά είναι καλό να μάθουν ότι τα γεννητικά όργανα είναι μέρη του σώματος μας που θεωρούνται αυστηρά προσωπικά, γι' αυτό και τα έχουμε καλυμμένα με τα ρούχα μας, όταν βρισκόμαστε σε δημόσιους χώρους γι' αυτό και δεν πρέπει να «παίζουμε» με αυτά δημόσια διευκρινίζοντας ποιοι χώροι είναι δημόσιοι και ποιοι ιδιωτικοί. Ακόμη πρέπει να γνωρίζουν πως αγγίζοντας χαϊδεύοντας, αγκαλιάζοντας και φιλώντας ο ένας τον άλλο, εκφράζουμε την αγάπη μας στα μέλη της οικογένειάς μας, στους συγγενείς και μερικές φορές, στους φίλους μας. Μπορούμε ακόμη να πούμε στα παιδιά ότι υπάρχουν "χάδια" που δεν είναι αποδεκτά - όπως τα χάδια στα γεννητικά τους όργανα που δεν πρέπει να δεχτούν από κανένα, δεν πρέπει να επιτρέπουν σε ξένους σωματική επαφή, η οποία νιώθουν ότι τα ενοχλεί (Morris, 2005).

Απέναντι στη σιωπή αντιπαραβάλλονται εκατοντάδες μηνύματα εξωτερικά, που μεταφέρουν ψευδείς πληροφορίες, φοβίες και πλάνες. Οδηγούνται έτσι τα παιδιά στην πληροφόρηση με το σύστημα «άκου τι έμαθα» (pasa la parola) καταλήγοντας να παραμορφώσουν τελικά την οποιαδήποτε, ακόμη και ελάχιστη, πληροφόρηση που διακινείται στους κύκλους τους (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Οι γονείς συχνά αναρωτιούνται αν πρέπει να χρησιμοποιούν ακριβώς την ορολογία για τα μέρη του σώματος που σχετίζονται με το σεξ. Το γεγονός

είναι ότι τα παιδιά καταφέρνουν να επιβιώσουν στον κόσμο, ονομάζοντας τα πράγματα που υπάρχουν γύρω τους. Αυτό τους δίνει σιγουριά και αυξάνει την αυτοεκτίμησή τους. Αν συνεχώς χρησιμοποιούμε υποκατάστατες λέξεις ή υποκοριστικά στη γλώσσα των μικρών παιδιών, ή αν αποφεύγουμε να ονομάσουμε κάποια μέρη του σώματος, δεν αφήνουμε τα παιδιά μας να ωριμάσουν. Τα παιδιά θα μάθουν πολλές διαφορετικές λέξεις, όμως χρειάζεται να είναι εξοικειωμένα και με τους ακριβείς όρους (Morris, 2005).

Ο τρόπος διαπαιδαγώγησης θα πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να μην κλονίζεται η εμπιστοσύνη του παιδιού προς τους γονείς και προς τον εαυτό του. Να μην αλλοιώνεται η εικόνα που έχει για τους σημαντικούς άλλους. Γιατί, σύμφωνα με τον Bruner: «Δεν υπάρχει τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να μάθουν τον κόσμο χωρίς τη βοήθεια των άλλων, διότι, πραγματικά, αυτός ο κόσμος είναι οι άλλοι» (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Η γνώση του σεξουαλικού ρόλου και της σεξουαλικής ταυτότητας εξαρτάται από την σεξουαλική εκπαίδευση που γίνεται στο μικρό παιδί από την οικογένεια, πριν ακόμη πάει σχολείο και συνεχίζεται μέχρι το τέλος της εφηβικής ηλικίας. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ξεκινά από τις απορίες που έχουν τα παιδιά, αρχικά πάνω σε θέματα σχετικά με το πώς γεννιούνται τα παιδιά, ποιες είναι οι διαφορές αγοριών και κοριτσιών κ.ά. «Επιβάλλεται να ξεκινάει από μικρή ηλικία, χωρίς προκαταλήψεις από τους γονείς και με γνώμονα ότι τα σωστά μηνύματα θα βοηθήσουν τα παιδιά και θα τα προστατεύουν για μια ζωή», υπογραμμίζει η κ. Γιώτα Δημητριάδη, κοινωνική λειτουργός, σύμβουλος Κινητής Συμβουλευτικής Μονάδας του Κέντρου Στήριξης Οικογένειας Κορίνθου. Είναι απαραίτητο για να υπάρξει εμπιστοσύνη από μέρους των παιδιών, οι γονείς να είναι προσιτοί στις

ερωτήσεις και στα ενδιαφέροντα των παιδιών, διαφορετικά θα στραφούν σε άλλες πηγές ενημέρωσης που ίσως να μην είναι τόσο αξιόπιστες όπως οι φίλοι, η τηλεόραση, τα έντυπα. Επίσης, σημαντικό είναι οι γονείς να απαντούν με σαφήνεια και χωρίς αμηχανία ώστε τα παιδιά να μην νιώθουν άβολα για τις απορίες τους (www.madata.gr, 2007).

Οι τετριμμένες απαντήσεις που συνήθως δίνονται από τους γονείς, κλονίζουν την εμπιστοσύνη των παιδιών με αποτέλεσμα να κρατά μυστικά τα προσωπικά του ενδιαφέροντα. Άλλες φορές πάλι παρουσιάζουν άγνοια, προκαταλήψεις και επιφυλάξεις για τα θέματα της σεξουαλικής αγωγής. Τα βιβλία που αντιστοιχούν σε κάθε ηλικία είναι ένα σημαντικό βοήθημα και για τους γονείς και για τα παιδιά.

Πολλοί γονείς παραδέχονται ότι δυσκολεύονται να μιλήσουν στα παιδιά τους για την αναπαραγωγή, ισχυριζόμενοι ότι τους λείπουν οι κατάλληλες λέξεις. Αυτό, βέβαια, είναι υποκρισία και άλλοθι μαζί. Πολλοί γονείς νιώθουν πιο άνετα όταν χρησιμοποιούν λέξεις της καθομιλουμένης για να μιλήσουν για το σεξ, προσομοιάζοντας τα γεννητικά όργανα με αντικείμενα ή μέλη του ζωικού βασιλείου. Είναι δύσκολο για τους περισσότερους να διαπραγματευτούν σεξουαλικά θέματα χωρίς ντροπή ή ενοχή. Πολλές μητέρες, δεν ντρέπονται να μιλήσουν για την εγκυμοσύνη, τον τοκετό ή το θηλασμό, αλλά ντρέπονται να μιλήσουν στα παιδιά τους για την πράξη της συνουσίας. Γιατί μόνο η συνουσία προσφέρει ηδονή και στα δύο φύλα, ενώ οι υπόλοιπες διαδικασίες απορρέουν κατ' αποκλειστικότητα από τη γυναικεία φύση. Επικαλούνται διάφορες προφάσεις για να αποφύγουν τις επεξηγήσεις, προβάλλουν συχνά τη δικαιολογία ότι είναι δύσκολο να κατανοηθεί η ερωτική πράξη από τα παιδιά, λόγω της δραματοποίησης της σκηνής. Αν

αφαιρέσουμε, όμως, το θυμικό της περίβλημα, δύσκολα θα συνδεθεί η είσοδος του πένους στον κόλπο με κάτι δυσάρεστο ή επίπονο. Είναι γνωστό ότι τα παιδιά των αγροτικών περιοχών γνωρίζουν πολλά γύρω από αυτό το θέμα, παρατηρώντας τι συμβαίνει στα ζώα και τα φυτά (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Επιπλέον, ένα πρόγραμμα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης που να συγκαταλέγεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, από το Νηπιαγωγείο έως τις τελευταίες τάξεις του Λυκείου είναι πρωταρχικής σημασίας. Είναι βασικό βέβαια, αφού παίζει τόσο αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη του ατόμου, να διδάσκεται από κατάλληλους εκπαιδευτικούς, εφοδιασμένους από γνώσεις, ώστε η ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση των παιδιών να επιφέρει αποτέλεσμα. Ακόμη και στο Νηπιαγωγείο η σεξουαλική αγωγή μπορεί να ενσωματωθεί στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Στο τωρινό πρόγραμμα έχουν ενταχθεί θέματα με εκείνα που διδάσκονται στο δημοτικό σχολείο, προσαρμοσμένα στο επίπεδο και στις ανάγκες των παιδιών (Gerhard, Hellbrugge, 1980).

Τα παιδιά στην ηλικία των 2 με 3 ετών ενδιαφέρονται πολύ να μάθουν για το σώμα τους αλλά και για το σώμα των φίλων τους. Οι απαντήσεις στα παιδιά της ηλικίας αυτής πρέπει να περιορίζονται στην ερώτηση, να είναι απλές και σωστές. Επιπλέον, για ηλικίες μεταξύ 3 με 5 ετών, πληροφορίες που αφορούν την υγιεινή του σώματος και την καθαριότητα, την ονομασία των μελών του σώματος, τις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, τον τρόπο δημιουργίας και τους λόγους ύπαρξης μιας οικογένειας, συντελούν ώστε το παιδί να αποκτήσει γερά θεμέλια για την ανάπτυξη του ρόλου, της ταυτότητας

και της αυτοεικόνας του φύλου του κατά τη νηπιακή ηλικία (Αντωνοπούλου,1997).

Συμπερασματικά, η ανεπαρκής σεξουαλική εκπαίδευση οδηγεί μερικές φορές στη δημιουργία υπερβολικού ενδιαφέροντος για σεξουαλικά θέματα, σε σύγχυση καθώς και σε δημιουργία έντονων αισθημάτων ενοχής. Η άγνοια είναι το πρώτο στοιχείο που οδηγεί σε συγκρούσεις και οι απαγορεύσεις το δεύτερο.

5.3 Οι συνέπειες της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης

5.3.1 Αυτοεικόνα-αυτοεκτίμηση

Η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση αποτελούν βασικό θέμα το οποίο απασχολεί τους επιστήμονες στην προσπάθεια τους να κατανοήσουν την ανθρώπινη προσωπικότητα. Η προσπάθεια αυτή στηρίζεται στην υπόθεση πως η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση σχετίζονται θετικά με τα κίνητρα και την αποτελεσματικότητα της προσωπικής εξέλιξης (Καψάλης, 2006).

Ο όρος «αυτοεικόνα» (self-concept), αναφέρεται στο σύνολο των ιδεών, των αισθημάτων και των στάσεων που έχουν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους. Όπως είναι προφανές αυτός ο συνδυασμός δεν είναι μόνιμος και αμετάβλητος, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα τη περίπτωση και τη φάση της ζωής του ατόμου. Άλλος ένας παράγοντας που συμβάλλει στη διαμόρφωση της, είναι οι διάφορες εμπειρίες του περιβάλλοντος και κυρίως οι αξιολογήσεις των «σημαντικών άλλων». Η αυτοεικόνα έχει πολλές διαστάσεις, κυριότερες από τις οποίες είναι η αυτοπεποίθηση (self-confidence), δηλαδή ο βαθμός κατά τον οποίο το υποκείμενο πιστεύει ότι μπορεί να επιτύχει σκοπούς και να έχει αποτελεσματικότητα στις προσπάθειες του, και η αυτοεκτίμηση (self-esteem), ο βαθμός κατά τον οποίο το άτομο αποδέχεται και αναγνωρίζει τον εαυτό του (Καψάλης, 2006).

Η αυτοεκτίμηση, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για τη διαπαιδαγώγηση. Καθώς αναπτύσσονται τα παιδιά, διαφοροποιείται και η αντίληψη που έχουν για τον εαυτό τους, εξαιτίας της συνεχούς αξιολόγησης σε διάφορες περιστάσεις. Η οικογένεια επηρεάζει την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του ατόμου, κυρίως τότε που το παιδί διαμορφώνει τον βασικό εαυτό του και αποκτά την προσωπική του ταυτότητα. Τα μηνύματα που

δέχεται το παιδί έχουν ισχυρή επίδραση στην εικόνα που θα διαμορφώσει για τον εαυτό του. Μια ματιά αποδοκίμασίας, μια απότομη συμπεριφορά από τους γονείς μεταδίδει πολύ αρνητικά μηνύματα που πιθανόν θα μειώσουν την αυτοεκτίμηση των παιδιών (Γαπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να τονώσουμε την αυτοεκτίμηση των παιδιών μας, όπως, η σωματική επαφή όταν είναι μικρά, να μην ξεχνάμε να τους λέμε και να τους δείχνουμε την αγάπη μας, να τα σεβόμαστε, να τους φερόμαστε ισότιμα, να τα εμπιστευόμαστε και να τα αφήνουμε να παίρνουνε αποφάσεις, εφόσον μπορούν να πάρουν, να προσέξουμε να μην είμαστε υπερπροστατευτικοί απέναντί τους, να μην ξεχνάμε να λέμε μπράβο, να μην αποδοκιμάζουμε τα άτομα αλλά τις πράξεις τους, και να μην ξεχνάμε ότι τα παιδιά αντιγράφουν ό,τι βλέπουν γύρω τους (Morris, 2005).

Όλοι οι άνθρωποι συχνά αναρωτιούνται «πώς τα πάω;» και προσπαθούν να εκτιμήσουν τις λεκτικές και μη λεκτικές αντιδράσεις του στενού οικογενειακού ή κοινωνικού περιβάλλοντος καθώς είναι πολύ σημαντικές για τη διαμόρφωση της αυτοεικόνας. Στην αρχή τα παιδιά αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους συγκεκριμένα, με βάση την εμφάνιση, τις ενέργειες, το όνομα, τα πράγματα που έχουν κ.ο.κ. δεν είναι ακόμη σε θέση να διαφοροποιήσουν τη συμπεριφορά και τα προσωπικά χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν ασάφεια στη κρίση τους. Αργότερα, με τη φοίτηση τους στο σχολείο αποκτούν μια πιο βασισμένη εικόνα αφού πρώτα έχουν συνειδητοποιήσει τις ικανότητες τους (Καψάλης, 2006).

Σύμφωνα με τον Vigotcky, «η μάθηση δεν χρειάζεται να παρακολουθεί την εξέλιξη, δεν χρειάζεται να βαδίζει με το ίδιο βήμα όπως αυτή, αλλά μπορεί να προηγείται της εξέλιξης και μ' αυτόν τον τρόπο να την ωθεί προς τα

εμπρός και να προκαλεί καινούρια μορφώματα σ' αυτήν». «Η μάθηση είναι σωστή μόνο όταν προετοιμάζει την εξέλιξη. Τότε ξυπνούν και ζωντανεύουν μ' αυτή μια σειρά από λειτουργίες που βρίσκονται στο στάδιο της ωρίμανσης και στη ζώνη της επόμενης εξέλιξης» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001) .

Πρέπει να παρέχεται η ευκαιρία στους νέους ν' αναπτύξουν τις δικές τους αξίες, τις στάσεις και τα πιστεύω τους για τη σεξουαλικότητα, ν' αποκτήσουν αυξημένη αυτοεκτίμηση και να κατανοήσουν καλύτερα τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες τους απέναντι στον εαυτό τους και τους άλλους.

Μια θετική αυτοαντίληψη συνεπάγεται υψηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Άτομα με θετική αυτοαντίληψη αισθάνονται υπεύθυνα για τις πράξεις τους, πιστεύουν στις ικανότητές τους, είναι στραμμένα προς την επιτυχία, η αποτυχία δεν τα αποθαρρύνει, αποδέχονται τα συναισθήματά τους και η συνειδητοποίηση των αδυναμιών τους δεν τους προκαλεί συναισθήματα κατωτερότητας. Η θετική αυτοαντίληψη θεωρείται ότι βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την ικανότητα του ατόμου να δημιουργεί ικανοποιητικές διαπροσωπικές σχέσεις, επηρεάζει τα μελλοντικά του σχέδια, τις επαγγελματικές του επιλογές και γενικά την ψυχική του υγεία (Καψάλης, 2006).

5.3.2 Η σχέση με το άλλο φύλο

Κατά τη νηπιακή ηλικία παρουσιάζεται για πρώτη φορά ο λεγόμενος "διαχωρισμός των φύλων", το φαινόμενο κατά το οποίο τα παιδιά παίζουν με ομάδες συνομηλίκων τους, σχεδόν αποκλειστικά του ίδιου φύλου και αποφεύγουν τη συμμετοχή παιδιών του αντίθετου φύλου στο παιχνίδι. Τα κορίτσια παρουσιάζουν το διαχωρισμό των φύλων νωρίτερα από τα αγόρια. Η διαφοροποίηση αγοριού και κοριτσιού σ αυτή την ηλικία οφείλεται κυρίως στις κοινωνικές επιδράσεις και όχι τόσο στις βιολογικές. (Κακαβούλης, 1995)

5.4 Αρνητικές συνέπειες της έλλειψης της σεξουαλικής αγωγής στο άτομο

Η άγνοια και η κακή ενημέρωση μπορεί να δημιουργήσει καταστάσεις άσχημες, με ανεπανόρθωτα αποτελέσματα, όπως σεξουαλική ψυχρότητα, ψυχικές τάσεις απομόνωσης, επιθετικότητα, συναισθηματικές καταστάσεις ντροπής και ενοχής, με επιπτώσεις στην εν γένει κοινωνικοποίηση του νέου ανθρώπου. Επιπλέον, η ανεπαρκής σεξουαλική εκπαίδευση οδηγεί μερικές φορές στη δημιουργία υπερβολικού ενδιαφέροντος για σεξουαλικά θέματα, με τρόπο που τα άτομα δείχνουν ένα αίσθημα μειονεκτικότητας σε σύγκριση γύρω από το σεξ (Τσιάντης, 2000).

Οι νέοι που γίνονται υπεύθυνοι ερωτικοί σύντροφοι, γεμάτοι τρυφερότητα και κατανόηση προς το ερωτικό τους ταίρι, το οφείλουν στη σωστή ενημέρωση ως προς τις βιολογικές ανάγκες του ανθρώπινου οργανισμού και την ανάγκη έκφρασης συναισθημάτων μέσα από τη σεξουαλική πράξη. Η σιωπή και η άρνηση γονιών και δασκάλων να συζητήσουν τις απορίες των παιδιών τα οδηγεί να συνδέσουν το σεξ με το

χυδαίο, το βρόμικο, το κακό, δημιουργώντας μ' αυτό τον τρόπο δεκάδες προβλήματα σχετικά με την αποδοχή του ίδιου τους του εαυτού και την ερωτική συμπεριφορά τους αργότερα (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η ιατρική σεξουαλική εμπειρία διδάσκει ότι η σεξουαλική καταπίεση προκαλεί αρρώστιες, διαστροφές ή τάσεις σε λαγνεία. Η λανθασμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση προέρχεται είτε από έλλειψη πληροφοριών είτε από λανθασμένες πληροφορίες, ενοχές ή απαγορεύσεις. Τον κίνδυνο αυτό αποτρέπει η συστηματική διδασκαλία και η οργανωμένη παροχή γνώσεων (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

5.4.1 Σεξουαλική παρενόχληση – Σεξουαλική εκμετάλλευση

Άλλη μία σημαντική παράμετρος, που αφορά τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, είναι η ενημέρωση των παιδιών για τον κίνδυνο της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, της σεξουαλικής τους παρενόχλησης, καθώς και για τον κίνδυνο της αιμομιξίας καθώς απώτερος στόχος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι η διατήρηση της σεξουαλικής υγείας. Έτσι, με πολύ περισσότερες πιθανότητες, μπορούν να προληφθούν τέτοιες καταστάσεις η να εντοπιστούν και να υπάρξει κατάλληλη αντιμετώπιση.

Από έρευνες που έχουν γίνει διαπιστώνεται πως, ένα στα τέσσερα κορίτσια και ένα στα οκτώ αγόρια παρενοχλούνται σεξουαλικά, με κάποιον τρόπο, πριν κλείσουν τα 18. Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις που τα παιδιά δέχονται σεξουαλική παρενόχληση από άτομο εκτός της οικογένειάς τους, συναντούν επιδειξιμανείς που εκθέτουν τα γεννητικά τους όργανα, δέχονται άσεμνα τηλεφωνήματα, αποτελούν θύματα

της παιδικής πορνογραφίας, δέχονται σεξουαλικά αγκαλιάσματα ή αγγίγματα, αναγκάζονται να έλθουν σε κολπική, στοματική ή πρωκτική σεξουαλική επαφή. Μερικές από αυτές τις μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης δεν προξενούν πάντοτε κάποιο κακό στο παιδί, ωστόσο όλες πρέπει να θεωρούνται δυνητικά επιζήμιες (Morris, 2005)

Η σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών, σε ποσοστό 85% , γίνεται από πρόσωπα που το παιδί γνωρίζει και εμπιστεύεται και πραγματοποιείται με τεχνάσματα, δωροδοκίες ή απειλές από κάποιο πρόσωπο που έχει καθήκοντα επιμέλειας του παιδιού, και πολλές φορές διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Πολλά παιδιά - θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης δεν μιλάνε για το πρόβλημά τους σε κανένα. Οι λόγοι είναι πολλοί για αυτή τη σιωπή. Πολλές φορές τα παιδιά φοβούνται ότι δεν θα γίνουν πιστευτά, ότι θα τιμωρηθούν, ότι θα δημιουργήσουν πρόβλημα στην οικογένειά τους. Μπορεί να έχουν δωροδοκηθεί ή απειληθεί. Ένας άλλος λόγος που εξηγεί τη σιωπή είναι πως τα παιδιά δεν βλέπουν πάντοτε τη σεξουαλική εκμετάλλευση ως κάτι κακό, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια. Η εκμετάλλευση μπορεί να εξελίσσεται προοδευτικά για αρκετούς μήνες και γι' αυτό θα πρέπει να λαμβάνετε υπόψη οποιαδήποτε σύμπτωμα παρουσιάσει το παιδί (Morris, 2005).

Η σεξουαλική εκμετάλλευση μπορεί να προκαλέσει ψυχολογικά προβλήματα που να συνοδεύουν τα παιδιά σε όλη τους τη ζωή. Είναι σημαντικό να υπάρχει κατάλληλη συμβουλευτική αγωγή για να απομακρύνεται η αιτία του προβλήματος. Διαφορετικά τα παιδιά θα κουβαλάνε το θυμό που νιώθουν και στα εφηβικά τους χρόνια, πολλές φορές και σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Morris, 2005).

Μερικές ενδείξεις που μπορεί να σχετίζονται με σεξουαλική εκμετάλλευση είναι οι εξής:

- Κλείνεται στον εαυτό του.
- Έχει εφιάλτες.
- Εκδηλώνει υπερβολικό θυμό.
- Παρουσιάζει αδυναμία συγκέντρωσης .
- Προς το ορατός τον ένα γονιό (στην περίπτωση που αυτό δεν αποτελεί φυσιολογική συμπεριφορά για το συγκεκριμένο παιδί).
- Εκδηλώνει φόβο για ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή για συγκεκριμένες καταστάσεις.
- Ασχολείται υπέρμετρα, και με ανάρμοστη τρόπο, με θέματα που σχετίζονται με το σεξ, ή γνωρίζει πάρα πολλά για τέτοια θέματα.

Όταν απευθυνόμαστε σε ένα παιδί, προσπαθώντας να μάθουμε αν είναι θύμα σεξουαλικής εκμετάλλευσης, είναι σημαντικό να χρησιμοποιούμε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις και να αποφεύγουμε να βάζουμε λόγια στο στόμα του παιδιού κατευθύνοντάς το. Με τον τρόπο αυτό, είναι πιθανότερο να μπορέσουμε να πάρουμε συγκεκριμένες απαντήσεις και να μάθουν λεπτομέρειες.

5.4.1.1 Μέθοδοι πρόληψης της σεξουαλικής εκμετάλλευσης

Τα παιδιά μπορούν να μάθουν τρόπους που εμποδίζουν σεξουαλική κακοποίηση ή εκμετάλλευση σε όλες τις φάσεις της ζωής τους. Η συμπεριφορά μας, από την ημέρα της γέννησής τους, πρέπει να είναι τέτοια, που να τονώνει την αυτοεκτίμησή τους. Τα παιδιά που έχουν αποκτήσει την ικανότητα να αξιολογούν θετικά τον εαυτό τους είναι λιγότερο πιθανό να πέσουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Είναι βασικό, να μάθουν πώς μπορούν να εκφράζουν ανοιχτά τα συναισθήματά τους και να μπορούν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Χρειάζεται να μάθουν να λένε «όχι» με κατηγορηματικό τρόπο, έτσι ώστε η άρνησή τους να γίνεται κατανοητή και σεβαστή. Επιπλέον είναι απαραίτητο από πάρα πολύ μικρή ηλικία, να μπορούν να μιλάνε για το σεξ, ώστε να κατέχουν το λεξιλόγιο που θα τους χρειαστεί για να προστατευτούν από σεξουαλική παρενόχληση και σεξουαλική εκμετάλλευση. Η πρόληψη της σεξουαλικής εκμετάλλευσης είναι ένας ακόμα σημαντικός λόγος για να έχουν τα παιδιά, άνεση, στη χρήση των λέξεων που αφορούν τα γεννητικά όργανα. Είναι σημαντικό να βοηθήσουμε τα παιδιά μας να γνωρίσουν το σώμα τους και να τους διδάξουμε τα ονόματα που έχουν τα μέρη του. Είναι απαραίτητο να νιώθουν ωραία για το σώμα τους και να μπορούν να λένε τα ονόματα των γεννητικών οργάνων, χωρίς να νιώθουν αμηχανία. Θα είναι πιο εύκολο για τα παιδιά να μιλήσουν σε κάποιον μόλις ξεκινάει οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης, αν ξέρουν ποια μέλη της σώματος επιτρέπουμε στους άλλους να βλέπουν και να ακουμπάνε, και ποια μέρη κρατάμε καλυμμένα και δεν τα εκθέτουμε δημόσια (Morris, 2005).

Πρωτεύον είναι, όταν συζητούν οι γονείς με τα παιδιά τους, να ακούν όσα τους λένε, τόσο με τα λόγια τους όσο και με τη συμπεριφορά τους. Όταν ο γονέας δεν δείχνει έκπληκτος ή σοκαρισμένος με όσα ακούει, τότε αφήνει το περιθώριο στο παιδί να μιλήσει περισσότερο. Η κριτική στάση του γονέα κάνει το παιδί να νιώθει πώς το αμφισβητεί ενώ αντίθετα η αποδοχή και το ενδιαφέρον δημιουργούν γέφυρα επικοινωνίας και εμπιστοσύνης. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πιο πιθανό τα παιδιά να μιλήσουν για το πρόβλημά τους σε κάποιον δικό τους, από την αρχή ακόμα της παρενόχλησης. (Morris, 2005).

Τέλος, πρέπει να γίνει συνείδηση σε εμάς και στα παιδιά ότι το σώμα τους, τους ανήκει και ότι έχουν δικαίωμα σεβασμού της προσωπικής τους ζωής, καθώς και δικαίωμα σεβασμού της άρνησής τους, όταν την εκφράζουν.

Εάν ο γονέας, είναι προσεκτικός και παρατηρητικός, ώστε να αντιλαμβάνεται ότι το παιδί του νιώθει καλά από κάθε άποψη, δεν είναι απαραίτητο να του μιλήσει για σεξουαλική εκμετάλλευση, μέχρι να μεγαλώσει αρκετά και να μπορεί να καταλάβει όσα του πει, χωρίς να φοβηθεί.

Σε αυτή την ηλικία τα παιδιά βρίσκονται κάτω από τη διαρκή επίβλεψη των γονέων και είναι υποχρέωσή τους να επιλέγουν με προσοχή τα άτομα στα οποία θα αναθέτουν τη φροντίδα των παιδιών τους. Κατά τη διάρκεια των προσχολικών χρόνων, όταν μιλάμε στα παιδιά για το σεξ, είναι εύκολο έμμεσα να τους μιλήσουμε για τη σεξουαλική παρενόχληση μέσα από κάποιους κανόνες που αφορούν το σεξ. Πρώτα απ' όλα πρέπει να ξέρουν πως τα αγόρια δεν μπορούν να παντρευτούν τη μητέρα τους και τα κορίτσια δεν μπορούν να παντρευτούν τον πατέρα τους, και τα άτομα με κοντινή συγγένεια δεν πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις ή να κάνουν μαζί παιδιά.

Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να μεταδώσουμε μηνύματα που αφορούν την κακοποίηση μέσα στην οικογένεια (Morris, 2005).

Τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν πως τα μέλη μιας οικογένειας μπορούν να φιλούν, να αγκαλιάζουν ή να γαργαλούν ο ένας τον άλλον, εφόσον κανείς τους δεν νιώθει άσχημα, όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Αν κάτι πονάει τα παιδιά ή τους φαίνεται πως δεν είναι καλό να γίνεται, έχουν το δικαίωμα να πουν «όχι, μην το κάνεις», και αν χρειάζεται να το αναφέρουν σε κάποιον άλλο.

Υπάρχουν δημόσιοι φορείς σε κάθε πολιτεία, που έχουν στόχο την πρόληψη της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των παιδιών, την παροχή βοήθειας στις οικογένειες, όταν υπάρχει σεξουαλική εκμετάλλευση, και την προσφορά συμβουλευτικών υπηρεσιών στα θύματα.

Κάποιες από αυτές είναι:

α) η **Υπηρεσία Στήριξης Οικογένειας**

β) τα **Κέντρα Αντιμετώπισης Κρίσεως λόγω Βιασμού ή Αιμομιξίας**

γ) τα **Κέντρα Αντιμετώπισης της Σεξουαλικής Κακοποίησης**

δ) τα **Κέντρα Αντιμετώπισης Κρίσεων** και

ε) η **Γραμμή Ζωής** (Morris, 2005).

5.4.2 Σεξουαλικές Παρεκκλίσεις

Τα παιδιά είναι σεξουαλικά όντα από την στιγμή της σύλληψής τους. Η σεξουαλικότητα ταυτίζεται με την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη, με τις σκέψεις, τις φαντασιώσεις με τη συμπεριφορά του ατόμου. Εκφράζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μέσω της επικοινωνίας με τους άλλους ανθρώπους. Από βιολογικής πλευράς έχει αποδεχτεί πως υπάρχουν διαφορές στις ορμόνες

κάθε φύλου, καθώς και στον τρόπο που λειτουργεί ο εγκέφαλος στη γυναίκα και στον άντρα. Αυτές οι διαφορές επηρεάζουν τα δύο φύλα με ποικίλους τρόπους, γι' αυτό και από νωρίς μπορούν να διακριθούν τυπικές συμπεριφορές για κάθε φύλο (Morris, 2005). Τα παιδιά, όπως κι όλοι οι άνθρωποι διαφέρουν στον τρόπο που αντιλαμβάνονται και αντιδρούν στη σεξουαλικότητά τους.

Κατά το Freud, το παιδί, μεγαλώνοντας διανύει κάποια στάδια, που του παρέχουν αυτοικανοποίηση στα σημεία που έχει χαρακτηρίσει σαν ερωτογενείς ζώνες, όπως τον θηλασμό, τον έλεγχο των σφιγκτήρων του, τα γεννητικά όργανα, διαμορφώνοντας έτσι την προσωπικότητά του και φθάνοντας σε σεξουαλική ωριμότητα (Κρεάτσας, 2003). Το πέρασμα του ατόμου από το ένα στάδιο στο άλλο, δεν εξαρτάται από την ηλικία του αλλά από το βαθμό που επέλυσε, ξεπέρασε δηλαδή το συγκεκριμένο στάδιο. Η επίλυση αυτή σχεδόν ποτέ δεν είναι τέλεια. Σε μερικούς αφήνει κάποιο υπόλειμμα που αν είναι αρκετά μεγάλο, παρεμβαίνει στη λειτουργία τους στο επόμενο στάδιο, με αποτέλεσμα συνεχή προβλήματα στην ψυχολογική ισορροπία των ατόμων αυτών. Το άτομο μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά, αλλά όταν βρίσκεται αντιμέτωπο με ψυχοπιεστικές καταστάσεις, που του δημιουργούν στρες, η ισορροπία ανατρέπεται και παλινδρομεί ψυχολογικά σε κείνο το στάδιο που του είχε αφήσει τα μεγαλύτερα κενά. Όποιος καταφέρει να επιλύσει όλα εκείνα τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, ανέβει δηλαδή ομαλά όλα εκείνα τα σκαλιά που οδηγούν στην ολοκληρωμένη σεξουαλική ζωή, δεν έχει κανένα λόγο να καταφεύγει σε κανένα είδος παρέκκλισης της σεξουαλικής λειτουργίας. Όλοι οι άλλοι, που στη διαδρομή της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, βρήκαν κάποιο

αξεπέραστο εμπόδιο, αναγκάζονται να καταφύγουν σε κάποια σεξουαλική παρέκκλιση, προκειμένου να νιώσουν μία έστω στοιχειώδη ικανοποίηση στο σεξουαλικό τους ένστικτο. Επομένως οι σεξουαλικές παρεκκλίσεις αποτελούν ένα κατ' ανάγκη βόλεμα, προκειμένου να διατηρηθεί κάποια ψυχολογική ισορροπία (Σακκάς, 1987). Εξετάζοντας λεπτομερειακά τις διάφορες σεξουαλικές παρεκκλίσεις, ο Freud, προσπάθησε να δείξει ότι και το αντικείμενο του πόθου και οι τρόποι ικανοποίησης διαφέρουν χωρίς να υπάρχει ουσιαστικός διαχωρισμός της παθολογικής και φυσιολογικής σεξουαλικότητας, μια και η λεγόμενη ομαλή σεξουαλικότητα περιλαμβάνει παράγωγα ένστικτα που είναι χαρακτηριστικά των διαστροφών. Απλά τα παράγωγα αυτά ενυπάρχουν σε διαφορετικές ποσότητες τόσο στην ομαλή όσο και στη διαστροφική, παθολογική σεξουαλικότητα (Γιοσαφάτ, 1987).

Η πρώτη σχέση του παιδιού είναι με τον εαυτό του και το σώμα του, όπου είναι και το πρώτο του παιχνίδι. Το αίσθημα ενοχής που δημιουργεί η αποδοκιμασία ή η τιμωρία των γονιών είναι πολύ πιο βλαβερή από την ίδια την πράξη. Αν ένα αίσθημα ενοχής έχει συνδεθεί με κάποια πράξη και το παιδί νιώθει πως με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχει διαπράξει ασυγχώρητο αμάρτημα, βρίσκεται αυτόματα απομονωμένο απ' αυτό ακριβώς το αίσθημα ενοχής και κατωτερότητας με αποτέλεσμα να κλείνεται στον κόσμο της φαντασίωσης (Weeks, 1982). Σύμφωνα με τον Freud, υπάρχουν μέσα σε κάθε άνθρωπο, ψυχικές αντιστάσεις στην ικανοποίηση των σωματικών αυτών αναγκών, που εκδηλώνονται με τη μορφή της αηδίας, της ντροπής και του άγχους και που πιέζουν στη μη ικανοποίηση των σωματικών αυτών αναγκών, απωθώντας αυτές στο ασυνείδητο και δημιουργώντας τις νευρώσεις (Γιοσαφάτ, 1987).

Η σεξουαλική συμπεριφορά όμως, διαφέρει πολύ από τον ένα πολιτισμό στον άλλον. Υπάρχει επίσης και μια ποικιλία απόψεων στο τι θεωρείται παρεκκλίνουσα σεξουαλική συμπεριφορά. Σε κάθε κοινωνία πάντως «παρεκκλίνουσα» θεωρείται εκείνη η σεξουαλική συμπεριφορά όπου ενώ η λειτουργικότητα είναι φυσιολογική, το αντικείμενο του πόθου δεν είναι ο ερωτικός σύντροφος, άλλα ασυνήθιστες πρακτικές και φαντασιώσεις (παραφιλίες), οι οποίες συνήθως προκαλούν σοβαρή βλάβη σε ένα από τους συμμετέχοντες. Τέτοιες είναι ο σαδισμός, ο μαζοχισμός, ο τρανσεξουαλισμός, η ομοφυλοφιλία, η διαταραχή της ταυτότητας του φύλου, η ηδονοβλεψία, η επειδιξιomanία και πολλές άλλες. Δυστυχώς πολλές από αυτές τις διαταραχές υποστηρίζεται πως συνδέονται με την εξελικτική πορεία της προσωπικότητας του ατόμου από την βρεφική μέχρι την παιδική ηλικία (Κρεάτσας, 2003).

Υπάρχουν πολλές θεωρίες για τη γενεσιουργό αιτία της σεξουαλικής συμπεριφοράς: γενετικές, ορμονικές, κοινωνικές, ψυχολογικές. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός ολοκληρώνεται σε νεαρή ηλικία και η έκφρασή του επηρεάζεται από εξωγενείς (π.χ. κοινωνικό περιβάλλον) ή ενδογενείς (π.χ. εσωτερικές απαγορεύσεις-ενοχές) παράγοντες. Παλιότερα, υπήρχε η τάση η σεξουαλική παρέκκλιση να αποδίδεται σε προσωπικές εμπειρίες ή τραυματικά γεγονότα κατά την παιδική ηλικία ή την εφηβεία, στην έξωθεν ενίσχυση ή την απαγόρευση συγκεκριμένης συμπεριφοράς, στα πλαίσια δυσπροσαρμοστικών οικογενειακών και κοινωνικών καταστάσεων, ή ακόμα και σε αδυναμία χαρακτήρα! Όμως με την εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης, ενισχύεται ολοένα και περισσότερο το γενετικό και ορμονικό-νευροφυσιολογικό μοντέλο και υποβαθμίζεται το ψυχολογικό-κοινωνικό που μπορεί να θεωρηθεί συμπληρωματικό (σε κάποιο βαθμό) των άλλων. Αν

λοιπόν η σεξουαλική συμπεριφορά καθορίζεται κυρίως από ένα συγκεκριμένο γενετικό υλικό που κουβαλάμε και ένα ορμονικό σύστημα που λειτουργεί εν αγνοία μας, τότε τα περιθώρια αλλαγών είναι περιορισμένα και πάντα μέσα στα ιατρικά πλαίσια. Παρόλο αυτά οι σεξουαλικές διαταραχές συχνά συνυπάρχουν με διαταραχές προσωπικότητας, κατάχρηση ουσιών, αγχώδεις και καταθλιπτικές διαταραχές (www.enavimabrosta.com, Οικονόμου 2008).

Στον τομέα της προληπτικής ιατρικής για τις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές γίνεται διαχωρισμός μεταξύ βασικής και δευτερεύουσας πρόληψης. Η βασική πρόληψη περιλαμβάνει σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση κατά τη παιδική ηλικία, καθοδήγηση ώστε να μπορεί να ανταπεξέλθει ικανοποιητικά σε καταστάσεις κρίσης και άγχους καθώς και ορισμένες παρεμβάσεις σε άλλους παράγοντες όπως η καθημερινότητα του με σκοπό να αποτραπούν προβλήματα που δημιουργούν διαταραχές (Αντωνοπούλου, 1997).

Δεδομένης πιθανώς της αδυναμίας του ατόμου σε προσωπικό επίπεδο να αλλάξει συνειδητά, αποτελεσματικά και οριστικά τον προσανατολισμό της σεξουαλικής του συμπεριφοράς, ερχόμαστε σε μία τρίτη παράμετρο (εκτός της ιατρικής και της νομικής) που εμπλέκεται στον ορισμό της σεξουαλικής παρέκκλισης, μία παράμετρος με υπολογίσιμη δύναμη που βασίζεται όμως ακριβώς στην απαγόρευση και στον περιορισμό: την ηθική. Η κάθε θρησκεία και η κάθε κοινωνία έχουν δικές τους σιωπηρές ή μη αξίες που δεν υπόκεινται σε επιστημονικά δεδομένα. Το αποτέλεσμα είναι να διευρύνεται σημαντικά ο κύκλος των σεξουαλικών δραστηριοτήτων που θεωρούνται διαστροφικές. Τα εκάστοτε εθνικά-κοινωνικά-πολιτισμικά δεδομένα, η παράδοση και η πρακτική των μελών της κοινωνίας, έχουν διαμορφώσει ένα κώδικα ηθικής

συμπεριφοράς που σαν φυσικό ακόλουθο θέτει τα όρια του επιτρεπτού και του απαγορευμένου. Τα ταμπού αποτελούν απαγορευμένες λέξεις, αντικείμενα, ενέργειες, συζητήσεις ή ανθρώπους που θεωρούνται ανεπιθύμητοι ή προκλητικοί για μία ομάδα, κουλτούρα ή κοινωνία. Ορισμένα από τα κοινωνικά ταμπού (π.χ. αιμομιξία) απαγορεύονται από την νομοθεσία και συνοδεύονται από ποινές, ενώ άλλα προκαλούν μόνο ντροπή. Πολλές από τις παραλλαγές της σεξουαλικής συμπεριφοράς (που μπορούν να οδηγήσουν και σε σεξουαλική παρέκκλιση) αποτελούν ταμπού για ένα μέρος της κοινωνίας (www.enavimabrosta.com, Οικονόμου, 2008).

5.4.3 Η Διαταραχή της ταυτότητας του φύλου

Το κύριο γνώρισμα αυτής της διαταραχής είναι μια έντονη και επίμονη δυσφορία του παιδιού για το ανατομικό του φύλο και η επιθυμία του να ανήκει ή η πεποίθηση του ότι ανήκει στο άλλο φύλο. Αυτή η διαταραχή δεν πρέπει να συγχέεται με την ελλιπή συμμόρφωση ενός παιδιού για την καθορισμένη «αγορίστικη» ή «κοριτσίστικη» συμπεριφορά. Η διαταραχή αυτή, συνήθως συνδέεται και με άλλες όπως την Διαταραχή Άγχους Αποχωρισμού, την Γενικευμένη Αγχώδης Διαταραχή και προϋποθέτουν βαθιά διαταραχή της

φυσιολογικής αντίληψης για την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα (Μάνος, 1997).

Στα αγόρια, τα πρώτα συμπτώματα αυτής της διαταραχής εμφανίζονται πριν την ηλικία των τεσσάρων ετών. Με την πάροδο του χρόνου, σημειώνεται σχετική μείωση της θηλυπρεπούς συμπεριφοράς, ειδικά προς το τέλος της σχολικής περιόδου. Στα κορίτσια, η έναρξη της διαταραχής γίνεται περίπου στην ίδια ηλικία αλλά στα περισσότερα μειώνεται η αγορίστικη συμπεριφορά κοντά ή κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

Στα παιδιά αυτή η διαταραχή εκδηλώνεται με τα εξής χαρακτηριστικά:

- αποστροφή για το φύλο του και δηλώσεις ότι ανήκει ή επιθυμεί να ανήκει στο άλλο φύλο
- στα αγόρια έντονη προτίμηση προς τα γυναικεία ρούχα και στα κορίτσια επιμονή να φορούν ανδρικά ρούχα
- επιμένει στα φανταστικά παιχνίδια να έχει ρόλους του άλλου φύλου
- προτιμά να παίζει με παιδιά του άλλου φύλου.
- Αποστροφή για παιχνίδια που ανήκουν στο φύλο του (Μάνος, 1997).

Τα κορίτσια μ' αυτή τη διαταραχή έχουν αποστροφή στο γυναικείο ντύσιμο και επιμένουν να ντύνονται όπως τα αγόρια. Επίσης εμφανίζουν έντονη απάρνηση της γυναικείας ανατομικής δομής. Αντίθετα, τα αγόρια ασχολούνται με ό,τι συνήθως χαρακτηρίζουμε «γυναικείες δραστηριότητες» και αρνούνται και αυτά την ανδρική ανατομία τους ενώ ισχυρίζονται ότι θα ήταν καλύτερα να μην είχαν πέος.

Η ψυχολογική διαδικασία της απόκτησης της ταυτότητας του φύλου ξεκινά από τη γέννηση του παιδιού και συγκεκριμένα όταν οι γονείς ρωτούν να μάθουν το φύλο του παιδιού. Συχνά τα όνειρα και οι προσδοκίες που έχουν οι γονείς και οι στενοί συγγενείς για ένα παιδί που πρόκειται να έρθει εξαρτώνται κατά πολύ από το φύλο του παιδιού, παρόλο που οι βιολογικοί παράγοντες επηρεάζουν τη διαφορετικότητα των δύο φύλων στην παιδική ηλικία σε μικρό βαθμό. Πρωταρχικό ρόλο έχουν μια σειρά από διαδικασίες κοινωνικοποίησης, οι οποίες κάνουν τα αγόρια και τα κορίτσια να συμπεριφέρονται διαφορετικά (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Αρχικά οι γονείς έχουν διαφορετικές προσδοκίες από τα αγόρια και διαφορετικές από τα κορίτσια με αποτέλεσμα να τα επιβραβεύουν για διαφορετικές πράξεις. Έτσι, οι γονείς ενθαρρύνουν τους γιους τους να είναι πιο ανταγωνιστικοί και ανεξάρτητοι σε σχέση με τις κόρες τους. Ντύνουν τους γιους τους με πιο άνετα και πρακτικά ρούχα, ενώ τις κόρες τους με πιο διακοσμητικά ρούχα. Δίνουν στα γιους τους αγορίστικα παιχνίδια, όπως είναι κατασκευές, ηλεκτρονικά παιχνίδια και όπλα και στις κόρες τους κούκλες ή κουζινικά. Ένα αγόρι που παίζει με κούκλες θα προκαλέσει την αμηχανία, αν όχι την αντίδραση των γονιών του με αποτέλεσμα να αποθαρρύνεται από τα «κοριτσίστικα» παιχνίδια. Έτσι μέσα από αυτές τις διαδικασίες ένδυσης και παιχνιδιού, τα αγόρια και τα κορίτσια, αποκτούν διαφορετικές εμπειρίες κοινωνικοποίησης και σαν αποτέλεσμα διαφορετικές συνήθειες και χαρακτηριστικά προσωπικότητας (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Επίσης, τα παιδιά αποκτούν διαφορετικές ταυτότητες φύλου μέσα από τη μίμηση. Είναι κοινώς αποδεκτό πως τα παιδιά είναι πολύ καλοί μιμητές

συμπεριφορών που βλέπουν στο περιβάλλον τους. Γιατί όμως τα αγόρια να μιμούνται τους πατέρες τους και τα κορίτσια τις μητέρες τους. Η απάντηση είναι πως για ένα αγόρι π.χ. είναι πολύ πιο εύκολο και χαίρει πολύ μεγαλύτερης κοινωνικής αποδοχής από τους μεγάλους αλλά και από τους συνομήλικους του αν μιμηθεί το ανδρικό πρότυπο που του δίνει ο πατέρας του. Τα παιδιά δεν διαλέγουν ποιον θα μιμηθούν συνειδητά αλλά μέσα από αυτόματες διαδικασίες σκέψης. Το αποτέλεσμα αυτής της αυτόματης σκέψης είναι πως τα παιδιά μαθαίνουν το πώς να συμπεριφέρονται έτσι ώστε να γίνονται αποδεκτά από τον κοινωνικό τους κύκλο. Άρα η μίμηση του γονέα του ίδιου φύλου επηρεάζει σημαντικά την ανάπτυξη της ταυτότητας φύλου από τα παιδιά (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Ακόμη, τα παιδιά μετά την ηλικία των δύο ετών, αναγνωρίζουν την ύπαρξη των συνανθρώπων τους, κατασκευάζουν θεωρίες για το τι θέλουν αυτοί από αυτούς και τείνουν να συμμορφώνονται με τις αξιώσεις τους. Μέχρι την ηλικία των δύο ετών τα περισσότερα παιδιά δεν έχουν αναπτυχθεί αρκετά ώστε να συνειδητοποιήσουν πως υπάρχουν και άλλες προσωπικότητες γύρω τους και νιώθουν πως είναι το επίκεντρο του σύμπαντος. Από την ηλικία των δύο και μετά τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι αρχίζουν να μιμούνται όλο και περισσότερο τους άλλους και να κατανοούν πως δεν υπάρχουν μόνο αυτά αλλά ότι υπάρχουν και άλλοι τριγύρω τους με των οποίων τις επιθυμίες είναι συνήθως καλύτερα να συμβιβάζονται. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αρχίζουν να μαθαίνουν τη διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών και τείνουν να συμβιβάζονται με τα στερεότυπα που υπάρχουν για κάθε φύλο. Από τα παραπάνω βλέπουμε πως η διαδικασία απόκτησης της ταυτότητας

φύλου στα παιδιά είναι μια διαδικασία που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, λιγότερο από βιολογικούς και περισσότερο από κοινωνικούς και ψυχολογικούς. Η διαδικασία δημιουργίας ταυτότητας φύλου είναι μια απαραίτητη διαδικασία κατά την κοινωνικοποίηση του παιδιού αλλά οποιαδήποτε υπερβολή μπορεί να είναι επιζήμια. Όπως είδαμε μετά την ηλικία των πέντε ετών τα παιδιά γνωρίζουν το φύλο τους και ξέρουν πως αυτό αποκλείεται να αλλάξει. Το να ακολουθούν με έντονο τρόπο τα πρότυπα συμπεριφοράς του φύλου τους μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες. Έτσι αγόρια που πιστεύουν πως οι άντρες δεν κλαίνε αργότερα δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και μπορεί να γίνουν εσωστρεφείς και να παρουσιάσουν ελλείψεις στις κοινωνικές τους σχέσεις. Όταν έχουν μάθει πως είναι ντροπή να παίζουν με κούκλες ή με κουζινικά, αργότερα σαν άντρες νιώθουν αμήχανοι να ασχοληθούν με δουλειές του σπιτιού ή να φερθούν τρυφερά. Πιθανώς σε άλλες εποχές αυτοί οι άντρες να μην αντιμετώπιζαν κανένα πρόβλημα, αλλά σε μια εποχή σαν τη δική μας που οι άντρες όλο και περισσότερο ασχολούνται ενεργά με τα παιδιά τους και όλο και πιο συχνά συμμετέχουν στο νοικοκυριό, μιας και οι γυναίκες όλο και πιο συχνά είναι εργαζόμενες, με το να ανατρέφονται τα παιδιά με τα παραδοσιακά πρότυπα, συμβάλλει ώστε να δημιουργούνται προβλήματα και να δυσκολεύονται στην προσαρμογή τους. Παρομοίως τα κορίτσια που δεν ασχολούνται με κατασκευές και μηχανικά παιχνίδια, αργότερα σε μια κοινωνία όπου οι μηχανές θα πρωτοστατήσουν, θα έχουν μια σαφώς μειονεκτική θέση (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Αγόρια και κορίτσια που δεν έχουν έντονα ανεπτυγμένα τα στερεότυπα του φύλου τους τείνουν να έχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, κατανόηση

και ευελιξία στις κοινωνικές τους σχέσεις. Σαν ενήλικες γίνονται πιο ολοκληρωμένοι επαγγελματικά ίσως γιατί η συμπεριφορά τους είναι πιο προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των καιρών μας. Αντίθετα ενήλικες που μεγάλωσαν με τα αυστηρά -πρότυπα του φύλου τους είναι πιο δύσκολο να προσαρμοστούν, οι άντρες παρουσιάζουν πιο εύκολα προβλήματα έκφρασης συναισθημάτων και οι γυναίκες νιώθουν ανίσχυρες και μειονεκτικά (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Συνεπώς είναι χρήσιμο να προωθήσουμε μια πιο ισορροπημένη διαπαιδαγώγηση όσων αφορά το φύλο των παιδιών. Μετά την ηλικία των πέντε ετών κι εφόσον δούμε πως τα παιδιά μας έχουν καταλάβει ποιο είναι το φύλο τους και πως το φύλο αυτό θα τους ακολουθεί στην υπόλοιπη τους ζωή από τη μια πρέπει να μάθουμε στα αγόρια πως δεν είναι ντροπή να έχουν συναισθήματα και να τα εκφράζουν, πως δεν υπάρχουν αντρικές και γυναικείες δουλειές στο σπίτι, αλλά μόνο δουλειές που πρέπει να γίνουν και πως τη δύναμη τους πρέπει να τη χρησιμοποιούν για να προστατεύουν τα πιο αδύναμα μέλη της οικογένειας κι όχι για να επιβάλλονται σε αυτά. Παρομοίως τα κορίτσια πρέπει να μάθουν πως δεν είναι ντροπή να παίζουν με τουβλάκια ή με Ηλεκτρονικούς υπολογιστές, πως και οι γυναίκες και οι άντρες είναι εξ' ίσου καλοί οδηγοί και πως το φύλο τους δεν θα τους βάλει περιορισμούς στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Έτσι τα παιδιά θα εφοδιαστούν με προσαρμοστικότητα και αυτοπεποίθηση, αξίες ιδιαίτερα χρήσιμες στην κοινωνία μας (www.psychologia.gr, Κοτανίδης 2008).

Κεφάλαιο 6°. “Η συμβολή της οικογένειας στην σεξουαλική αγωγή του νηπίου”

6.1 Ο ρόλος της οικογένειας στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου

Σύμφωνα με τον Τ. Σολκ, οι σωστοί γονείς δίνουν στα παιδιά τους ρίζες και φτερά. Ρίζες για να ξέρουν που βρίσκεται το σπίτι τους. Φτερά για να πετάξουν μακριά. Η οικογένεια λοιπόν, αναμφισβήτητα αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στην ανάπτυξη του ατόμου. Άλλωστε η δομή της συμπεριφοράς θεμελιώνεται στα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου και η αγωγή, οικογενειακή και σχολική έχει αποφασιστική σημασία. Το γεγονός αυτό δεν μας εκπλήσσει, αφού τα παιδιά περνούν πολύ χρόνο, και ιδιαίτερα όσο είναι μικρά, με τους γονείς τους.

Ο γονεϊκός ρόλος είναι καθοριστικός κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, γιατί την περίοδο αυτή τίθενται τα θεμέλια της προσωπικότητας του και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη μελλοντική, εξελικτική του πορεία. Το παιδί αναπτύσσει την ικανότητα να επικοινωνεί κυρίως με τα μέλη της οικογένειας του. Η εξελικτική του πορεία εξαρτάται από τα στοιχεία που κληρονομεί από τους γονείς του, από τις συνθήκες μέσα από τις οποίες μεγαλώνει αλλά και από τη διαπαιδαγώγηση που του παρέχεται (Καππάτου, 1999).

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση αναμφισβήτητα είναι δουλειά του σπιτιού, των γονέων, του δασκάλου και των παιδαγωγών και μπορεί να αρχίσει οποιαδήποτε στιγμή, καθώς αποτελεί μέρος της συναισθηματικής ζωής του ατόμου και το προετοιμάζει για μια υγιή συναισθηματική και σεξουαλική ζωή σαν ενήλικας. Οι γονείς, οι καλούμενοι «φυσικοί

παιδαγωγοί», είναι οι πρώτοι άνθρωποι οι οποίοι επιτελούν το έργο της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και δίνουν τις πρώτες σεξουαλικές έννοιες. Ενσυνείδητα, ανάλογα με τη μόρφωση και τις εμπειρίες τους και αργότερα με τη στάση τους, τις διαπροσωπικές σχέσεις και τον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, είναι αυτοί που θα διαδραματίσουν το σημαντικότερο ρόλο στην όλη αγωγή του παιδιού.

Τη σπουδαιότητα της οικογένειας τονίζουν όλες οι αναπτυξιακές θεωρίες, οι οποίες υποστηρίζουν πως για την ομαλή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, σημαντική επίδραση έχουν οι σχέσεις των μελών μεταξύ τους και η δυναμική της στο σύνολο των μελών της. Κι αυτό γιατί το άτομο παραμένει υπό την άμεση επιρροή της για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, όταν μάλιστα η φυσιολογική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού εξαρτάται από την συμπεριφορά, την φροντίδα, και τις μεθόδους διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιούν οι γονείς (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Η σεξουαλική αγωγή στο σπίτι θεωρείται ένα από τα πιο δύσκολα κομμάτια στην επικοινωνία ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά όλων των ηλικιών. Εξάλλου, είναι καθοριστικής σημασίας, σαν πηγή η οικογένεια όπου το παιδί θα αντλήσει συμπεριφορές, αντιδράσεις και αξίες. Οι ειδικοί προτείνουν, ότι από τις πιο μικρές ηλικίες οι γονείς πρέπει να συζητούν με τα παιδιά τους όλες τους τις απορίες, έτσι ώστε οι πληροφορίες που θα πάρουν να είναι σωστές. Αν οι μεγάλοι δεν δίνουν απαντήσεις στα ερωτήματα που τους απευθύνουν τα παιδιά αυτά συνεχίζουν να αναρωτιούνται.

Πολλές φορές οι γονείς δεν είναι σίγουροι για το πώς να προσεγγίσουν το παιδί τους για θέματα γύρω από το σεξ. Και στην ύπαρξη μικρών, σε

ηλικία, παιδιών, οι γονείς εφησυχάζουν, καθώς νομίζουν πως η στιγμή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης απέχει αρκετά. Γι' αυτό ίσως μερικοί προτείνουν να διδάσκεται η σεξουαλική αγωγή στο σχολείο. Ελλείψει αρκετών πληροφοριών, ή σχετικών μαθημάτων στο σχολείο, πολλά παιδιά βρίσκουν απαντήσεις σε άλλες πηγές, οι οποίες φυσικά μπορεί να είναι παραπλανητικές. Είναι σημαντικό από μικρή ηλικία το παιδί να πεισθεί ότι μπορεί να εμπιστευθεί την οικογένεια του, έτσι ώστε να είναι και αυτό ενημερωμένο, και οι γονείς να μην ανησυχούν. Ωστόσο οφείλουν κι αυτοί να είναι ενημερωμένοι με τη σειρά τους, και όταν δεν είναι σίγουροι να καταφεύγουν σε επιστημονικές πηγές.

Μέσα σ' αυτόν τον μικρό κόσμο που ονομάζεται οικογένεια, τα μέλη της δέχονται και μεταδίδουν μεταξύ τους μηνύματα, λεκτικά και μη λεκτικά. Τα μηνύματα αυτά δημιουργούν στα μέλη της οικογένειας ποίκιλα συναισθήματα, χαρά, ευτυχία, οικειότητα αλλά και θυμό, ενοχή, αρνητισμό που συμβάλλουν ώστε το κάθε μέλος να αντιληφθεί την προσωπική του αξία και να διαμορφώσει συμπεριφορές ανάλογες με τα συναισθήματα που του προκαλεί η οικογένεια (Morris, 2005).

Ο ρόλος που διαδραματίζει η οικογένεια στη ζωή του παιδιού έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης ανθρωπολόγων, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων και παιδαγωγών, οι οποίοι υποστηρίζουν πως η οικογένεια επιτελεί τέσσερις βασικές λειτουργίες, ώστε το παιδί να διαμορφώσει δυνατή προσωπικότητα με ισχυρό χαρακτήρα που θα το βοηθήσει να πραγματοποιήσει τις επιδιώξεις του. Οι λειτουργίες αυτές είναι οι ακόλουθες:

1. η φροντίδα και η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του παιδιού,
2. η προώθηση της κοινωνικοποίησης του παιδιού μέσα από την εκμάθηση συμπεριφορών αποδεκτών από την κοινωνία,
3. η εξασφάλιση ερεθισμάτων ώστε το παιδί να αναπτύξει τις γνωστικές του ικανότητες και
4. η εξασφάλιση θετικών προτύπων ώστε το παιδί να διαμορφώσει υγιή προσωπικότητα (Παρασκευόπουλος, 1980).

Σχετικές έρευνες έχουν διαπιστώσει δύο σημαντικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τους τρόπους με τους οποίους οι γονείς διαμορφώνουν τις σχέσεις τους με τα παιδιά τους: α) οι προσδοκίες τους, και β) η ετοιμότητα τους για ανταπόκριση στην συμπεριφορά των παιδιών. Με βάση τις προσδοκίες και την ανταπόκριση, οι ειδικοί ομαδοποίησαν τους τρόπους με τους οποίους οι γονείς φροντίζουν και διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους σε τέσσερα διαφορετικά στυλ με διαφορετική το καθένα επίδραση στα χαρακτηριστικά του παιδιού. Συγκεκριμένα, οι επιτακτικοί γονείς, οι οποίοι συνδυάζουν υψηλές προσδοκίες και ανταπόκριση, είναι πολύ αποτελεσματικοί όσον αφορά στην προσωπική ανάπτυξη των παιδιών τους, αφού τα παιδιά χρειάζονται την υποστήριξη, την καθοδήγηση και τις προκλήσεις. Τα υπόλοιπα στυλ διαπαιδαγωγικής και φροντίδας οδηγούν σε προβληματική ανάπτυξη. Οι αυταρχικοί γονείς λόγω χάρη, είναι ψυχροί και δεν έχουν την ικανότητα να προσφέρουν την απαιτούμενη φροντίδα στα παιδιά τους. Οι επιτρεπτικοί γονείς, από την άλλη, ανταποκρίνονται συναισθηματικά, αλλά αδυνατούν να επικοινωνήσουν και να θέσουν υψηλές προσδοκίες απέναντι στα παιδιά τους. Οι απαθείς γονείς, τα επιτρέπουν όλα

και δεν διαθέτουν καθόλου χρόνο και συναισθηματική στήριξη στα παιδιά τους (Καψάλης, 2006).

Βασικός παράγοντας στην οικογένεια ο οποίος συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου μέλους, δεν είναι η σχέση του καθενός χωριστά με το παιδί, αλλά ο τρόπος που επικοινωνούν τα μέλη ως σύνολο, η αλληλεπίδραση του ζευγαριού και τα όρια που έχουν τεθεί. Απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσουν οι γονείς να οριοθετήσουν την συμπεριφορά του παιδιού τους ανά το στάδιο ανάπτυξης του, ώστε να διαμορφώσει συγκροτημένη προσωπικότητα, είναι οι ίδιοι να έχουν συγκροτήσει τη δική τους ταυτότητα για να είναι ικανοί να αναλάβουν το ρόλο τους ως γονείς (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Σύμφωνα με τον Ruddick (1989), ο ρόλος των γονιών κατατάσσεται σε τέσσερις κατηγορίες οι οποίες συνυπάρχουν ταυτοχρόνως, του δασκάλου, του ηθικού πρότυπου, του συναισθηματικού στηρίγματος και του συνηγόρου.

Οι γονείς, ιδιαίτερα κατά την παιδική και εφηβική περίοδο των παιδιών τους, υιοθετούν ακόμη και ασυνείδητα τον ρόλο του δασκάλου, καθώς μεταδίδουν στο παιδί ένα ευρύ φάσμα γνώσεων. Οι γονείς όπως και οι δάσκαλοι παρέχουν την ευκαιρία στα παιδιά να εμπλακούν σε δραστηριότητες, να αμειφθούν για επιθυμητές συμπεριφορές και να κριθούν για ανεπιθύμητες ενέργειες. Εξίσου σημαντικό είναι να μη βιάζουν καταστάσεις και γεγονότα. Ο καλύτερος οδηγός είναι δοθεί η ευκαιρία στο παιδί να ρωτήσει ακριβώς αυτό που θέλει να μάθει και η απάντηση που θα πάρει να είναι απλή και σαφής (Weeks, 1982).

Ένας άλλος ρόλος των γονιών είναι ότι αποτελούν για τα νήπια το πρότυπο ηθικής. Όλη η ιδιοσυγκρασία του γονιού παρατηρείται και τις

περισσότερες φορές υιοθετείται από τα παιδιά σαν την αποδεκτή συμπεριφορά. Οι αντιδράσεις των γονιών, η ομιλία τους, οι συνήθειες, διαβιβάζουν μηνύματα που επηρεάζουν την διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών (Weeks, 1982).

Ο ρόλος του ηθικού στηρίγματος του γονέα προς το παιδί συμβάλει ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει καταστάσεις κρίσεις ή έντονου άγχους με περισσότερο θάρρος και αποφασιστικότητα όταν ξέρει πως οι γονείς θα το στηρίξουν. Άλλη μια διάσταση αυτού, είναι ο ρόλος του συνηγόρου. Οι γονείς είναι εκείνοι που γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα το παιδί τους και θα διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους όταν χρειαστεί (Weeks, 1982).

Με την πάροδο της ηλικίας, το παιδί διευρύνει τις διαπροσωπικές του σχέσεις μειώνοντας την προσκόλληση προς το πρόσωπο της μητέρας και επιδιώκοντας περισσότερες κοινωνικές επαφές με άλλα άτομα κυρίως συνομήλικα παιδιά. Βάση όμως της ομαλής κοινωνικοποίησης του είναι η σταδιακή αποκόλληση από την μητέρα, αποβλέποντας κάθε φορά στην απόκτηση κάποιου επιτεύγματος, όπως την επιβεβαίωση της αγάπης και της στοργής, την έγκριση για εξερεύνηση του περιβάλλοντος, την εμπιστοσύνη και την αποδοχή. Συνήθως, οι γονείς, λειτουργούν ως θετικά πρότυπα, διαμορφώνουν στάσεις και πεποιθήσεις, μεταδίδουν αξίες και αρχές, προσδοκούν και επιβάλλουν συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Το παιδί ξέρει να σέβεται την άγνοια και την αδυναμία των γονιών του. Την ανειλικρίνεια δεν μπορεί να κατανοήσει και να ξεχάσει. Και συνήθως εκφράζεται με τρόπο υποτιμητικό για την ωριμότητα του παιδιού, όπως: «είσαι μικρό ακόμη, όταν μεγαλώσεις θα σου εξηγήσω», ή «τα καλά παιδιά δεν λένε

τέτοιες κουβέντες». Κανένας γονιός δεν είναι υποχρεωμένος να γνωρίζει τα πάντα γύρω από το σεξ και κυρίως να είναι προετοιμασμένος να απαντήσει ξαφνικά. Αλλά εδώ είναι που η ειλικρίνεια θα παίξει καθοριστικό ρόλο και θα συμβάλει ώστε να δημιουργηθεί εμπιστοσύνη μεταξύ του παιδιού και του γονέα. Είναι λοιπόν καλύτερα ο γονιός να παραδεχτεί την αλήθεια, λέγοντας πως θα φροντίσει να μάθει τις πληροφορίες που ζητάει το παιδί και αν χρειαστεί να το παραπέμψει σε κάποιον άλλον πιο αρμόδιο (Ματσανιώτης, 1993).

Οι αξίες του κάθε γονιού διαφέρουν όπως και τα παιδιά μεταξύ τους. Τα παιδιά διδάσκονται τις αξίες τους από τους γονείς και είναι ζωτικής σημασίας στον συγκεκριμένο τομέα να εμφυτευθούν αυτές οι αρχές. Πολλοί γονείς μεγάλωσαν σε ένα σπίτι στο οποίο δεν συζητούσαν ποτέ για το σεξ ή για το σώμα τους και δεν ξέρουν αν πρέπει να κάνουν και αυτοί το ίδιο με τα δικά τους παιδιά (Berkenkamp – Atkins, 2005).

Στις ημέρες μας όμως, το σεξ χρησιμοποιείται ως μέσο στην αγορά για την προώθηση μεγάλης ποικιλίας προϊόντων. Έτσι, η κοινωνία μας θεωρείται ενήμερη και με ελεύθερες αντιλήψεις στο θέμα της σεξουαλικότητας. Παρ' όλα αυτά οι άνθρωποι, σε προσωπικό επίπεδο, αποφεύγουν να συζητούν γι' αυτό το θέμα, όταν προσπαθούν να μιλήσουν στο σύντροφό τους, για τα συναισθήματα και τις επιθυμίες τους. Αυτή η αδυναμία μεταβιβάστηκε από γενιά σε γενιά. Οι γονείς μας διδάχτηκαν και μας δίδαξαν με τη σειρά τους αξίες, οι οποίες, ακόμα και σήμερα εξακολουθούν να δημιουργούν δυσκολίες στην έκφραση και να καθιστούν το σεξ ως θέμα ταμπού (Morris, 2005).

Οι γονείς προβληματίζονται για το είδος των θεμάτων που πρέπει να συζητήσουν με τα παιδιά τους και για το πόσο επιτρέπεται να προχωρήσουν

μαζί τους στις συζητήσεις αυτές. Πολλοί, αποφεύγουν εντελώς αυτή τη συζήτηση ή και την αναβάλουν, ιδιαίτερα μάλιστα στις περιπτώσεις που τα παιδιά δεν κάνουν ερωτήσεις, μέχρι που τελικά είναι πολύ αργά πια για να γίνει.

Βασικός παράγοντας όμως, που συμβάλλει στην ολοκληρωμένη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, είναι οι αρχές που προβάλλουν οι γονείς κατά την διάρκεια της ανάπτυξης του, σε βασικούς τομείς της ζωής του, όπως η σεξουαλική συμπεριφορά, οι ηθικοί κανόνες, η αγάπη, ο κοινωνικός του ρόλος. Οι γονείς είναι αυτοί που θα διδάξουν στα παιδιά τους το σεβασμό για το άλλο φύλο, αλλά και για το δικό τους φύλο και τις δυνατότητες τους. Ανάλογα με το εξελικτικό του στάδιο, την προσωπική του οργάνωση και τις σχέσεις του με τους γονείς, η πραγματικότητα μπορεί να γίνει αντικείμενο μετάθεσης, άρνησης, μυθοποίησης, πολύ περισσότερο όταν τα ερωτήματα που το απασχολούν δεν είναι μόνο σε θέματα φυσιολογικά και λειτουργικά αλλά επίσης και ερωτικά (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες, το κάθε άτομο υιοθετεί αξίες που καθρεφτίζουν την προσωπικότητα του και στηρίζουν τις επιλογές του. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητο να έχει καθοριστεί από τον καθένα ένα ξεκάθαρο πλαίσιο αξιών, ώστε να είναι ικανό αργότερα, να παίρνει αποφάσεις με υπευθυνότητα. Είναι σημαντικό να κατανοήσουν οι γονείς, πως οι αξίες αφομοιώνονται από την παιδική ηλικία και μεταδίδονται όχι μόνο με λεκτικά μηνύματα αλλά και με την γενικότερη στάση τους. Κι αυτό σημαίνει να υπάρχει ταύτιση στα λόγια και στα έργα τους και να μιλούν ξεκάθαρα για τις αξίες τους έτσι ώστε τα παιδιά να έχουν καθαρή εικόνα για τις αξίες που πρεσβεύει η οικογένεια τους. Πολύ συχνά οι γονείς δεν έχουν συναίσθηση ότι

παρέχουν σεξουαλική εκπαίδευση στα παιδιά τους, με τη στάση τους, τις πράξεις, τα λόγια, ακόμα και με τις σιωπές τους. Είναι σημαντικό για τους γονείς, να συνειδητοποιήσουν με ποιους τρόπους περνούν τις αξίες στα παιδιά τους και πώς επιδρούν στην αυτοεκτίμησή τους, δηλαδή στην ικανότητα για θετική αποτίμηση του εαυτού. Ο πατέρας που δείχνει σεβασμό στη μητέρα, για παράδειγμα, διδάσκει την ίδια στιγμή στο γιο του να σέβεται τις γυναίκες και το αντίστροφο. Αυτό είναι σημαντικό, γιατί όχι μόνο μειώνει τον αντίκτυπο που έχουν οι αντιπαλότητες των φύλων, αλλά βοηθάει και τα παιδιά να γίνουν υγιείς, ευτυχισμένοι ενήλικοι, ικανοί να δημιουργήσουν ευτυχισμένες, υγιείς σχέσεις (Μπρίκνερ, 1992).

Δεν είναι απόλυτο πως τα παιδιά θα υιοθετήσουν τις ίδιες αξίες με την οικογένεια, καθώς είναι σίγουρο πως στο εξωτερικό περιβάλλον θα συναντήσουν διαφορετικές. Έτσι είναι πολύ πιθανό, να βρεθούν αντιμέτωπα με εντελώς διαφορετικές αξίες στις εκτός οικογένειας σχέσεις τους, και αν οι αξίες που διδάχτηκαν είναι άκαμπτες και αυστηρές, μπορεί να νιώσουν άγχος και σύγχυση. Για να αποκτήσουν ωστόσο τα παιδιά την ικανότητα να διαμορφώνουν το δικό τους σύστημα αξιών, που θα είναι αποδεκτό από τους ηθικούς κανόνες που αποδέχεται η κοινωνία, απαραίτητη διαδικασία είναι η συζήτηση μέσα στην οικογένεια όπου οι γονείς θα μπορούν να ρωτούν τις απόψεις των παιδιών τους για συγκεκριμένα θέματα. Οι γονείς μπορούν να ρωτούν τα παιδιά τους για την άποψή τους και τα συναισθήματα που τρέφουν για συγκεκριμένα θέματα. Επιπλέον δραστηριότητες όπως η ανάγνωση βιβλίων, η παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων, δίνουν το έναυσμα για συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων (Μπρίκνερ, 1992).

Σίγουρα δεν μπορούμε να μεταφέρουμε στο παιδί τις δικές μας ενήλικες απόψεις, ούτε μπορούμε στην αρχή να του πούμε τίποτα παραπάνω από τα πρώτα στοιχεία. Αν όμως η στάση μας είναι λανθασμένη, το παιδί, ιδιαίτερα αν είναι διαισθητικό, πιάνει την αίσθηση της αβεβαιότητας ή της ντροπής που νιώθουμε και δεν συγκεντρώνεται πλέον σ' αυτό που του λένε αλλά σε κείνο το περίεργο και ντροπιαστικό πράγμα που του κρύβουμε (Weeks, 1982).

Το παιδί της νηπιακής ηλικίας συνεχίζει να αποκομίζει τις σημαντικότερες εμπειρίες από το οικογενειακό του περιβάλλον. Οι λειτουργίες που εμφανίζονται κατά το 2^ο έτος της νηπιακής ηλικίας εξελίσσονται ανάλογα με τις συνθήκες ανάπτυξης που επικρατούν και ανάλογα με τα ερεθίσματα και τις ευκαιρίες που του δίνονται από το οικογενειακό πλαίσιο και συγκεκριμένα από τους γονείς. Παρόλο που ο γονεϊκός ρόλος παραμένει σταθερός, ο τρόπος επικοινωνίας και συνύπαρξης του γονιού με το παιδί αλλάζει, καθώς το παιδί μεταβαίνει από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο. Οι ερωτήσεις συνήθως συμβαίνουν σε απρόβλεπτους χρόνους. Ένα παιδί μπορεί να θελήσει να εκφράσει την απορία του όταν υπάρχουν επισκέπτες στο σπίτι ή όταν οι γονείς βρίσκονται τελείως απροετοίμαστε και σε σύγχυση. Η αντίδραση των γονιών θα επηρεάσει το παιδί ανάλογα την ιδιοσυγκρασία του. Μπορεί να κεντριστεί η περιέργεια του περισσότερο και να προσπαθήσει να μαζέψει πληροφορίες από άλλες πηγές. Επίσης μπορεί να προσπαθήσει να βρει μόνο του τις απαντήσεις ενώνοντας κομμάτια γνώσης. Και η τρίτη του αντίδραση είναι να αποφασίσει να το ξεχάσει εντελώς. (Weeks, 1982).

Στον τομέα της σεξουαλικότητας οι γονείς θα πρέπει να χειριστούν τα παιδιά με την κατάλληλη σοβαρότητα και υπευθυνότητα ώστε να αναπτυχθεί

με θετικό τρόπο. Παράλληλα θα πρέπει να τεθούν όρια ώστε το παιδί να κατανοήσει ότι έχει μια ιδιαίτερη σχέση με τους γονείς του. Άλλωστε, όπως υποστηρίζει και ο Μπακούνιν τα παιδιά δεν είναι ιδιοκτησία κανενός. Δεν είναι ούτε ιδιοκτησία των γονέων τους, ούτε ιδιοκτησία της κοινωνίας. Δεν ανήκουν παρά στην μελλοντική τους ελευθερία.

Η λαθεμένη πληροφόρηση και η άγνοια δημιουργούν συνήθως αρνητικές πεποιθήσεις και στάσεις, που πιθανό είναι να προκαλέσουν ακόμη και σεξουαλικές δυσλειτουργίες. Και είναι αλήθεια πως η σωστή ενημέρωση, προλαβαίνει, προστατεύει και βοηθάει. Τα καλύτερα και έγκαιρα ενημερωμένα παιδιά γύρω από την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, έχουν περισσότερες πιθανότητες να ζήσουν ευτυχισμένα με υπεύθυνη σεξουαλική ζωή. Η ενημέρωση γύρω από την αναπαραγωγή και το σεξ θα πρέπει να είναι ένας συνεχής διάλογος, μόνιμα ανοιχτός και να αρχίσει από πολύ νωρίς (Σταύρου, 1987).

Η γνώση του σεξουαλικού ρόλου και της σεξουαλικής ταυτότητας εξαρτάται από τη σεξουαλική εκπαίδευση που γίνεται στο μικρό παιδί μέσα στην οικογένεια, πριν πάει στο σχολείο. Το παιδί έρχεται σε επαφή με άλλα παιδιά, από τα χέρια του περνούν βιβλία, που το βάζουν σε σκέψεις. Κάποια στιγμή το παιδί θα κάνει συγκεκριμένες ερωτήσεις, που άλλοτε θεωρούντο «πονηρές». Σήμερα όμως, πρέπει να γίνει κατανοητό πως οι ερωτήσεις αυτές είναι αθώες. Γίνονται, όπως όλες οι άλλες ερωτήσεις, για να ικανοποιήσουν τη φυσική περιέργεια του παιδιού. Και οι απαντήσεις είναι αθώες για το παιδί, όμως υπάρχουν συνήθως «πονηρά» στοιχεία στο μυαλό του ενήλικου. Αυτά τα πονηρά στοιχεία φέρνουν πολύ συχνά τους γονείς σε αμηχανία με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται η επικοινωνία με το παιδί (Ματσανιώτης, 1993).

Η αναφορά του γονιού στα θέματα αυτά πρέπει να γίνεται από μικρή ηλικία όταν ακόμη διαμορφώνεται η προσωπικότητα του και όχι στην περίοδο της εφηβείας όπου το παιδί έχει διαμορφώσει τα αρνητικά και θετικά της προσωπικότητας του. Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στην επιθυμία του μάθει περισσότερα για πράγματα που του έχουν γίνει ήδη αντιληπτά. Αν το σκεφτούμε λογικά δεν υπάρχει κανένας λόγος για να κρύβουμε της λεπτομέρειες της αναπαραγωγής ή του σεξ από τα παιδιά. Βέβαια, οι τεχνικές αυτές λεπτομέρειες, από πού βγαίνουν τα παιδιά, πως μπαίνει το σπέρμα στη μήτρα, απαιτούν συζήτηση και προϋποθέτουν γνώσεις και κάποια προετοιμασία από μέρους των γονέων. Η μυστικοπάθεια καθώς και η απόκρυψη πληροφοριών κεντρίζει στα παιδιά πολύ περισσότερο το ενδιαφέρον να ψάξουν για την αλήθεια (Μπρίκνερ, 1992). Πολλοί είναι οι λόγοι που εμποδίζουν τους γονείς να συζητήσουν με τα παιδιά τους γι' αυτό το θέμα. Αρκετοί γονείς πιστεύουν ότι η ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι ένα απλό φαινόμενο, που μαθαίνεται τελείως φυσικά. Αυτοί οι γονείς φοβούνται ότι η επιστημονική γνώση καταστρέφει το «μυστήριο» και την ιερότητα του σεξ. Άλλοι πάλι γονείς έχουν συναισθηματικής φύσης αντιρρήσεις. Φοβούνται μήπως ξεπέσουν στα μάτια των παιδιών τους. Αυτός ο φόβος όμως, προϋποθέτει μια δική τους αρνητική στάση απέναντι στο σεξ και θεωρούν δεδομένο ότι και το παιδί θα δει το σεξ σαν κάτι βρώμικο ή απαγορευμένο. Άλλοι πάλι, καθώς είναι οι ίδιοι από την αγωγή τους φορτωμένοι με αρνητικά μηνύματα, δε θέλουν να τα μεταδώσουν και στα παιδιά τους ή δεν έχουν ξεκαθαρίσει ακόμη τη στάση τους γύρω από το σεξ. Μερικοί γονείς πάλι αρνούνται τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση επειδή πιστεύουν πως αν το παιδί γνωρίσει για το σεξ θα θελήσει να πειραματιστεί. Αυτό όμως αποτελεί πλήρη

παρεξήγηση. Κι αυτή η παρεξήγηση επικρατεί γιατί οι ενήλικες έχουν την τάση να προβάλλουν τα δικά τους συναισθήματα στο παιδί. (Σταύρου, 1987).

Το παιδί ενδιαφέρεται για τα σεξουαλικά θέματα επειδή αποτελούν μέρος της ζωής τους, γιατί θέλει να καταλάβει τον κόσμο καλύτερα. Όπως είναι γνωστό, τα παιδιά κάνουν ερωτήσεις και έχουν απορίες σε θέματα σχετικά με το πώς γίνονται τα παιδιά, ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών κτλ. Είναι γεμάτο περιέργεια, θέλει να μάθει το πώς και το γιατί. Η περιέργεια ωθεί προς τη γνώση και καθώς μεγαλώνουμε η μορφή και η ένταση της καθορίζει την ανάπτυξη μας. Όταν η περιέργεια του παιδιού ικανοποιείται τη στιγμή που εμφανίζεται ως κάτι απλό τότε το αντικείμενο της περιέργειας του βρίσκει τη θέση του και δεν φορτίζεται με υπερβολικό μυστήριο ούτε απωθείται. Σχετικά με αυτό, είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη η φυσιολογική και ψυχολογική ανωριμότητα των παιδιών και ότι, εξαιτίας αυτής, τα παιδιά έχουν τις δικές τους θεωρίες και σκέψεις για διάφορα θέματα, συμπεριλαμβανομένων και των σχετικών με τη σεξουαλική ζωή. Αυτές οι θεωρίες και σκέψεις τους, δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στην πραγματικότητα και είναι πιθανόν να στιγματίσουν τις στάσεις τους για καταστάσεις του μέλλοντος. Τα παιδιά δείχνουν υπερβολικό ενδιαφέρον για πράγματα που καλύπτονται από υπερβολική μυστικότητα (Weeks, 1982). Υπάρχει όμως και μια άλλη κατηγορία γονιών, που ενώ παραδέχονται την ανάγκη της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, παρόλο αυτά αισθάνονται πολύ δύσκολα, αμήχανοι, απροετοίμαστοι γι' αυτό το ρόλο. (Σταύρου, 1987).

Δυστυχώς η ανησυχία τους δεν είναι αδικαιολόγητη. Τους λείπουν οι βασικές γνώσεις σχετικά με το πώς να συζητήσουν το θέμα αυτό με τα παιδιά. Πολλές φορές, οι γονείς θυμούνται τις δικές τους τραυματικές εμπειρίες και τις

συγκεχυμένες ιδέες τους, ορισμένες από τις οποίες προέρχονται από παρανοήσεις που είχαν δημιουργηθεί από κακά πληροφορημένα άτομα. Συχνά, οι γονείς θυμούνται ότι τους μίλησαν για το σεξ και την αναπαραγωγή άλλα πρόσωπα- εκτός από τους γονείς τους. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα όμως, αυτών των πηγών είναι η διαστρέβλωση της πραγματικότητας, καλλιέργεια φόβων, ντροπής, ενοχής ή υπερβολικών προσδοκιών (Σταύρου, 1987).

Όταν πραγματοποιείται συζήτηση με τους νέους για τη σεξουαλικότητα, έχει παγιωθεί η τάση να την παρουσιάζουμε σαν πράξη αναπαραγωγής, αποφεύγοντας τη ανάλυση για τις άλλες διαστάσεις της. Κι όμως είναι απαραίτητο η σεξουαλικότητα να ακολουθεί το συναίσθημα και όχι το συναίσθημα τη σεξουαλικότητα. Πολλές φορές, ο γονιός θα χρειαστεί να βοηθήσει το παιδί του να αντιμετωπίσει καταστάσεις που συνδέονται άρρηκτα με τη σεξουαλικότητα του. Είναι απαραίτητο να σταθεί δίπλα του και να το βοηθήσει όχι πείθοντας του να ξεχάσει αλλά να ζήσει και να ξεπεράσει την εμπειρία αυτή (Weeks, 1982).

Στόχος των γονέων είναι η διαπαιδαγώγηση σε αξίες, κανόνες και συμπεριφορές μέσω της αυτονομίας και του αυτοελέγχου αντί της υπακοής και της διαταγής. Για να είναι οι γονείς ικανοί να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους ιδιαίτερα σε σεξουαλικά ζητήματα, πρέπει να φροντίσουν να είναι οι ίδιοι σωστά ενημερωμένοι, να παραδέχονται πως κάτι δεν το ξέρουν, να διδάσκουν γεγονότα και όχι μύθους, να είναι αντικειμενικοί και τέλος να έχουν ως στόχο τη γνώση και όχι τις συναισθηματικές προκαταλήψεις. Η διαδικασία που ακολουθείται για την απόκτηση αυτών, είναι το παιδί με την εξερεύνηση και τους πειραματισμούς να καταλάβει μέχρι που του επιτρέπεται να πράξει.

Έπειτα προκαλεί τους γονείς του ή άλλους ενήλικές ώστε να του δώσουν σαφείς οδηγίες για το τι επιτρέπεται να κάνει και τι είναι απαγορευμένο ώστε να το εσωτερικεύσει.

Το παιδί που δεν κάνει ερωτήσεις, μπορεί να έχει πάρει ήδη τις πληροφορίες του. Ο τρόπος που θα πάρει αυτή τη πληροφορία πιθανό είναι να σοκάρει το παιδί. Το ύψος του κινδύνου θα μετρηθεί κι εδώ από το μέγεθος της εμπιστοσύνης του προς τους γονείς. Αν η εμπιστοσύνη του είναι αληθινή θα μιλήσει για την εμπειρία του και θα θελήσει να μάθει την αλήθεια. Γι' αυτό και το βασικότερο πράγμα ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά, είναι η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ τους, καθώς τα παιδιά επηρεάζονται από την προσωπικότητα και την συμπεριφορά που εκδηλώνουν οι γονείς αλλά και η συμπεριφορά των γονιών επηρεάζεται από τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των παιδιών τους με αποτέλεσμα η οικογένεια να αποτελεί μια δυναμική ενότητα με αλληλοεξαρτώμενα μέλη. (Freud, 1991)

Οι γονείς αποτελούν πρότυπο στο παιδί καθώς κατά την νηπιακή ηλικία το παιδί βλέπει τον γονιό ως είδωλο έτοιμο να τον μιμηθεί, να ταυτιστεί μαζί του να υιοθετήσει τις απόψεις του και τη συμπεριφορά του. Η συμπεριφορά, οι εμπειρίες και οι αξίες των γονιών επηρεάζουν την πορεία ανάπτυξης του παιδιού, καθώς αποτελούν το αντικείμενο της διαπαιδαγώγησης του. Για την δημιουργία μιας υγιούς αυτοεικόνας και την απόκτηση εμπιστοσύνης βασικό είναι το παιδί να νιώθει την αγάπη των γονιών του και οι συμπεριφορές τους να χαρακτηρίζονται από συνέπεια και σταθερότητα (Severe, 2000).

Αναμφίβολα, οι γονείς δεν πρέπει να ξεχνούν ότι ένα παιδί είναι πρώτα απ' όλα παιδί. Είναι λάθος ν' απαιτούμε απ' αυτό την ωριμότητα ενός ενήλικα.

Επιπλέον, οι γονείς και γενικά οι μεγάλοι είναι στην υπηρεσία των παιδιών για να τα βοηθήσουν να μεγαλώσουν. Δεν είναι αφεντικά των παιδιών. Το παιδί έχει ανάγκη να νιώθει πως οι γονείς το προστατεύουν για να αισθάνεται ασφαλές. Έχει ακόμα την ανάγκη να νοιώθει πως οι γονείς το αγαπούν. Γι' αυτό, πρέπει να ενθαρρύνουν και να βοηθούν το παιδί ν' αναπτύξει τη θέληση του κι όχι να του την αφαιρούν. Πρέπει να το βοηθούν να γίνει αυτόνομο και να αναπτύσσει τα συναισθήματα και τις συγκινήσεις του.

Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο γονιός που έρχεται σε αντίθεση με το παιδί του, έχει τη δύναμη να αποφασίσει αυτός προς την κατεύθυνση που θέλει. Αυτό όμως είναι πραγματικά άδικο, γιατί ο γονιός ενεργεί ως αντίδικο μέρος κι ως κριτής ταυτόχρονα, που στη δημοκρατία, απαγορεύεται ακόμα και για τους εγκληματίες.

Το παιδί, είναι μια ξεχωριστή προσωπικότητα που αποζητά κι αυτό το σεβασμό- και τον δικαιούται. Η άποψη του πρέπει να ακούγεται, γιατί το παιδί έχει ανάγκη από αναγνώριση, ακριβώς όπως οι μεγάλοι. Καθετί που μπορεί να το ταπεινώσει ή να το κάνει να χάσει το γόητρο του, το τραυματίζει θανάσιμα. Δεν του αρέσει να νοιώθει πως χάνει. Δεν πρέπει να χάνει.

Οι γονείς οφείλουν να θέλουν τα παιδιά τους να ζήσουν ευτυχισμένα, χωρίς απωθημένα, να μάθουν να απολαμβάνουν τη ζωή και να χαίρονται την κάθε μέρα σαν ένα θαύμα, να νιώθουν πετυχημένοι και σπουδαίοι σαν άνθρωποι, ανεξάρτητα από το τι κάνουν, να νιώθουν θετικά συναισθήματα για τον εαυτό τους και τη ζωή. Στόχος των γονιών πρέπει να είναι τα παιδιά τους να έχουν μια στερεή αίσθηση εσωτερικής γαλήνης που θα τα στηρίζει στις δύσκολες στιγμές, να απολαμβάνουν το ταξίδι της ζωής, χωρίς να υπεραξιολογούν τον προορισμό του, να ξέρουν ότι διαμορφώνουν τα ίδια τη

ζωή τους, ότι έχουν τη δύναμη να την διαλέξουν και να την αλλάξουν και να είναι ευαίσθητα και υπεύθυνα, με σεβασμό για τη φύση και την ανθρωπότητα.

Απώτερος στόχος τους είναι να βρουν και να εξερευνήσουν το δυναμικό τους και να νιώσουν ικανοποίηση και ενδιαφέρον για τους στόχους τους, να μάθουν να αγαπούν και να αγαπιούνται, να μάθουν τις ευκαιρίες που κρύβονται μέσα στις αναπόφευκτες οδυνηρές εμπειρίες της ζωής και να έχουν καλές σχέσεις με την υγεία, τόσο τη σωματική όσο και την ψυχική. Είναι αναμφίβολο ότι η ποιότητα της σχέσης ενός παιδιού με τους γονείς του, φαίνεται ότι αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα ο οποίος καθορίζει το πώς αυτό το άτομο θα αντιδράσει στον κόσμο.

Οι γονείς, δεν πρέπει να δείχνουν ποτέ στα παιδιά τους ένα αυστηρό πρόσωπο. Η γλύκα των γονιών κερδίζει την αγάπη τους. Αν τα παιδιά κάνουν κάποιο λάθος οι γονείς οφείλουν με στοργή να τα μάθουν να το διορθώνουν. Η αληθινή αγάπη προς το παιδί θα μας υποδείξει τον τρόπο να τα βοηθήσουμε με ηρεμία και στοργή, να γίνουν ευχαριστημένοι και ισορροπημένοι άνθρωποι.

6.2 Ο Γονέας ως πρότυπο σεξουαλικής συμπεριφοράς

Ταύτιση είναι η ενσυνείδητη ή υποσυνείδητη αποδοχή αξιών, κανόνων, στάσεων, διαθέσεων και τρόπων συμπεριφοράς προσώπων, με τα οποία μας συνδέει μια θετική σχέση, προσώπων, δηλαδή πρόσωπα που τα αγαπάμε ή τα θαυμάζουμε. Η αποδοχή όμως αυτή οδηγεί στην αφομοίωση αυτών των χαρακτηριστικών από το ίδιο το υποκείμενο. Συνήθως, η μορφή αυτή της κοινωνικής μάθησης συντελείται στην οικογένεια, γιατί εκεί υπάρχουν πρότυπα, με τα οποία το παιδί συνδέεται θετικά. Το νεαρό άτομο αποδέχεται

κυρίως από τους γονείς του συνήθειες και τρόπους ζωής, προκαταλήψεις, αξίες, πρότυπα επίλυσης προβλημάτων. Έχει διαπιστωθεί ακόμη, πως το παιδί, αντιγράφει υποσυνείδητα ακόμη και τον τρόπο βαδίσματος και άλλων κινήσεων του σώματος των γονέων καθώς και τον τρόπο ομιλίας, τις συνήθειες, τις αποστροφές (Winnicott, 1976).

Την πιο ολοκληρωμένη θεωρία σχετικά με τους μηχανισμούς της μάθησης, μας την προσφέρει η Ψυχολογία του βάθους. Ο Freud υποστήριξε, πως η ταύτιση του παιδιού με τους γονείς του μπορεί να προέλθει από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Η ανακλητική ταύτιση, πρώτα αναφέρεται στην εσωτερίκευση και αφομοίωση ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών κάποιου προσώπου, στο οποίο είμαστε συναισθηματικά προσκολλημένοι. Το πρόσωπο αυτό – κυρίως η μητέρα – αρχίζει σταδιακά να μειώνει τις θετικές ενισχύσεις, τις οποίες παρείχε απλόχερα στο παιδί, δημιουργώντας σ' αυτό ένα άγχος ανασφάλειας και απώλειας του αγαπημένου του προσώπου. Αυτόματα λοιπόν, του δημιουργείται η ανάγκη και η διάθεση να εσωτερικεύσει την συμπεριφορά με όλες τις διαστάσεις αυτής (στάσεις, διαθέσεις, ενδιαφέροντα, προτιμήσεις). Η επιθετική ή αμυντική ταύτιση από την άλλη συντελείται μόνο στα αγόρια. Πρόκειται ουσιαστικά για ταύτιση με τον επιτιθέμενο και οδηγεί, ύστερα από την υπέρβαση του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, στην εσωτερίκευση και αφομοίωση από το αγόρι των χαρακτηριστικών του ανταγωνιστή πατέρα (Winnicott, 1976).

Τα παιδιά θέτουν ως πρότυπα τους μεγάλους και ιδιαίτερα αυτούς που αποτελούν το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον. Η ικανότητα τους να παρατηρούν και να μιμούνται είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της νηπιακής ηλικίας. Μαθαίνουν να μιλούν όταν ακούν τους άλλους να μιλούν.

Επίσης υιοθετούν στάσεις, συμπεριφορές, προσωπικές προτιμήσεις και αξίες ακολουθώντας κάποια πρότυπα. Αυτά τα πρότυπα βρίσκονται στο στενό οικογενειακό περιβάλλον του και συνήθως έχουν ισχυρή επιρροή στο παιδί (Severe, 2000).

Είναι φανερό πως για το παιδί, ειδικά κατά την ηλικία των 3 με 6 ετών, οι γονείς αποτελούν παράδειγμα μίμησης. Αυτό συμβαίνει ακόμη κι όταν ο γονιός για κάποιο λόγο φερθεί μη αποδεκτά. Ο τρόπος όμως που θα εξηγήσει στο παιδί τυχόν απορίες του είναι καταλυτικός. Μια αμυντική στάση θα αποκλείσει την επικοινωνία μεταξύ του παιδιού και του γονιού, γεγονός που θα ωθήσει το παιδί να ψάξει σε άλλες πηγές για πληροφόρηση (Severe, 2000).

Ο αποδοτικότερος τρόπος σε μια τέτοια περίπτωση είναι οι γονείς να εκμεταλλευτούν την στιγμή ώστε να δοθούν στο παιδί πληροφορίες σχετικές με το γεγονός. Είναι βασικό οι γονείς να φέρονται προσεκτικά και υπεύθυνα ειδικά όταν δεν θέλουν να υιοθετηθούν οι συμπεριφορές τους από τα παιδιά (Severe, 2000).

6.2.1 Ο ρόλος της μητέρας στη σεξουαλική αγωγή

Για το μωρό, το πρόσωπο της μητέρας είναι η προέκταση του εαυτού του, σύμφωνα με τον N. Ρίτσαρντς. Ακόμη, έχει λεχθεί από τον Δουμά ότι όσο πιο πολλά δάκρυα στοίχισε ένα παιδί στα μάτια της μητέρας του, τόσο πιο αγαπημένο είναι στην καρδιά της. Από τις παραπάνω ρήσεις διαφαίνεται ο πολυδιάστατος ρόλος της μητέρας στη ζωή του παιδιού.

Έχοντας στο μυαλό μας της γονική σχέση, τη σχέση μητέρας παιδιού μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε πως πρόκειται για μια αμφίδρομη,

διαπροσωπική σχέση, η οποία εκδηλώνεται ανάμεσα σε έναν παιδαγωγό, στη συγκεκριμένη περίπτωση γονέα (εκπαιδευτικό ή κάθε ενήλικα γενικά) και έναν παιδαγωγούμενο (παιδί, έφηβο, μαθητή ή νήπιο). Αν θα θέλαμε να οριοθετήσουμε τον ρόλο του καθενός θα διαπιστώναμε πως ο πρώτος αποσκοπεί και επιδιώκει, ως μεγαλύτερος και ωριμότερος καθορίζει στόχους και μεθοδεύει την καθοδήγηση του παιδιού. Τελικός στόχος του είναι να ενσαρκώσει σε συγκεκριμένη μορφή αυτό που επιδιώκει αυθόρμητα το παιδί, δηλαδή την ενηλικίωση. Ο δεύτερος κρίκος της διπλής αυτής αλυσίδας, το παιδί, δραστηριοποιείται και ενεργεί με διάφορους τρόπους, που κυμαίνονται από την υιοθέτηση έως την αμφισβήτηση και άρνηση των προτάσεων και επιδράσεων του παιδαγωγού. Το φαινόμενο αυτό που συντελείται ανάμεσα στα δύο υποκείμενα είναι το γνωστό σε όλους φαινόμενο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αλληλεπίδρασης αυτής αποτελούν η διάρκεια, η σταθερότητα και η συναισθηματική διάσταση της σχέσης και όχι η επιφάνεια που χαρακτηρίζει τις καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις (Σακελλαρόπουλος, 2001).

Διάφορες ωστόσο παρατηρήσεις στην ανατροφή των παιδιών συντάσσονται με τα ευρήματα των παραπάνω ερευνών. Χαρακτηριστική είναι η μελέτη του Αμερικάνου ψυχολογικού Spitz, ο οποίος ασχολήθηκε με παιδιά τα οποία στερούνται την μητρική στοργή. Οι έρευνες του λοιπόν κατευθύνθηκαν κυρίως σε βρέφη που ζούσαν σε ιδρύματα ή σε άλλα που για κάποιο λόγο είχαν αποχωριστεί τη μητέρα τους. Σε μια πρώτη φάση υπήρχε έντονη διαμαρτυρία (κλάματα), η οποία σταδιακά μετατρέπεται σε αδιαφορία και κατέληγε σε επιθετικότητα. Παράλληλα, παρουσίαζαν και ένα είδος αναστολής στην ανάπτυξη της γλώσσας (φτωχό λεξιλόγιο) και μια σημαντική

καθυστέρηση. Κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα πως ο αποχωρισμός της μητέρας επιδρά αρνητικά στον πνευματικό και ψυχοσυναισθηματικό κόσμο του παιδιού (Σακελλαρόπουλος, 2001).

Ο Spitz, ονόμασε την κατάθλιψη αυτή που παρουσίαζαν τα παιδιά «ανακλητική κατάθλιψη». Υποστήριξε ακόμη, πως το διάστημα αποχωρισμού από τη μητέρα, αν υπερβεί τους πέντε μήνες, δεν μπορεί παρά να οδηγήσει σε δυσάρεστες συνέπειες για το βρέφος. Χρειάζεται, συμπληρώνει ακόμη, ένα καλό μητρικό υποκατάστατο προκειμένου να ξεπεραστούν τυχόν αρνητικές επιπτώσεις (Σακελλαρόπουλος, 2001).

Η συναισθηματική εξέλιξη του παιδιού από τον πρώτο χρόνο της ζωής του, συνδέεται, άμεσα, με τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε κείνο και στο πρόσωπο που έρχεται σε επαφή. Στη δική μας κοινωνία, αυτό το άτομο είναι κυρίως η μητέρα. Γι' αυτό το λόγο, και στη διαδικασία της διαφοροποίησης και της εξέλιξης, ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει η σχέση μητέρας-παιδιού. Ο ρόλος της μητέρας, ειδικά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, είναι σημαντικός γιατί συμβάλλει τόσο στην οριοθέτηση του εαυτού του αλλά και στις ψυχολογικές ιδιότητες που του αποδίδει (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Η επίδραση της μητέρας ασκείται μέσα από την φροντίδα και την κάλυψη των αναγκών του παιδιού. Και βασική ανάγκη του παιδιού από τις πρώτες εβδομάδες της γέννησής του είναι να υπάρχει δίπλα του κάποιο πρόσωπο που να ανταποκρίνεται με ευαισθησία, προσφέροντας ασφαλή βάση για τη διαμόρφωση του Εγώ. Πρόκειται για μια σχέση που σημαδεύει την μετέπειτα πορεία του, γιατί από πολύ νωρίς θα φανεί αν αυτή η αλληλεπίδραση αποφέρει ικανοποίηση τόσο στη μητέρα όσο και στο παιδί. Ο Winnicott υποστηρίζει πως αν η μητέρα δεν αναγνωρίζει και δεν

ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού, τότε αυτό θα καταπιέσει τις πραγματικές του ανάγκες και θα δημιουργήσει ένα ψευδή εαυτό (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Κάτι σχετικό υποστηρίζει και ο Stern, ο οποίος επισήμανε τις δυσκολίες που μπορούν να προκύψουν από την αρχική σχέση μητέρας-παιδιού. Συγκεκριμένα, όταν η μητέρα δεν ανταποκρίνεται στα μηνύματα του παιδιού, το αποτέλεσμα είναι το βρέφος να νιώθει έντονη ματαίωση και αργότερα να παρουσιάζει παθητική συμπεριφορά. Θέση για την σημαντικότητα της σχέσης μητέρας παιδιού έχει πάρει και ο Spitz, ο οποίος αναφέρει ότι ο πρώτος χρόνος είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την σωματική και ψυχική οργάνωση του παιδιού. Η διεργασία της οργάνωσης κατά τον πρώτο χρόνο είναι ευπαθής και ευαίσθητη, αλλά το σημαντικό είναι να ολοκληρωθεί επιτυχώς (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000).

Στο διπολικό αυτό σύστημα δεν επιδρά μόνο η μητέρα προς το παιδί, αλλά και το παιδί προς τη μητέρα, διαφοροποιώντας την προσωπικότητά του ήδη από τη γέννησή του. Παράγοντες όπως η μορφή και η συμπεριφορά του παιδιού, θα επηρεάσουν την βαθύτερη στάση της μητέρας. Τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, πατέρας, αδέρφια, μπαίνουν στην παραπάνω σχέση αργότερα, με την υποστήριξη της μητέρας η οποία αποτελεί τον συνδετικό κρίκο για τη δημιουργία άλλων σχέσεων (Σακελλαρόπουλος, 2001).

Η φύση και η σημασία του ρόλου της μητέρας καθώς και η ανάγκη της παρουσίας της κοντά στο παιδί γίνεται κατανοητά αν μελετηθούν οι συνέπειες που προκαλούνται στο παιδί, εάν η μητέρα απουσιάζει από την καθημερινότητα του παιδιού ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Τέτοιο φαινόμενο παρατηρούμε στα ιδρυματοποιημένα παιδιά, τα οποία συνήθως

πάσχουν από το σύνδρομο της καθολικής συναισθηματικής στέρησης. Το παιδί σε τέτοιες περιπτώσεις εμφανίζεται απαθές, αποθαρρυσμένο, αδιάφορο, ή έχει συνεχώς μια έκφραση λύπης στο πρόσωπο του. Επιπλέον παρουσιάζει διαταραχές στην διατροφή και στον ύπνο και δυσκολεύεται στον έλεγχο των σφικτήρων. Όλα αυτά τα συμπτώματα και άλλα πολλά έχουν ως σκοπό να καταδείξουν την ανάγκη της παρουσίας της μητέρας κοντά στο παιδί και την ύπαρξη φυσιολογικών σχέσεων με εκείνη (Σακελλαρόπουλος, 2001).

Συγκεκριμένα, τα θεμελιώδη συμπτώματα που αναφέρονται σε τέτοιες περιπτώσεις είναι καταρχήν το άγχος, το οποίο συνδέεται με συναισθήματα αποχωρισμού προς το προσφιές πρόσωπο, συναισθήματα ανασφάλειας που δημιουργούνται μπροστά σε κάτι άγνωστο και συναισθήματα επικείμενων ακαθόριστων κινδύνων.

Κατά δεύτερο λόγο, καταγράφεται οπισθοδρόμηση της ψυχοκινητικής εξέλιξης, που σημαίνει καθήλωση στον έλεγχο των σφικτήρων, δυσκολία στην εξέλιξη των κινήσεων και του λόγου, ενώ παράλληλα εμφανίζεται και απώλεια συναισθηματικών δυνατοτήτων.

Τέλος, επιβάλλεται να σημειωθεί και η αυτιστική αντίδραση, δηλαδή απώλεια ή αλλοίωση των ικανοτήτων που έχουν ήδη αποκτηθεί από τον όγδοο μήνα για διανθρωπίνες επαφές (Σακελλαρόπουλος, 2001).

6.2.2 Ο ρόλος του πατέρα στη σεξουαλική αγωγή

Ο ρόλος του πατέρα στην σύγχρονη οικογένεια, δεν είναι ίδιος με τον ρόλο που διαδραμάτιζε στον παραδοσιακό τύπο οικογένειας. Ουσιαστικά, ο ρόλος του παραμένει αναλλοίωτος, παρότι μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο έχει

μερικώς αλλάξει. Η σχέση του με τη σύζυγο βασίζεται πλέον στην συνεργασία, καθώς στις περισσότερες οικογένειες, η γυναίκα εργάζεται και συνεισφέρει στα οικονομικά. Η συνεργατική σχέση των συζύγων φαίνεται ωστόσο και από τον ρόλο που αναλαμβάνει ο σύζυγος πατέρας φροντίζοντας και διαπαιδαγωγώντας τα παιδιά (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Η επίδραση του πατέρα στην αγωγή του παιδιού γίνεται πιο εμφανή από την ηλικία των τριών ετών περίπου. Το παιδί συνειδητοποιεί ότι εκτός από την μητέρα υπάρχει και το πρόσωπο του πατέρα στη ζωή του. Για το παιδί της ηλικίας αυτής, ο πατέρας είναι ο σύνδεσμος με τον έξω κόσμο, ο φορέας δύναμης και εξουσίας. Κοντά του νιώθει ευτυχισμένο και ασφαλές (Berge).

Ανταποκρινόμενος στη πίστη αυτή, ο πατέρας πρέπει να κάνει προσπάθειες ώστε να επικοινωνεί με το παιδί, να συζητά μαζί του κάθε λογής προβλήματα και απορίες. Στην ηλικία αυτή, το παιδί, ερευνά το σώμα του κι αρχίζει να ενδιαφέρεται για την σεξουαλικότητά του. Οι γονείς δεν θα πρέπει να αποθαρρύνουν αυτό το ενδιαφέρον ούτε να απωθήσουν την σεξουαλικότητα των παιδιών, κάνοντάς τα να νομίζουν ότι είναι κακό κι άσεμνο. Επίσης με ειλικρίνεια και με απλά λόγια θα πρέπει να απαντούν στις όποιες ερωτήσεις των παιδιών τους αφορούν το συγκεκριμένο θέμα. Ενεργό ρόλο σ' αυτό έχει η παρουσία του πατέρα, η οποία ενισχύει την ταύτιση του παιδιού μαζί του και επιδρά θετικά στην ανάπτυξη της προσωπικότητά του. Συγκεκριμένα, γίνεται σεξουαλικό πρότυπο για τ' αγόρια και βοηθάει στην ανεύρεση του φύλου για τα κορίτσια. Έχει παρατηρηθεί ότι σε παιδιά που ο πατέρας τους ήταν απών (φυσική ή ψυχολογική απουσία), τα αγόρια αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην ανεύρεση του ανδρισμού τους, ενώ τα

κορίτσια δεν είχαν αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη στο άλλο φύλο (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Την περίοδο αυτή, εμφανίζεται το - αμφιλεγόμενο πια - οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας. Στο πρώτο, το αγόρι της ηλικίας αυτής, έχει ως ίνδαλμα τον πατέρα, ταυτόχρονα όμως τον μισεί και τον ζηλεύει και θέλει να πάρει τη θέση του, μιας και θεωρεί ότι παίρνει την μητέρα του από κοντά του. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας: το κορίτσι εκδηλώνει μίσος και αργότερα θαυμασμό προς την μητέρα του.

Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι:

- α) Ο πατέρας παίζει περισσότερο σωματικό παιχνίδι, ενώ η μητέρα λεκτικό.
- β) Ο πατέρας δίνει περισσότερη σημασία στην αγωγή των αγοριών,
- γ) και τέλος ο πατέρας κυρίως κάνει διάκριση στα παιχνίδια των παιδιών, κάτι που οδηγεί στη διάκριση των φύλων (Biddulph, 2004).

Γενικά, στην ηλικία αυτή, ο ρόλος του πατέρα γίνεται πιο αισθητός και το νήπιο αντιλαμβάνεται ότι παράλληλα με τη μητέρα του κι αυτό το πρόσωπο παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή του. Είναι αποδεδειγμένο ότι τα αγόρια που ο πατέρας τους παίζει μαζί τους, είναι παρών, και τα διδάσκει διάφορα πράγματα, αναπτύσσουν πιο γρήγορα τις ικανότητες και την αυτοπεποίθησή τους (Biddulph, 2004).

Στην παιδική ηλικία, τα σεξουαλικά συμπλέγματα των προηγούμενων χρόνων εξαλείφονται. Το παιδί θέλει να έχει αρμονικές σχέσεις και με τους δύο γονείς. Ο πατέρας, συμβάλλει στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη του παιδιού, με τη συμπεριφορά του. Σωστό θα ήταν, ο πατέρας να μην κάνει κατάχρηση αυτού του γεγονότος, γιατί το παιδί θα εξαρτηθεί σε μεγάλο

βαθμό από αυτόν, χωρίς να έχει αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη στον εαυτό του. Η θετική αντιμετώπιση του πατέρα απέναντι στις ανάγκες, στις απαιτήσεις και στα ερωτήματα του παιδιού συμβάλλουν στην αρμονική ανάπτυξή του.

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στον τρόπο και στην ειλικρίνεια με την οποία απαντάμε στις ερωτήσεις των παιδιών· όπως λέει η Αγία Γραφή το πιο θανάσιμο αμάρτημα είναι ο ακρωτηριασμός του πνεύματος των παιδιών. Κάτι που μπορεί να γίνει με την αδιαφορία του πατέρα, την αρνητική του στάση απέναντι στα προβλήματα του παιδιού και με το να θεωρεί τα παιδιά ως κτήμα του. Το παιδί της ηλικίας αυτής που θέλει να είναι αρεστό και αγαπητό σε όλους, έχει ως ίνδαλμά του τον πατέρα του, τον μιμείται στις κινήσεις, στα λόγια και τον θεωρεί ως κρίκο με την κοινωνία, δηλαδή φορέα κοινωνικοποίησης (<http://paroutsas.jmc.gr/family/father.htm#7.4>, Παρούτσας, 2009).

Δυστυχώς όμως, πολλές φορές, ο ρόλος του πατέρα παραγνωρίζεται και έρχεται δεύτερος σχετικά με την εξέλιξη και την ανάπτυξη του παιδιού. Υποστηρίζεται πως αποτελείται από μία σειρά κοινωνικών υποχρεώσεων, χωρίς να υπάρχουν αντίστοιχα βιολογικά καθορισμένα «πατρικά ένστικτά». Κι αυτό γιατί το βάρος της ανατροφής του παιδιού, ιδίως στις αναπτυγμένες χώρες, έχει πέσει στους ώμους της μητέρας, ενώ ο πατέρας είναι αυτός που προμηθεύει στην οικογένεια τα υλικά αγαθά. Σύμφωνα με την Green είναι απαραίτητο να γίνει αντιληπτό πως η επίδραση του πατέρα αρχίζει πολύ πιο πριν από την γέννηση του παιδιού. Η οποιαδήποτε αντίδραση του μπορεί να επηρεάσει τη στάση της μέλλουσας μητέρας προς το παιδί και πιθανόν να

καθορίσει τη μελλοντική του τοποθέτηση απέναντι στον πατρικό του ρόλο (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Σύμφωνα με τις ψυχολογικές και ψυχαναλυτικές θεωρίες η επίδραση του πατέρα κατά την εξελικτική διαδικασία του παιδιού συγκεντρώνεται κυρίως σε τρία σημεία:

α) στην έκταση που το παιδί ταυτοποιείται με τους γονείς του, δηλαδή, κατά πόσο τους λαμβάνει ως πρότυπο κατά την διαμόρφωση του εαυτού του. Συγκεκριμένα το παιδί αποκτά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γονέων, τις συμπεριφορές τους, τις αξίες και τις στάσεις τους. Είναι σημαντικά τα αποτελέσματα αυτών των διεργασιών γιατί, σύμφωνα με τον Freud, βάση αυτών αναπτύσσεται το Υπερεγώ, η ηθική συνείδηση και αποκτιέται η συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά που αρμόζουν στο φύλο και στο σεξουαλικό προσανατολισμό του παιδιού.

β) στην ένταση και έκταση του άγχους που μπορεί να αναπτύξει το παιδί, επειδή επικρατεί η άποψη πως η πατρική αποστέρηση είναι κύρια αιτία άγχους για το παιδί, κατά το Freud.

γ) στις τυχόν διαταραχές της συμπεριφοράς του παιδιού, όπως αντικοινωνική συμπεριφορά ή σε άλλες ψυχικές διαταραχές (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο ρόλος του πατέρα είναι πολύ σημαντικός και το ότι η πατρική αποστέρηση είναι εξίσου σημαντική με την μητρική, καθώς και ότι αποφέρει ποικίλες επιπτώσεις στην εξέλιξη της προσωπικότητας των παιδιών, διαφορετικές στο κορίτσι από το αγόρι. Η απουσία του, για διάφορους λόγους, οι οποίοι γίνονται όλο και περισσότεροι και πιο σύνθετοι στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια, έχει ποικίλες αρνητικές

επιπτώσεις στην γενικότερη εξέλιξη του παιδιού. Ειδικά, στα αγόρια υπάρχουν σαφείς διαφορές μεταξύ αυτών που μεγαλώνουν με τον πατέρα τους και αυτών που μεγαλώνουν χωρίς αυτόν. Η φυσική παρουσία του αλλά και ο βαθμός της ποιότητας της σχέσης που έχει με το παιδί, είναι βασικά στοιχεία για να δημιουργηθεί το κατάλληλο πρότυπο.

Συμπερασματικά η παρουσία του πατέρα είναι πολύ σημαντική στο σεξουαλικό προσανατολισμό και στην κοινωνικοποίηση του παιδιού και ιδιαίτερα του αγοριού. Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι η απουσία του πατέρα, ιδίως αν συμπίπτει με την έντονη παρουσία της μητέρας, μπορεί να οδηγήσει σε διαταραχές σεξουαλικής συμπεριφοράς και σε δυσκολίες διαπροσωπικών σχέσεων αγοριών και κοριτσιών (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

6.3 Η αξία της επικοινωνίας γονέα – παιδιού

Για το παιδί της νηπιακής ηλικίας οι σημαντικότερες εμπειρίες εξακολουθούν να αποκτιούνται μέσα από τα πλαίσια της οικογένειας. Ο βαθμός της ανάπτυξης του εξαρτιέται από τις εμπειρίες και τις ευκαιρίες που δίνονται από τους γονείς, καθώς πολλές νοητικές διαδικασίες όπως η μίμηση, η ενίσχυση, η αυτονομία κάνουν την εμφάνισή τους κατά την παιδική ηλικία και πρωταγωνιστές είναι οι γονείς. Γι' αυτό και οι επαφές του παιδιού με τους γονείς σ' αυτή την ηλικία είναι στενές και χαρακτηρίζονται από έντονα συναισθήματα.

Είναι γνωστό πως τα παιδιά κάνουν ερωτήσεις για διάφορα πράγματα μόλις αρχίσουν να μιλάνε, αλλά το τι θα μάθουν εξαρτάται από το τι θα τους

που οι ενήλικοι. Επιπλέον, είναι γεγονός πως αυτά που θα αντιληφθούν τα παιδιά είναι περιορισμένα, όμως η αντιμετώπιση των γονιών και κυρίως η αμηχανία ή η αποφυγή των απαντήσεων θα επηρεάσουν την φαντασία των παιδιών με αρνητικό τρόπο. Γι' αυτό το λόγο και το παιδί που έχει ενθαρρυνθεί και διευκολυνθεί για να μάθει πληροφορίες για τον γύρω κόσμο είναι σε πλεονεκτικότερη θέση από ένα άλλο που οι γονείς του δεν ήταν ενθαρρυντικοί και ειλικρινείς μαζί του (Ματσανιώτης, 1993).

«Η γνώση είναι δύναμη». Η σωστή ενημέρωση είναι απαραίτητη για την προφύλαξη του παιδιού από κάθε τι που μπορεί να το βλάψει. Στις μέρες μας, τα παιδιά είναι συνεχώς εκτεθειμένα σε σεξουαλικές αναφορές. Από τους απλούς στίχους των τραγουδιών και τις ραδιοφωνικές διαφημίσεις ως τις πιο "αθώες" τηλεοπτικές σειρές. «Οι γονείς θα πρέπει να είναι οι πρωταρχικοί δάσκαλοι του παιδιού», τονίζουν οι Lauri Berkenkamp & Steven C. Atkins. Ένα παιδί σωστά ενημερωμένο σπάνια πέφτει θύμα ύποπτης σεξουαλικής προσέγγισης από κάποιον ενήλικο ή από άλλο παιδί. Κι αυτό γιατί είναι σε θέση να αντιμετωπίσει το οποιαδήποτε ενδεχόμενο πρόβλημα, ιδιαίτερα κατά την παιδική και εφηβική ηλικία. Αντίθετα, η άγνοια, ακόμη και σε φυσιολογικές σεξουαλικές αντιδράσεις του ίδιου, όπως η στύση, ο υγρός κόλπος, δημιουργούν φόβο (Ματσανιώτης, 1993).

Είναι σημαντικό να προετοιμαστεί το παιδί από μικρή ηλικία για το τι αλλαγές πρόκειται να συμβούν κατά την ανάπτυξη του, γι' αυτό και η συζήτηση των γονιών με τα παιδιά τους για το σεξ είναι απαραίτητη. Οι γονείς αποτελούν για τα παιδιά πηγή γνώσης και οι συνομιλίες μαζί τους θα πρέπει να είναι συχνές, ώστε να τεθούν βάσεις για επιπλέον συζητήσεις όταν τα παιδιά θα φτάσουν στην κρίσιμη ηλικία της εφηβείας, όπου η ενημέρωση είναι

πιο ειδική και λεπτομερής. Η ελεύθερη συζήτηση απελευθερώνει τη φαντασία των παιδιών και τα απεγκλωβίζει από την αναγκαιότητα να ασχολούνται κρυφά με τα θέματα αυτά. Είναι ευνόητο πως αισθήματα φόβου, ντροπής, ενοχής, αηδίας και προκατάληψης οδηγούν σε μεγάλες δυσκολίες γύρω από τη σεξουαλική ζωή.

Η συζήτηση με τους γονείς, όχι μόνο τα σπλίζει με γνώσεις για όλα εκείνα τα στοιχεία που διαμορφώνουν τα αισθήματα και τη συμπεριφορά που συνδέονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα τους, αλλά ανοίγει και τις πόρτες της επικοινωνίας με τους γονείς. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε το παιδί σε κάποια μελλοντική του απορία, ανησυχία, δυσκολία να μην αυτοσχεδιάσει, να μην καταφύγει σε φίλους αλλά να απευθυνθεί στους γονείς. Και κυρίως δεν θα πανικοβληθεί. Θα ξέρει πως οι συμβουλές που θα πάρει από τους γονείς του δεν θα είναι μόνο σωστές, αλλά θα συνοδεύονται από αγάπη, ενδιαφέρον, ψυχική και ηθική υποστήριξη, που πολλές φορές έχουν μεγαλύτερη αξία από την συμβουλή. Ακόμη, είναι βέβαιο πως δημιουργώντας αυτή τη σχέση σε περίπτωση που θέλει είτε να ελέγξει είτε να επιβεβαιώσει πληροφορίες που λαμβάνει από αλλού θα προσφύγει στους γονείς (Ματσανιώτης, 1993).

Η σιωπή στο θέμα του σεξ δεν ωφελεί και η άγνοια είναι επικίνδυνη για τα παιδιά που μεγαλώνουν στον 21ο αιώνα. Οι γονείς θα βοηθηθούν πολύ αν αρχίσουν να μιλάνε μεταξύ τους - όταν είναι μόνοι τους - με τις λέξεις εκείνες που τους φέρνουν σε αμηχανία. Μπορούν έτσι να εξασκηθούν μόνοι ή κουβεντιάζοντας με το σύντροφό τους, να αγοράσουν κάποιο βιβλίο με θέμα το σεξ και να το διαβάζουν μεγαλόφωνα στο σύντροφό τους – κι αντίστροφα. Είναι καλό, επίσης, να εξηγήσουν στα παιδιά τους ότι, μολονότι βρίσκουν το

θέμα δύσκολο, θέλουν να το συζητήσουν, βοηθώντας τα μ' αυτόν τον τρόπο, να καταλάβουν ότι η αμηχανία των γονιών αφορά τους ίδιους, και δεν χρειάζεται εκείνα να νιώθουν άβολα γι' αυτό το θέμα (Morris, 2005).

Είναι σημαντικό, οι γονείς να κουβεντιάζουν με τα παιδιά τους, όσο είναι ακόμη μικρά. Ο τρόπος που τα παιδιά μαθαίνουν για το θέμα αυτό έχει μεγάλη σημασία. Είναι απαραίτητο να υπάρχει ζεστασιά στην επικοινωνία και θετική στάση. Όσο πιο ακριβείς είναι οι πληροφορίες που λαμβάνουν από εκείνους, τόσο περισσότερο αυξάνονται οι πιθανότητες να κάνουν τις σωστές επιλογές, όταν αυτό θα έχει περισσότερο σημασία (Berkenkamp & Atkins, 2005). Πρωταρχική σημασία έχει, κυρίως η απόκτηση της ικανότητας να συζητάνε για το σεξ καθώς και η οικειότητα και η άνεση στις σχέσεις γονέα – παιδιού που δημιουργούνται απ' αυτή τη συζήτηση. Το παιδί ελέγχει και τους ίδιους, διασταυρώνοντας τα στοιχεία που λαμβάνει και από άλλες πηγές. Η σωστή, αντικειμενική πληροφόρηση για ό,τι νομίζουν οι γονείς ό,τι μπορεί και πρέπει να μάθει το παιδί και για ό,τι είναι σε θέση να ενημερώσουν, είναι το κλειδί για τη σωστή και εποικοδομητική επικοινωνία. Πιθανόν, τις πληροφορίες που άκουσε να τις ξεχάσει, όμως τα αισθήματα της αγάπης και της εμπιστοσύνης που ένιωσε εκείνη τη στιγμή δεν θα τα ξεχάσει. Τα αισθήματα αυτά σχεδόν ποτέ δεν θα φανούν την ώρα που οι γονείς απαντούν στα ερωτήματα του. Το σημαντικό όμως στη συζήτηση μαζί του είναι να μάθει να ικανοποιεί τη φυσιολογική περιέργεια του. Η ευγνωμοσύνη θα έρθει μετά, όταν το παιδί θα μπορεί να ξεπεράσει μεγάλα εμπόδια χάρη σ' αυτά που έχει μάθει από τους γονείς του (Ματσανιώτης, 1993).

Αν οι γονείς αναβάλλουν τη συζήτηση για το σεξ, μέχρι ν' αρχίσουν τις ερωτήσεις τα παιδιά ή μέχρι να φτάσουν στο κατώφλι της εφηβείας θα είναι

μάλλον πολύ αργά. Όταν μπαίνουν στην εφηβεία, πολλά παιδιά αποφεύγουν τις συζητήσεις για το σεξ με τους γονείς τους. Πολύ περισσότερο, αν το σεξ ήταν μέχρι τότε ένα θέμα που σπάνια συζητιόταν στο σπίτι. Είναι επομένως σημαντικό να αρχίσουν όταν τα παιδιά είναι προσχολικής ηλικίας. Μολονότι μπορεί να μην καταλάβουν τις λεπτομέρειες, θα καταλάβουν ότι οι γονείς τους θέλουν να τα ενημερώσουν γι' αυτό το θέμα. Στα προσχολικά χρόνια τα πράγματα είναι, ευκολότερα, γιατί τα παιδιά δεν έχουν ακόμα μάθει να έχουν αναστολές για τα θέματα που σχετίζονται με το σεξ.

Η αυτοεκτίμηση είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για τη διαπαιδαγώγηση στο θέμα του σεξ και του έρωτα. Αξίζει οι γονείς να μελετήσουν τη δική τους συμπεριφορά για να συνειδητοποιήσουν τα μηνύματα που μεταδίδουν. Μηνύματα που αυξάνουν ή μειώνουν την αυτοεκτίμηση των ανθρώπων γύρω τους – ιδιαίτερα, μηνύματα που στέλνουν στα παιδιά τους (Morris, 2005).

Κεφάλαιο 7^ο. “Η συμβολή του κοινωνικού και του σχολικού περιβάλλοντος στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου”

7.1 Ο ρόλος του νηπιαγωγείου

Ο όρος «νηπιαγωγείο» προέρχεται από τον Frobel, ο οποίος δημιούργησε ιδρύματα, που λάμβαναν υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά και τον εκάστοτε βαθμό ανάπτυξης των μικρών παιδιών, σαν συμπλήρωμα της διαπαιδαγώγησης τους από την οικογένεια, ιδιαίτερα όταν η μητέρα εργαζόταν. (Κακαβούλης, 1995).

Το νηπιαγωγείο κέρδισε σημαντικά σε εκτίμηση τα τελευταία χρόνια με το σλόγκαν της “προσχολικής εκπαίδευσης”. Σκοπός του σήμερα είναι να βοηθήσει τα νήπια να αναπτυχθούν σωματικά, συναισθηματικά, νοητικά και κοινωνικά. Ειδικότερα, επιδίωξή του είναι η καλλιέργεια των αισθήσεων των νηπίων, καθώς και η ανάπτυξη της ικανότητας τους να κατανοούν και να εκφράζονται γενικά και ιδιαίτερα στους τομείς της γλώσσας, των μαθηματικών και της αισθητικής. Επιπλέον, στοχεύει να εμπλουτίσει και να οργανώσει τις εμπειρίες των παιδιών από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον τους και να δημιουργήσει διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ τους, που συμβάλλουν στη βαθμιαία και αρμονική ένταξή τους στην κοινωνική ζωή. Παρόλο που στην ηλικία που τα παιδιά ξεκινούν το σχολείο, έχουν διαμορφώσει κάποια εικόνα για τον εαυτό τους, για τις ικανότητες τους και την σεξουαλικότητα τους, η καθημερινότητα τους στο σχολείο συμβάλει σημαντικά στην εξέλιξη τους καθώς συνυπάρχουν με άλλα παιδιά στην σχολική κοινότητα και οι συγκρίσεις είναι αυτονόητες, ιδιαίτερα κατά την πρώτη σχολική περίοδο όπου για το παιδί αποτελεί αφετηρία για κάτι καινούριο (Κακαβούλης, 1995).

Σήμερα, δίνονται και στοιχεία σεξουαλικής αγωγής στο νηπιαγωγείο. Διδάσκονται όμως χωρίς σύστημα και κατά την κρίση της νηπιαγωγού δημιουργώντας προβληματισμό στη σχολική κοινότητα καθώς η ένταξη της προκαλεί δυσκολίες στη εφαρμογή. Ένας λόγος είναι πως δεν μπορούμε να κατατάξουμε όλα τα παιδιά μαζί και να τους μιλήσουμε για το σεξ, γιατί οι ανάγκες τους διαφέρουν ανάλογα με τις οικογενειακές τους επιδράσεις, την προσωπικότητα τους και την υγεία τους. Ο άλλος λόγος είναι πως οι εκπαιδευτικοί είναι τα αμέσως επόμενα πρόσωπα που βρίσκονται κοντά στα παιδιά και από τη μία, μέσω των αντιλήψεων και των στάσεων τους επηρεάζουν την τελική διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους και από την άλλη, αντιμετωπίζουν καθημερινά τα προβλήματα που παρουσιάζει η ψυχοσεξουαλική τους ανάπτυξη (Κακαβούλης, 1995).

Η πραγματοποίηση κοινωνιολογικών ερευνών αναφορικά με τις στάσεις των γονέων, των εκπαιδευτικών και των ίδιων των παιδιών γύρω από το θέμα της σεξουαλικής αγωγής, στοιχειοθέτησε με στατιστικά δεδομένα την αναγκαιότητα εισαγωγής κατάλληλων προγραμμάτων στο σχολείο. Δυστυχώς παρότι υπάρχει πολιτική βούληση, οι προσπάθειες δεν μεταφράζονται σε ουσιαστικό αποτέλεσμα. Προφανώς ορισμένοι κύκλοι δεν επιθυμούν ή δεν θεωρούν αναγκαίο, οι νέες γενιές να γνωρίζουν το σώμα τους, τη λειτουργία του σε σχέση με την σεξουαλικότητα και την ανεκτικότητα που συνεπάγεται η ποικιλομορφία της σεξουαλικής συμπεριφοράς (www.enavimamprosta.com, Οικονόμου, 2008).

Σκοπός αυτής της σχολικής κοινότητας δεν είναι τα παιδιά να μάθουν την τεχνική του γραψίματος ή του διαβάσματος, αλλά να τα βοηθήσει να εξελιχθούν πνευματικά, όσο το δυνατόν καλύτερα στην επόμενη βαθμίδα της

κοινωνικής ανάπτυξης. Επιπλέον το νηπιαγωγείο δεν μπορεί να πετύχει κάτι που δεν μπόρεσε να πετύχει η οικογένεια ή τουλάχιστον δεν είχε προετοιμάσει.

Η σημερινή εποχή καθιστά αναγκαία της σεξουαλική εκπαίδευση των παιδιών και από το σχολείο καθώς παλιές τοποθετήσεις, αντιλήψεις και ταμπού γύρω από τη σεξουαλική συμπεριφορά άλλαξαν ή αλλάζουν. Η περιέργεια του παιδιού συνεχώς αυξάνεται, ιδιαίτερα αν δεν ικανοποιείται ανάλογα τη βαθμίδα μάθησης. Επιπλέον η αρχή της εφηβικής ηλικίας έχει μετατοπιστεί προς τα κάτω με αποτέλεσμα να εμφανίζονται σεξουαλικά ερεθίσματα και κατά την διάρκεια της φοίτησης τους στο σχολείο. Το σχολείο λοιπόν θα πρέπει να συμπληρώσει ή και να αντικαταστήσει, αν χρειαστεί, τους γονείς στην σεξουαλική διαφώτιση του παιδιού η οποία θα προχωρά σταδιακά έχοντας πάντα υπόψη την ανάπτυξη του παιδιού (Freud,1991).

Η αξία της σεξουαλικής αγωγής δεν εξαρτάται από την ποσότητα των πληροφοριών, αλλά από την ποιότητα και τον τρόπο μετάδοσής τους. Όσο διαφορετικοί κι αν είναι οι τρόποι με τους οποίους ο κάθε παιδαγωγός εκφράζει τις απόψεις του, είναι πλέον κοινώς παραδεκτό από όλους πως οι μυθολογικές ιστορίες είναι απαραίτητο να καταργηθούν. Γι' αυτό το λόγο, η σωστή αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών συμβάλει ώστε να αναπτυχθεί η αυτοαντίληψη, η αυτοεκτίμηση και η αυτοπεποίθηση στα παιδιά. Οι σύγχρονοι παιδαγωγοί υποστηρίζουν πως η απόκρυψη της αλήθειας είναι καθεαυτού επιβλαβής διότι δεν είναι καν εφικτή, αφού τα παιδιά με τον ένα ή τον άλλο τρόπο θα ερευνήσουν την αλήθεια. Παράγοντες που βοηθούν να κατανοηθεί η μοναδικότητα του κάθε ατόμου, να αναπτυχθούν ικανοποιητικές διαπροσωπικές σχέσεις και γενικά που επηρεάζουν τα μελλοντικά σχέδια του

κάθε ατόμου είναι απαραίτητο να επεξεργάζονται (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Οι φόβοι και η σύγχυση που μπορεί να έχουν κάποια παιδιά γύρω από θέματα σχετικά με το σεξ πιθανόν να δημιουργήσουν προβλήματα και σε ένα παιδί του οποίου οι γονείς δεν ήταν ειλικρινείς στις εξηγήσεις του. Επιπλέον, βασικές τοποθετήσεις που έχουν δοθεί από τους γονείς μπορούν να επηρεαστούν από το σχολείο, ιδίως όταν προσπαθούν να διδάξουν στο νήπιο πράγματα τα οποία διαφέρουν από τις τρέχουσες εμπειρίες του (Θεοδωράκη – Ιωάννου, 2001).

Τόσο οι γονείς, όσο και οι δάσκαλοι χρειάζεται να γνωρίζουν την ανάγκη του παιδιού να μάθει συγκεκριμένα πράγματα. Τα σχολεία ή άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα μπορεί να μην το βρίσκουν εύκολο να δεχτούν να διδάξουν σεξουαλική εκπαίδευση και μπορεί να μην έχουν τα μέσα να αντεπεξέλθουν σε αυτό το έργο. Είναι πολύ σημαντικό να μιλάμε στο παιδί για πράγματα που ρωτάει και πράγματα που καταλαβαίνει. Κάθε πληροφορία προκαλεί μια συναισθηματική αντίδραση και είναι, επομένως, σημαντικό ο δάσκαλος να εξηγήσει στο παιδί όσο το δυνατόν πιο χαλαρά, ότι η εγκυμοσύνη, η γέννηση και η έλξη προς το αντίθετο φύλο είναι θετικά γεγονότα της ζωής που φέρνουν χαρά (Τσιάντης, 2000).

7.2 Ο ρόλος των συνομηλίκων

Η ομάδα των συνομηλίκων παίζει σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Θεωρείται μάλιστα ως ο κυριότερος παράγοντας κοινωνικοποίησης μετά από την οικογένεια, καθώς προσφέρει γνώσεις και εμπειρίες τις οποίες δεν μπορεί να προσφέρει ούτε η οικογένεια ούτε το σχολείο. Συμβαίνει λοιπόν στην περίπτωση αυτή, κάτι το παράξενο: η οικογένεια η οποία θεωρείται ως ο κύριος θεσμός κοινωνικοποίησης, ασκεί αυτήν την λειτουργία χωρίς καν να την συνειδητοποιούν οι γονείς. Το σχολείο από την άλλη, το οποίο καθιερώθηκε ως κοινωνικός θεσμός με αυτόν ακριβώς τον σκοπό, δηλ. να συμπληρώσει και να βοηθήσει την οικογένεια στο έργο της κοινωνικοποίησης, μόνον μερικώς το επιτυγχάνει. Αντίθετα, η ομάδα των συνομηλίκων, η οποία δημιουργείται συνήθως αυθόρμητα και χωρίς συγκεκριμένες, πολλές φορές, προθέσεις και επιδιώξεις, αποδεικνύεται πολύ σημαντικός παράγοντας κοινωνικοποίησης. Στην προσωπική ανάπτυξη του παιδιού επιδρά με δύο κυρίως τρόπους, α) με τις φιλίες που αναπτύσσουν τα παιδιά καλλιεργούν κοινωνικές δεξιότητες, και β) με τη μετάδοση γνώσεων και αξιών από τις καθημερινές τους διαδράσεις οι οποίες επιδρούν στην προσωπική ανάπτυξη του παιδιού (Καψάλης, 2006).

Οι επαφές και οι εμπειρίες των παιδιών με τους συνομηλίκους τους, τους δίνουν την ευκαιρία να αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις με άλλους, να ελέγχουν την κοινωνική τους συμπεριφορά, να καλλιεργούν δεξιότητες και ενδιαφέροντα κατάλληλα για την ηλικία τους και να μοιράζονται προβληματισμούς και συναισθήματα. Πρέπει να τονιστεί, ότι μεταξύ των άλλων επιδράσεων που ασκεί η ομάδα των συνομηλίκων, σημαντικότερη είναι

και η ομαλοποίηση των "οικογενειακών προτύπων". Τα παιδιά μέσα στην ομάδα, πρέπει να καταφέρουν να γίνουν αποδεκτά. Ο τρόπος που έχουν μεγαλώσει σίγουρα επηρεάζει τη συμπεριφορά τους, πχ ένα χαϊδεμένο παιδί θα μάθει μέσα στην ομάδα πως πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα των άλλων και πως έχει και αυτό υποχρεώσεις, πράγμα που στο οικογενειακό περιβάλλον να μην το είχε μάθει (Παρασκευόπουλος, 1980).

Στο σχολείο, στη παρέα, τα παιδιά συζητούν τα πάντα. Είναι απόλυτα φυσιολογικό, λοιπόν, μέσα σ' αυτά να περιλαμβάνονται και σεξουαλικά θέματα. Εξίσου φυσιολογικό είναι το παιδί να διηγηθεί στους φίλους του και όσα έχει μάθει από τους γονείς του και μάλιστα να δηλώσει και με περηφάνια την πηγή των γνώσεων του. Αυτό σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να δημιουργήσει μικροπροβλήματα. Υπάρχουν γονείς που θεωρούν προχωρημένη μια τέτοιου είδους συζήτηση και πιθανόν να δημιουργηθούν αντιδράσεις. Είναι λάθος όμως να συσταθεί στο παιδί να μη μιλάει για τέτοια θέματα με τους φίλους του και να του δημιουργηθεί η ιδέα πως τα θέματα αυτά είναι μυστικά και απόκρυφα. Σε μια τέτοια περίπτωση, καλύτερο είναι να εξηγηθεί στο παιδί πως δεν έχουν όλα την ίδια ωριμότητα, γι' αυτό πολλοί γονείς αναβάλλουν τη συζήτηση μέχρις ότου έρθει η κατάλληλη στιγμή. Βέβαια, ούτε κι αυτή η τακτική εγγυάται ότι το παιδί δεν θα συζητήσει με άλλα παιδιά, οπωσδήποτε όμως το κατατοπίζει ότι τα άλλα παιδιά μπορεί να μην γνωρίζουν ό,τι και το ίδιο.

Από την ηλικία των δύο ετών περίπου το νήπιο, είναι έτοιμο να δημιουργήσει διαπροσωπικές επαφές με και άλλα πρόσωπα, εκτός της μητέρα του. Έτσι ενώ στην αρχή κατευθυνόταν μόνο προς ένα πρόσωπο, τώρα στις διαπροσωπικές του σχέσεις συμπεριλαμβάνει και άλλους ενήλικους

αλλά και συνομηλίκους. Εφοδιασμένο με γνωστικές, κοινωνικές και γλωσσικές δεξιότητες, τα παιδιά από εκείνη την ηλικία και μετά ανταλλάσσουν χαμόγελα, προσφέρουν παιχνίδια το ένα στο άλλο και γενικά εμπλέκονται σε ομάδες συνομηλίκων, παραμένοντας όλο και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα μέσα στο παιχνίδι (Δημητρίου –Χατζηνεοφύτου, 2001).

Κατά την ηλικία αυτή έχει παρατηρηθεί πως τα παιδιά ενισχύονται στο να παίζουν κυρίως με παιδιά του ίδιου φύλου και με παιχνίδια που να αντιπροσωπεύουν το φύλο τους. Πρόκειται για ένα φαινόμενο όπου οι συνομήλικοι παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και σταθεροποίηση της συμπεριφοράς τους (Κακαβούλης, 1995).

Τα συνομήλικα νήπια του ίδιου φύλου ενισχύονται αμοιβαία μεταξύ τους για παιχνίδι κατάλληλα του φύλου τους, σχηματίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο ένα σύστημα αλληλοστήριξης, το οποίο συντελεί στην ανάπτυξη στερεοτυπικής συμπεριφοράς του φύλου. Πρόκειται για το διαχωρισμό των φύλων, ένα φαινόμενο κατά το οποίο τα παιδιά στο παιχνίδι τους σχηματίζουν ομάδες με συνομήλικους αποκλειστικά του ίδιου φύλου. Ο διαχωρισμός αυτός των νηπίων σε ομάδες παιχνιδιού με ομόφυλους αποκλειστικά συμπαίκτες είναι ένα από τα πιο έκδηλα χαρακτηριστικά των παιδικών ομάδων και εμφανίζεται από πολύ νωρίς σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες (Κακαβούλης, 1995).

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο διαχωρισμός των φύλων δεν οφείλεται μόνο στην επιρροή των στερεοτύπων αλλά αποτελεί και ένα φυσιολογικό και αναπτυξιακό φαινόμενο με κύρια βιολογική προέλευση. Αργότερα όμως, είναι πρωταρχικό, και κυρίως κατά την πρώτη σχολική περίοδο να ενισχύονται οι σχηματισμοί μικτών ομάδων ιδιαίτερα το κλίμα της

τάξης και το πρόγραμμα να μην ευνοεί διακρίσεις μεταξύ των φύλων. Είναι σημαντική η δημιουργία μικτών ομάδων γιατί επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα στην διερεύνηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων των παιδιών ανεξαρτήτως φύλου (Κακαβούλης, 1995).

Όταν απουσιάζει κάθε παρέμβαση των γονέων ή των εκπαιδευτικών για την τροποποίηση της σύνθεσης των παιδικών ομάδων παιχνιδιού και του σχηματισμού μικτών ομάδων αλληλεπίδρασης μεταξύ των παιδιών, τότε ο διαχωρισμός των φύλων αυξάνεται ακόμη πιο πολύ κατά τη νηπιακή και παιδική ηλικία και κορυφώνεται στις αρχές της εφηβείας. Από την ηλικία αυτή όμως αρχίζει να υποχωρεί, καθώς οι φυσικές μεταβολές της ήβης συνοδεύονται και με την ανάπτυξη ενδιαφέροντος για επικοινωνία και συναναστροφή με πρόσωπα του άλλου φύλου (Κακαβούλης, 1995).

Οι αναπτυξιακές τάσεις που αναφέραμε χαρακτηρίζουν κυρίως την μεγάλη μάζα των παιδιών τα οποία έχουν τουλάχιστον μια μέτρια δημοτικότητα και είναι αποδεκτά από τους συνομηλίκους τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη και μια άλλη κατηγορία παιδιών, μη αποδεκτά, τα οποία καταλήγουν στην απομόνωση. Τα παιδιά αυτά έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, και γι' αυτό σε περιπτώσεις συγκρούσεων αντιδρούν με νευρικότητα, φόβο ή απόσυρση. Υπάρχουν και παιδιά πολύ ενεργητικά που επιβιώνουν παρόλο την απόρριψη. Τα παιδιά αυτά συνήθως στην εφηβεία εξελίσσονται με εγωκεντρισμό, εριστικότητα και ανταγωνισμό (Καψάλης, 2006).

7.3 Ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Η σύγχρονη εποχή που ζούμε σημαδεύεται από μια πρωτοφανή έκρηξη των επικοινωνιών. Τα ΜΜΕ και οι νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας, παίζουν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στη ζωή των ατόμων, των ομάδων και των κοινωνιών. Παρέχουν μια συνεχή ροή πληροφοριών, εικόνων και παραστάσεων. Καταργούν τις αποστάσεις, τροποποιούν τις έννοιες του χώρου και του χρόνου, αναπλάθουν τον πραγματικό κόσμο και δημιουργούν ένα κόσμο ομοιωμάτων (Βρύζας, 1997).

Η σύγχρονη πυρηνική οικογένεια δεν είναι ο μοναδικός φορέας κοινωνικοποίησης, αλλά μοιράζεται αυτό το ρόλο με άλλους φορείς όπως το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, και ιδιαίτερα την τηλεόραση. Η τηλεόραση προσφέρει γνώσεις, ενημέρωση, ψυχαγωγία αλλά και αξίες, τρόπους ζωής και συμπεριφοράς, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό αποφασιστικά στην κοινωνικοποίησή των ατόμων (Βρύζας, 1997).

Καθώς οι σύγχρονες συνθήκες ζωής, ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα, περιορίζουν τις δυνατότητες του παιδιού για παιχνίδια, γιορτές, προσωπική έκφραση και επικοινωνία, η γειτονιά τείνει να εξαφανιστεί και οι χώροι των παιχνιδιών είναι ελάχιστοι, το παιδί ζει μέσα σε έναν περιορισμένο και επιτηρούμενο χώρο, αυστηρά οριοθετημένο από τις απαγορεύσεις των ενηλίκων. Το παιδί έχει να αντιμετωπίσει συχνά τη μοναξιά και την πλήξη, δυσκολίες, συγκρούσεις και φόβους. Η τηλεόραση λοιπόν, έρχεται να καλύψει αυτό το κενό, προτείνοντας στα παιδιά ένα σύμπαν με εικόνες, μέσα στο οποίο βλέπουν τις επιθυμίες τους να εκπληρώνονται διαμέσου των εικονιζόμενων παιδιών (Βρύζας, 1997).

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο παιδί και το περιβάλλον του. Η τηλεόραση αποτελεί σημαντικό συστατικό στοιχείο αυτού του περιβάλλοντος καθώς πρωταγωνιστεί στην καθημερινότητα του. Η επίδραση της όμως, είναι ένα πολύπλοκο πρόβλημα γιατί οπωσδήποτε υπάρχει μια ασάφεια στα θέματα που θίγονται. Σε μια πρώτη φάση, που καλύπτει τα χρόνια του '50, αναγνωρίστηκε στην τηλεόραση ένας καθοριστικός ρόλος. Η τηλεόραση είναι ένα ενεργητικό στοιχείο που το παιδί δέχεται παθητικά. Στη συνέχεια όμως η έρευνα έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα στο παιδί, καθώς εκείνο που ενδιαφέρει τους γονείς δεν είναι τόσο η επίδραση της τηλεόρασης στο παιδί, αλλά αντίστροφα, η επίδραση του παιδιού στην τηλεόραση. Ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίο το παιδί χρησιμοποιεί την τηλεόραση, ανάλογα με τις ανάγκες, τις προσδοκίες, τις δυνατότητες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Οι έρευνες υποστήριξαν ότι η επίδραση της τηλεόρασης δεν είναι καθοριστική αλλά ούτε και ευκαταφρόνητη. Εξαρτάται τόσο από το περιεχόμενο της τηλεόρασης όσο και από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο το κάθε παιδί τη χρησιμοποιεί (Βρύζας, 1997).

Όλα τα παιδιά δεν προσλαμβάνουν τα τηλεοπτικά μηνύματα με τον ίδιο τρόπο. Οι μικρότερες ηλικίες, δυσκολεύονται να διακρίνουν το πραγματικό από το φανταστικό, το αληθινό από το ψεύτικο. Ωστόσο, η δυσκολία αυτή ξεπερνιέται με την ηλικία (Lurcat,1981). Επίσης, δεν προσλαμβάνουν τα μηνύματα στην ολότητά τους. Συγκρατούν αυτά που καταλαβαίνουν, ενώ το υπόλοιπο το απορρίπτουν. Αντιλαμβάνονται μόνο αποσπασματικά μια σειρά από στιγμές, που είναι φορτισμένες συγκινησιακά, χωρίς να μπορούν να ακολουθήσουν την αλυσίδα των γεγονότων. Επιπλέον, τα παιδιά επιλέγουν τα

μηνύματα και τα ερμηνεύουν ανάλογα με την ηλικία, την ιδιοσυγκρασία, τις προσδοκίες τους και αυτά που έμαθαν από το άμεσο περιβάλλον τους. Ο τρόπος με τον οποίο το παιδί αντιλαμβάνεται, εσωτερικεύει και αφομοιώνει τα τηλεοπτικά μηνύματα είναι μια εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία και εξαρτάται από την προσωπικότητα του συγκεκριμένου παιδιού. Η επίδραση της τηλεόρασης δεν είναι άμεση, ούτε μετρήσιμη, γιατί διαπλέκεται με εκείνη της οικογένειας, του σχολείου, της ομάδας ηλικίας και του γενικότερου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει και ενεργεί το παιδί (Βρύζας, 1997).

Η αλήθεια είναι πως είναι πολύ δύσκολο να προστατευτούν τα παιδιά από την τηλεόραση και από τις εντυπώσεις που δέχονται. Ωστόσο είναι σίγουρο πως οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους να αναπτύξουν μια αντίσταση απέναντι στο κακό γούστο και στη λαθεμένη κρίση. Ο σωστότερος τρόπος είναι η συζήτηση και όχι το «κήρυγμα». Μία συζήτηση, όπου ο γονιός κάνει ερωτήσεις και ύστερα ακούει προσεχτικά την απάντηση, είναι περισσότερο ωφέλιμο. Παρακολουθώντας ένα πρόγραμμα με το παιδί και κουβεντιάζοντας μετά γι' αυτό, ο γονιός βοηθά το παιδί να αποκτήσει μια δική του κρίση. Η επικοινωνία μεταξύ τους δεν πρέπει να «καταστραφεί» προσπαθώντας να «διορθωθούν» οι εντυπώσεις που εκφράζει το παιδί. Είναι απαραίτητο, ο γονιός να δεχτεί ό,τι λέει το παιδί, όπως ακριβώς το λέει. Ένας χρήσιμος τρόπος για να «διορθωθούν» οι εντυπώσεις του παιδιού, είναι αφού παρακολουθήσουν οι γονείς την πρόοδο του παιδιού και την εξέλιξη της κριτικής του ικανότητας, να δώσουν τις δικές τους ιδέες υπό μορφή ερώτησης. Σε τέτοιες συζητήσεις όπου οι γονείς αποφεύγουν την επιβολή των απόψεων τους, και κεντρίζουν το ενδιαφέρον του παιδιού, αναπτύσσεται μία

σχέση με το παιδί που μόνο όφελος μπορεί να επιφέρει (Dreikurs, Soltz, 1964).

Τα παιδιά σήμερα, γνωρίζουν πολύ περισσότερα για το σεξ μέσα από τα Μ.Μ.Ε. καθώς συμβάλλουν σημαντικά και στην διαμόρφωση νέων δεδομένων στον τομέα της σεξουαλικότητας. Το θέμα επομένως δεν είναι άγνωστο στα παιδιά. Οι δημόσιες συζητήσεις, οι ενημερωτικές εκπομπές, αλλά και η κατάχρηση του σεξ σε έντυπα και τηλεοπτικά προϊόντα, έχουν θέσει την σεξουαλικότητα σε πρώτο πλάνο. Από την αποσιώπηση που επικρατούσε παλαιότερα, φτάσαμε στην υπερβολή και στην παραμόρφωση. Αυτοί, επομένως, που χρησιμοποιούν οπτικοακουστικά μέσα για να ενημερώσουν για το σεξ πρέπει να επιλέξουν πολύ προσεχτικά το υλικό και την ορολογία που χρησιμοποιούν, καθώς και τις ομάδες των ατόμων οι οποίες θα κάνουν την ενημέρωση. Επίσης χρειάζεται να έχουν προβλέψει να υπάρχει η δυνατότητα να συζητάνε με τα παιδιά ερωτήματα ή απορίες που γεννιούνται. Τα ΜΜΕ καλύπτουν εν μέρει το υφιστάμενο έλλειμμα ενημέρωσης, μιας ενημέρωσης που σίγουρα θα έπρεπε να προσφέρει η πολιτεία μέσα από οργανωμένα προγράμματα Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

7.4 Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Ελληνική Εκπαίδευση

Δύο ερωτήματα μπορεί να τεθούν σχετικά με τη σεξουαλική αγωγή στην ελληνική εκπαίδευση σήμερα. Το πρώτο είναι αν παρέχεται σεξουαλική εκπαίδευση στη χώρα μας και το δεύτερο, αν η απάντηση είναι καταφατική, ποιοι είναι οι στόχοι και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης αυτής.

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70, δεν μπορεί να γίνει λόγος για σεξουαλική αγωγή στο ελληνικό σχολείο καθώς δεν προβλεπόταν από τους σκοπούς της εκπαίδευσης. Σε ορισμένα μαθήματα παρέχονται στοιχεία για την ανατομία, τη φυσιολογία και την υγιεινή του σώματος, καθώς και στοιχεία για την αναπαραγωγή των φυτών και των ζώων. Αυτά, όμως, ούτε καν σχετίζονται με τις λειτουργίες αναπαραγωγής του ανθρώπου (Χριστιάς, 1987).

Μετά τη μεταπολίτευση του 1974, αρχίζει η προεργασία για νέα σχολικά προγράμματα και βιβλία του δημοτικού σχολείου, με σκοπό να εκσυγχρονιστεί ο σκοπός, το περιεχόμενο και η διδακτική μεθοδολογία των μαθημάτων. Η εφαρμογή των προγραμμάτων αυτών αρχίζει από το 1982, ενώ παράλληλα άρχισαν να συγγράφονται και τα αντίστοιχα σχολικά βιβλία. Τα προγράμματα αυτά πρόβλεπαν τη σεξουαλική αγωγή για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου χωρίς όμως να αποτελέσει ξεχωριστό μάθημα (Χριστιάς, 1987).

Σήμερα η Ελλάδα είναι από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες που δεν έχει συγκεκριμένη πολιτική στο θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Το ελληνικό σχολείο δεν έχει ακόμη αναλάβει επίσημα τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων, όπως ευρύτατα πλέον γίνεται στις πιο αναπτυγμένες χώρες. Η σεξουαλική αγωγή περιλαμβάνει συνήθως, όπου εφαρμόζεται, βασικές γνώσεις για το ανθρώπινο σώμα και τις βιολογικές

λειτουργίες της αναπαραγωγής (Κιντής, 1995). Στο πρόγραμμα, δυστυχώς, του δημοτικού σχολείου υπάρχουν δύο βασικές ελλείψεις. Δε διδάσκονται θέματα που αφορούν την προσωπική ασφάλεια και το δικαίωμα άρνησης στη σεξουαλική ενόχληση ή κακοποίηση, καθώς και θέματα σχετικά με την προεφηβεία. Οι ελλείψεις συνεχίζονται και στις επόμενες σχολικές βαθμίδες καθώς δεν μπορεί να γίνει λόγος για σεξουαλική αγωγή, αφού διδάσκονται θέματα που αναφέρονται στο γεννητικό σύστημα, τη φυσιολογία του εμβρύου, τους αδένες και τη λειτουργία της αναπαραγωγής (Χριστιάς, 1987).

Το πλεονέκτημα της σεξουαλικής αγωγής που μπορεί να γίνει στο σχολείο έγκειται στο ότι αυτή μπορεί να συνδεθεί στενά με τα διδασκόμενα μαθήματα με αποτέλεσμα να μειωθεί εκείνη η φόρτιση και η αμηχανία. Εξάλλου, η παρουσία των συμμαθητών και συμμαθητριών επιτρέπει την εμβάθυνση στις προσωπικές σχέσεις. Η παρουσία έπειτα του δασκάλου είναι πλεονέκτημα, αφού έτσι το παιδί θα το θεωρήσει κάτι φυσιολογικό που θα μπορεί να το συζητήσει και με τους γονείς του.

Η αποτελεσματικότητα, όμως, της σεξουαλικής αγωγής δεν είναι απεριόριστη. Υπόκειται σε περιορισμούς που υποβάλλονται από την ίδια την κοινωνία καθώς πέρα από τις προκαταλήψεις υπάρχει η άγνοια και σύγχυση σχετικά με το περιεχόμενο της. Ακόμη και σήμερα οι στόχοι της ελληνικής εκπαίδευσης, όσον αφορά τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν είναι σαφείς. Έτσι, η σχολική αγωγή δεν μπορεί να αγνοήσει την κοινωνική πραγματικότητα, πρώτα γιατί πρέπει να οργανώσει το έργο της προς την κατάλληλη κατεύθυνση και ύστερα, για να έχει τη συναίνεση της κοινωνίας, που είναι απαραίτητη. Επιπλέον, λείπουν από τη χώρα μας τα δεδομένα εμπειρικών ερευνών, που είναι απαραίτητα για τη στήριξη ενός εκπαιδευτικού

προγράμματος. Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει αρνητικά το θέμα της σεξουαλικής αγωγής στην Ελλάδα, είναι η έλλειψη συνεργασίας των διάφορων φορέων (Χριστιάς, 1987).

Οι συγγραφείς Θεοδωράκη & Ιωάννου (2001), έρχονται να ενισχύσουν την παραπάνω πληροφορία προσθέτοντας πως η ένταξη της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο σχολείο και η ενημέρωση των παιδιών από τους δασκάλους για θέματα σεξουαλικής φύσης είναι ένα θέμα που απασχολεί όλο και περισσότερους τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με τα αυξανόμενα δημοσιεύματα στον Τύπο και σε διάφορα εκπαιδευτικά περιοδικά.

Ποιος είναι ο πλέον κατάλληλος για τη διαφώτιση των παιδιών και των εφήβων στο «καυτό» θέμα του σεξ, ποια θα πρέπει να είναι η κατάρτιση του εκπαιδευτικού που θα κάνει το μάθημα με ποιον τρόπο θα πρέπει να διοχετευτούν οι πληροφορίες από τον εκπαιδευτικό;

Ας μην ξεχνάμε ότι ο εκπαιδευτικός είναι ένας άνθρωπος ο οποίος έχει γαλουχηθεί με διαφορετικές αντιλήψεις και μεταφέρει το κοινωνικό ιδεολόγημα της δικής του παρωχημένης εποχής, άρα μεταφέρει άθελά του και τις δικές του ενστάσεις, από ποια ηλικία θα πρέπει το παιδί να ενημερώνεται, κτλ.

Το σχολείο παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην περαιτέρω διαμόρφωση της αυτοαντίληψης. Μέσα στη σχολική κοινότητα το παιδί συγκρίνεται με άλλα παιδιά και αυτή η σύγκριση παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία της αυτοεκτίμησής τους. Μέσα από το συγκεκριμένο μάθημα επιδιώκεται να τονωθεί η αυτοεκτίμηση των ατόμων και να κατανοήσουν οι μαθητές τη μοναδικότητα της ύπαρξής τους, ανεξάρτητα από κάθε είδους πρότυπα που προβάλλει η εκάστοτε κοινωνία (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

7.5 Η μέθοδος Project

Η τεχνική του Project βασίζεται στις παιδαγωγικές απόψεις του Dewey. Ο Kilpatrick, μαθητής του Dewey, συγκέντρωσε τις φιλοσοφικές και παιδαγωγικές ιδέες του δασκάλου του σε μία συγκεκριμένη μέθοδο, τη μέθοδο Project (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η λέξη Project προέρχεται από το λατινικό ρήμα *projicere*, δηλαδή σχεδιάζω, σκοπεύω, βάζω κάτι στο μυαλό μου. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά απ' τους παιδαγωγούς στις αρχές του αιώνα μας. Ο Franz-Josef Kaiser αναφέρει ότι το κέντρο βάρους του Project βρίσκεται στην υλοποίηση του σχεδίου μέσα στην τάξη (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η Κλεάνθους-Παπαδημητρίου, τον μεταφράζει σαν «βιωματική» μέθοδο. Ο Frey αναφέρει ότι είναι «ένας τρόπος ομαδικής διδασκαλίας, στην οποία συμμετέχουν αποφασιστικά όλοι και η ίδια η διδασκαλία διαμορφώνεται και διεξάγεται από όλους όσοι συμμετέχουν» (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Για την ελληνική εκπαίδευση είναι «μια εναλλακτική μεθοδολογική άποψη, που είναι σε θέση να ανατρέψει σχεδόν αυτόματα το καθιερωμένο σκηνικό της εκπαίδευσης και να εγκαταστήσει άλλους ρυθμούς πάνω σε νέους μορφωτικούς άξονες, ρυθμούς που τους έχουν ήδη ενσωματώσει στα Αναλυτικά τους Προγράμματα, σε όλο τους το φάσμα, άλλες σύγχρονες εκπαιδευτικές πραγματικότητες».

Το κυριότερο χαρακτηριστικό είναι η επιλογή της θεματολογίας της, η οποία στηρίζεται στα πραγματικά ενδιαφέροντα και στις ικανότητες των παιδιών. Η επεξεργασία των θεμάτων γίνεται ομαδικά και ο μαθητής βιώνει μ' αυτό τον τρόπο τη χαρά της συνεργασίας (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Η κατάργηση της σχολικής ώρας ανατρέπει τη συνολική αντίληψη για

το ρόλο του σχολείου ως περιχαρακωμένου χώρου. Ο δάσκαλος καθοδηγεί και κατευθύνει τον προγραμματισμό και επεμβαίνει μόνο τότε, όταν οι μαθητές χρειάζονται βοήθεια. Οι συμμετέχοντες, ακόμη και τα παιδιά, θα πρέπει να κάνουν κατά το δυνατό όλα τα βήματα μόνοι τους. Ο δάσκαλος θα πρέπει να εργάζεται με τέτοιον τρόπο και να δημιουργεί εκείνες τις προϋποθέσεις που θα του παρέχουν τη δυνατότητα να αποσύρεται από το προσκήνιο των διαδικασιών (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Τον κύριο ρόλο για την υλοποίηση του προγράμματος αυτού τον έχει ο δάσκαλος της τάξης. Σαν πρωταγωνιστής του μαθησιακού περιβάλλοντος που γνωρίζει ο ίδιος καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον, είναι ο μόνος ικανός να κρίνει την ποσότητα των πληροφοριών που μπορούν να επεξεργαστούν οι μαθητές του. Μπορεί να επιλέγει από τα προτεινόμενα φύλλα εργασίας αυτά που κάθε φορά κρίνει ως τα πλέον κατάλληλα για την πραγματοποίηση των στόχων του λαμβάνοντας υπόψη του ότι το σχολείο ανήκει σε μία μικρή κοινωνία και αποτελεί την κύρια έκφραση της ιδεολογίας αυτής (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα δημιουργήθηκε για τα παιδιά της Ε' και της ΣΤ' τάξης με δυνατότητες επέκτασής του στην Γ' και στην Δ' τάξη, κάνοντας κάποιες τροποποιήσεις, κυρίως στην ποσότητα των πληροφοριών, στην εμβάθυνση και στις διάφορες δραστηριότητες που συνοδεύουν το πρόγραμμα (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Το πρόγραμμα εργασίας είναι διπολικό.

Ο ένας πόλος είναι οι πληροφορίες που μπορούν μόνοι τους οι μαθητές να αντλήσουν σε μία διαδικασία αναζήτησης, πρόσληψης, συγκέντρωσης και ταξινόμησης, μέσω της βιβλιογραφίας που παρέχουμε μέσα στην τάξη ή και αυτής που τα παιδιά μπορούν να προσεγγίσουν έξω από τα όρια του σχολείου. Οι πληροφορίες μπορεί να προέρχονται από κάποια συζήτηση που τα παιδιά έκαναν με κάποιον ενήλικα της εμπιστοσύνης τους. Είναι σημαντικό να δημιουργήσουμε ένα ευχάριστο κλίμα εμπιστοσύνης, που θα εμπυχώνει, θα παρακινεί στην αναζήτηση και θα αποφορτίζει την ατμόσφαιρα από εντάσεις και παρεξηγήσεις, καταρρίπτοντας μύθους, διορθώνοντας σφάλματα και γιατρεύοντας φοβίες.

Ο άλλος πόλος είναι μία σειρά από παιχνίδια - δραστηριότητες που οδηγούν τα παιδιά:

- σε ανάκληση και εφαρμογή των γνώσεων που αποκόμισαν μέσα από το σχέδιο εργασίας,
- σε σύνδεση των νέων γνώσεων με άλλες παλιότερες,
- σε ελεύθερη έκφραση, προφορική, γραπτή, κινητική, χορευτική, εικαστική, μουσική, θεατρική.

Συμβάλλουν εκτός από τον εγκέφαλο, οι αισθήσεις, το σώμα και η φαντασία του παιδιού. Δεν παραμένει έτσι το παιδί απλός δέκτης, αλλά γίνεται το ίδιο παραγωγός και πομπός γνώσεων και πληροφοριών (Θεοδωράκη & Ιωάννου, 2001).

Κεφάλαιο 8^ο. “Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νηπίων και ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού”

8.1 Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και Κοινωνική Εργασία

Ο άνθρωπος, ως ψυχοσωματικό ον αναπτύσσεται μέσα σε βιολογικά, ψυχολογικά, κοινωνικά όρια και καταστάσεις, δέχεται την επίδραση τους άλλα και τα επηρεάζει με τις εσωτερικές του δυνάμεις και την ελεύθερη βούληση του. Πολύ συχνά, μέσα από τις διεργασίες αυτές, απορρέει η ανάγκη άμβλυνσης, εξομάλυνσης αλλά κυρίως πρόληψης κάποιων καταστάσεων που εκδηλώνονται με τη μορφή δυσπροσαρμογής και αντικοινωνικότητας. Αυτές τις καταστάσεις έρχεται να αντιμετωπίσει ο Κοινωνικός Λειτουργός αφού ο ρόλος του βασίζεται στην αποδοχή της επίδρασης κοινωνικών, ψυχολογικών και βιολογικών παραγόντων στην κοινωνική σκέψη και προσαρμογή. Κύριο μέλημα του, είναι αφενός η πρόληψη, δηλαδή η αποφυγή κοινωνικών δυσλειτουργιών και αφετέρου η αντιμετώπιση καταστάσεων που παρεμποδίζουν, περιορίζουν ή αναστέλλουν την λειτουργικότητα ενός ατόμου, μιας οικογένειας, μιας ομάδας ή μιας κοινότητας (Καλλινικάκη, 1998).

Στόχος της Κοινωνικής Εργασίας είναι να συντελέσει στην σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, στην προσαρμογή του περιβάλλοντος στο οποίο ζει, και στην εξομάλυνση-άμβλυνση των προβλημάτων που επηρεάζουν την κοινωνική του ζωή. Κοινωνικές ή και προσωπικές δυσχέρειες συντελούν πολλές φορές στη διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται στη προσαρμογή του αλλά και την ανεπαρκή επιτέλεση του

κοινωνικού του ρόλου. Μέσα από μεθόδους της Κοινωνικής Εργασίας και της Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης, το άτομο βοηθάτε στην ομαλή ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο αποκτώντας ενεργό κοινωνικό ή βιολογικό ρόλο μέσω της ανακάλυψης και αναγνώρισης του εαυτού του υποδεικνύοντας συμπεριφορές απαλλαγμένες από προκαταλήψεις και στερεοτυπικά πρότυπα. (Παπαϊωάννου, 2004).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά την διαπαιδαγώγηση του ατόμου, η Κοινωνική Εργασία είναι ικανή να συνθέσει, να συμπυκνώσει και να αναπροσαρμόσει γνώσεις που αφορούν την ανθρώπινη ανάπτυξη, την συμπεριφορά στις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και την ανθρώπινη οργάνωση. Μέσω εμπειριστατωμένων μεθόδων προάγει μια σειρά από τρόπους επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και μέσα έκφρασης των συναισθημάτων τους, ανάλογα την ηλικία (Καλλινικάκη, 1998).

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, σύμφωνα με τον Ακαδημαϊκό Καθηγητή κ. Μασσανιώτη (1977), εντάσσεται στα πλαίσια της κοινωνικής και προληπτικής παιδιατρικής. Η άποψη αυτή τεκμηριώνεται πρακτικός, εφόσον πρώτος ο παιδίατρος ως γιατρός αντιλαμβάνεται διάφορα θέματα που χρήζουν πρόληψης ή κοινωνικής παρέμβασης. Ανάλογα λοιπόν της ανάγκης που παρουσιάζεται, γίνεται η παραπομπή στον Κοινωνικό Λειτουργό, ο οποίος θα επιληφθεί την κατάσταση προσεγγίζοντας την οικογένεια και το παιδί.

8.2 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στη σεξουαλική αγωγή του νηπίου

Μέσω της άσκησης των μεθόδων της Κοινωνικής Εργασίας με παιδιά, επιχειρείται κατά βάση η κοινωνική και συναισθηματική ενίσχυση τους, σε τομείς όπως: αναγνώριση συναισθημάτων, επίλυση συγκρούσεων, αυτοαντίληψη - αυτοεκτίμηση καθώς και δεξιοτήτων επικοινωνίας.

Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού διαθέτει παιδαγωγικό χαρακτήρα, καθώς βοηθά το παιδί να διατυπώσει το αίτημά του, τη δυσκολία του και να εστιάσει στην ανάλυση και την επίλυση αυτής της δυσκολίας. Αν και η συνεργασία με το παιδί, ενδέχεται να είναι σύντομη, είναι ικανή να ανταποκριθεί στα αναπτυξιακά ζητήματα που προκύπτουν κατά την εξέλιξη του, δηλαδή να προσαρμοστεί στην συχνή εμφάνιση μειωμένης διαθεσιμότητας των παιδιών για εμπλοκή και να αποτελέσει μια εμπειρία ενδυνάμωσης για περαιτέρω εξέλιξη των παιδιών και των εφήβων. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, απαιτείται όχι μόνο η μελέτη των ατόμων στη βιο-κοινωνική τους υπόσταση, αλλά συγχρόνως και η μελέτη και η κατανόηση της διαφορετικότητας που χαρακτηρίζει κάθε άτομο. Η κατανόηση της ανθρώπινης φύσης, των σταδίων ανάπτυξης του ατόμου, αλλά και του τρόπου που αναπτύσσονται οι ανθρώπινες σχέσεις, θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση στην άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας (Παπαϊωάννου, 2004).

Ειδικότερα, η σχέση του Κοινωνικού Λειτουργού με το παιδί γεφυρώνει τους δύο κόσμους, δίνοντας την ευκαιρία στον επιστήμονα να παρατηρήσει με καθαρότητα και διαύγεια τις εμπειρίες του παιδιού και να εισέλθει στο κόσμο του, έτσι ώστε να το βοηθήσει να φτάσει στο ανώτατο όριο της εξελικτικής του δυνατότητας ανάλογα το στάδιο που βρίσκεται. Η εξελικτική συμβουλευτική βοηθά γενικότερα το παιδί, να αναπτύξει υγιείς τρόπους εξέλιξης, εφόδια για

την ομαλή ένταξη του εντός του κοινωνικού συνόλου. Όμως δεν επαφίεται μόνο στο να το βοηθήσει να επιλύσει ή να ξεπεράσει ένα πρόβλημα, στοχεύει επίσης, στην αυτογνωσία, στην επίγνωση των δυνατοτήτων του και σε μεθόδους χρήσης των ικανοτήτων του (Μαλικιώση-Λοΐζου, 1999).

Επιπλέον ο Κοινωνικός Λειτουργός βοηθά το παιδί να κατανοήσει και να χειριστεί τις αλλαγές που παρουσιάζει κατά την σεξουαλική του ανάπτυξη. Συγκεκριμένα ο ρόλος του έγκειται σε δύο σκέλη. Στην πρώτη περίπτωση, ο ειδικός, εφαρμόζει το κομμάτι της σεξουαλικής αγωγής είτε ατομικά είτε ομαδικά, μετά από συναίνεση των γονέων. Στην άλλη περίπτωση, ο ρόλος του είναι πιο συγκεκριμένος. Ουσιαστικά, επικεντρώνεται στο να βοηθήσει το παιδί να διαχειριστεί τυχόν δυσάρεστες εμπειρίες που ίσως υπήρξαν καθοριστικές για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου του και την ανάπτυξη της σεξουαλικότητας του. Μέσω της συζήτησης ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να αντιληφθεί τη πηγή του προβλήματος και να αντιμετωπίσει συμπεριφορές που ίσως δημιουργούν ανησυχία στους γονείς. Αυτό θα επιτευχθεί εφόσον ο ειδικός έχει προσεγγίσει με επιτυχία τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού. Έτσι θα αποκτήσει τη δυνατότητα να βοηθήσει και το ίδιο και τους γονείς του να χειριστούν συμπεριφορές και ιδιαιτερότητες που αδυνατούν ή δυσκολεύονται να επεξηγήσουν οι ίδιοι (Geldard, 2004).

Βασικό είναι, καθ όλη τη διάρκεια της συνεργασίας του με ένα παιδί, να λαμβάνει υπόψη του πως το ίδιο το άτομο είναι το επίκεντρο της ανάπτυξης του. Από την αρχή της ζωής του ως το τέλος το παιδί ενεργεί με το δικό του ρυθμό, ενώ σταδιακά αντιλαμβάνεται πως αποτελεί μέρος του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος (Παπαϊωάννου, 2004).

Συνεπώς, σε κάθε στάδιο της ζωής του, βιώνει τις επιρροές του περιβάλλοντος, τις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους, εσωτερικεύοντας πληροφορίες-εμπειρίες, χρήσιμες για την ανάπτυξη του, και εξωτερικεύοντας πληροφορίες κατ' εικόνα αυτών που έχει λάβει. Κάθε ηλικία έχει χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ανάγκες, προνόμια και ευθύνες που αποτελούν μια συστηματική συνέχεια, τα οποία επηρεάζουν και επηρεάζονται από το περιβάλλον (Παπαϊωάννου, 2004).

8.3 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην οικογένεια του νηπίου

Η οικογένεια είναι ο σημαντικότερος θεσμός της κοινωνίας. Συμβάλλει στη μετάδοση των κοινωνικών αξιών και κανόνων, καθώς εδραιώνει ένα σύνολο από συμπεριφορές που οφείλουν να έχουν τα μέλη της οικογένειας σύμφωνα με αυτήν. Άλλη μία λειτουργία του θεσμού της οικογένειας είναι η κοινωνικοποίηση των νέων και η εκπαίδευση αυτών στις διαπροσωπικές σχέσεις. Στην σύγχρονη εποχή όμως, που οι κοινωνικές αλλαγές πραγματοποιούνται με γρήγορους ρυθμούς, επηρεάζονται οι ρόλοι των μελών της οικογένειας με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε μεταβολές του χαρακτήρα τους. Έτσι τα πρότυπα συμπεριφοράς που απορρέουν από τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων έχουν περιπλεχθεί, δημιουργώντας σύγχυση στους γονείς και κατ' επέκταση αρνητικές επιδράσεις στα παιδιά (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Αυτές τις αλλαγές ήρθαν να εκτιμήσουν οι ειδικοί των διάφορων κλάδων της ψυχικής υγείας, προκειμένου να εκτιμήσουν επαρκώς τις ανάγκες που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες οικογένειες και να βοηθήσουν τα μέλη να

τις ικανοποιήσουν. Η γέννηση των παιδιών προκαλεί μεγάλες αλλαγές στην ψυχосύνθεση κάθε μέλους που απαρτίζει το ζευγάρι. Αυτό οφείλεται κυρίως στις προσδοκίες που απορρέουν από τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και από τα έθιμα που επικρατούν σε κάθε οικογένεια. Η σημαντικότερη και διαρκέστερη αλλαγή ξεκινά όταν το παιδί φτάσει στην ηλικία των δύο με τριών ετών περίπου, όπου θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον κατάλληλο για την επιτυχημένη αναπτυξιακή του πορεία (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999).

Στη διάρκεια της ανάπτυξης του ένα παιδί μπορεί να αντιμετωπίσει ποικίλες δυσκολίες και προβλήματα: οργανικά (σωματική αναπηρία, μειωμένο νοητικό δυναμικό, χρόνιες νόσους ή σύνδρομα), οικογενειακά (προβλήματα στη σχέση του γονεϊκού ζεύγους, κακοποίηση, αποχωρισμό, θάνατος, ψυχική διαταραχή γονέα κ.λ.π.), αναπτυξιακά (προβλήματα λόγου, διαταραχή ταυτότητας φύλου, μαθησιακές δυσκολίες κ.λ.π.). Τα προβλήματα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα αρνητική επίδραση στον ψυχικό του κόσμο και μπορούν να εμφανίσουν συμπτώματα όπως: Ψυχοσωματικά, Κατάθλιψη, Αγχώδεις διαταραχές, Προβλήματα συμπεριφοράς και σχέσεων, Μαθησιακή υπολειτουργία. Η εμφάνιση συμπτωμάτων των παραπάνω δυσλειτουργιών κινητοποιούν τους γονείς στο να απευθυνθούν σε ειδικούς ώστε να διαγνωστεί η φύση του προβλήματος και να προταθεί η κατάλληλη παρέμβαση. Κι αυτό διότι τα παιδιά συνήθως αδυνατούν να ξεπεράσουν τα προβλήματα μόνα τους. Σε σοβαρότερες περιπτώσεις ενδέχεται να χρειαστούν μία εξατομικευμένη θεραπευτική προσέγγιση προς το ίδιο το παιδί με παράλληλη βοήθεια προς τους γονείς. Σε ηπιότερες περιπτώσεις, είναι

πιθανό να αρκεί η “συμβουλευτική” προς τους γονείς για την αντιμετώπιση του προβλήματος (www.doxiadis-unit.gr, Δοξιάδης, 2008).

Για να αποφέρουν όμως αποτέλεσμα οι τυχόν παρεμβάσεις του επιστήμονα, είναι απαραίτητο να ανταποκρίνονται με ικανοποιητικό τρόπο στις ανάγκες της οικογένειας. Αυτό προϋποθέτει ότι έχει αναπτυχθεί μία συνεργατική σχέση μεταξύ αυτού που εφαρμόζει την παρέμβαση και του γονιού. Επίσης, οι επαγγελματίες πρέπει να είναι σε θέση να ακούσουν και να κατανοήσουν τις ανάγκες των μελών και να οργανώσουν την παρέμβαση με βάση αυτές τις ανάγκες, αλλά και το σύστημα αξιών που υποστηρίζουν (Τσιάντης και Δράγωνα, 1999).

Στην εργασία του με την οικογένεια ο ρόλος του ΚΛ μπορεί να είναι προληπτικός-συμβουλευτικός ή παρεμβατικός-θεραπευτικός. Παρά του ονόματος που φέρει, «συμβουλευτική», ο ρόλος της μεθόδου είναι άλλος, από αυτών μίας σειράς συμβουλών ή ενός μαθήματος. Αντίθετα απαιτεί γνώσεις διαφορετικές από εκείνες της ατομικής συμβουλευτικής. Προϋποθέτει γνώσεις και κατανόηση των τρόπων με τους οποίους λειτουργούν τα ζευγάρια αλλά και ολόκληρη η οικογένεια. Όντως, μπορεί ο ειδικός να δώσει συγκεκριμένες συμβουλές για ορισμένα θέματα, όμως αυτό αποτελεί μέρος μόνο της διαδικασίας. Στις συνεδρίες της συμβουλευτικής, οι γονείς θέτουν προς συζήτηση τα θέματα που τους απασχολούν σχετικά με το παιδί και γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί η συμπεριφορά του. Ο επιστήμονας, όντας εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος, προσφέρει συχνά μία άλλη ερμηνεία από αυτήν των γονέων. Αυτή η διαφορετική προσέγγιση μπορεί να ανοίξει εναλλακτικούς δρόμους θεώρησης και αντιμετώπισης του παιδιού από τους γονείς του. Αλλάζοντας στάση οι γονείς, αλλάζει και το παιδί, αφού σε κάθε

οικογένεια, υπάρχει αλληλεπίδραση των μελών της (www.doxiadis-unit.gr, Δοξιάδης 2008).

Η «συμβουλευτική» αποτελεί ένα χρήσιμο βοήθημα των γονέων όταν το παιδί τους αντιμετωπίζει προσωρινά ή χρόνια προβλήματα. Συμβάλλει ώστε οι γονείς να κατανοήσουν, να αποδεχτούν και να στηρίξουν το παιδί, δίνοντας έμφαση σε άλλες πλευρές της προσωπικότητας και της ζωής του. Τα παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα έχουν συχνά χαμηλή αυτοεκτίμηση η οποία επηρεάζει αρνητικά τόσο τις σχέσεις με τους άλλους, όσο και τη μαθησιακή τους απόδοση. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι γονείς δύναται στους γονείς η δυνατότητα να βοηθήσουν καθοριστικά το παιδί να αναπτύξει μία θετικότερη εικόνα του εαυτού του. Άλλωστε είναι αυτονόητο πως όταν το παιδί αντιμετωπίζει-βιώνει δύσκολες καταστάσεις άμεσα συνυφασμένες με το οικογενειακό του περιβάλλον αντιδράσεις. Οι καταστάσεις αυτές αυτομάτως θα βρεθούν στο επίκεντρο των “συμβουλευτικών” συνεδριών για την άμεση επίλυση τους (www.doxiadis-unit.gr, Δοξιάδης 2008).

Προγράμματα, τα οποία ευαισθητοποιούν τους γονείς και γενικότερα αυτούς που μεριμνούν για τις βασικές αρχές της φροντίδας και της επικοινωνίας των παιδιών στην προσχολική περίοδο, είναι απαραίτητο να υλοποιούνται. Τέτοια προγράμματα επικεντρώνονται σε τομείς που αφορούν την προσαρμογή των γονέων στους νέους ρόλους και στις αλλαγές που προκύπτουν καθ' όλη την ανάπτυξη του παιδιού, αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού, αλλά και θέματα που αφορούν την ιδιοσυγκρασία, την ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του (Τσιάντης και Δράγωνα,1999).

Η ανάπτυξη μιας σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ των γονέων και του παιδιού, διευκολύνει τα μέλη της οικογένειας να αποκτήσουν την απαραίτητη πληροφόρηση για τα διάφορα αναπτυξιακά στάδια και τις μεταβαλλόμενες ανάγκες του παιδιού. Λόγου χάρη η αγωγή της νεαρής μητέρας σε σχέση με τη στάση της προς το σεξ και το παιδί είναι απαραίτητη κατά την παιδική ηλικία. Τα μηνύματα που παίρνει το αναπτυσσόμενο παιδί λαμβάνονται κυρίως από τη μητέρα του. Αυτή την εκπαίδευση θα μπορούσε να δώσει στη μητέρα κάποια σχολή γονέων (κοινωνικός λειτουργός) διότι είναι το πλέον κατάλληλο πρόσωπο να γνωρίσει την οικογένεια, την νοοτροπία και τις αντιδράσεις των μελών της (Τσιάντης και Δράγωνα, 1999).

Αρχικός και κύριος στόχος του Κοινωνικού Λειτουργού είναι να βοηθήσει τη μητέρα να απαλλαγεί από προκαταλήψεις του παρελθόντος. Συγκεκριμένα, πρέπει να απαλλαγεί από φοβίες γύρω από το σεξ και από το άγχος για το αύριο του παιδιού της σε σχέση με το άλλο φύλο. Πρέπει επίσης, να απαλλαγεί από το αίσθημα ντροπής, που κυριαρχεί σε γενιές και γενιές γονέων, απέναντι στο σεξ. Στην προσχολική ηλικία πρέπει το παιδί να διδαχθεί τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, να μάθει ότι το παιδί γίνεται στην κοιλιά της μητέρας του, και επίσης να μάθει ότι για να γίνει ένα παιδί χρειάζεται και ο σπóρος του πατέρα (Καλλινικάκη, 1998).

Επιπλέον, θα βοηθήσει το παιδί να μεγαλώσει χωρίς να αισθάνεται ιδιαίτερη ντροπή για τα γεννητικά του όργανα και να τα βλέπει σαν ένα μέρος του σώματος του, όπως τη μύτη, το στόμα. Κι αυτός είναι ο αμέσως επόμενος στόχος που θα πρέπει να μεταδοθεί στο παιδί. Επίσης είναι απαραίτητο, σε συνεργασία και με τον ειδικό να καταλάβει η μητέρα, ότι η στύση είναι ένα

φαινόμενο απόλυτα φυσιολογικό και αθώο σ' αυτή την ηλικία (Καλλινικάκη, 1998).

Γενικά, ο Κοινωνικός Λειτουργός κατά την άσκηση του επαγγέλματος του, αναπτύσσει έναν ή και περισσότερους ρόλους ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες του εξυπηρετούμενου. Συγκεκριμένα όσον αφορά τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην οικογένεια, ο ρόλος του περιέχει στοιχεία παιδαγωγού και συμβούλου. Ως παιδαγωγός σίγουρα θα χρειαστεί να διδάξει στην οικογένεια δεξιότητες απαραίτητες για σωστή και εποικοδομητική επικοινωνία, προσαρμογή στους νέους ρόλους και στις καινούριες καταστάσεις αλλά και να προτείνει και να ενθαρρύνει τα μέλη της οικογένειας να επιλέγουν προσφορότερους και αποδοτικότερους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων που εμφανίζονται στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Καλλινικάκη, 1998).

8.4 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στο νηπιαγωγείο

Ο Κοινωνικός Λειτουργός στο σχολείο ενδιαφέρεται και ασχολείται με την εξέλιξη και προσαρμογή του παιδιού στο σχολικό-εκπαιδευτικό περιβάλλον και συγκεκριμένα με την εξέλιξη του στο προσωπικό τομέα. Επομένως, ο ρόλος του εκτείνεται και πέρα από το σχολείο, στο σπίτι και στην κοινότητα, με σκοπό να εκτιμήσει παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Έτσι, αφενός, μπορεί να στηρίξει συστηματικά και προγραμματισμένα, σε ατομική και ομαδική βάση, τα παιδιά, που αντιμετωπίζουν προσωπικά ή άλλου είδους προβλήματα και αφετέρου, να πληροφορήσει και να ευαισθητοποιήσει τους γονείς σε θέματα ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης. Επιπλέον να ενισχύσει την ανταπόκριση των

γονέων και των εκπαιδευτικών στις συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες των παιδιών (Τσιάντης και Δράγωνα, 1999).

Η «συμβουλευτική» στις εκπαιδευτικές κοινότητες παρουσιάζει ιδιαιτερότητες ανάλογα με τη βαθμίδα της εκπαίδευσης στην οποία εφαρμόζεται. Στην προσχολική εκπαίδευση, οι κύριες λειτουργίες της συνίστανται στη συνεργασία με τους παιδαγωγούς, με τους γονείς και τα παιδιά. Οι συσκέψεις με τους εκπαιδευτικούς έχουν σκοπό να τους βοηθήσουν ώστε να ασχολούνται πιο αποτελεσματικά και θετικά με τα παιδιά σε ατομικό αλλά και σε ομαδικό επίπεδο. Επιπλέον, ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι αυτός που θα αναγνωρίσει ποια παιδιά παρουσιάζουν κάποιες ειδικές ανάγκες, ανικανότητες ή μειονεκτήματα ώστε να τα παραπέμψει σε ειδικότητες κατάλληλες για τις ανάγκες τους. Ειδικότερα, έχει τη δυνατότητα να κάνει προγραμματισμένες επισκέψεις στις οικογένειες των μαθητών, να συνοδεύει τους γονείς σε διάφορες υπηρεσίες όταν κρίνεται αναγκαίο, πάντοτε στα πλαίσια του ωραρίου εργασίας, και σε συνεργασία με τον διευθυντή, αφού, λόγω της ιδιομορφίας του έργου τους, η αποστολή τους δεν περιορίζεται μόνο στον χώρο του σχολείου (Μαλικιώση-Λοΐζου, 1999).

Επίσης, ατομικές και ομαδικές συναντήσεις με τους γονείς βοηθούν στο να επιλυθούν διάφορα προβλήματα, παρέχοντας συγχρόνως την απαραίτητη πληροφόρηση. Συγκεκριμένα συνεργάζεται με την οικογένεια (γονείς, αδέρφια, ευρύτερη οικογένεια), με στόχο την σωστή αντιμετώπιση σε συμπεριφορές που τυχόν παρουσιάζει το παιδί, την βελτίωση της ποιότητας της καθημερινής συμβίωσης και την αντιμετώπιση των προβλημάτων κοινωνικής ή προσωπικής φύσης. Για την επίτευξη των σκοπών αυτών χρησιμοποιεί και τις

τρεις μεθόδους κοινωνικής εργασίας, με άτομα, ομάδες (σχολές γονέων), και κοινότητα.

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε ότι η συμβουλευτική, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, στοχεύει πρώτα στο να βοηθήσει το παιδί, τον έφηβο ή τον νέο να αποκτήσει την ταυτότητα του, πως δηλαδή βλέπει και φαντάζεται τον εαυτό του και τον κόσμο και δεύτερον να ξεπεράσει προβλήματα που προκύπτουν κατά την διάρκεια της ανάπτυξης του (Μαλικιώση-Λοΐζου, 1999).

Κεφάλαιο 9^ο.

Συμπεράσματα:

Στα πλαίσια της ευρύτερης αγωγής υγείας εντάσσεται και η σεξουαλική αγωγή. Γι' αυτό η έγκαιρη, σωστά παρεχόμενη ενημέρωση γύρω από ένα τόσο ευαίσθητο θέμα σκοπό έχει την προαγωγή της γενικότερης υγείας του ατόμου, σωματικής και ψυχοκοινωνικής.

Συνοψίζοντας, μέσα από τη μελέτη αυτή διατυπώνονται ορισμένα συμπεράσματα που μπορούν να ορίσουν με σαφήνεια την αξία της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης αλλά και τον ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Η αγωγή του παιδιού πάνω σε θέματα που αφορούν την αγάπη, την οικειότητα και το σεξ στόχο έχει να βοηθήσει το παιδί να αναπτύξει την προσωπικότητά του ώστε να είναι ικανό να χρησιμοποιήσει όλες τις προσωπικές του δυνατότητες προκειμένου να επιτύχει στο μέλλον μια ευτυχισμένη και δημιουργική ζωή, σύμφωνα πάντα με τις προσωπικές του προσδοκίες και ανάγκες χωρίς να δημιουργούνται συγκρούσεις κι αντιδράσεις.

Ο ρόλος των γονιών σ' αυτή τη διαδικασία είναι πρωταρχικής σημασίας. Δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν σωστά μηνύματα καθώς είναι εξακριβωμένο πως χρειάζονται πληροφόρηση και καθοδήγηση από τους γονείς τους για να πάρουν ορθές και υγιείς αποφάσεις. Τα όσα βλέπουν και ακούν στο σύγχρονο περιβάλλον που ζούμε προκαλούν σύγχυση και λανθασμένες εντυπώσεις. Αν όμως οι γονείς ανταποκρίνονται στις ανάγκες πληροφόρησης και περιέργειας των παιδιών τους, τότε αυτά θα καταρτιστούν, αποκτώντας μεγαλύτερη και

ουσιαστικότερη γνώση γύρω από τη σεξουαλική τους συμπεριφορά. Γνώση, η οποία δεν θα περιορίζεται μονό στην αναφορά βιολογικών και ατομικών λεπτομερειών αλλά θα επεκτείνεται και σε θέματα σχετικά με τις στάσεις και προκαταλήψεις γύρω από το σεξ που υφίστανται και αναφέρονται στο συγκεκριμένο πολιτισμικό και πολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο ζει. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναπτυχθεί ένας ανοιχτός, ειλικρινής αλλά και συνεχής διάλογος μεταξύ των γονιών και των παιδιών για θέματα που αφορούν το σεξ. Στη φάση αυτή όπου το παιδί υιοθετεί συμπεριφορές των γονιών του αλλά και του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος, ορισμένοι τρόποι ζωής αποτελούν παράδειγμα το οποίο ανεπαίσθητα τροποποιεί τη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της συμπεριφορά του παιδιού. Οι απαγορεύσεις, οι τιμωρίες και η διαρκής υποψία μόνο αρνητικά αποτελέσματα μπορούν να φέρουν. Πολλές φορές οι γονείς στην προσπάθειά τους να προσαρμόσουν τα παιδιά στα κοινωνικά πρότυπα του ανδρισμού και της θηλυκότητας, ενδέχεται να τους μεταδώσουν λαθεμένη εικόνα για τον εαυτό τους και τις προτιμήσεις τους.

Οι επιδράσεις της εμπλοκής και του ρόλου του πατέρα στη συμπεριφορά του παιδιού στην κοινωνική και ψυχολογική του εξέλιξη, είναι ένα ενδιαφέρον θέμα. Οι ανάγκες των παιδιών για συμμετοχή και των δύο γονιών είναι μεγάλες. Η ενεργός συμμετοχή του πατέρα έχει κρίσιμο ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, του χαρακτήρα, της ψυχοσύνθεσης, της συμπεριφοράς, της κοινωνικότητας και άλλων παραμέτρων που καθορίζουν τη ζωή του παιδιού. Ωστόσο, ο χρόνος που έχουν να προσφέρουν παρουσιάζει ανησυχητική μείωση. Αν ο πατέρας δείχνει

καθημερινά ειλικρινές και έμπρακτο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες των παιδιών του, τότε σίγουρα επέρχεται καλύτερη κοινωνική εξέλιξη.

Το θέμα της Σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία δεν είναι νέο. Είναι ένα θέμα που απασχόλησε και συνεχίζει να απασχολεί όλους, νέους, γονείς και εκπαιδευτικούς, τα τελευταία χρόνια. Κάποιοι γονείς πιστεύουν πως το σχολείο έχει ευθύνη για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους καθώς οι ίδιοι είναι αρκετά πίσω ως πηγή ενημέρωσης. Άλλοι πάλι φοβούνται πως ένα πρόγραμμα σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία, πιθανόν να ενθαρρύνουν την πρόωρη έναρξη σεξουαλικών δραστηριοτήτων. Εντούτοις το ελληνικό σχολείο δεν έχει αναλάβει ακόμη επίσημα τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών, όπως ευρύτατα γίνεται πλέον στις πιο αναπτυγμένες χώρες.

Οι σκηνές σεξουαλικού περιεχομένου που βλέπουν τα παιδιά στην τηλεόραση αλλά και γενικότερα τα ΜΜΕ, επηρεάζουν τον ψυχικό τους κόσμο ιδιαίτερα εάν το ψυχικό τους υπόβαθρο είναι ευάλωτο για διάφορους λόγους. Επηρεάζονται οι σκέψεις και τα συναισθήματα τους προκαλώντας απορίες ακόμη και αρνητικές εντυπώσεις. Οι γονείς έχουν τεράστια ευθύνη σε αυτό το πολύπλοκο πρόβλημα. Υποχρέωση τους είναι να καθοδηγούν τα παιδιά και προπαντός να τα βοηθούν να καταλαβαίνουν τι βλέπουν, τοποθετώντας τους στις πραγματικές διαστάσεις. Το πρόβλημα δυστυχώς μπορεί να αποκτήσει προεκτάσεις που σήμερα δεν μπορούμε να υπολογίσουμε ή να προβλέψουμε. Χρειάζεται συνολική αντιμετώπιση από τους γονείς, την ευρύτερη οικογένεια, το σχολείο αλλά και τους συντελεστές των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Αναμφισβήτητα λοιπόν, η σεξουαλική αγωγή είναι πρώτιστης σημασίας στην ανάπτυξη του ατόμου αφού το βοηθά να αντιληφθεί μελλοντικά τη μέγιστη σημασία της προσωπικής σχέσης και συναισθηματικής επαφής στη σεξουαλική του ζωή. Τη συναισθηματική δηλαδή αυτή επένδυση που θα το οδηγήσει στο να βγάλει τα δικά του προσωπικά συμπεράσματα για την σεξουαλική του ζωή και την έννοια αυτής, ώστε να μην αρκείται στο να βλέπουν τη σεξουαλική πράξη σαν μια ενέργεια απλά μηχανική που σκοπό έχει τη στιγμιαία ευχαρίστηση, αλλά σαν μια πράξη πολύ πιο ουσιαστική απελευθερώνοντας το από τυχόν αισθήματα φόβου, ντροπής, ενοχής, αηδίας, και προκαταλήψεων των οποίων πιθανόν να υπήρξαν δέσμοι.

Κεφάλαιο 10^ο.

Προτάσεις-Εισηγήσεις

Για την οικογένεια.....

- Να αποφεύγονται τα ψέματα.
- Να αποφεύγονται οι ηθικολογίες, όταν το παιδί ζητά μία συγκεκριμένη πληροφορία. Είναι χρήσιμο, να ξέρει ανάλογα την νοητική του ηλικία για τις σεξουαλικές λειτουργίες από βιολογική, ψυχολογική και κοινωνική άποψη. Η συζήτηση για κινδύνους που απειλούν τη σωματική και κοινωνική του αξιοπρέπεια θα επιφέρει όφελος στις μελλοντικές του σχέσεις ως ενήλικος.
- Να αποφεύγεται ο πλατειασμός.
- Να αποφεύγονται οι ερωτήσεις προς τα παιδιά. Πρέπει να ρωτήσουν μόνο τους όταν νιώσουν έτοιμα.
- Η ηλικία του δεν καθορίζει με ακρίβεια την ωριμότητα του. Αν έκανε την ερώτηση σημαίνει πως είναι αρκετά ώριμο για να μάθει και την απάντηση.
- Να προσαρμόζεται η απάντηση στην ηλικία του παιδιού.
- Οι απαντήσεις να είναι λογικοφανής και όχι μυθοποιημένες.
- Να μην χρησιμοποιούνται διαφορετικές αξίες για τα αγόρια απ' ότι για τα κορίτσια.
- Δεν μπορεί ο γονιός να ρυθμίσει τη σεξουαλική ζωή των παιδιών του. Οι γνώσεις που του παρέχονται, οι πεποιθήσεις των γονιών και η αγάπη τους θα καθορίσει την σεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού. Η ενοχοποίηση για τις πρακτικές αυτοϊκανοποίησης, που είναι μία

φυσιολογική και επιθυμητή διερεύνηση του σώματος πιθανόν να επηρεάσει την ομαλή σεξουαλική του ανάπτυξη.

- Να έχουν την υπομονή, το θάρρος και τις γνώσεις ώστε να μπορούν να συζητούν με τα παιδιά εκπομπές που προβάλλει η τηλεόραση.

Για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη προσχολική εκπαίδευση.....

- Μέσα από θέατρο/παίξιμο ρόλων. Βοηθάει τα παιδιά να εξερευνήσουν τα συναισθήματα τους και τις απόψεις τους.
- Αποσαφήνιση αξιών μέσα από σκίτσα, φωτογραφίες κ.λπ.
- Ψυχαγωγικές ταινίες με αφορμή για συζήτηση.
- Περιγραφή οικογενειών κάθε μορφής και μεγέθους ώστε τα παιδιά να γνωρίζουν τη δική τους κατάσταση αλλά να εξοικειώνονται και με των άλλων
- Περιγραφή των φύλων και των διαφορών τους
- Παροχή απλών πληροφοριών για την αναπαραγωγή φυτών και ζώων καθώς και για τη σύλληψη και γέννηση του ανθρώπου.

Για τα ΜΜΕ.....

- Οι τηλεοπτικοί σταθμοί να μεταδίδουν λιγότερα προγράμματα με σεξουαλικού τύπου περιεχόμενο είτε αυτό είναι με απεικονίσεις ή έμμεσο με υπονοούμενα ή ανέκδοτα.

Να μεταδίδουν παραγωγές που να δείχνουν τις συνέπειες της αλόγιστης σεξουαλικής συμπεριφοράς, τους κινδύνους από τις πρόωρες σεξουαλικές σχέσεις και γενικά προγράμματα διαπαιδαγώγησης για ορθή σεξουαλική αγωγή.

Βιβλιογραφία

1) Ελληνόγλωσση:

- § Αλεξίου Δ. (1987), «Σύγχρονη Μητέρα», Εκδόσεις Φλώρου, Αθήνα, σελ 258-265.
- § Αντωνοπούλου Χ. (1997), «Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα», Εκδόσεις ίδιας, Αθήνα, σελ. 11-14,16,157-162, 178, 449.
- § Ασκητής Θ. (2006), «Γονείς και Παιδί, απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα», Εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 133, 151-158.
- § Βοσνιάδου Σ. (2005), «Εισαγωγή στην Ψυχολογία», τόμος Α, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, σελ. 89-107.
- § Βρύζας Κ. (1997), «Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία», Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, σελ 6-8, 20-35, 81-84.
- § Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου Λ. (2001), «Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 24-26, 85-89, 503-508, 511-514, 531- 534, 584-588, 592-603, 603-606, 609, 617-618, 629.
- § Ζαφείρης Α. Ζαφείρη Ε. Μουζακίτης Χ. (1999), «Οικογενειακή Θεραπεία», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ 13-21, 44-46, 57-68.
- § Θεοδωράκη Α. Ιωάννου Α. (2001), «Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο Δημοτικό Σχολείο με τη Μέθοδο Project», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 18, 21-24.
- § Κακαβούλης Α. (1995), «Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή», εκδόσεις ίδιου, σελ. 55, 76, 77, 90-95,132.
- § Καλλινικάκη Θ. (1998), «Κοινωνική Εργασία», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 15-20, 193-195.

- § Καππάτου Α. (1999), «Γνωρίστε το παιδί σας», Εκδόσεις Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα, σελ 269-278.
- § Καψάλης Α. (2006), «Παιδαγωγική Ψυχολογία», Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη ΑΕ, Θεσσαλονίκη, σελ 27-30, 79-92, 97-106, 113-116, 120-123, 126-130, 132-140, 150-152, 632-636.
- § Κινητής Γ. (1995), «Σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα, Διαφυλικές σχέσεις» , τόμος Α, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 360-371.
- § Κούρος Ι. (1993), «Ψυχολογικά θέματα παιδιών και εφήβων», τόμος Β', Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 56-67.
- § Κρεάτσας Γ. (2003), «Σεξουαλική αγωγή και οι σχέσεις των δύο φύλων», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 228-229.
- § Μαλικιώση-Λοΐζου Μ. (1999), «Συμβουλευτική Ψυχολογία», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 297, 298, 304-306.
- § Μάνος Ν. (1997), «Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής», Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σελ 49-50, 52, 690-691, 694-696.
- § Ματσανιώτης Ν. (2000), «Εμείς και το παιδί μας», Εκδόσεις Χριστάκη, Αθήνα, σελ 141-171.
- § Παπαδιώτη-Αθανασίου Β. (2000), «Οικογένεια και όρια», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 215, 218, 225-226, 230-231, 249.
- § Παπαπαϊωάννου Κ. (2004), «Κλινική Κοινωνική Εργασία», Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα, σελ 19-21, 29-35.
- § Παρασκευόπουλος Ι. (1980), «Εξελικτική Ψυχολογία», τόμος 1, Αθήνα, σελ 16, 55, 59.
- § Παρασκευόπουλος Ι. (1980), «Εξελικτική Ψυχολογία», τόμος 2, Αθήνα, σελ 11-14, 32-34, 41, 61, 68, 88, 89, 92-93, 100, 106, 107, 144.

- § Παρασκευόπουλος Ι. (1988), «Κλινική Ψυχολογία» , Αθήνα, σελ 47-49.
- § Σακελλαρόπουλος Π. (2001), «Σχέσεις μητέρας-παιδιού τον πρώτο χρόνο της ζωής», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ 239-248, 336-338.
- § Τσιάντης Ι. (2000), «Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας», τεύχος Α, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα σελ 19, 21-22, 36-38, 55-61, 72-74.
- § Τσιάντης Ι. Δραγώνα Θ. (1999), «Μωρά και Μητέρες», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, σελ. 56, 62, 331, 336, 340.
- § Εταιρία Οικογενειακού Προγραμματισμού (1992), «Σεξουαλική Αγωγή και Υγεία», εκδόσεις Εταιρία Οικογενειακού Προγραμματισμού, Αθήνα, σελ 55-70, 149-155,161-171, 297-302.

2) Ξενόγλωσση (Μεταφρασμένη):

- § Berge A. (1991), «Σεξουαλική αγωγή του παιδιού», μετάφραση Νότης Παναγιώτου, Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ 12, 16, 31-64, 77-84.
- § Berkenkamp L. Atkins C. (2005), «Πώς να μιλήσετε στα παιδιά σας για το σεξ», μετάφραση Αθανασιάδης Βασίλης, Εκδοτικός Οίκος Lector, Αθήνα, σελ
- § Dreikurs R. (1979), «Η πρόκληση να είμαστε γονείς», μετάφραση Δημήτρη Κωστελένου, Εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, σελ 29-33.
- § Dreikurs R. Soltz V. (1964), «Το παιδί, μια νέα αντιμετώπιση», μετάφραση Καββαδά Ιουλία, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, σελ 334-338.
- § Geldard K. Geldard D. (2004), «Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στα παιδιά, Θεωρία και Εφαρμογές», Επιστημονική επιμέλεια Μ. Μαλικιώση-Λοίζου, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ 51-94, 211-224.
- § Gerhand D. Hellbrugge T. (1980), «Το παιδί από 0-6», Μετάφραση Καφάση-Πραματευτάκη Βάγια, Εκδόσεις Νότος ΕΠΕ, Αθήνα, σελ 322-327.
- § Janon A. (1983), «Το παιδί και ο ψυχικός του κόσμος», μετάφραση Τσελεπόγλου Ελένη, εκδόσεις Μπουκουμάνης, σελ 175-178.
- § Morris J. (2005), «Κουβεντιάζοντας για το σεξ με τα μικρά μας παιδιά», μετάφραση Κακκούρη Μαρία, Εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, σελ 11, 21, 33, 43-44.
- § Parker J. (2007), «Ο πλήρης οδηγός για την ανατροφή και ευτυχία των παιδιών σας», μετάφραση Κακούρου Μελανία, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ 361-387.
- § Weeks F. (1982), «Ο εσωτερικός κόσμος της παιδικής ηλικίας», μετάφραση Μ. Λώμη, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, σελ 248-252, 264-274.

- § Winnicott D. (1976), «Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός κόσμος», μετάφραση Παραδέλλης Θεόδωρος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, σελ 129-135, 169-186, 250-255.
- § Severe S. (2006), «Πώς να συμπεριφέρεστε σωστά», μετάφραση Κάντζολα-Σαμπατάκου Βεατρίκη, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ. 51, 52, 54.
- § Μπρίκνερ Χ. (1992), «Τι απαντάς όταν το παιδί σου σε ρωτάει», Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, σελ 15-16, 26-28.
- § Ράιχ Β. (1991): « Ο παιδαγωγικός καταναγκασμός», «Η στάση των γονέων απέναντι στον παιδικό αυνανισμό». Στο βιβλίο: Η σεξουαλική διαφώτιση του μικρού παιδιού, μετάφραση-επιμέλεια Λένα Σακαλή, εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, σελ 31-59.
- § Φρόυντ Σ. (1991): «Για τη σεξουαλική διαφώτιση των παιδιών». Στο βιβλίο: Η σεξουαλική διαφώτιση του μικρού παιδιού, μετάφραση-επιμέλεια Λένα Σακαλή, εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, σελ 61-70

3) Internet

- § www.archive.gr
- § www.askitis.gr/pge.asp
- § www.doxiadis-unit.gr
- § www.e-paideia.net
- § www.health.in.gr/parents
- § www.ixek.gr/magazine/issue5/index.htm
- § www.paroutsas.jmc.gr/family/father.htm#7.4
- § www.paidiatros.com
- § www.phychologia.gr
- § www.enavimabrosta.com

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

**(ερωτήσεις-απαντήσεις γονέων κ παιδιών για θέματα
σεξουαλικής συμπεριφοράς)**

Ερωτήσεις Γονέων

Ø Πώς θα καταφέρω να συζητήσω με τα παιδιά μου για θέματα που αφορούν το σεξ όταν δεν έχω μάθει να μιλάω γι' αυτό;

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η εξοικείωση για θέματα που αφορούν το σεξ, μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Μια λύση για να ξεπεράσουμε τα ταμπού που μας έχουν διδάξει είναι να εξασκηθούμε μόνοι επαναλαμβάνοντας τις λέξεις που μας δυσκολεύουν ή κουβεντιάζοντας με το σύντροφό μας.

Μια δεύτερη λύση είναι η αξιοποίηση εκπαιδευτικού υλικού, όπως κάποιο βιβλίο με θέμα το σεξ, το οποίο διαβάζεται μεγαλόφωνα από τον ένα σύντροφο στον άλλο.

Είναι συνηθισμένο να αισθάνεται κανείς άβολα στις συζητήσεις για το σεξ. Η λύση βρίσκεται στην αποδοχή των συναισθημάτων αμηχανίας, στην έκφρασή τους και στη συζήτηση ανάμεσα στους συντρόφους αλλά και ανάμεσα σε γονείς και παιδί (Morris, 2005).

Ø Από πού να αρχίσουμε να μιλάμε με τα παιδιά;

Έχουμε κιάλας αρχίσει. Τα παιδιά μαθαίνουν για τον έρωτα, την ανδρική και τη γυναικεία φύση, από την ώρα που γεννιούνται. Μπορεί κανείς να αρχίσει να μιλάει στα παιδιά για το σεξ, όσο νωρίς θέλει. Ακόμα και αν τα παιδιά είναι πολύ μικρά και δεν μπορούν να καταλάβουν όσα τους λέμε. Καθώς μεγαλώνουν, ο γονιός θα έχει την ευκαιρία να συνεχίσει τις συζητήσεις, αφού ο δρόμος θα έχει ήδη ανοίξει.

Χρειάζεται οι γονείς να είναι σύντομοι, ώστε τα παιδιά να μην κουραστούν και χάσουν το ενδιαφέρον τους. Τα παιδιά θα κάνουν ερωτήσεις, όταν είναι έτοιμα. Κάθε ευκαιρία είναι σημαντική, όπως η ώρα του μπάνιου ή η γέννηση ενός μωρού, για να αρχίσει η κουβέντα. Μερικά παιδιά δεν κάνουν ποτέ ερωτήσεις και φαίνεται σαν να μην ενδιαφέρονται. Παρόλα αυτά, είναι απαραίτητο να μάθουν, και έχουν ανάγκη από τη ζεστή συναισθηματική επαφή και από τα θετικά συναισθήματα που έρχονται, ως επακόλουθο της ανοιχτής επικοινωνίας σχετικά με το σεξ (Morris, 2005).

Ø Τι μπορούμε να κάνουμε, όταν τα παιδιά κάνουν πραγματικά δύσκολες ερωτήσεις;

Όταν τα παιδιά κάνουν δύσκολες, ερωτήσεις πρώτα απ' όλα, χρειάζεται να τους δείξουμε ότι χαιρόμαστε που ρωτάνε. Μια καλή τεχνική και να ζητηθεί από τα παιδιά να πουν πώς προέκυψε η ερώτησή τους. Μερικές φορές, αυτό που θέλουν να πουν είναι εντελώς διαφορετικό από αυτό που πραγματικά λένε. Φτάνει μια απλή και σύντομη απάντηση και εάν δεν μείνουν ικανοποιημένα θα συνεχίσουν τις ερωτήσεις.

Μερικές φορές τα παιδιά κάνουν ερωτήσεις τις πιο ακατάλληλες στιγμές, όπως την ώρα που βρίσκεστε στην ώρα του ταμείου ή κατά τη διάρκεια του φαγητού. Τότε αρκεί η απάντηση «θα σου πω αργότερα» φτάνει να μην παραληφθεί η κουβέντα (Morris, 2005).

Ø Με ρώτησε τι είναι σεξ. Τι πρέπει να του απαντήσω;

Καταρχάς θα πρέπει να του απαντήσουμε με ειλικρίνεια. Θα πούμε ότι το σεξ είναι ταυτισμένο με την ανθρώπινη συμπεριφορά, ότι είναι το φύλο μας που μας χαρακτηρίζει ως αγόρι και ως κορίτσι και στη συνέχεια ως άνδρα και ως γυναίκα, μιλώντας για τη διαφορετικότητα των δύο φύλων. Ο γονέας θα πρέπει να επικεντρωθεί στα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν σωματικά τα δύο φύλα και στο μηχανισμό του σεξ εξηγώντας του πως ο άνθρωπος , καθώς μεγαλώνει και ωριμάζει βιολογικά αποκτά σχέσεις με το άλλο φύλο και μέσα από το σεξ αποκτά παιδιά. Ο δρ. Ασκητής επισημαίνει πως ο γονέας θα πρέπει να τονίσει με απλά λόγια, τη σημασία της ανθρώπινης σεξουαλικότητας στον τομέα της γονιμότητας και της απόκτησης της παιδιών, κάτι που πρέπει να γνωρίζουν τα παιδιά από την νηπιακή κιόλας ηλικία.

Το παιδί θα πρέπει πάντα να παίρνει ξεκάθαρες απαντήσεις, με λόγια κατανοητά για την ηλικία του και η στάση του γονέα θα πρέπει να είναι απαλλαγμένη από κάθε αμηχανία, φόβο και άμυνες που μπερδεύουν περισσότερο το παιδί (Ασκητής, 2006).

Ø Αν μιλήσουμε στα παιδιά για τη σεξουαλική επαφή, θα θελήσουν να έχουν την εμπειρία;

Μπορεί να θελήσουν, μπορεί και όχι. Ακόμα κι αν δεν τους μιλήσουμε οι πιθανότητες να θέλουν να δοκιμάσουν το σεξ, είναι ίδιες. Από την άλλη μεριά, τα παιδιά μπορεί να μάθουν για το σεξ από συνομηλικούς ή από την τηλεόραση.

Έτσι και αλλιώς, τους αρέσει να παίζουν σεξουαλικά παιχνίδια. Είναι καλό, να βεβαιωθούμε ότι νιώθουν καλά κατά τη διάρκεια και σε αντίθετη περίπτωση, να επέμβουμε για να τα σταματήσουμε (Morris, 2005).

Ø Είναι δυνατόν, αν πούμε περισσότερα απ' όσα πρέπει, να εξάψουμε την περιέργεια των παιδιών γι' αυτό το θέμα;

Εάν οι περιγραφές γίνονται με απλό και ευθύ τρόπο, είναι πολύ απίθανο να εξάψουμε την περιέργεια των παιδιών υπερβολικά.

Τα παιδιά αισθάνονται πολλές φορές μπερδεμένα ή βαριούνται, όταν της μιλάμε για πράγματα που δεν καταλαβαίνουν, και γι' αυτό μπορεί να σταματήσουν να κάνουν ερωτήσεις (Morris, 2005).

Ø Το παιδί με ρωτάει αν κάνουμε σεξ με τον μπαμπά. Τι πρέπει να απαντήσω;

Το παιδί πολλές φορές προσπαθεί να εισχωρήσει και θέλει να μάθει πράγματα για τη συναισθηματική ζωή αλλά και για τη συμπεριφορά των γονιών του. Σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να ακούει από συμμαθητές του ή συνομήλικους του για τη σεξουαλική ζωή των γονιών τους. Έρχεται, λοιπόν, και μας ρωτάει. Μπορεί να μας έχει δει ή να μας έχει ακούσει. Η απάντηση πρέπει να είναι ξεκάθαρη: Ναι. Μια τέτοια ερώτηση δεν πρέπει να μας δημιουργήσει αγωνία ή σκεπτικισμό ότι το παιδί μας μπορεί να πονηρέψει, αλλά να σκεφτούμε ότι το παιδί ρωτάει από ανασφάλεια και περιέργεια, ειδικά όταν μας δει αμήχανους ή ντροπαλούς. Όταν ξέρει ότι οι γονείς του αγαπιούνται και έχουν σεξουαλική ζωή, νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια και σιγουριά για την οικογενειακή σταθερότητα.

Με απλές, κατανοητές λέξεις θα του εξηγήσουμε τι σημαίνει σεξουαλική ζωή μεταξύ δύο ανθρώπων που αγαπιούνται και ενώνουν τα σώματα τους από ανάγκη ευχαρίστησης και ψυχικής ικανοποίησης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το παιδί μπορεί να έχει μάθει αρκετά πράγματα από φίλους του και έτσι

μάλλον να δοκιμάζει την ειλικρίνεια μας. Το ύφος μας, πρέπει να είναι σταθερό και τα λόγια μας καθαρά, χωρίς να δείχνουν ενοχή, ντροπή αμηχανία και φόβο (Ασκητής, 2006).

Ø Αν πούμε στα παιδιά ότι κάνουμε έρωτα απλά και μόνο γιατί μας αρέσει, και όχι μόνο για να κάνουν μωρά δε θα βγουν να το πουν σε όλο τον κόσμο;

Μπορούμε τη στιγμή της συζήτησης να επισημάνουμε πως το συγκεκριμένο θέμα είναι αυστηρά προσωπικό και ότι δεν θέλουμε να το συζητάμε με ανθρώπους έξω από την οικογένεια. Παρόλα αυτά κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος για τη στάση των παιδιών και το συγκεκριμένο ρίσκο είναι ένας συνακόλουθος κίνδυνος της ανοιχτής στάσης στα θέματα του σεξ.

Ο συγκεκριμένος φόβος έχει εμποδίσει αρκετούς γονιούς να μιλήσουν στα παιδιά τους για το σεξ, με αποτέλεσμα τα παιδιά να μεγαλώνουν νομίζοντας ότι οι γονείς τους έχουν σεξουαλική επαφή πολύ σπάνια, και μόνο για να κάνουν παιδί. Αυτή η παραπληροφόρηση μπορεί να δημιουργήσει στα παιδιά την αίσθηση ότι δεν μπορούν να συζητήσουν το θέμα του σεξ με τους γονείς τους σε μεγαλύτερη ηλικία (Morris, 2005).

Ø Πώς να αντιδράσουμε, αν μας δουν τα παιδιά μας την ώρα που κάνουμε έρωτα;

Τα παιδιά, κατά τον June Morris, δεν θα πάθουν τίποτα, αν μας δουν την ώρα που κάνουμε έρωτα, εάν αυτό που θα δουν φανερώσει τρυφερότητα και αγάπη. Ωστόσο, κάποιοι θόρυβοι και κινήσεις που γίνονται κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης μπορεί να τρομάξουν τα παιδιά ή να τα κάνουν να σκεφτούν ότι ο μπαμπάς κάνει τη μαμά να πονάει.

Είναι απαραίτητο να τους πούμε ότι αυτό που είδαν ονομάζεται «κάνω έρωτα» ή «σεξουαλική επαφή» ή «κάνω σεξ» και ότι είναι μια πολύ ξεχωριστή δραστηριότητα της αυστηρά προσωπικής μας ζωής, που γίνεται μόνο από ανθρώπους που είναι ώριμοι στην ηλικία ή συνδέονται πολύ στενά ο ένας με τον άλλο.

Μπορεί να χρειαστούν διαβεβαίωση ότι δεν πονάμε ο ένας τον άλλον και ότι εξακολουθούμε να τα αγαπάμε, παρά το γεγονός ότι δεν τους επιτρέπεται να συμμετέχουν σ' αυτό το κομμάτι της προσωπικής μας ζωής.

Αν και είναι πολύ πιθανό να νιώσουμε αμηχανία, μια τέτοια συζήτηση θα βοηθήσει τα παιδιά να καταλάβουν τη θετική πλευρά των σεξουαλικών σχέσεων (Morris, 2005).

Την ίδια ακριβώς άποψη έχει και ο δρ. Ασκητής, ο οποίος υποστηρίζει πως δεν θα δημιουργηθούν προβλήματα στη σεξουαλικότητα του παιδιού, ούτε θα επηρεαστεί αρνητικά η ψυχολογία του. Αν υποθέσει κανείς ότι κάποια επίπτωση μπορεί να υπάρξει στο παιδί, θα μπορούσε να είναι το αίσθημα της ζήλιας ή φθόνου προς το γονιό του ίδιου φύλου, που νιώθει πως κλέβει το ρόλο του, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα αίσθημα αντιπαλότητας, εριστικότητας ή έντασης.

Σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς νιώθουν φόβο, ντροπή και άγχος μήπως συμβεί ξανά το ίδιο γεγονός, με αποτέλεσμα να αποφεύγουν τις συχνές σεξουαλικές επαφές, γεγονός που επηρεάζει τη δική τους συναισθηματική και ψυχική ισορροπία. Αυτό που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι η ψυχολογική ισορροπία του παιδιού συσχετίζεται πάρα πολύ με τη συναισθηματική και σεξουαλική ζωή των γονέων. Αν οι γονείς νιώθουν

ολοκληρωμένοι στους δύο αυτούς τομείς, τότε αυτό έχει θετική αντανάκλαση ψυχολογία των παιδιών.

Και εδώ ο Ασκητής τονίζει τη σημασία της οριοθέτησης. Το παιδί πρέπει να αντιληφθεί ότι το δωμάτιο αποτελεί χώρο όπου οι γονείς ξεκουράζονται και αναπαύονται και ότι διαφέρει από το δικό του χώρο όπου μπορεί να μπαινοβγαίνει όποτε θέλει. Ακόμα και αν οι γονείς νιώθουν χαρά όταν το παιδί βρίσκεται μαζί τους στο κρεβάτι πρέπει να γίνει ξεκάθαρο πως η γονική συναίνεση είναι απαραίτητη (Ασκητής, 2006).

Ø Είναι απαραίτητο να μιλήσει κανείς στα παιδιά του για τη σεξουαλική πράξη καθώς και για πρακτικές, όπως το στοματικό και το πρωκτικό σεξ; Αν ναι, σε ποια ηλικία;

Είναι πολύ πιθανό τα παιδιά να ακούσουν για όλα αυτά τα θέματα πριν φτάσουν στα 10 τους. Αν δεν τους έχουμε μιλήσει καθόλου μέχρι τότε για τη σεξουαλική πράξη, είναι πολύ πιθανόν να μη μας πουν όσα άκουσαν, να νιώσουν αηδία ή σύγχυση, χωρίς να μπορούν να ικανοποιήσουν την περιέργειά τους, συζητώντας το θέμα μαζί μας.

Είναι ανάγκη να δείξουμε στα παιδιά ότι θέλουμε να συζητήσουμε το θέμα αυτό μαζί τους. Δεν χρειάζεται να περιγράψει κανείς με λεπτομέρειες τη σεξουαλική πράξη, είναι απαραίτητο όμως, να μάθουν τα βασικά στοιχεία της, και ότι αυτή η πράξη αποτελεί σημαντικό κομμάτι των σχέσεων μεταξύ των ενηλίκων. Δεν χρειάζεται να μιλήσουμε στα μικρά παιδιά για άλλες σεξουαλικές πρακτικές, θα ήταν καλό, όμως, να τα ενθαρρύνουμε να απευθυνθούν σε εσάς, όταν ακούσουν για αυτές και εφόσον το επιθυμούν, να ενημερωθούν σχετικά (Morris, 2005).

Ø Όταν η κόρη μου λέει ότι θέλει να παντρευτεί τον μπαμπά της, τι πρέπει να της λέω;

Πρέπει να ξέρουμε ότι στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη το σύνδρομο της Ηλέκτρας, που είναι η ερωτική σχέση της κόρης με τον πατέρα, είναι μια φυσιολογική φάση στην πορεία του παιδιού που ξεκινάει από την ηλικία των τεσσάρων και φτάνει έως τα έξι ή επτά χρόνια. Δυστυχώς, πολλές φορές η μητέρα ζηλεύει ή αναχαιτίζει τον παρορμητικό ενθουσιασμό του παιδιού, απαντώντας με θυμό ότι αυτά δεν είναι σωστά πράγματα, ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει, ή ότι η κόρη της λέει πράγματα που δεν είναι σοβαρά, ξεχνώντας ότι μιλάει σαν παιδί και όχι σαν γυναίκα.

Η μητέρα πρέπει να φανεί χαλαρή και να μην εμποδίζει την κόρη της να εκφράσει την επιθυμία της, παρά να αντιμετωπίζει την κατάσταση με γλυκό χαμόγελο λέγοντας, της: «Όταν μεγαλώσεις, θα δεις πραγματικά ποιος άντρας σου ταιριάζει και μπορεί να βρεις κάποιον που να μοιάζει του μπαμπά και να τον παντρευτείς». Δεν πρέπει, λοιπόν, να γκρεμίζουμε ή να απομυθοποιούμε την επιθυμία του παιδιού, αλλά ούτε και να την ενισχύουμε λέγοντας: «Ναι, την άλλη Κυριακή θα παντρευτείς τον μπαμπά». Δε χρειάζεται ούτε να εμπαιζούμε το παιδί γι' αυτό που λέει, ούτε να το απογοητεύουμε και να του θυμώνουμε ή να πειραζόμαστε που δείχνει μια τέτοια προτίμηση για τον μπαμπά, και ποτέ, φυσικά, να μην απαντήσουμε με έντονα σαρκαστικό ύφος: «Τον μπαμπά τον έχω παντρευτεί εγώ!» (Ασκητής, 2006).

Ø Πρέπει να μιλήσω στο γιο μου για το σώμα του και για τις διαφορές που έχει από το σώμα του άλλου φύλου, για παράδειγμα της αδερφής του, και αν ναι, σε ποια ηλικία;

Και βέβαια οφείλουμε να μιλήσουμε στα δύο παιδιά μας για τις διαφορές που έχουν ως προς τα εσωτερικά αλλά και τα εξωτερικά. Με απλά λόγια, να τους δείξουμε και βιβλία που δείχνουν με απλές εικόνες τις ανατομικές διαφορές. Η ηλικία που μπορούμε να το κάνουμε αυτό είναι από τα τρία έως τα έξι χρόνια, που το παιδί μαθαίνει να εξοικειώνεται με το σώμα του και τα γεννητικά του όργανα. Η ηλικία των έξι ταυτίζεται με την είσοδο του παιδιού στη σχολική κοινότητα, όπου το παιδί πια έρχεται σε επαφή με όλα τα χαρακτηριστικά μηνύματα του διαφορετικού φύλου και γνωρίζει τον τρόπο που επικοινωνεί το ένα φύλο με το άλλο. Η σεξουαλικότητα του παιδιού του επηρεάζεται κατ' αρχάς από τη γονεϊκή συμπεριφορά και στάση στα θέματα αυτά.

Όταν το παιδί εισέλθει στη σχολική κοινότητα, πρέπει να είναι καλά πληροφορημένο για την εικόνα του σώματός του, για τα γεννητικά του όργανα, να γνωρίζει για τις διαφορές των δύο φύλων, καθώς επίσης και για τις διαφορές που υπάρχουν από το ένα παιδί στο άλλο για παράδειγμα, όλα τα αγόρια δεν έχουν το ίδιο ύψος, το πουλάκι τους δεν έχει το ίδιο μέγεθος, όλα τα κορίτσια δεν έχουν την ίδια σωματική κατανομή. Παρόλο λοιπόν που είναι όμοια, δεν είναι ίδια. Είναι σημαντικό να αντιληφθούν τα παιδιά την ομαδοποίηση του φύλου, πώς συμπεριφέρεται ένα αγόρι που εντάσσεται στην ομάδα των αγοριών, πώς συμπεριφέρεται ένα κορίτσι που εντάσσεται στην ομάδα των κοριτσιών, έτσι ώστε στη σχολική περίοδο, να μπορούν να εκφράζονται και να συμμετέχουν μέσα από τη γνώση της ταυτότητας του φύλου, την κοινωνική οριοθέτηση και τις γνώσεις που αποκτούν για τη

βιολογική εξέλιξη του σώματός τους. Κάθε κορίτσι πρέπει να είναι προετοιμασμένο για να καταλάβει τι σημαίνει η περίοδος. Αλλά και το αγόρι, αντίστοιχα, να ξέρει ότι η εκσπερμάτωση, που είναι απόρροια θα έρθει μέσα από τη σεξουαλική του αφύπνιση, τις φαντασιώσεις του, τον οργασμό του, οπότε η εφηβεία ξεκινά συνειδητά με τον αυνανισμό. Η περίοδος αυτή, που ονομάζεται ήβη, δημιουργεί διάθεση αναζήτησης στο αγόρι, το οποίο ψάχνει όλο και περισσότερο τα γεννητικά του όργανα, αισθανόμενο τις στύσεις, που είναι πολλές και έντονες, να το πνίγουν, συνοδευόμενες από την έντονη γλύκα της ηδονής. Παράλληλα οι φαντασιώσεις πληθαίνουν και το αγόρι αναζητά τη σεξουαλική επαφή για να φτάσει στην οργασμική κορύφωση. Η βίωση της αυνανιστικής εκσπερμάτωσης κυριαρχεί με επιθετικό και επαναληπτικό τρόπο, προκαλώντας συναισθήματα ενοχής αλλά και ικανοποίησης. Η εκσπερμάτωση φωτογραφίζει την εικόνα του αγοριού που γίνεται έφηβος διεκδικώντας τη συνάντηση με το κορίτσι-γυναίκα, η οποία εισέρχεται στην εφηβεία με την εμμηνορρυσία και την τελική συναισθηματική της έκφραση στην πρώτη σεξουαλική επαφή της. Και για τα δύο φύλα η πρώτη φορά σηματοδοτεί το σεξουαλικό προσανατολισμό και δημιουργεί τις προϋποθέσεις εξέλιξης του σεξουαλικού κύκλου της ανθρώπινης ζωής, δηλαδή, πιο απλά, την επιθυμία, τη διέγερση, τον οργασμό. Όλα αυτά συντελούν στην ψυχοσυναισθηματική ικανοποίηση του ατόμου αλλά και των δύο συντρόφων μεταξύ τους. Η τελική εικόνα της ψυχοσεξουαλικής ωρίμανσης καθορίζει τη λήξη της εφηβείας, την πλήρη εξέλιξη της διαφορετικότητας των δυο φύλων και τη διαμόρφωση μιας σεξουαλικής συνέχειας (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μου με είδε γυμνό να βγαίνω από το μπάνιο. Τι πρέπει να κάνω;

Είναι καλό για το παιδί, να μη μας βλέπει γυμνούς, γιατί η γύμνια δεν είναι θετική εικόνα για την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξή του.

Η γύμνια, μόνο όταν δεν έχει προκλητικό χαρακτήρα, δεν μπορεί να απειλήσει την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού. Το να κυκλοφορούμε όμως γυμνοί συστηματικά, αδιαφορώντας για το ότι το παιδί μας βλέπει και μας παρατηρεί, είναι λάθος, γιατί το παιδί συγκρίνει τα δικά του γεννητικά όργανα με τα δικά μας, γεγονός που το αγχώνει και το προβληματίζει. Μπορεί να αισθανθεί σεξουαλική διέγερση μέσα από εικόνες που μπορεί να φτιάξει στο μυαλό του.

Αν βέβαια κάποια στιγμή μάς δει γυμνούς αυτό δεν πρέπει να μας κάνει να αντιδράσουμε έντονα εκφράζοντας ενοχές και αγωνία, απλώς θα πρέπει να του ζητήσουμε να φύγει από το δωμάτιο μέχρι να ντυθούμε. Άλλωστε, η αμηχανία, τόσο η δική μας όσο και η δική του, δε βοηθά την παρουσία του στο δωμάτιό μας οπότε του λέμε απλά: «Με συγχωρείς ένα λεπτό, να ντυθώ...».

Κυρίως μπορεί να μπει για να μας ρωτήσει κάτι που παρορμητικά σκέφτηκε, την ώρα που κάνουμε μπάνιο, πιάνοντας μας την κουβέντα ενώ παρατηρεί το γυμνό μας σώμα. Αυτό είναι λάθος. Πρέπει να οριοθετήσουμε αυτές τις στιγμές και να το μάθουμε να μην εισχωρεί αιφνίδια απρόσκλητο σ' αυτούς τους χώρους. Μεγαλώνοντας, και το ίδιο θα καταλάβει ότι κι εμείς σεβόμαστε τη δική του εικόνα όταν βρίσκεται στην τουαλέτα ή στο δωμάτιό του (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου νιώθει σεξουαλική έλξη όταν με βλέπει γυμνή;

Είναι σύνηθες ο γιος με περιέργεια, αμηχανία και ενδιαφέρον να παρατηρεί το σώμα των γονιών του και ειδικότερα το σώμα της μητέρας, καθώς αντιλαμβάνεται ότι είναι διαφορετικό από το δικό του. Μπορεί να προκληθεί σεξουαλική έλξη μέσα από εικόνες φαντασιακές, που όμως δεν είναι συνειδητοποιημένες και οργανωμένες, και το αγόρι στην ηλικία των οχτώ έως δώδεκα χρόνων μπορεί να νιώσει ότι του προκαλούν στύση. Δηλαδή η ίδια αυτή η σεξουαλική επιθυμία ή έλξη ενδέχεται να προκαλέσει στύση, η οποία μπορεί να φέρει αμηχανία ή να προκαλέσει φόβο και αίσθημα ντροπής και στο ίδιο το παιδί, γιατί καταλαβαίνει ότι δεν πρέπει να συμβαίνει κάτι τέτοιο καθώς σ' αυτή την ηλικία έχει αντίληψη και οριοθέτηση αυτής της εικόνας. Δεν πρέπει κι εμείς να του δίνουμε δικαιώματα, αφού ξέρει ότι έτσι του αυξάνει την περιέργεια και το ενδιαφέρον να κοιτάζει τα γεννητικά της όργανα, το στήθος της ή γενικά το γυμνό της σώμα, ενώ είναι πιθανό να του προκαλέσει σεξουαλική διέγερση, κάτι που το παιδί δεν επιθυμεί, αντίθετα αιφνιδιάζεται. Γι' αυτό οι γονείς δεν πρέπει να κυκλοφορούν γυμνοί μπροστά στα παιδιά γιατί τα υποβάλλουν σε δοκιμασία με συγκριτικές εικόνες καθώς βλέπουν ότι τα δικά τους σώματα δεν είναι όπως των γονιών τους. Δεν πρέπει να δίνουμε τέτοια ερεθίσματα και να αφυπνίζουμε τις αισθήσεις του παιδιού, καθώς με την πάροδο του χρόνου αντιλαμβάνεται τη σεξουαλικότητά του και νιώθει σεξουαλική έλξη, που εκφράζεται με τη στύση και τη διέγερση (Ασκητής, 2006).

Ø Η κόρη μου, 3 χρόνων, μπαινοβγαίνει στο μπάνιο και εκδηλώνει μεγάλο ενδιαφέρον για το σώμα μου, πράγμα που με φέρνει σε δύσκολη θέση. Είναι η συμπεριφορά της - και η αντίδρασή μου- φυσιολογική;

Η ταυτότητα του φύλου αποτελεί κομμάτι της φυσιολογικής ανάπτυξης. Τα μικρά παιδιά για την περίεργη για όχι μόνο για το σώμα τους αλλά και για το σώμα των υπολοίπων μελών της οικογένειας, ειδικά των γονιών. Τα παιδιά συνδυάζουν στο μυαλό τις διαφορές του δικού τους σώματος με αυτό των γονιών. Μετατρέψτε τις στιγμές αυτές σε ευκαιρίες για να μιλήσετε με τα παιδιά για τις διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια, στους άντρες και τις γυναίκες. Αν δεν αισθάνεστε άνετα να σας βλέπει το παιδί σας γυμνό, κλείστε την πόρτα του μπάνιου και χρησιμοποιήστε αυτή την αφορμή ώστε να διδάξετε τα όρια. Αρχίστε μαθαίνοντας στη μικρή να χτυπάει πρώτα την πόρτα και έπειτα να μπαίνει στο μπάνιο, αν της δώσουν την άδεια. Ένας άλλος τρόπος που βοηθάει σημαντικά την κουβέντα και βγάζει εσάς από τη δύσκολη θέση είναι να εστιάσετε στο δικό της σώμα αντί στο δικό σας. (Stiven)

Ø Μου ζητάει να κάνουμε μαζί μπάνιο. Είναι σωστό;

Από μια ηλικία και μετά, από τα πέντε ή έξι χρόνια, είναι σωστό να μην κάνει μπάνιο μαζί μας και να αποφεύγουμε κάτι τέτοιο. Καλό είναι να του δείξουμε ότι το μπάνιο είναι ο προσωπικός του χώρος και εκεί πρέπει να πλένεται μόνο του και να φροντίζει την υγιεινή του σώματος του, κάτι που θα του φανεί χρήσιμο όταν θα χρειαστεί να μείνει εκτός σπιτιού (Ασκητής, 2006).

Ø Τα παιδιά με βλέπουν γυμνή στο μπάνιο, ενώ δεν βλέπουν ποτέ τον πατέρα τους. Έχει αυτό κάποια επίπτωση;

Από την άλλη πλευρά ο Morris, υποστηρίζει πως είναι καλό για τα παιδιά να βλέπουν γυμνούς και άντρες και γυναίκες για να μπορέσουν να αποδεχτούν τη μεταμόρφωση του δικού του σώματος, καθώς ωριμάζουν. Ωστόσο, αν κάποιος γονιός νιώθει πολύ άβολα να παρουσιαστεί γυμνός μπροστά στα παιδιά, είναι καλύτερα να μην πιεστεί να το κάνει. Σε αυτή την περίπτωση, μια καλή λύση είναι η χρήση εικονογραφημένων βιβλίων. Χρησιμοποιήστε την ευκαιρία να διδάξετε στα παιδιά πως όλοι χρειαζόμαστε τον απόλυτα προσωπικό μας χώρο. Επίσης, είναι μια καλή ευκαιρία για το γονιό που δεν του αρέσει να αγγίζουν τα παιδιά μέρη του σώματός του, να διδάξει, λέγοντάς το, πόσο σημαντικό είναι να λένε «όχι» σε ανεπιθύμητες ή ανάρμοστες χειρονομίες (Morris, 2005).

Ø Ο γιος μου, μου ζητάει να τον πλένω εγώ η ίδια και παρατηρώ ότι κατά τη διάρκεια του μπάνιου έχει στύση.

Η μητέρα πρέπει να πλένει το παιδί τα πρώτα τέσσερα με πέντε χρόνια της ζωής του, χωρίς η ίδια φυσικά να είναι γυμνή και να κάνει μαζί του μπάνιο, κάτι που στο παρελθόν από διάφορες ψυχολογικές θεωρίες είχε θεωρηθεί θετικό. Μ' αυτό τον τρόπο θα ενισχύσουμε την πρωτοβουλία στο παιδί που περνάει από τη νηπιακή στην παιδική ηλικία, δηλαδή από τα πέντε έως έξι χρόνια και μετά. Το παιδί, παρατηρώντας και μαθαίνοντας το σώμα του, μπορεί να το χαϊδεύει, να το επεξεργάζεται, να επικοινωνεί μαζί του, κάτι πολύ σημαντικό στην παιδική ηλικία για την ψυχοσυναισθηματική και ψυχοσεξουαλική ανάπτυξή του. Φροντίζοντας το ίδιο για την υγιεινή του σώματός του, σαν να είναι προσωπική του υπόθεση, θα αναπτύξει την

αυτοπεποίθησή του και την αυτονομία του αναλαμβάνοντας την πρωτοβουλία στη διαχείριση της προσωπικής του ζωής.

Όταν λοιπόν, κατά τη διάρκεια των πρώτων παιδικών χρόνων που η μητέρα κάνει μπάνιο το μικρό της αγόρι, δει ότι το παιδί έχει στύση ασφαλώς και δε θα πρέπει να ανησυχήσει ούτε να νομίσει ότι το παιδί ερεθίζεται σεξουαλικά μαζί της. Το παιδί έχει στύση από την εμβρυϊκή ακόμη περίοδο. Αυτές οι στύσεις είναι αντανακλαστικές και λειτουργούν μέσα από τις αισθητηριακές προσλήψεις. Το παιδί αισθάνεται ωραία την ώρα που η μητέρα αγγίζει το σώμα του και το πλένει με το σφουγγάρι και αυτή η ευχαρίστηση του προκαλεί σεξουαλική διέγερση, η οποία όμως δεν είναι συνειδητή, δηλαδή δεν έχει να κάνει με τη σεξουαλική διέγερση των ενηλίκων, ούτε καν με αυτή της εφηβείας (Ασκητής, 2006).

Ø Η πόρτα του μπάνιου δεν κλειδώνει στο σπίτι μας. Θα τρομάξουν τα παιδιά η θα επηρεαστούν αρνητικά, αν με δουν να αλλάζω ταμπόν ή σερβιέτες;

Τα παιδιά δεν θα τρομάξουν, εάν η στάση του γονέα δεν το επιτρέψει. Χρειάζεται να μάθουν ότι η περίοδος συμβαίνει σε όλες τις γυναίκες κάθε μήνα, ότι πρόκειται για αίμα που διαφέρει από εκείνο που μπορεί να τρέξει από το σώμα μας αν χτυπήσουμε και ότι δεν πονάει. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά διδάσκονται για τη γυναικεία σεξουαλικότητα (Morris, 2005).

Ø Είμαι χωρισμένος πατέρας δύο αγοριών. Πώς μπορώ να τους διδάξω θέματα που αφορούν τις γυναίκες;

Σε αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό να απευθυνθεί κανείς στο κοντινό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον ζητώντας βοήθεια από άτομο του αντίθετου φύλου. Τα εικονογραφημένα βιβλία όπως επίσης και κάποιες σχετικές βιντεοκασέτες είναι καλά βοηθήματα. Η συζήτηση όμως ανάμεσα σε γονέα και παιδί σε ό,τι αφορά τις διαφορές των ανδρών από τις γυναικείες είναι υψίστης σημασίας (Morris, 2005).

Ø Ο χωρισμός των γονιών επηρεάζει τη σεξουαλική ζωή των παιδιών;

Ο χωρισμός των γονιών επιδρά και στην ψυχική και στη σεξουαλική ζωή του παιδιού, όταν γίνεται κάτω από αρνητικές συνθήκες. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η σεξουαλικότητα του παιδιού και η μελλοντική σεξουαλική του ζωή συνδέονται άμεσα με την ψυχική ισορροπία του και τη συναισθηματική ικανοποίηση που εισπράττει κατά την παιδική του ηλικία. Όταν οι γονείς χωρίζουν, η φάση του χωρισμού είναι ιδιαίτερα επώδυνη, αν υπάρχει εχθρότητα και έντονες συγκρούσεις, πρέπει να θυμούνται ότι παραμένουν γονείς, γονεϊκός χωρισμός στην πραγματικότητα δεν υφίσταται, υπάρχει μόνο συντροφικός χωρισμός, ή ο κοινωνικός χωρισμός. Δεν παύουν να παραμένουν γονείς και η ζωή με το παιδί τους δε σταματά με: το διαζύγιο. Το παιδί δεν μπορεί να διαχειριστεί μια τέτοια απόφαση, όταν αποφασίσουν να ζήσουν χώρια. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να το ενημερώσουν και οι δυο και να μην κατηγορούν ο ένας τον άλλο.

Ο χωρισμός των γονιών προκαλεί στο παιδί πολύ έντονα συναισθήματα ανασφάλειας, μελαγχολίας, διαταραχές μάθησης, προβλήματα ένταξης στη σχολική κοινότητα, δυσκολία στη συγκέντρωση της σκέψης,

αντικοινωνικότητα και φοβίες. Αλλάζει η διάθεση του παιδιού, ιδιαίτερα στην περίπτωση που το παιδί αλλάξει σπίτι, περιβάλλον και πρόσωπα. Γι' αυτό δεν πρέπει ο χωρισμός να προκαλέσει αλλαγές στο περιβάλλον του παιδιού, αν δεν υπάρχει ανάγκη. Αντίθετα, πρέπει να δείξουμε στο παιδί μας με τα λόγια και με τα έργα μας ότι θα εξακολουθεί να είναι το κυρίαρχο πρόσωπο στη ζωή μας.

Σε πολλές περιπτώσεις ο χωρισμός επιτρέπει στους δυο συντρόφους να είναι καλύτεροι γονείς, καθώς απαλλάσσονται από τις συγκρούσεις, τις φορτίσεις και τις εντάσεις που δημιουργούνταν από την κακή συμβίωση. (Ασκητής, 2006).

Ø Έχω χάσει τη γυναίκα μου. Πρέπει να ξαναπαντρευτώ;

Ο θάνατος της μητέρας, δε θα πρέπει να μετατραπεί σε αρνητική εικόνα, σε παντοτινό τραύμα το οποίο το παιδί θα κουβαλάει για πάντα μέσα του. Όταν ο άντρας χάσει τη γυναίκα του, το παιδί μπορεί να ξεπεράσει αυτό το κενό με μία άλλη γυναίκα που θα μπει μέσα στο σπίτι και θα γίνει μητέρα του, εφόσον πράγματι ο πατέρας έχει επιλέξει με σωστά κριτήρια έναν άνθρωπο κατάλληλο να ανταποκριθεί σ' αυτό το δύσκολο ρόλο. Ο χρόνος που κυλάει και η καινούρια σχέση που αναπτύσσεται αναπληρώνει σιγά σιγά αυτό το κενό και το παιδί μεγαλώνοντας δε φαίνεται να κουβαλάει την επώδυνη τραυματική εμπειρία από το θάνατο της μητέρας. Πόσο μάλλον αν το καινούριο ζευγάρι αποκτήσει και άλλο παιδί, οπότε θα έχει και αδερφάκι.

Ο άντρας που έχει χάσει τη γυναίκα του δε θα πρέπει να εγκλωβιστεί στο πένθος ή να αναπτύξει συμπεριφορές υπερπροστασίας απέναντι στο παιδί. Ούτε ο ίδιος μπορεί να αναπληρώσει το κενό της μητέρας ούτε άλλα

πρόσωπα, τα οποία μπορεί μιν να γεμίσουν κάπως το κενό από την απουσία της μητέρας, αλλά δε θα είναι πρόσωπα που θα ενισχύσουν θετικά τη σχέση του ίδιου με το παιδί (Ασκητής, 2006).

Ø Κοιμάται στο κρεβάτι μας. Είναι σωστό;

Το κρεβάτι μας δε χωράει τους τρεις μας, ή τους τέσσερις, ή τους πέντε. Χωράει μόνο τους δυο μας. Το κρεβάτι μας είναι για να κοιμάται ο μπαμπάς και η μαμά, και το παιδί μπορεί να έρχεται στο κρεβάτι μας και να παίζουμε όλοι μαζί ή να βλέπουμε τηλεόραση ή να ακούμε μουσική, όταν φτάνει όμως η ώρα που πρέπει να κοιμηθούμε, εκείνο πρέπει να πηγαίνει στο δικό του κρεβάτι. Πολλές φορές αυτό δεν το καταλαβαίνει και επιμένει να θέλει να κοιμηθεί στο κρεβάτι μας, αναγκάζοντας το γονιό να υποχωρήσει, ενώ στο ίδιο δημιουργείται η εντύπωση ότι έτσι κέρδισε την παρουσία του στο χώρο μας. Κάτι τέτοιο όμως θα προκαλέσει νοσηρή εξάρτηση στο παιδί μας και θα περιορίσει τη δική του ψυχολογική ανάγκη να αυτονομηθεί στο δωμάτιό του, να μάθει να κοιμάται στο κρεβάτι του και σιγά σιγά να αντιληφθεί την αξία του ιδιωτικού του χώρου, που είναι το δωμάτιό του. Τα παιδιά που κοιμούνται στο κρεβάτι μαζί με τους γονείς τους δεν μπορούν να κοιμηθούν εύκολα, και όταν οι γονείς προσπαθήσουν να τους κόψουν αυτή τη συνήθεια σε μεγαλύτερη ηλικία, αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες. Από τα δύο πρώτα χρόνια της ζωής του θα πρέπει να κοιμάται στο κρεβάτι του κάθε βράδυ, και ακόμη κι αν ξυπνάει και έρχεται στο κρεβάτι μας, η μητέρα θα σηκώνεται και θα πηγαίνει μαζί του στο δωμάτιό του και θα μένει κοντά του μέχρι να κοιμηθεί στο κρεβάτι του, ενώ αν αυτό επαναληφθεί, δηλαδή έρθει πάλι στο κρεβάτι μας, θα ακολουθηθεί η ίδια πορεία.

Είναι θέμα χρόνου το παιδί να συνηθίσει και να μάθει να κοιμάται στο δικό του δωμάτιο. Αυτό έχει δύο καλά: Πρώτον τη δική του ψυχοσυναισθηματική πορεία με σταθερή εξέλιξη και ωριμότερη εικόνα, δεύτερον, τη δική μας ψυχολογική ισορροπία, γιατί αν το παιδί μας είναι συνέχεια στο κρεβάτι μας, μας χωρίζει, μας δημιουργεί ένταση, μας προκαλεί νευρικότητα, αφού δεν μπορούμε να κοιμηθούμε και να ηρεμήσουμε, και τελικά μας απομακρύνει ως σεξουαλικούς συντρόφους, μας κάνει να χάσουμε το ενδιαφέρον ο ένας για τον άλλο, ενώ το μόνο που μας θυμίζει ότι είμαστε μαζί είναι η συνεχής ενασχόληση μαζί του (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μας, στη διάρκεια της νύχτας, εισβάλλει στο δωμάτιό μας, λέει ότι βλέπει άσχημα όνειρα, εφιάλτες ενώ κλαίει και φοβάται ότι κάτι θα πάθει. Αυτό είναι πρόφαση για να κοιμηθεί μαζί μας;

Το παιδί όσο το αφήνουμε να εισβάλλει στο κρεβάτι μας, θα προσπαθεί με διάφορους τρόπους να βρίσκεται κάτω από τα σεντόνια μαζί μας. Όσο βλέπει ότι εμείς ανεχόμαστε, και μάλιστα πολλές φορές επιδιώκουμε την παρουσία του στο κρεβάτι μας, γιατί μας βολεύει ή λύνει τα προβλήματα της μεταξύ μας κακής συνεννόησης ή σχέσης, θα επιμένει σ' αυτές τις εισβολές και θα χρησιμοποιεί διάφορους τρόπους για να διαφυλάξει τη θέση του στο κρεβάτι μας. Δεν αποκλείεται να βλέπει και άσχημα όνειρα, όπως λέει, ειδικά αν έχει δει καμιά ταινία βίας ή τρόμου στην τηλεόραση ή μας έχει δει να καβγαδίζουμε και να μαλώνουμε και νιώθει ότι ζει μέσα σ' ένα περιβάλλον που υπάρχει συναισθηματική ένταση και σύγκρουση. Αν λοιπόν είτε από ενοχές είτε γιατί δεν μπορούμε να χειριστούμε την κατάσταση, αφήνουμε το παιδί, τότε πράγματι του δημιουργούμε πρόβλημα εξάρτησης που εκφράζεται με παλινδρόμηση σε προηγούμενες συμπεριφορές: αντί να μεγαλώνει και να

αποκτά περισσότερη αυτονομία και πρωτοβουλία, θα καθλώνεται σε μεγαλύτερη παιδική ανωριμότητα και ψυχική εξάρτηση από εμάς, πράγμα που θα ενέχει κινδύνους ακόμη και για μη ομαλή εξέλιξη της σεξουαλικότητάς του.

Η συμπεριφορά μας πρέπει να είναι σταθερή, οριοθετημένη και να χαρακτηρίζεται από στρατηγική. Η μητέρα κυρίως, αλλά και ο πατέρας, πρέπει να πάρει το παιδί και να το πάει στο δωμάτιό του, να καθίσει μαζί του αγκαλιά στο κρεβάτι του, ώσπου να ηρεμήσει και να κοιμηθεί, και ύστερα σιγά σιγά, αθόρυβα να φύγει.

Η ίδια σκηνή πρέπει να επαναληφθεί. Ο γονιός, χωρίς σχόλια, χωρίς να αφήσει το παιδί να κοιμηθεί στο κρεβάτι του, πρέπει να το οδηγήσει ξανά πίσω στο παιδικό δωμάτιο, κρατώντας απόλυτη στάση στο ότι το παιδί δε θα κοιμηθεί στο κρεβάτι των γονιών. Είναι σίγουρο ότι το παιδί θα αρχίσει σιγά σιγά να αντιλαμβάνεται και να δέχεται το δωμάτιό του, θα νιώθει άνετα στο χώρο του, δε θα φοβάται, και φυσικά θα αντιληφθεί ότι ο χώρος του είναι οριοθετημένος από τους γονείς του. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι το παιδί μας μετά από δεκαπέντε ή είκοσι μέρες θα κοιμάται καλά στο δωμάτιό του και σπάνια θα ξυπνάει τη νύχτα και θα ζητάει να έρθει στο δικό μας δωμάτιο.

Αν ένα παιδί που κοιμάται ήδη στο δωμάτιό του και δεν έχει εμφανίσει ξανά ανάλογο πρόβλημα παρουσιάζει τέτοιες συμπεριφορές, ίσως θα πρέπει να ψάξουμε πιο βαθιά το ζήτημα, να ελέγξουμε μήπως κάτι συμβαίνει στο σχολείο που το ανησυχεί ή με τα μαθήματά του, ακόμη και να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο του φερόμαστε, μήπως είμαστε πιεστικοί, αυταρχικοί, παρεμβατικοί, ασταθείς απέναντι του. Μπορεί να χρειαστεί ακόμη να επισκεφθούμε κάποιον ειδικό. Πολλές φορές το παιδί με τη συμπεριφορά του

προσπαθεί να μας δείξει κάτι που δεν είναι σε θέση να εκφράσει, γιατί δεν ξέρει πώς να το εκφράσει με λόγια ή γιατί ακόμη δε θέλει να μας το πει, και το δείχνει με διάφορους τρόπους, φοβούμενο τυχόν απειλή ή τιμωρία (Ασκητής, 2006).

Ø Οι γονείς πρέπει να κλείνουν την πόρτα του υπνοδωματίου τους όταν πηγαίνουν για ύπνο; Να λένε και στο παιδί τους να κλείνει και τη δική του;

Το παιδί, που σιγά σιγά εντάσσεται στο σπίτι και στην οικογένεια και μαθαίνει αντιληπτικά τους χώρους, οφείλει να καταλάβει ότι τόσο οι γονείς του όσο και το ίδιο έχουν διαφορετικά δωμάτια. Μετά τα πρώτα τρία χρόνια της ζωής του που τελειώνει η βρεφονηπιακή περίοδος και αρχίζει η νηπιακή ηλικία, έχει μεγαλύτερη επαφή με την πραγματικότητα και έχει εξοικειωθεί με τους χώρους του σπιτιού. Οφείλει λοιπόν να αντιλαμβάνεται ότι οι γονείς, μπαίνοντας στο δωμάτιό τους μπορούν να κλείνουν την πόρτα τους για να ησυχάσουν, να κοιμηθούν και να ηρεμήσουν. Το παιδί μέχρι την ηλικία των έξι χρόνων έχει ήδη δεχτεί και αγαπήσει το δωμάτιο του, μέσα στο οποίο ασχολείται με τα παιχνίδια του. Έτσι μπορεί να μάθει να κλείνει και την πόρτα του δωματίου του, προκειμένου να ηρεμήσει και να ασχοληθεί με τα προσωπικά του αντικείμενα χωρίς να ενοχλεί τους γονείς, προκαλώντας θορύβους ή αντιδράσεις τέτοιες που μπορεί να τους δημιουργούν πρόβλημα όταν θέλουν να ησυχάσουν και να κοιμηθούν.

Το παιδί πολλές φορές έχει φοβίες, και όταν οι γονείς κλείνουν την πόρτα τους ή τη δική του πόρτα αντιδρά. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, θέλει να έχει οπτική επαφή από το δωμάτιό του στο δωμάτιο των γονιών του, για να αισθάνεται ασφάλεια και να νιώθει καλά βλέποντας τους γονείς του στο

κρεβάτι. Ως προς αυτό δεν πρέπει να είμαστε απόλυτοι ούτε να έχουμε άκαμπτη στάση απέναντι στο παιδί, όμως οφείλουμε να του δώσουμε να καταλάβει ότι οι πόρτες στα δωμάτια υπάρχουν ακριβώς για να απομονώνουν τον ιδιωτικό χώρο του καθενός, τον δικό μας όπως και τον δικό του, ώστε να υπάρχει ησυχία και χαλαρότητα. Αυτό πολλές φορές οι γονείς δεν το κάνουν, και από δική τους ανασφάλεια ή φόβο κρατούν την πόρτα ανοιχτή, για να ακούσουν αν τυχόν το παιδί πάθει κάτι ή χρειαστεί κάτι. Όσο, όμως το παιδί μεγαλώνει, οφείλουμε να καταλάβουμε ότι η πόρτα μας πρέπει να κλείνει και να μας εξασφαλίζει έτσι το δικαίωμα να χαλαρώνουμε στον προσωπικό μας χώρο χωρίς να έχουμε το άγχος μη μας δει. Γι' αυτό πρέπει να του δώσουμε να καταλάβει ότι έχουμε δικαίωμα, να χαλαρώσουμε, να κοιμηθούμε, χωρίς να μας ενοχλεί με συχνές και άσκοπες επισκέψεις, και ότι κι εμείς έχουμε ανάγκη από ηρεμία και ησυχία, πράγματα που το παιδί πολλές φορές αγνοεί ή δεν καταλαβαίνει ή δεν το ενδιαφέρουν. Άρα η πόρτα του υπνοδωματίου μας πρέπει να κλείνει, και πρέπει να κλείνει όχι μόνο όταν κάνουμε έρωτα, γιατί τότε δημιουργούμε υπόνοιες στο παιδί, που μεγαλώνοντας καταλαβαίνει ότι κλείνουμε την πόρτα για να έχουμε σεξουαλική επαφή. Έτσι δε θα είμαστε αναγκασμένοι να σηκωνόμαστε σιγά και διακριτικά για να κλείσουμε την πόρτα χωρίς θόρυβο, αλλά και πάλι το άγχος μας θα είναι πολύ μεγάλο, γιατί θα φοβόμαστε ότι το παιδί μπορεί να μπει αιφνίδια σαν εισβολέας μέσα στο δωμάτιό μας και να μας πιάσει στα πράσα την ώρα που κάνουμε σεξ.

Κατά τον ίδιο τρόπο και το δωμάτιο του παιδιού μας ικανοποιεί την ανάγκη της δικής του αυτοδιάθεσης και αυτονομίας, και το έχει ανάγκη να αγαπήσει αυτό το χώρο, που αποτελεί το μικρό του κόσμο, άρα κι εμείς πρέπει να τον σεβόμαστε. Έτσι, όταν θα βρίσκεται στο δωμάτιό του, δε θα

πρέπει να μπαίνουμε απότομα μέσα, αλλά να το ρωτάμε πριν μπούμε. Το παιδί μεγαλώνοντας αντιλαμβάνεται πως το δωμάτιό του είναι ο δικός του χώρος, όπως εμείς έχουμε το δικό μας χώρο και το κάθε δωμάτιο στηρίζει ψυχικά αυτούς που ζουν μέσα στο χώρο θυμίζοντας τόσο σ' εμάς όσο και στο παιδί μας ότι έχουμε προσωπικές στιγμές, ιδιαίτερες στιγμές που δεν πρέπει ούτε να τις φανερώνουμε ούτε και να τις μοιραζόμαστε μεταξύ μας (Ασκητής, 2006).

Ø Όταν λείπει ο μπαμπάς κοιμάται μαζί μου στο δωμάτιό μας.

Είναι λάθος. Το παιδί δεν πρέπει να απομακρύνεται από το κρεβάτι του, είτε ο μπαμπάς είναι ταξίδι είτε ο μπαμπάς δεν έρχεται το βράδυ γιατί δουλεύει και έτσι να αναπληρώνει εκείνο την πατρική απουσία. Το παιδί πρέπει να κοιμάται στο δικό του δωμάτιο σταθερά, ανεξάρτητα αν λείπει η όχι ο μπαμπάς. Είναι λάθος όταν οι γονείς τσακώνονται μεταξύ τους να πηγαίνει η μαμά ή ο μπαμπάς να κοιμηθεί στο δωμάτιο του παιδιού, γιατί τότε ουσιαστικά εκείνοι εισβάλλουν στο χώρο του, χωρίς μάλιστα να το ρωτήσουν. Το παιδί φαίνεται να εισπράττει με χαρά την ευκαιρία που του δίνεται να χωθεί μέσα στο κρεβάτι μας, που για εκείνο είναι ο παράδεισός του. Πρέπει να ξέρουμε όμως ότι δημιουργούμε μια κόλαση για το παιδί, που χάνει το ρόλο του και αποξενώνεται από το δωμάτιό του και το κρεβάτι του, όσο και για εμάς τους ίδιους, που ουσιαστικά συνυπάρχουμε σε ένα σπίτι όπου ο ένας δε δέχεται τον άλλο (Ασκητής, 2006).

**Ø Η κόρη μου θέλει να κοιμάται συχνά μαζί με τον μπαμπά της.
Επιδιώκει να κοιμάται γυμνή δίπλα του.**

Η συμπεριφορά των μικρών παιδιών χαρακτηρίζεται από εγωκεντρισμό και αναπτύσσουν ιδιαίτερα έντονες συναισθηματικές εξαρτήσεις. Αισθάνονται ιδιαίτερα ευάλωτα και έχουν ανάγκη από τη στοργή των γονιών τους.

Στην ηλικία των τριών έως πέντε το παιδί εξέρχεται από το στάδιο ελέγχου των συμπεριφορών και οριοθέτησης, που ονομάζεται πρωκτικό στάδιο βάσει της ψυχοσεξουαλικής θεωρίας. Σ' αυτή την ηλικία αρχίζει να εξαρτάται από το γονιό του αντίθετου φύλου, δηλαδή το αγόρι συνδέεται περισσότερο με τη μητέρα και το κορίτσι με τον πατέρα. Πρόκειται για μια εξάρτηση που εμπεριέχει κάποιον ερωτισμό, κάποια σεξουαλική αίσθηση που μπορεί το παιδί, χωρίς να το καταλαβαίνει συνειδητά να νιώθει προς το γονιό του μέσα από τα χάρδια, τα φιλιά και τη σωματική επαφή, που του προκαλούν ευχαρίστηση. Το αγόρι σ' αυτή την ηλικία πολλές φορές θέλει να κοιμάται με τη μαμά του και το κορίτσι με τον μπαμπά του. Δεν πρέπει να το θεωρήσουμε ούτε κακό ούτε τραγικό, να θορυβηθούμε, να αγχωθούμε ή να φοβηθούμε. Οφείλουμε να το οριοθετήσουμε και να μην επιτρέπουμε να γίνεται συχνά. Θα πρέπει να αποφεύγουμε να κοιμάται το κορίτσι με τον μπαμπά ή το αγόρι με τη μαμά και να θυμίζουμε στα παιδιά μας ότι ο μπαμπάς και η μαμά κοιμούνται μαζί, πράγμα που δείχνει ότι αγαπιούνται και έχουν ανάγκη να κοιμούνται στο ίδιο δωμάτιο ως σύντροφοι, ενώ τα παιδιά πρέπει να κοιμούνται στο δικό τους δωμάτιο.

Αυτή τη στάση οφείλουμε να την υποστηρίξουμε με σταθερότητα και να μην υποχωρούμε σε τυχόν πιέσεις των παιδιών (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου και η κόρη μου κοιμούνται μαζί στο ίδιο δωμάτιο. Υπάρχει πρόβλημα μ' αυτό;

Τα παιδιά διαφορετικού φύλου μπορούν να κοιμούνται μαζί μέχρι την ηλικία των τεσσάρων έως έξι χρόνων. Η διαφορετικότητα των δυο φυλών δίνει το δικαίωμα στο παιδί να έχει το δικό του χώρο, ώστε να μπορεί να απολαμβάνει το σώμα του και να έχει τα δικά του ενδιαφέροντα. Εξάλλου, όταν τα παιδιά διαφορετικού φύλου κοιμούνται στο ίδιο δωμάτιο σε πιο μεγάλη ηλικία, υπάρχει φόβος να αναπτυχθεί σεξουαλική έλξη ανάμεσά τους, αν σκεφτούμε ότι τα παιδιά, που είναι αθώα, μπορεί μέσα από την περιέργεια της σωματικής αναζήτησης να χαϊδευτούν ή το ένα να προκαλέσει ερωτικά χάδια στο άλλο. Και επειδή εισπράττουν ηδονή, υπάρχει ο κίνδυνος κάτι τέτοιο να επαναλαμβάνεται ή και να αποκτήσει μεγαλύτερες διαστάσεις. Αν αυτό δεν είναι εφικτό, γιατί το σπίτι μας είναι μικρό τότε θα πρέπει να διαμορφώσουμε στο σαλόνι ή στην τραπεζαρία μας έναν ιδιαίτερο χώρο. Έτσι, στο δωμάτιο θα κοιμάται το κορίτσι, ενώ το αγόρι θα κοιμάται στο χώρο που θα διαμορφώσουμε, τον οποίο βέβαια είναι καλό να διαφοροποιηθούμε και να τον προσαρμόσουμε όσο μπορούμε έτσι ώστε να θυμίζει περισσότερο δωμάτιο, για να έχει κάποια ιδιαιτερότητα και να νιώθει πιο οικεία το παιδί.

Πολλοί γονείς αγνοούν αυτή την παράμετρο. Ας σκεφτούμε όμως ότι τα παιδιά κοιμούνται, ειδικά τους καλοκαιρινούς μήνες, σχεδόν γυμνά. Έτσι, για παράδειγμα το κορίτσι, που κοιμάται σχεδόν γυμνό, μπορεί τη νύχτα να πετάξει το σεντόνι με τις κινήσεις του σώματος του, και το αγόρι να τη δει ημίγυμνη και να έχει φαντασιώσεις. Ίσως προκληθεί μια αιμομικτικού τύπου συμπεριφορά, ίσως προχωρήσουν σε κάποιου τύπου σεξουαλικά παιχνίδια, για τα οποία δυστυχώς οι γονείς μαθαίνουν πολύ αργότερα ή και ποτέ. Όταν τα παιδιά περάσουν την ηλικία των τεσσάρων χρόνων, πρέπει να τα

προετοιμάσουμε ότι θα κοιμούνται σε ξεχωριστά υπνοδωμάτια εξηγώντας με απλά λόγια ότι αυτό πρέπει να γίνει, χωρίς φυσικά να τα πονηρέψουμε. Μπορούμε να τους πούμε ότι έτσι θα κοιμούνται πιο καλά και πιο άνετα.

Είναι σημαντικό να δώσουμε μεγάλη έμφαση στην αυτονομία του χώρου του παιδιού. Έτσι, θα πρέπει το δωμάτιό του να διαθέτει και έναν καθρέφτη, ώστε το παιδί να επικοινωνεί με το σώμα του, καθώς η παιδική ηλικία χαρακτηρίζεται από την περιέργεια και τη σωματική αναζήτηση.

Είναι λοιπόν απαραίτητο, όταν τα παιδιά είναι διαφορετικού φύλου, να χωρίζονται. Αν είναι του ίδιου φύλου, τότε το πρόβλημα δεν είναι τόσο μεγάλο, αν και εκεί θα ήταν χρήσιμο, εφόσον βέβαια, οι συνθήκες του σπιτιού μας το επιτρέπουν, τα παιδιά να κοιμούνται σε ξεχωριστά υπνοδωμάτια, για να μάθουν να έχουν το καθένα το δικό του δωμάτιο.

Αντιλαμβάνονται έτσι ότι είναι καλό να έχουν τον προσωπικό τους χώρο για τις στιγμές που θέλουν να παίξουν ή να μείνουν μόνα τους (Ασκητής, 2006).

Ø Είναι κακό αν τα παιδιά μας εκδηλώνουν την επιθυμία να κοιμούνται μαζί στο ίδιο κρεβάτι;

Τα παιδιά μας μπορούν να κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι σχεδόν κάθε βράδυ, αν το επιθυμούν, εφόσον είναι ίδιου φύλου, και κυρίως σε περιόδους πιο χαλαρές, όταν για παράδειγμα πηγαίνουμε μια εκδρομή ή σε περίοδο διακοπών, οπότε τα πράγματα είναι πιο ήρεμα, πιο άνετα, και όχι τόσο πιεστικά όπως συμβαίνει με την καθημερινότητα του σχολείου, του σπιτιού και της εργασίας. Αν όμως τα βράδια που κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι αντιληφθούμε ότι γδύνονται και ότι οδηγούνται καμιά φορά σε ερωτικές θωπείες ή χαιδέματα ή παίζουν το ρόλο του άντρα και της γυναίκας, τότε

πρέπει να χωρίσουμε τα παιδιά στο δωμάτιό τους και σε διαφορετικά κρεβάτια, χωρίς να τους αναφέρουμε τον πραγματικό λόγο, αλλά βρίσκοντας μια πολύ καλή δικαιολογία, όπως ότι μεγάλωσαν και ο καθένας πρέπει να κοιμάται στο δικό του δωμάτιο. Αν φυσικά μετά από αρκετό καιρό ζητήσουν να κοιμηθούν κάποιο βράδυ μαζί, δε χρειάζεται να φέρουμε αντίρρηση, αλλά να μη συνεχιστεί αυτό τις επόμενες μέρες. Μπορεί ευκαιριακά κάποιο βράδυ να κοιμηθούν μαζί, όμως πρέπει να τους θυμίσουμε ότι ο καθένας κοιμάται στο δικό του δωμάτιο και στο δικό του κρεβάτι.

Κάποιες φορές μπορούμε να κοιμηθούμε και όλοι μαζί, όπως σε μια εκδρομή, σε κάποιο συγγενικό ή φιλικό σπίτι όπου δεν υπάρχουν πολλά υπνοδωμάτια. Όχι μόνο δεν είναι κακό, αλλά πολλές φορές μπορεί να είναι και ευχάριστο να κοιμηθούμε όλοι μαζί και να γελάσουμε, να πούμε αστεία και να περάσουμε μια ευχάριστη νύχτα, εφόσον αυτό δεν επαναλαμβάνεται καθημερινά και φυσικά συμβαίνει έξω από το χώρο του σπιτιού μας (Ασκητής, 2006).

Ø Αν πω στα παιδιά μου ότι είναι φυσιολογικό να αυνανίζονται, θα το παρακάνουν;

Ο αυνανισμός είναι ενέργεια συνηθισμένη και απόλυτα ακίνδυνη. Όσο και να αυνανιστεί κανείς, δεν θα πάθει τίποτα. Τα παιδιά μαθαίνουν ότι πρόκειται για κάτι που μπορεί να γίνεται μόνο όταν είμαστε μόνοι μας, χωρίς να χρειαστεί να τους το πουν οι γονείς. Αν τα παιδιά αυνανίζονται υπερβολικά, συνήθως αυτό γίνεται για να τραβήξουν την προσοχή, μπορεί να χρειάζονται περισσότερη αγάπη ή είναι σύμπτωμα κάποιου άλλου προβλήματος.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να πιστέψουν τα παιδιά ότι αυνανισμός είναι κάτι κακό. Αυτό, δεν πρόκειται να τα αποτρέψει, μπορεί, όμως, να της δημιουργήσει αισθήματα ενοχής, που θα συνδέονται αργότερα με τη σεξουαλική απόλαυση.

Πολλά σεξουαλικά προβλήματα των ενηλίκων έχουν τις ρίζες τους σε αισθήματα ενοχής και άγχους για τον αυνανισμό, που ένιωσαν όταν ακόμα ήταν μικρά παιδιά. Πίστευαν της το ότι ο αυνανισμός προκαλούσε τύφλωση, φρενοβλάβεια (μαλάκυνση του εγκεφάλου) και άλλα σεξουαλικά νοσήματα.

Ο Morris σημειώνει, «μοιάζει με τραγική ειρωνεία το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα μια δραστηριότητα που χαρίζει απόλαυση και είναι ακίνδυνη, αντιμετωπίζεται με αμηχανία η περιφρόνηση και συχνά γελοιοποιείται».

Όταν τα παιδιά μπαίνουν στην εφηβεία, και εφόσον νιώθουν άνετα αυτή τη μορφή διεξόδου της σεξουαλικής ορμής τους, μπορεί να καθυστερήσουν την αρχή των σεξουαλικών σχέσεων. Στις συζητήσεις μας με τα μεγαλύτερα παιδιά σχετικά με το ασφαλές σεξ, μπορούμε να προτείνουμε τον αυνανισμό ως την ασφαλέστερη μορφή σεξουαλικής δραστηριότητας (Morris, 2005).

Ø Είναι κακό τα παιδιά να βλέπουν ταινίες σεξ και βίας στην τηλεόραση;

Ο σεξολόγος και παιδαγωγός June Morris θεωρεί πως δεν είναι καλή ιδέα να επιτρέπουμε στα μικρά παιδιά να παρακολουθούν τηλεοπτικά προγράμματα μόνο για ενήλικες γιατί δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα και μπορεί να προκαλέσουν άγχος και σύγχυση στα παιδιά που δεν μπορούν συνειδητοποιήσουν ότι η αληθινή ζωή είναι διαφορετική. Ωστόσο, τα παιδιά χρειάζεται να έχουν πληροφορίες και γι' αυτό το θέμα, γιατί όταν μπου στην

εφηβεία, είναι πολύ πιθανόν να έρθουν σε επαφή με την πορνογραφία. Η καλύτερη ηλικία για συζήτηση είναι ανάμεσα στα 10 και τα 12 χρόνια, αφού τα παιδιά σε αυτή την ηλικία μπορούν να αντιληφθούν της ηθικές αξίες και να εκφράσουν τη γνώμη τους γι' αυτό το θέμα (Morris, 2005). Την ίδια άποψη υποστηρίζει και ο δρ. Θάνος Ασκητής. Οι γονείς δεν πρέπει να αφήνουν τα παιδιά τους, κυρίως στην παιδική ηλικία (6-12 ετών), να αποκτούν εικόνες από ταινίες σεξουαλικού περιεχομένου που προβάλλονται στην τηλεόραση, υπογραμμίζει. Γιατί το παιδί στην ηλικία αυτή μπορεί να αναπτύξει άτυπες ονειρικές σεξουαλικές φαντασιώσεις, που δεν έχουν καμία σχέση με τις σεξουαλικές φαντασιώσεις της ενήλικης περιόδου. Θα πρέπει να αντιδράσουμε ήπια, χωρίς, να δημιουργήσουμε θόρυβο ή πανικό, γιατί έτσι θα του αυξήσουμε, την περιέργεια να ξαναδεί αυτό το υλικό που τόσο θυμό, φόβο και αντίδραση μας προκάλεσε, περιμένοντας την ευκαιρία για να «ξαναδράσει» κρυφά από εμάς.

Αυτό που πρέπει να κάνουμε ως γονείς είναι να οριοθετήσουμε ξεκάθαρα ότι το υλικό αυτό είναι απαγορευτικό για την παιδική ηλικία και την ψυχολογία του. Πρέπει, λοιπόν, να κρύβουμε καλά τυχόν βιντεοκασέτες. Να μην το αφήσουμε να βλέπει τηλεόραση σε ώρες που πιθανόν προβάλλονται τέτοιου είδους ταινίες και, τέλος, όταν λείπουμε από το σπίτι ή όταν έχουμε υποψίες ότι σηκώνεται αργά το βράδυ και βλέπει τηλεόραση, θα πρέπει να την κλειδώνουμε, απομονώνοντας το τηλεκοντρόλ από τη συσκευή ή αποσυντονίζοντας κανάλια που προβάλλουν σεξουαλικό υλικό. (Ασκητής, 2006)

Ø Όταν βλέπουμε μαζί με το παιδί τηλεόραση και ξαφνικά προβάλλει τολμηρές σκηνές, πρέπει αμέσως να αλλάξουμε κανάλι;

Είναι λάθος να παρακολουθούμε μαζί με το παιδί τηλεοπτικά προγράμματα με έντονο ερωτικό στοιχείο και κυρίως σεξουαλικές σκηνές. Αν όμως την ώρα που παρακολουθούμε τηλεόραση σε ζώνη οικογενειακού προγράμματος προβληθεί κάποια τολμηρή σεξουαλική σκηνή δεν πρέπει να αλλάξουμε κανάλι απότομα και να δείξουμε θορυβημένοι ή ενοχλημένοι, γιατί αυτό θα προκαλέσει στο παιδί μεγαλύτερη περιέργεια και ενδιαφέρον. Είναι καλό όμως, όταν έχουμε την τηλεόραση ανοιχτή και το παιδί παρακολουθεί κι αυτό μαζί μας, να παρακολουθούμε ταινίες χωρίς βία ή σεξ ή με σκηνές ή με σκηνές που ενδέχεται να το κάνουν να νιώσει φόβο, ντροπή ή ακόμη και περιέργεια γι' αυτά που βλέπει.

Βέβαια, μπορούμε να παρακολουθούμε ερωτικά φιλμ με το παιδί μας στα οποία κυριαρχεί το συναίσθημα, ο ερωτισμός, η τρυφερότητα, η συντροφικότητα, η κοινωνικότητα ή το έντονο χιούμορ, για να γελάσουμε και να περάσουμε ευχάριστα (Ασκητής, 2006).

Ø Αν κατά τη διάρκεια μιας ερωτικής σκηνής που παρακολουθούμε μαζί στην τηλεόραση, το παιδί μας δείξει αμηχανία και ντροπή και κλείσει τα μάτια του αντιδρώντας, τι πρέπει να κάνουμε;

Δεν πρέπει να σχολιάσουμε απολύτως τίποτα, αν όμως μας ζητήσει να αλλάξουμε εκείνη τη στιγμή κανάλι, μπορούμε να το κάνουμε, χωρίς και πάλι να σχολιάσουμε και να δείξουμε ενοχλημένοι ή να του επιβάλουμε να δει τη σκηνή σαν μια φυσιολογική κατάσταση. Το παιδί ανάμεσα στην ηλικία των έξι με δέκα χρόνων εκδηλώνει αμηχανία, ντροπή και πολλές φορές άγχος και φόβο μπροστά σε σεξουαλικές σκηνές, που αισθάνεται ότι το εκθέτουν ή ότι το αναγκάζουν να υιοθετήσει μια στάση αμυντική απέναντι στους γονείς.

Πρέπει να γνωρίζουμε ότι το να εκδηλώνει αυτή την αμηχανία και την ντροπή του είναι μια φυσιολογική κατάσταση, γιατί ακόμη, δεν έχει αντιληφθεί και δεν ξέρει να χειριστεί συνειδητά τη σεξουαλικότητά του, που από τη μια μεριά την αισθάνεται, αλλά από την άλλη δεν μπορεί να την «οριοθετήσει και να τη διαχειριστεί υπεύθυνα και ώριμα όπως ένας ενήλικος (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου, που βρίσκεται σε νηπιακή ηλικία ακούει τους συνομηλίκους του να χρησιμοποιούν άσεμνες λέξεις για τα γεννητικά τους όργανα και τις χρησιμοποιεί και ο ίδιος παρόλο που στο σπίτι χρησιμοποιούμε τη σωστή ορολογία.

Για ένα μικρό παιδί είναι απόλυτα φυσιολογικό να επαναλαμβάνει τις λέξεις που ακούει στον περίγυρο του. Ο τρόπος που θα αντιδράσει ο γονέας σ' αυτό θα καθορίσει για πόσο καιρό θα συνεχιστεί η συμπεριφορά. Αν γίνει έξω φρενών, τότε είναι σίγουρο ότι το παιδί θα συνεχίσει να τη χρησιμοποιεί, αντιδρώντας με τη σειρά του στην αντίδραση του γονέα και όχι επειδή του αρέσει η λέξη. Η καλύτερη προσέγγιση είναι να κατευθυνθεί το παιδί ξανά στη χρήση των λέξεων που επιτρέπονται χωρίς υπερβολικές αντιδράσεις, λέγοντάς του «Στο σπίτι μας το λέμε έτσι». (Stiven, 2005)

Ø Νοιώθω γελοία όταν χρησιμοποιώ ιατρική ορολογία μιλώντας με την κόρη μου, που είναι δύο χρόνων, για τα μέρη του σώματος της. Πειράζει αν χρησιμοποιώ παρατσούκλια για τα γεννητικά όργανα όσο είναι ακόμα μικρή;

Οι Berkenkamp & Atkins υποστηρίζουν πως τα παιδιά δεν πρόκειται να αποκτήσουν κάποιο ψυχικό τραύμα εάν χρησιμοποιούνται παρατσούκλια για τα απόκρυφα μέρη του σώματός τους. Όμως όσο πιο νωρίς ξεκινήσει ο γονέας να αντιμετωπίζει τα λιγότερο «δύσκολα» ζητήματα του φύλου, τόσο

περισσότερο θα διευκολύνονται οι δύσκολες συζητήσεις που πρόκειται να επακολουθήσουν στο μέλλον. «Εξάλλου σε ένα, δύο, ή σε τρία χρόνια τα πράγματα δεν θα είναι πιο εύκολα», σημειώνουν.

Ο Morris από την άλλη θεωρεί πως αν χρησιμοποιούμε υποκατάστατες λέξεις ή υποκοριστικά στη γλώσσα των μικρών παιδιών, ή αν αποφεύγουμε να ονομάσουμε κάποια μέρη του σώματος, δεν αφήνουμε τα παιδιά μας να ωριμάσουν. Τα παιδιά νιώθουν σιγουριά και αυξάνεται η αυτοεκτίμησή τους όταν ονομάζουν τα πράγματα που υπάρχουν γύρω τους και γι' αυτό χρειάζεται να είναι εξοικειωμένα και με τους ακριβείς όρους. Για τους λόγους αυτούς, είναι απαραίτητο τα παιδιά να ακούνε τις λέξεις «σεξουαλική επαφή» και «συνουσία» παράλληλα με οποιεσδήποτε άλλες λέξεις χρησιμοποιεί η οικογένεια στις καθημερινές συζητήσεις της για τη σεξουαλική πράξη (Morris, 2005).

Ø Κάποιος άγνωστος, το έφερε στο σπίτι με το αυτοκίνητο του.

Πρέπει να συμβουλευόμαστε το παιδί μας, από την ηλικία των τεσσάρων χρόνων και μετά, οπότε και αντιλαμβάνεται πολύ καλύτερα το περιβάλλον του, ότι δεν πρέπει να μπαίνει σε αυτοκίνητα αγνώστων και ανθρώπων που μπορεί να του τάξουν κάποια πράγματα ή να του πουν ότι γνωρίζουν τους γονείς του ή το σπίτι του, και άρα μπορούν να το εξυπηρετήσουν και να το μεταφέρουν με το αυτοκίνητό τους σ' αυτό. Πρέπει να συμβουλέψουμε το παιδί μας, χωρίς να του εμφυσήσουμε το φόβο είτε να το κάνουμε αρνητικό ή αντικοινωνικό, να μην μπαίνει ποτέ σε αυτοκίνητα αγνώστων, ακόμη και αν του πουν ότι γνωρίζουν τους γονείς ή το σπίτι του (Ασκητής, 2006).

Ø Πώς μπορώ να εξασφαλίσω ότι τα παιδιά μου δεν θα γίνουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης;

Είναι σημαντικό ο γονέας κατά τη διάρκεια της συζήτησης με τα παιδιά να ακούει όχι μόνο όσα λένε με τα λόγια αλλά και με τη συμπεριφορά τους. Η στάση των γονιών είναι αυτή που θα επιτρέψει στα παιδιά να μιλήσουν περισσότερο και θα πρέπει να είναι απαλλαγμένη από κάθε ίχνος έκπληξης ή αμφισβήτησης.

Τα παιδιά πρέπει να διδαχτούν ότι το σώμα τους είναι δικό τους – αποκλειστικά δικό τους. Πρέπει να μάθουν να λένε όχι, αν δεν τους αρέσει να τα αγγίζουν και να τα αγκαλιάζουν με ορισμένους τρόπους και να απευθύνονται στο γονιό αν τύχει να γίνουν αποδέκτες κάποιας συμπεριφοράς που τους φαίνεται ανάρμοστη ή τα κάνει να νιώθουν άβολα.

Η άνεση που έχουν τα παιδιά στη χρήση των λέξεων που αφορούν τα γεννητικά όργανα αποτελεί σημαντικό κομμάτι της πρόληψης της σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

Τέλος, τα παιδιά που έχουν ισχυρή αυτοεκτίμηση, είναι πολύ πιθανό να αντιδράσουν σε ενδεχόμενη απόπειρα σεξουαλικής εκμετάλλευσης, όπως και να μιλήσουν αν ποτέ τους συμβεί (Morris, 2005).

Ø Αν κάποιος επιδειξιμανής δείξει τα γεννητικά του όργανα στην κόρη μου, μπορεί να της προκαλέσει κακό και να σημαδέψει τη σεξουαλικότητά της;

Δεν υπάρχει κανένας τέτοιος φόβος. Μπορεί να μη μας το πει και να το κρατήσει μέσα του φοβούμενο μήπως το ίδιο προκάλεσε αυτή τη συμπεριφορά, κουβαλώντας το στο υπόλοιπο της ζωής της. Κι αν συμβεί αυτό, δε θα προκαλέσει σοβαρό κίνδυνο στη σεξουαλικότητά της, με την

προϋπόθεση φυσικά ότι δε θα συμβούν και άλλα ανάλογα περιστατικά που μπορεί να σημαδέψουν τραυματικά την ψυχική και σεξουαλική της εικόνα.

Αν μας το πει, πρέπει να της εξηγήσουμε ότι κάποιοι άνθρωποι εμφανίζουν αυτή τη διαταραχή και δεν πρέπει να θεωρήσει ότι το έκανε ειδικά σ' αυτή, αλλά ότι το κάνει σε κάθε γυναίκα που συναντά στο δρόμο του, γιατί ο ίδιος είναι άρρωστος. Δεν πρέπει να φοβηθεί αν αυτός ο άνθρωπος την ακολουθήσει και της ξανακάνει το ίδιο, αφού το κάνει σε οποιαδήποτε γυναίκα δει μπροστά του. Πρέπει όμως να της υποδείξουμε να αποφεύγει περιοχές απομονωμένες και ερημικές, χωρίς καλό φωτισμό, και να προτιμά πιο κεντρικούς δρόμους. Στην ερώτηση ποιος άνθρωπος χαρακτηρίζεται επιδειξιμανής, θα απαντούσαμε πως πρόκειται για έναν άνθρωπο που χαρακτηρίζεται από επαναλαμβανόμενη έντονη επιθυμία να δείχνει τα γεννητικά του όργανα μπροστά σε μια άγνωστη και ανυποψίαστη γυναίκα. Η σεξουαλική διέγερσή του προκύπτει από την επίδειξη που ο ίδιος με χυδαίο τρόπο κάνει, προκαλώντας την έκπληξη, τον τρόμο και την αηδία της ανυποψίαστης γυναίκας. Πολλές φορές το άτομο αυτό αυνανίζεται κατά την προβολή των γεννητικών οργάνων ή αργότερα φαντασιώνεται την πράξη του. Η επιδειξιμανία ουσιαστικά αποτελεί διαταραχή, των αντρών, με θύματα τις γυναίκες, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των θαμάτων είναι παιδιά ή έφηβοι, και παραμένει ανοιχτό το ερώτημα αν αυτοί οι άνθρωποι είναι στην πραγματικότητα και παιδεραστές. Οι παραφιλικοί με τη διαταραχή αυτή συχνά αρνούνται την πράξη τους, την εκλογικεύουν με το να πείθουν τον εαυτό τους ότι δεν προκάλεσαν κακό στο θύμα τους, ενώ προσπαθούν να συγκαλύψουν, και άλλες παραφιλικές συμπεριφορές που μπορεί να συνυπάρχουν και με άλλα ψυχοπαθολογικά προβλήματα, όπως διαταραχή της προσωπικότητας,

παραβατικού τύπου συμπεριφορά, αντικοινωνική και περιθωριακή σημειολογία: στο 93% συνυπάρχουν άλλες παραφιλικές καταστάσεις.

Ο γονιός δεν πρέπει να αντιδρά με υπέρμετρο φόβο και δραματοποίηση στην πιθανότητα μιας τέτοιας περίπτωσης, όταν είναι καταρτισμένος και σωστά ενημερωμένος, δίνοντας αντίστοιχες οδηγίες οριοθέτησης της συμπεριφοράς του παιδιού του, ιδιαίτερα από την ηλικία των έξι χρόνων και μετά (Ασκητής, 2006).

Ø Πρέπει να προετοιμάζω και να μιλάω ανοιχτά στο παιδί μου για τον κίνδυνο της απειλής να παρασυρθεί από κάποιον παιδόφιλο;

Η αλήθεια είναι ότι οι παιδόφιλοι υπάρχουν παντού και ο κίνδυνος το παιδί μας να παρασυρθεί είναι πραγματικός. Δεν πρέπει να μας γεμίζει φόβο και τρόμο, ούτε γα μας οδηγεί στα άκρα, βάζοντάς μας υποψίες ότι κάθε άνθρωπος στο περιβάλλον του παιδιού μας μπορεί να είναι παιδόφιλος. Σωστό είναι το παιδί να γνωρίζει κάποια πράγματα σχετικά με την παιδοφιλία και να συνειδητοποιήσει ότι δεν πρέπει να αφήσει κανέναν να αγγίζει το σώμα του, αλλά ούτε να ακολουθεί προτάσεις-προκλήσεις από ανθρώπους που δε γνωρίζει και ξέρει ότι δεν ανήκουν στο οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον μας η στη σχολική κοινότητα. Όλα αυτά όμως πρέπει να του τα πούμε χωρίς να το τρομάξουμε ότι κάθε άνθρωπος που το πλησιάζει έχει σκοπό να του κάνει κακό ή είναι παιδόφιλος. Πολλές φορές όμως ο παιδόφιλος τυχαίνει να είναι άτομο του περιβάλλοντός μας, Αν αποκαλυφθεί κάτι τέτοιο, και μάλιστα πρόκειται για πρόσωπο ισχυρού κύρους μέσα στην οικογένεια οφείλουμε να το απομονώσουμε χωρίς να προβούμε σε αποκαλύψεις και ποινικοποιήσεις, θέτοντας όμως όρια ελέγχου προς το παιδί μας, για το οποίο θα επινοήσουμε δικαιολογίες αποφυγής του συγκεκριμένου ατόμου. Μπορούμε να

αποταθούμε σε ειδικό, αφού συνεννοηθούμε μεταξύ μας οι συγγενείς πως πρέπει να χειριστούμε το θέμα (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μου κοιτάζεται αρκετή ώρα στον καθρέφτη και θαυμάζει τον εαυτό του.

Ο γονιός που βλέπει το παιδί του να κοιτάζεται πολλές ώρες στον καθρέφτη και να θαυμάζει τον εαυτό του δεν πρέπει να ανησυχήσει καθόλου για το κατά πόσο το παιδί του ναρκισσεύεται, απολαμβάνει και χαίρεται για την εικόνα του στον καθρέφτη. Το κοίταγμα στον καθρέφτη εκφράζει την περιέργεια, την αναζήτηση αλλά και τον αυτοθαυμασμό που το παιδί στην ηλικία από έξι έως δώδεκα χρόνων έχει τόσο ανάγκη. Όταν το παιδί αυτοθαυμάζεται, σημαίνει ότι προσπαθεί να επικοινωνήσει θετικά με την εικόνα του, ίσως σε υπερβολικό βαθμό και έντονα ναρκισσιστικά, και μπορεί η εικόνα του στον καθρέφτη να λειτουργεί σαν μια μαγική εικόνα την οποία προσπαθεί να δει σε μεγαλύτερο βάθος, να την κατανοήσει περισσότερο και στην οποία δίνει μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι χρειάζεται. Το παιδί σ' αυτή την ηλικία φαίνεται να απολαμβάνει αυτό τον ερωτισμό της εικόνας του μπροστά στον καθρέφτη: χτενίζεται πολλή ώρα, φτιάχνει τα μαλλιά του ή κοιτάζει τα ρούχα του. Γενικά η εικόνα του παιδιού στον καθρέφτη λειτουργεί σαν θετική ενίσχυση της ταυτότητας του φύλου του και εξοικείωση με τη συμπεριφορά του φύλου του. Ο γονιός οφείλει να ενισχύει αυτή την εικόνα και να δείχνει στο παιδί του ότι και ο ίδιος θαυμάζει τη γοητεία του παιδιού και δε φοβάται πως μπορεί να το οδηγήσει σε υπερβολική αντίδραση. Να δείχνουμε και εμείς οι γονείς θαυμασμό στην εικόνα του παιδιού, ενισχύοντας έτσι την ταυτοποίηση του φύλου του. Είναι γνωστό σε όλους ότι τα παιδιά του καθενός είναι τα ομορφότερα του κόσμου (Ασκητής, 2006).

Ø Δεν ξέρω αν πρέπει να ενισχύω την εικόνα της κόρης μου, λέγοντάς της ότι είναι όμορφη, ή αν έτσι υπάρχει κίνδυνος να ξυπνήσω πρώιμα τη σεξουαλική της εικόνα και να την οδηγήσω πιο σύντομα σε σεξουαλική επαφή.

Η μητέρα που αισθάνεται ότι η κόρη της συνειδητοποιεί σιγά σιγά την εικόνα της και εισχωρεί πιο βαθιά στην ταυτότητα του φύλου της οφείλει να ενισχύει την ομορφιά και τη θηλυκότητά της. Να της δείχνει ότι αυτή η εικόνα της είναι πολύ σημαντική, είναι μοναδική και της αξίζει, γιατί πράγματι αυτή η πλευρά του εαυτού της παίζει θετικό ρόλο στην αυτοενίσχυση της προσωπικότητάς της και στην εδραίωση μιας θετικής ψυχολογίας. Με το να ενισχύει την εικόνα της κόρης της, να της δείχνει πόσο σημαντικό είναι να πιστεύει στο σώμα της και σιγά σιγά να μαθαίνει για τη θηλυκότητά της, δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος πρώιμης αφύπνισης της σεξουαλικότητας. Θα λέγαμε ότι ισχύει μάλλον το αντίθετο. Αν καταπνίξει τη θηλυκότητα της κόρης, αν ενοχοποιήσει την εικόνα της, αν της δείξει ότι αυτό είναι ανήθικο ή πρόστυχο και ότι δεν πρέπει να βλέπει την ομορφιά και τη θηλυκότητά της σαν όπλο στη ζωή της, τότε κινδυνεύει να προκαλέσει στο παιδί φόβο για τη σεξουαλικότητά του, να της δημιουργήσει χαμηλή αυτοεκτίμηση και έλλειψη αυτοπεποίθησης, αλλά και να την οδηγήσει σε άρνηση επικοινωνίας με το σώμα της και την εικόνα της, κάτι που δεν έχει να κάνει μόνο με την ομορφιά και την προβολή της εικόνας της αλλά και με τη σωματική και ψυχική της υγεία.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να ξέρουμε ότι το παιδί μας μπορεί να βρει κάτι που δεν του αρέσει στο σώμα του, το οποίο θα θελήσει να μοιραστεί μαζί μας. Έτσι, λοιπόν, όσο περισσότερο επικοινωνεί το παιδί με το σώμα του

τόσο περισσότερο μαθαίνει και εξοικειώνεται με την εικόνα του και τόσο καλύτερη πρόληψη, ενημέρωση και προφύλαξη λαμβάνει στον τομέα της υγείας, της σωματικής αλλά και της ψυχικής, αφού το σώμα και η ψυχή συνυπάρχουν και αλληλοενισχύονται (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου παίζει με κούκλες και κάνει παρέα με κορίτσια. Πως πρέπει να αντιδράσω;

Μια τέτοια συμπεριφορά μπορεί να υποδεικνύει μια αρχόμενη διαταραχή της ταυτότητας του φύλου ή ενδέχεται να είναι μια τάση συμπεριφοράς, δηλαδή να υπάρχει μια απόκλιση της αρρενωπότητας προς τη θηλυκότητα. Αν η συμπεριφορά αυτή παροδικό χαρακτήρα (επειδή, για παράδειγμα, το αγόρι μένει μέσα στο σπίτι μαζί με την αδερφούλα του και του αρέσει να παίζει με τις κούκλες ενώ παράλληλα έχει και τα δικά του παιχνίδια, τότε θα λέγαμε ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος ανησυχίας. Δεν πρέπει να θορυβήσουμε το παιδί και να φτάσουμε σε υπερβολικές (συμπεριφορές, να εκδηλώσουμε θυμό ή τιμωρητική διάθεση, επειδή παίζει με τις κούκλες της αδερφούλας του.

Το ότι κάνει παρέα με κορίτσια, από μόνο του δε δείχνει κάτι το διαφορετικό ή το παθολογικό. Αν όμως επιμένει μόνο σε κοριτσίστικες παρέες και δεν έχει παρέες με αγόρια, αυτό ενδέχεται να υποδεικνύει μια θηλυκοποίηση του αγοριού, δηλαδή μια συμπεριφορά που οδηγείται προς τη θηλυκότητα. Σ' αυτή την περίπτωση θα πρέπει να εξετάσουμε αν η γενικότερη συμπεριφορά του παρουσιάζει και άλλα ενδεικτικά στοιχεία, όπως το να κάνει κινήσεις κοριτσίστικες ή να υιοθετεί συμπεριφορές και στάσεις θηλυπρεπείς.

Σαφώς θα πρέπει να προσπαθήσουμε να ενισχύσουμε τη συμπεριφορά του προς το αρρενωπό στοιχείο.

Για το αγόρι το βάρος πέφτει στον πατέρα. Τέτοιες συμπεριφορές παρατηρούνται σε αγόρια που ο πατέρας λείπει πολλές ώρες από το σπίτι ή που μεγαλώνουν κυρίως με γυναίκες όπως γιαγιάδες ή θείες. Πρέπει λοιπόν ο πατέρας να παίξει ρόλο ενισχυτικό και να κρατήσει μια σταθερή σχέση επικοινωνίας με το γιο του και, όπως είπαμε, να ασχοληθεί περισσότερο μαζί του, βγαίνοντας έξω μόνο οι δυο τους, κάνοντας συζητήσεις ανδρικού περιεχομένου, παίζοντας μαζί του παιχνίδια που προσανατολίζουν το ενδιαφέρον του παιδιού προς την αρρενωπή ή αγορίστικη συμπεριφορά. Δεν πρέπει, να εκδηλώσουμε θυμό (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου χορεύει προκλητικά και κουνιέται σαν κορίτσι.

Οι γονείς πολλές φορές πράγματι θορυβούνται όταν βλέπουν το γιο τους να χορεύει προκλητικά, αλλά πρέπει να γνωρίζουν ότι χορεύει κυρίως μιμητικά, μιμούμενος συμπεριφορές που μπορεί να μοιάζουν κοριτσίστικες. Δεν έχει νόημα να παρέμβουμε και να δημιουργήσουμε επεισόδιο ή να σταματήσουμε το παιδί την ώρα που χορεύει και να του πούμε «Δεν ντρέπεσαι, αυτά τα κάνουν τα κορίτσια, εσύ είσαι αγόρι». Βέβαια, αν κάτι τέτοιο συμβαίνει επανειλημμένα, θα πρέπει να μας προβληματίσει. Θα πρέπει να ενισχύσουμε το αγόρι με συμπεριφορές που έχουν πιο έντονο το αρσενικό στοιχείο, όπως είναι τα αθλητικά αγορίστικα παιχνίδια, να το ωθήσουμε να ενταχθεί περισσότερο σε ομάδες αγοριών και γενικά να προσέξουμε μήπως το παιδί μεγαλώνει μέσα σε ένα περιβάλλον όπου είναι έντονη η γυναικεία

επιρροή, της μητέρας, της θείας, της γιαγιάς ή άλλων θηλυκών, και αντιγράφει αυτούς τους ρόλους.

Να ξέρουμε ότι αυτό μπορεί να συμβεί, δηλαδή το αγόρι ή το κορίτσι πολλές φορές να μιμούνται τη συμπεριφορά του άλλου φύλου, όπως στο χορό, με χορευτικές φιγούρες (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου έχει κλίση στο μπαλέτο, στη ρυθμική γυμναστική ή σε χορευτικούς ρυθμούς. Τι πρέπει να κάνω;

Αν το παιδί έχει κλίση στη οφείλουμε να την ενισχύουμε και να μην το αποθαρρύνουμε, γιατί πιστεύουμε ότι μπορεί να αναπτύξει θηλυπρέπεια.

Σαφώς η κλίση ενός αγοριού στο μπαλέτο δεν είναι κάτι το σύνηθες και μπορεί να δημιουργήσει αγωνία και φόβο στους γονείς. Κάτι τέτοιο δεν είναι καθοριστικό για να πούμε ότι το παιδί μας οδηγείται σε θηλυπρεπή συμπεριφορά. Αν μάλιστα παράλληλα με το μπαλέτο συμμετέχει και σε άλλα αγορίστικα παιχνίδια, όπως το ποδόσφαιρα, το μπάσκετ τα ομαδικά αγορίστικα παιχνίδια νομίζουμε ότι δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας. Μόνο σε περίπτωση που, υπάρχουν και άλλα στοιχεία, όπως το να θέλει να φοράει γυναικεία ρούχα, να ασχολείται με γυναικείες δουλειές και γενικά να συμπεριφέρεται σαν κορίτσι πολύ περισσότερο παρά σαν αγόρι, πρέπει να προβληματιστούμε.

Αυτό που δεν πρέπει να ξεχνάμε είναι ότι η σεξουαλικότητα του παιδιού μας, σχετίζονται άμεσα και καθοριστικά με τη σχέση που έχουμε εμείς ως γονείς και σύντροφοι. Να λαμβάνουμε επίσης υπόψη μας τη σχέση του

παιδιού με τα αδέρφια του και με το οικογενειακό περιβάλλον, για να έχουμε μια πιο συγκεκριμένη εικόνα (Ασκητής, 2006).

Ø Για να μη γίνει ο γιος ομοφυλόφιλος, του μιλάω αρνητικά για τα κορίτσια, δεν τον αφήνω να παίζει μαζί τους. Είναι σωστό;

Είναι λάθος να κάνουμε το αγόρι να υιοθετεί αρνητικές ή επιθετικές συμπεριφορές προς τα κορίτσια, θεωρώντας ότι αυτό είναι κριτήριο αρρενωπότητας. Το παιδί συμμετέχει σε ομάδες τόσο με τα αγόρια όσο και με τα κορίτσια. Υπάρχουν περίοδοι μάλιστα που το αγόρι επιζητά τις αγορίστικες παρέες, όπου μέσα από αυτές γίνεται επιθετικός με τα κορίτσια, όταν πάει στο σχολείο, δημιουργώντας ομάδες επιθετικές προς τα κορίτσια, τα οποία κυνηγούν, θέλοντας να τους δείξουν ότι υπερέχουν ως αγόρια και είναι πιο δυνατά από αυτές.

Δεν πρέπει να του το απαγορεύσουμε, ούτε να τον υποτιμάμε, οφείλουμε να του δείχνουμε ότι οι παρέες με τα αγόρια έχουν ιδιαίτερη αξία, γιατί μπορεί να επικοινωνήσει πιο άνετα μαζί τους επειδή ανήκουν στο ίδιο φύλο. Επίσης, να του θυμίζουμε ότι μπορεί να κάνει παρέα και να αποκτήσει πολλούς φίλους μέσα από την αγορίστικη ομάδα, νιώθοντας πιο άνετα μαζί με τα άλλα αγόρια, αφού θα παίζουν πιο καλά μεταξύ τους, με παιχνίδια που ταιριάζουν περισσότερο στο φύλο τους. Αν, παρ' όλα αυτά, επιθυμεί να έχει και κοριτσίστικες παρέες, δεν πρέπει να του τις απαγορεύσουμε, απλώς να τον ενθαρρύνουμε παράλληλα να κάνει παρέα με αγόρια και να συμμετέχει σε παιχνίδια που έχουν χαρακτήρα αγορίστικο, μπορούμε να καλούμε συμμαθητές του και φίλους του από διάφορα αθλήματα και άλλες δραστηριότητες της ηλικίας του (Ασκητής, 2006).

Ø Αν η κόρη μου παίζει αγορίστικα παιχνίδια, και συμμετέχει σε ομάδες αγοριών πρέπει να ανησυχώ;

Δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας. Σήμερα το κορίτσι εμπλέκεται και συμμετέχει ενεργά σε αθλητικά παιχνίδια που παλιότερα θεωρούνταν καθαρά αγορίστικα, όπως είναι η πάλη, οι επιθετικές και πολεμικές τέχνες. Δε θα πρέπει λοιπόν να αποθαρρύνουμε την προτίμηση ενός κοριτσιού σ' αυτά τα αθλητικά παιχνίδια, αν μάλιστα κατά τα άλλα συμπεριφέρεται όπως ταιριάζει στο ρόλο της, δείχνει να ενδιαφέρεται για το σώμα και το φύλο της, ντύνεται γυναικεία, κάνει παρέα με άλλα κορίτσια και γενικά έχει ομαδοποιηθεί ομαλά με κορίτσια της ηλικίας της. Τα πρότυπα αρσενικό ή θηλυκό έχουν αμβλυνοθεί σημαντικά και δεν πρέπει να είμαστε απόλυτοι ως προς το ότι το αγόρι πρέπει να εμφανίζει συγκεκριμένες συμπεριφορές που εκφράζουν ανδροπρέπεια, αρρενωπότητα και ανδρισμό, και το κορίτσι αντίστοιχα συμπεριφορές που φανερώνουν θηλυκότητα. Πρέπει λοιπόν να γνωρίζουμε ότι τα παιδιά εμπλέκονται σε πολλές ομάδες κοινωνικής ενεργοποίησης, όπου τα αγόρια και τα κορίτσια συμμετέχουν σε κοινούς ρόλους γεγονός που επηρεάζει την ψυχολογία και τη συμπεριφορά τους (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου (ή η κόρη μου) μου είπε ότι θα προτιμούσε να ανήκει στο αντίθετο φύλο.

Είναι γεγονός ότι πολλές φορές στην παιδική ηλικία και τα αγόρια και τα κορίτσια εκδηλώνουν συμπεριφορές που εκφράζουν δυσφορία για το φύλο τους. Ένα αγόρι μπορείς να εκδηλώσει επίμονη και επαναλαμβανόμενη δυσφορία και να νιώθει αρνητικά με την ανατομική εικόνα του φύλου του, δηλαδή με αυτό το χαρακτηριστικό στοιχείο που δείχνει ότι είναι αγόρι, καθώς

επίσης και για τον τρόπο με τον οποίο ντύνεται, και να ζητάει επίμονα να ντύνεται με ρούχα του αντίθετου φύλου. Βρισκόμαστε ενώπιον μίας διαταραχής που έχει να κάνει με την ταυτότητα του φύλου και που ξεκινάει από την παιδική ηλικία και μπορεί να οργανωθεί περισσότερο στην εφηβική ηλικία ή στην ενήλικη περίοδο της ζωής του.

Η διαταραχή αυτή πολλές φορές μπορεί να συνοδεύεται από έντονο άγχος, κατάθλιψη ή κοινωνική απομόνωση του παιδιού. Γι' αυτό δε θα πρέπει να τη δούμε απλά και μόνο σαν μία διαταραχή που εκφράζεται με την άρνηση του παιδιού μας για το ανατομικό του φύλο, αλλά θα πρέπει να εντοπίσουμε προπάντων τα στοιχεία της ψυχοπαθολογίας και το χρονικό διάστημα που εκδηλώνονται αυτά τα συμπτώματα. Καλό είναι λοιπόν να συμβουλευτούμε έναν ειδικό παιδοψυχολόγο ή παιδοψυχίατρο, που θα μπορέσει να εμβαθύνει περισσότερο σ' αυτή τη συμπεριφορά και να τη δει σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση και με το περιβάλλον μέσα στο οποίο το παιδί μεγαλώνει.

Οι γονείς δεν πρέπει να αντιδράσουν έντονα, αγχώνοντας ή πιέζοντας το παιδί, ούτε να δείξουν πανικό, ή φόβο, γιατί μπορεί να αυξήσουν τα ψυχολογικά προβλήματα που ενδεχομένως υπάρχουν, ενώ θα πρέπει να γνωρίζουν ότι το παιδί μπορεί ακόμη να έχει μια συγχυτική εικόνα σε σχέση με το φύλο του ή μία αντιδραστικού τύπου συμπεριφορά η οποία δεν υποκρύπτει καμία διαταραχή ταυτότητας του φύλου. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ενισχύουμε το παιδί μας με συμπεριφορές που καθορίζουν την κοινωνική ταυτότητα του φύλου, θα πρέπει να διαφοροποιήσουμε αυτό που ονομάζουμε αγοροκόριτσο ή θηλυπρεπές αγόρι. Ένα απλό παράδειγμα: Όταν η μητέρα βλέπει το αγοράκι της να χτενίζεται ή να φοράει ένα καινούριο ρούχο, θα

πρέπει να εκφράζει το θαυμασμό της και να του λέει πόσο όμορφο αγόρι είναι, χωρίς να φοβάται ότι αυτό θα προκαλέσει μια διαταραχή ναρκισσιστική.

Στα κορίτσια αντίστοιχα, εκφράζεται με μία αποστροφή προς τη γυναικεία ένδυση, δηλαδή δεν θέλουν να φοράνε ρούχα γυναικεία και επιμένουν να ντύνονται όπως τα αγόρια. Το κορίτσι δείχνει μεγάλη δυσφορία για την ανατομία του, σε σημείο που μπορεί ακόμη να ισχυριστεί ότι υπάρχει η ανάγκη να αναπτυχθεί πέος, ουρεί πολλές φορές όρθιο -στοιχείο παθολογικό αυτής της συμπεριφοράς -, μπορεί επίσης να νιώθει απέχθεια για τους μαστούς που αναπτύσσονται, καθώς και αποστροφή και μόνο στην ιδέα ότι μπορεί να έχει περίοδο.

Τα αγόρια στα οποία εκδηλώνεται αυτή η διαταραχή ασχολούνται κυρίως με γυναικείες δραστηριότητες. Αρνούνται την ανατομική τους υπόσταση και λένε ότι μεγαλώνοντας θέλουν να γίνουν γυναίκες. Εκφράζουν έντονη αποστροφή για τα γεννητικά τους όργανα, σε σημείο που θα ήθελαν να τα εξαφανίσουν.

Στα αγόρια τα πρώτα συμπτώματα που θα λέγαμε ότι δημιουργούν υπόνοιες εμφανίζονται περίπου πριν από την ηλικία των τεσσάρων χρόνων. Με την πάροδο του χρόνου, και κυρίως προς το τέλος της σχολικής ζωής του παιδιού, παρουσιάζεται μια κάποια μείωση αυτής της θηλυπρέπειας. Είναι πιο έντονη σε μικρές ηλικίες, ενώ όσο το παιδί μεγαλώνει, μάλλον μειώνεται.

Στα κορίτσια, η έναρξη της διαταραχής αυτής είναι επίσης σχετικά πρώιμη και η αγορίστικη συμπεριφορά τους μειώνεται όταν το κορίτσι περάσει στον προθάλαμο της εφηβείας, δηλαδή στα έντεκα με δώδεκα χρόνια.

Η διαταραχή στους ενήλικους είναι αυτό που ονομάζουμε τρανσεξουαλισμός. Σε πολλές περιπτώσεις ενήλικοι με τρανσεξουαλισμό αναφέρουν ότι στην

παιδική τους ηλικία είχαν παρουσιάσει αυτή τη συμπεριφορά και εκδήλωναν άρνηση και απέχθεια προς το ανατομικό και κοινωνικό τους φύλο.

Είναι λάθος αυτή η συμπεριφορά να συνδέεται με την ομοφυλοφιλία, το παιδί που έχει προβλήματα διαταραχής ταυτότητας συνήθως μεγαλώνοντας αναπτύσσει μια πολύ διεκδικητική και επιθετική στάση και διάθεση να διαφοροποιηθεί από το φύλο του. Αισθάνεται δηλαδή ότι η ψυχή του ανήκει σε ένα άλλο φύλο απ' αυτό που το σώμα του εκφράζει. Και συχνά οι ενήλικοι με τη διαταραχή αυτή επιζητούν να αλλάξουν το φύλο τους τόσο με τη λήψη φαρμάκων και ορμονών όσο και με χειρουργικές επεμβάσεις, για να μοιάζουν περισσότερο στα άτομα του αντίθετου φύλου.

Στο γονεϊκό περιβάλλον η διαταραχή αυτή προκαλεί φόβο, θυμό, απορία, πανικό, ενώ τις περισσότερες φορές ο γονιός δεν ξέρει πώς πρέπει να φερθεί ή τι πρέπει να κάνει για να βοηθήσει το παιδί του.

Παράγοντες που φαίνεται να καθορίζουν τη στάση του είναι τα ταμπού και οι προκαταλήψεις που κουβαλάει ο ίδιος μέσα του ως άνθρωπος, η προσδοκία που έχει για το παιδί που γέννησε, αλλά και οι ίδιοι οι κοινωνικοί ρόλοι που το οικογενειακό σύστημα δέχεται στο κοινωνικό περιβάλλον που ζει. Αισθάνεται προδομένος και ματαιωμένος.

Μεγάλη ρήξη και σύγκρουση μεταξύ του γονιού και του παιδιού που ζητάει να αλλάξει το φύλο του, ειδικότερα όταν πρόκειται για το αγόρι που δηλώνει στον πατέρα του ότι θέλει να γίνει κορίτσι. Οι ψυχικές φορτίσεις απορυθμίζουν την οικογένεια. Συνήθως σωσίβιο στη μεγάλη αυτή ταραχή είναι η μητέρα, η οποία, μέσα στην απόγνωση και στην απελπισία, οδηγεί το παιδί της στους γιατρούς, προσπαθώντας να καταλάβει τι συμβαίνει.

Ο φόβος του κοινωνικού διασυρμού απειλεί την ηθική υπόσταση της οικογένειας, ενώ το παιδί το ίδιο φαίνεται να εκθέτει το οικογενειακό περιβάλλον του, προκαλώντας με συμπεριφορές που μπερδεύονται με ομοφυλοφιλία ή ψυχική διαταραχή.

Το καλύτερο είναι να παραδεχτεί και να αποδεχτεί αυτή τη διαταραχή του παιδιού, να σταθεί δίπλα στο παιδί σαν φίλος και σύμμαχος, να καταλάβει το πρόβλημα, και είτε να βοηθήσει ώστε το παιδί του μεγαλώνοντας να ακολουθήσει μια ψυχοθεραπευτική διαδικασία, για να μπορέσει να κατανοήσει βαθύτερα τι του συμβαίνει, είτε να ενισχύσει αυτή την αναγκαία ιατρική, φαρμακευτική ή χειρουργική παρέμβαση της διαφοροποίησης (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου θέλει να φοράει τα ρούχα μου, να βάφεται με το κραγιόν μου, να βάζει τα κολιέ μου, τα σκουλαρίκια μου, αλλά και τα παπούτσια μου. Τι κάνω λάθος;

Μέσα στην προσπάθεια να επικοινωνήσει με τη μητέρα του – αλλά και γιατί το πρόσωπο της μητέρας είναι πρόσωπο αγάπης, ταυτισμένο με το πρότυπο της ζωής του - πολλές φορές προσπαθεί να αντιγράψει τη συμπεριφορά της με το να χρησιμοποιεί ρούχα ή άλλα αντικείμενα αυτού του προσώπου που αγαπάει ιδιαίτερα. Το να φοράει τα ρούχα της προκαλεί βέβαια φόβο αλλά και αγωνία στη μητέρα, και οι δυο γονείς να αισθάνονται μεγάλη ψυχική φόρτιση πιστεύοντας ότι το παιδί τους έχει πρόβλημα ή οδηγείται στην ομοφυλοφιλία. Η μητέρα αρκετά συχνά δείχνει να ανησυχεί περισσότερο δραματοποιώντας την κατάσταση, ενώ ο πατέρας κρατάει την ψυχραιμία του κουκουλώνοντας ή αρνούμενος το πρόβλημα. Δεν φαίνεται να έχει τίποτα το ανησυχητικό, δεν πρόκειται παρά για απλή μίμηση και

αντιγραφή. Η συγκεκριμενοποίηση των ρόλων των γονεϊκών προτύπων, πρέπει να είναι η απάντηση μπροστά στην ανησυχία των δυο γονιών. Δεν πρέπει να μεγαλοποιήσουν το θέμα σαν κάτι προβληματικό ή απειλητικό, αλλά να ενισχύσουν το παιδί περισσότερο ώστε να μπει στο ρόλο της ταυτότητάς του ισχυροποιώντας το φύλο που σιγά σιγά ωριμάζει βιολογικά.

Καθώς βρίσκεται πιο κοντά στη μητέρα, δέχεται την επιρροή της σε μεγαλύτερο βαθμό στα πρώτα χρόνια της ζωής του, κάτι που δικαιολογεί τη μίμηση και την αντιγραφή της, με αποτέλεσμα να συμπεριφέρεται κάποιες φορές όπως εκείνη. Παράλληλα έρχεται κοντά και με το πατρικό πρότυπο, το οποίο θα ισχυροποιηθεί με την πάροδο του χρόνου καθορίζοντας έτσι την ταύτιση με αυτό. Θα ταυτιστεί με τον πατέρα στα επόμενα χρόνια, εφόσον η πατρική φιγούρα είναι ισχυρή και ενισχυόμενη και από τη μητρική φιγούρα αντίστοιχα. Κατά αυτό τρόπο το αγόρι, θα μπει στην εφηβεία με ομόφυλη ταύτιση προς τον πατέρα, συνειδητοποιώντας το ανδρικό φύλο μέσα από την πατρική οριοθέτηση. Οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν την αξία που έχουν ως πρότυπα πάνω στη ζωή του παιδιού τους, καταλαβαίνοντας τις σημαντικές πληροφορίες που ο καθένας από τη δική του σκοπιά δίνει, με θετική ενίσχυση ο ένας προς τον άλλο, βοηθώντας το αγόρι να περάσει ομαλά τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής του ανάπτυξης και να ταυτιστεί τελικά με το πρότυπο που καθορίζει το φύλο του (ανδρικό γένος) (Ασκητής, 2006).

Ø Ανακάλυψα ότι ο γιος μου βάζει αντικείμενα στον πρωκτό του, όπως μολύβια, στυλό κ.λ.π. Υπάρχει κίνδυνος το παιδί μου να οδηγηθεί στην ομοφυλοφιλία;

Πρέπει να το συζητήσει κατ' αρχάς με τον πατέρα, χωρίς να πει τίποτα στο παιδί. Εμείς οι γονείς δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η σεξουαλικότητα του παιδιού μας συσχετίζεται πάρα πολύ με τη συναισθηματική του κατάσταση, το άγχος που μπορεί να βιώνει, τη μαθησιακή πίεση που μπορεί να δέχεται και τις γενικότερες συμπεριφορές αντίδρασης που ίσως το παιδί εκδηλώνει εκείνη την περίοδο. Η σεξουαλικότητα είναι συνυφασμένη με την ψυχική συμπίεση και την επιθετικότητα του παιδιού. Σε τέτοιες ενέργειες που έχουν τη μορφή αυτοτιμωρίας και αυτοϋποτίμησης και δε συνδέονται με πιθανή πορεία προς την ομοφυλοφιλία, αυτό πρέπει, να μας προβληματίζει για το κλίμα που επικρατεί μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Όταν ένα παιδί ζει με γονείς που έχουν αυταρχική συμπεριφορά ή τσακώνομαι πολύ συχνά μεταξύ τους, η το τιμωρούν με διάφορες λεκτικές ή εξωλεκτικές μεθόδους και του δημιουργούν αίσθημα φόβου, ενοχής και καταπίεσης, είναι πιθανό να οδηγηθεί σε μια τέτοια συμπεριφορά.

Άλλες συμπεριφορές που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι να τρώει τα νύχια του, να πιπιλίζει το δάχτυλο ή το σεντόνι του, να τρώει τις μύξες του, να αφαιρεί τρίχες από τα μαλλιά του, να παρουσιάζει νυχτερινή ενούρηση, φοβίες τη νύχτα, διαταραχές ύπνου.

Σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να χρειάζεται παιδοψυχολογική ή παιδοψυχιατρική εκτίμηση, όταν υπάρχουν ενδείξεις για σοβαρότερη ψυχική διαταραχή. Με αυτές τις συμπεριφορές το παιδί δηλώνει την επιθετικότητα που αισθάνεται ότι εισπράττει από την οικογένεια του, το σχολείο ή τους φίλους του και, επειδή δεν μπορεί να την εκφράσει, τη στρέφει στον εαυτό

του. Αυτή η επιθετικότητα είναι συνυφασμένη σε κάποιο βαθμό και με την ηδονή μόνο που η ηδονή αυτή που εισπράττει δεν είναι τόσο συνειδητοποιημένη, όπως η ηδονή της χαράς και της απόλαυσης αλλά πρόκειται για την ηδονή της εξάρτησης από τιμωρητική διάθεση που έχει επαναληπτικό και εθιστικό χαρακτήρα. Το παιδί εγκλωβίζεται σ' αυτές τις αντιδράσεις και, κάθε φορά που βιώνει συναισθηματική ένταση, την προβάλλει με επιθετικότητα προς τον εαυτό του (ενδοβολή) μπαίνοντας σ' ένα φαύλο κύκλο τόσο το ίδιο όσο και ο γονιός, ο οποίος, δυστυχώς, πολλές φορές οδηγείται στην απαγόρευση και την τιμωρία, ενοχλούμενος απ' αυτά που κάνει το παιδί του. Η τιμωρία σε μια τέτοια περίπτωση ουσιαστικά πυροδοτεί τη μεγαλύτερη ενεργοποίηση και την επαναληπτικότητα της συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί απόλυτη σύγχυση, ο γονιός να πανικοβληθεί και το παιδί να μην μπορεί να ξεπεράσει αυτή την κατάσταση. Θα πρέπει να αναζητήσουμε τα ψυχολογικά δεδομένα που το έχουν πιέσει και το έχουν οδηγήσει σ' αυτή την κατάσταση.

Τέλος, δεν πρέπει να πούμε στο ίδιο οτιδήποτε, ούτε να του εκφράσουμε τις ανησυχίες μας για πιθανή ομοφυλοφιλική τάση (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου ασχολείται με τα κορίτσια, με σεξουαλικά υπονοούμενα, και επιδεικνύει προκλητική, χυδαία συμπεριφορά, στη σχολική κοινότητα.

Η θέση του γονιού είναι πράγματι δύσκολη γιατί μια τέτοια συμπεριφορά του παιδιού μας εκθέτει κοινωνικά και μας προβληματίζει για τη στάση του μέσα στη σχολική κοινότητα.

Πρέπει να σκεφτούμε μήπως εμείς ως γονείς σε πολλές περιπτώσεις, άθελα μας ή και ηθελημένα, έχουμε προκαλέσει αυτή την υπερβολική σεξουαλική αντίδραση του παιδιού μέσα στο σχολικό χώρο, με υπονοούμενα που έχουν σαν στόχο να ενισχύσουν την αρρενωπότητα και τον ανδρισμό του, και καμαρώνουμε όταν το παιδί μας επιδεικνύει συμπεριφορές που πιστεύουμε ότι ορίζουν τη μελλοντική ανδρική του ταυτότητα. Το παιδί με τέτοιες συμπεριφορές προσπαθεί να προκαλέσει θόρυβο γύρω από το άτομο του, ότι θα το προσέξουμε ή θα θαυμάσουμε τον ανδρισμό του, προσδοκία την οποία πιθανόν έχουμε εμείς καλλιεργήσει.

Θα πρέπει να οριοθετήσουμε τα πράγματα και να μην πούμε «Παιδί είναι, ζωντανό είναι... ούτε φυσικά, από την άλλη, να φερθούμε αυταρχικά, με υπερβολική αυστηρότητα, ή να τιμωρήσουμε το παιδί, γεγονός που θα αυξήσει αυτή την αντιδραστικότητα και την επιθετικότητα, αφού σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι συμπεριφορές κρύβουν τιμωρητικό φόβο και καταπίεση του παιδιού. Πρέπει λοιπόν να μιλήσουμε στο παιδί και να εξηγήσουμε με απλά λόγια τα όρια μιας συμπεριφοράς που δείχνουν και προϋποθέτουν το σεβασμό του άλλου, το σεβασμό της σχολικής κοινότητας, το τι είναι επιτρεπτό και τι απαγορευμένο.

Πρέπει λοιπόν να μιλήσουμε στο παιδί και να εξηγήσουμε με απλά λόγια τα όρια μιας συμπεριφοράς που δείχνουν και προϋποθέτουν το

σεβασμό του άλλου, το σεβασμό της σχολικής κοινότητας, το τι είναι επιτρεπτό και τι απαγορευμένο (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου μέσα στην τάξη αγγίζει συνέχεια τα γεννητικά του όργανα.

Το παιδί πολλές φορές μ' αυτή τη συμπεριφορά μπορεί να εκφράζει άγχος, ένταση, ψυχική πίεση. Μπορεί να οφείλεται σε συγκρουσιακή σχέση των γονιών και το παιδί μ' αυτό τον τρόπο θέλει να τραβήξει το ενδιαφέρον του περιβάλλοντος του, για να δοθεί λύση στα προβλήματα που πιθανόν το απασχολούν. Η συνεργασία δασκάλου και γονιού πρέπει να είναι άμεση. Ο γονιός, κυρίως εκείνος που είναι πιο κοντά στο παιδί, οφείλει να του μιλήσει για το πως αισθάνεται και για το αν κατά τη γνώμη του είναι σωστό αυτό που κάνει και γιατί το κάνει. Οι ίδιοι οι γονείς πρέπει να εξετάσουν το ενδεχόμενο μήπως η σχέση τους δημιουργεί ένταση και ανησυχία στο παιδί (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου, μου ζήτησε να αγγίξει το στήθος μου. Τι πρέπει να του πω;

Πολλές φορές το παιδί προσπαθεί να έρθει σ' επαφή με το σώμα μας, κατ' αρχάς από περιέργεια, κυρίως επειδή το δικό μας σώμα του προκαλεί μεγαλύτερη εντύπωση και αίσθηση. Δεν πρέπει να ενισχύουμε τέτοιες συμπεριφορές, αντίθετα καλό είναι να αποφεύγουμε να αγγίζει τα γεννητικά όργανα ή το στήθος μας. Το παιδί πρέπει να μάθει ότι αυτές οι περιοχές είναι προσωπικές και μεγαλώνοντας θα αναπτύξει και το ίδιο στο σώμα του αυτές τις ιδιαίτερες ζώνες, τις οποίες πρέπει να σέβεται και να οριοθετεί.

Δεν πρέπει και πάλι να θορυβηθούμε και να δημιουργήσουμε μια απαγορευτική εντύπωση, που περισσότερο θα αυξήσει την περιέργειά του. Καλό είναι όμως να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα και να μην αφήνουμε περιθώρια τέτοιων κινήσεων και προκλήσεων εκ μέρους του (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μου τρίβεται μπρούμυτα στη μοκέτα. Να το αφήσω;

Είναι αλήθεια ότι οι γονείς μπορεί να βρεθούν μπροστά σε μια τέτοια εικόνα, βλέποντας με έκπληξη το μικρό κοριτσάκι (κυρίως) να τρίβεται σε έπιπλα, μοκέτες, με έκδηλη ευχαρίστηση, να κοκκινίζει το προσωπάκι του, να ιδρώνει από την ένταση της κίνησης, ακόμη και να βγάζει ήχους αναστεναγμών και απόλαυσης. Εικόνες που καθηλώνουν τους γονείς και τους κάνουν να νιώθουν αμήχανα. Οι γονείς σοκάρονται, φοβούμενοι ότι το παιδί τους εμφανίζει μια επικίνδυνα πρώιμη σεξουαλική αφύπνιση και ότι έτσι οδηγείται σε διαστροφή ή «ανωμαλία» της σεξουαλικότητάς του. Όταν μάλιστα αυτή η εικόνα που εισπράττουν από το παιδί δοκιμάζει τον ηθικό τους κώδικα, πανικοβάλλονται, ενώ φοβούνται μήπως το κοριτσάκι τους οδηγηθεί σε ανηθικότητα, νιώθοντας ότι θα εκτεθούν τόσο στην ίδια την οικογένεια όσο και στο ευρύτερο περιβάλλον τους. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα ενοχοποιούν ο ένας τον άλλο.

Το παιδί ανακαλύπτει στο σώμα του περιοχές που του προκαλούν ιδιαίτερη ηδονή και ευχαρίστηση χωρίς να συνειδητοποιεί ότι αυτό σχετίζεται με την περιοχή των γεννητικών του οργάνων. Η ευχαρίστηση που του δίνει όμως αυτή η κίνηση δημιουργεί μια εθιστική συμπεριφορά που έχει επαναληπτικό χαρακτήρα.

Ο γονιός δεν πρέπει να οδηγηθεί σε συμπεριφορές ακρότητας, όπως να απομακρύνει το παιδί από το χώρο που βρίσκεται ή να βάλει τις φωνές και να το επιπλήξει τρομάζοντάς το ότι δεν κάνει κάτι σωστό. Το καλύτερο είναι να αποσπάμε την προσοχή του παιδιού και να δημιουργούμε άλλα ερεθίσματα, έτσι ώστε το παιδί να ξεχνιέται. Μπορούμε δηλαδή εκείνη τη στιγμή να το καλέσουμε για να του δείξουμε κάτι στο δωμάτιο του, ή ακόμη να του μιλήσουμε για κάτι ευχάριστο που θα του προκαλέσει ενδιαφέρον, ή, τέλος, να επινοήσουμε κάτι που θα λειτουργήσει σαν από μηχανής θεός, για να σταματήσουμε το συμβάν. Βέβαια, είναι πιθανό να το δούμε να κάνει το ίδιο και στο δωμάτιό του, στο κρεβάτι του. Θα πρέπει να είμαστε ήρεμοι και να μην το κάνουμε θέμα, προκαλώντας αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχολογία του παιδιού. Τέτοιες συμπεριφορές είναι συχνές στην παιδική ηλικία, κάτι που ο γονιός οφείλει, να γνωρίζει.

Αν κάτι τέτοιο συμβεί σε δημόσιο χώρο τότε εκεί θα πρέπει βέβαια να παρέμβουμε διακριτικά και να προσπαθήσουμε με κάποια πρόφαση να τραβήξουμε αλλού το ενδιαφέρον του (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μου ήταν γυμνό με την ξαδερφούλα του γυμνή και χαϊδεύοντουσαν.

Τα παιδιά έχουν μια αυξημένη τάση σωματικής περιέργειας και μια ανάγκη να έρθουν σ' επαφή, που είναι ένα είδος επικοινωνίας. Αυτή η επαφή δημιουργεί μια αισθησιακή ευφορία, μια φιλήδονη έκφραση, που μπορεί να επαναλαμβάνεται. Όταν ο γονιός βρεθεί μπροστά σε μια τέτοια εικόνα, αισθάνεται φόβο, τρόμο και αγωνία για τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει κάτι τέτοιο στο συγγενικό του περιβάλλον. Ο γονιός, και κυρίως η μητέρα που ανακαλύπτει αυτό το παιχνίδι που κάνει ο γιος της με την ξαδερφούλα του,

δεν πρέπει να θορυβήσει τα παιδιά, πρέπει να τα απομακρύνει και να φροντίζει να μη βρίσκονται εύκολα μόνα τους. Δε θα πρέπει να σχολιάσει το θέμα αυτό, και αν μιλήσει με τη μητέρα της ξαδερφούλας του γιου της, θα πρέπει αυτή η συζήτηση να έχει ενημερωτικό χαρακτήρα, και όχι να γίνει για να τιμωρηθούν ή να απομακρυνθούν τα παιδιά. Να μη δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες να βρίσκονται στον ίδιο χώρο μόνα τους και να αφήσουμε να ξεχαστεί το γεγονός.

Αν αναζητήσει το ένα την παρέα του άλλου, δεν πρέπει, να τους το αρνηθούμε, απλώς να φροντίσουμε να μη μείνουν μόνα τους.

Αν, πάλι, απαντήσουμε με θυμό, θα προκαλέσουμε νέες φορτίσεις, πονηρεύοντας ίσως το παιδί περισσότερο και αυξάνοντάς του την επιθυμία. Το να κάνουν παρέα τα παιδιά μεταξύ τους δεν εγκυμονεί απαραίτητα κανέναν κίνδυνο επανάληψης της ίδιας συμπεριφοράς (Ασκητής, 2006).

Ø Αν αντιληφθώ τον γιο μου και την κόρη μου να οδηγούνται σε σεξουαλικά παιχνίδια πώς πρέπει να αντιδράσω;

Πρέπει να σταματάμε αυτά τα σεξουαλικά παιχνίδια, πρέπει να κοιμούνται σε χωριστά δωμάτια. Η αντίδρασή μας δεν πρέπει να είναι υπερβολική ή επικριτική, αλλά απόλυτα σαφής για το ότι αυτό δεν πρέπει να ξανασυμβεί. Μπορούμε να μιλήσουμε στον καθένα χωριστά και να του εξηγήσουμε ότι αυτή η συμπεριφορά δεν είναι σωστή και απαγορεύεται οποιαδήποτε σεξουαλική επαφή, ακόμη και με τη μορφή παιχνιδιού.

Δεν πρέπει να τους αφήσουμε περιθώρια για συζήτηση ή ερωτήσεις, αλλά να τονίσουμε ότι κάτι τέτοιο δεν επιτρέπεται να ξανασυμβεί. Αν όμως στην προσωπική συνάντηση με τον καθένα χωριστά μας θέσουν ερωτήσεις, τότε θα εξηγήσουμε με απλά λόγια ότι δεν είναι φυσιολογικό τα αδέρφια

μεταξύ τους να έχουν σεξουαλικές επαφές, ότι το απαγορεύει η φύση της ζωής, γιατί έχουν το ίδιο αίμα, όπως το απαγορεύει η κοινωνία των ανθρώπων και το αίσθημα ηθικής μας, γιατί διαφορετικά αγαπιούνται τα αδέρφια μεταξύ τους και διαφορετικά οι ερωτικοί σύντροφοι.

Είναι σίγουρο ότι τα παιδιά θα καταλάβουν και θα αντιληφθούν το λάθος τους και ότι δεν πρόκειται να το επαναλάβουν αν τους μιλήσουμε με ηρεμία, σταθερότητα και αποφασιστικότητα (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί ζητάει να φιλάει στο στόμα τη μητέρα.

Δεν είναι κακό το παιδί μας να μας φιλήσει στο στόμα, ούτε πονηρό, ούτε κάτι τέτοιο πρέπει να μας γεμίζει με ενοχές και φοβίες για πρώιμη σεξουαλική αφύπνιση ή για αιμομικτική σχέση με τη μητέρα.

Είναι σωστό όμως σιγά σιγά να αποφεύγουμε να φιλιόμαστε με το παιδί μας στο στόμα. Καθώς μεγαλώνει, μπορούμε να του πούμε ότι στο στόμα φιλιούνται μόνο ο μπαμπάς και η μαμά και γενικώς οι μεγάλοι, ενώ και το φιλί που δίνουν οι γονείς στα παιδιά τους στο μάγουλο ή στο μέτωπο έχει την ίδια συναισθηματική αξία. Να μην ξεχνάμε ακόμα ότι η πιο έντονη συναισθηματική έκφραση προς το παιδί μας είναι η αγκαλιά μας, που, άλλωστε, όσο εκείνο μεγαλώνει θα τη δέχεται όλο και λιγότερο (Ασκητής, 2006).

Ø Ο γιος μου (ή η κόρη μου) φιλιέται στο στόμα με το φίλο του (ή τη φίλη της).

Τα παιδιά, μέσα στον ενθουσιασμό και στην παρορμητικότητά τους δείχνουν τη χαρά τους και τη συναισθηματική τους ευφορία ακόμη και με φιλιά στο στόμα. Όταν δούμε όμως ότι αυτό επαναλαμβάνεται συχνά και ότι από το φιλί αυτό το παιδί αντλεί ηδονή και ευχαρίστηση, μπορούμε διακριτικά να του μιλήσουμε, όχι βέβαια μπροστά στο φίλο του, λέγοντας του ότι δε χρειάζεται να φιλιέται στο στόμα μαζί του. Αν μας ρωτήσει γιατί, θα του εξηγήσουμε ότι το φιλί στο στόμα είναι ένα φιλί που προϋποθέτει ή οδηγεί σε ερωτική σχέση ανάμεσα στο αγόρι και το κορίτσι και μεγαλώνοντας θα καταλάβει ότι αυτό είναι ένα φιλί που δίνεται μέσα στην ερωτική σχέση και τη σεξουαλική επαφή με το άλλο φύλο, εκφράζοντας την ερωτική επιθυμία του ενός προς το άλλο (Ασκητής, 2006).

Ø Αν η κόρη μου, μου εκμυστηρευτεί ότι κάποιο αγόρι τη φίλησε στο στόμα και της άρεσε, τι πρέπει να της πω;

Είναι πολύ πιθανό στην παιδική ηλικία εννέα έως δώδεκα να ανταλλάσσουν φιλιά στο στόμα με αγόρια. Αν το παιδί μας το πει, αυτό σημαίνει ότι έχει πολύ καλή σχέση μαζί μας. Δεν θα πρέπει να φοβίσει ούτε να πανικοβάλει τη μητέρα. Δεν πρέπει σ' αυτή την περίπτωση η μητέρα να μιλήσει απαγορευτικά, να ξεσπάσει με θυμό στο παιδί, ή γενικά να προσπαθήσει να σταματήσει την κόρη της, φοβούμενη ότι θα οδηγηθεί σε άλλες συμπεριφορές που μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα τη σεξουαλική επαφή. Αντίθετα, πρέπει να φανεί ψύχραιμη και ήρεμη, να ακούσει την κόρη της, να της δείξει ότι την εμπιστεύεται και ότι χαίρεται που θέλει να μοιραστεί

μαζί της αυτή τη συναισθηματική της ικανοποίηση. Πολλές φορές και το ίδιο το παιδί δοκιμάζει έκπληξη ή αμηχανία μ' αυτή την πρωτόγνωρη αίσθηση και δεν ξέρει τι πρέπει να κάνει. Η απάντησή μας, λοιπόν, θα είναι ξεκάθαρη και θα περιέχει δυο βασικά στοιχεία. Πρώτον θα της πούμε ότι αυτό που συνέβη είναι φυσιολογικό, δηλαδή ότι ένα αγόρι και ένα κορίτσι μπορούν να φιληθούν στο στόμα και ότι αυτό δείχνει πως υπάρχει ερωτική έλξη μεταξύ των δύο φύλων. Αυτή η έλξη μπορεί να ξεκινήσει από την παιδική ηλικία, θα αναπτυχθεί όμως πολύ περισσότερο καθώς το κορίτσι μεγαλώνει και γίνεται γυναίκα. Δεύτερον, θα πρέπει να της εξηγήσουμε ότι δεν πρέπει να αφήσει το αγόρι, αν εκείνο το θελήσει, να κάνει και άλλα πράγματα πάνω στο σώμα της, γιατί το σώμα της δεν είναι έτοιμο ακόμα για να προχωρήσει σε άλλου είδους φιλιά και χάδια. Οφείλει να σέβεται και να αγαπάει το σώμα της και να μην επιτρέπει στον καθένα να το χαϊδεύει και να το αγγίζει. Να μην απογοητεύσει την κόρη της, να μη τη φοβίσει και νιώσει ενοχή ότι έκανε κάτι κακό, αλλά ταυτόχρονα να την κάνει να αντιληφθεί ότι δεν πρέπει να προχωρήσει (Ασκητής, 2006).

Ø Το παιδί μας αντιδρά όταν με φιλάει ο σύζυγος μου μπροστά του και δείχνει να ζηλεύει.

Δεν πρέπει να φοβόμαστε αυτή τη συμπεριφορά του παιδιού, η οποία είναι φυσιολογική, βάση της ψυχοσεξουαλικής του ανάπτυξης και της συναισθηματικής εξάρτησης που αναπτύσσει κυρίως με τη μητέρα του. Η παιδική ηλικία είναι μια περίοδος αυξημένης συναισθηματικής εξάρτησης του παιδιού από τους γονείς του και περισσότερο από τη μητέρα του, γι' αυτό και εκδηλώνει ζήλια, αντίδραση έως και φθόνο προς τον πατέρα όταν αυτός

συμπεριφέρεται με τρόπο που αισθάνεται ότι το απειλεί ή το δοκιμάζει ψυχολογικά, όπως στην περίπτωση του φιλιού.

Είναι καλό να μην είμαστε μπροστά του ιδιαίτερα διαχυτικοί, αλλά μπορεί να βλέπει την τρυφερότητα, την ευγένεια, τον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούμε, την καλή ψυχική διάθεση που έχουμε μεταξύ μας ως γονείς. Αν φιλιόμαστε, το φιλί μας δεν πρέπει να είναι έντονο, παρατεταμένο και προκλητικό, αλλά να εκφράζει τρυφερότητα και συναισθηματική ασφάλεια. Οι αντιδράσεις του παιδιού σιγά σιγά θα υποχωρήσουν, και όταν θα μας βλέπει να φιλιόμαστε με πραγματική τρυφερότητα, είναι σίγουρο ότι δεν θα νιώθει εχθρότητα, ζήλια ή αίσθημα κτητικότητας προς τη μητέρα. Η κτητικότητα αυτή άλλωστε χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά του παιδιού μέχρι τα εννιά έως δέκα του χρόνια, οπότε αρχίζει να αντιλαμβάνεται ότι το φιλί μεταξύ των γονιών του είναι φιλί αγάπης και συναισθηματικής τρυφερότητας. Αυτό που θα πρέπει να αποφύγουμε είναι κυρίως σεξουαλικές διαχύσεις, υπονοούμενα, κινήσεις που σαφώς δοκιμάζουν την ψυχολογία του, που το κάνουν να απορεί με τις εικόνες που βλέπει, καθώς δεν αντιλαμβάνεται φυσικά τη σεξουαλικότητα που μπορεί να εκπέμπουμε μεταξύ μας, και που δεν έχουν να του προσφέρουν τίποτα θετικό.

Τα παιδιά που μεγαλώνουν μέσα σ' ένα τρυφερό περιβάλλον νιώθουν πολύ καλύτερα και καταλαβαίνουν ότι αυτή η γονεϊκή αγάπη και η γονεϊκή ψυχική σταθερότητα χτίζει το δικό τους αύριο, γι' αυτό αισθάνονται πιο ασφαλή, ήρεμα και ψυχικά σταθερά σε ένα κλίμα οικογενειακής ισορροπίας (Ασκητής, 2006).

Ø Είμαι χωρισμένη. Ο φίλος μου, με φιλάει και με αγκαλιάζει ενώπιον του παιδιού μου.

Είναι καλό να αποφεύγουμε, όταν βγαίνουμε έξω τις ερωτικές περιπτώσεις ή τα φιλιά μπροστά του, κάτι που προφανώς δεν του αρέσει και δεν επιθυμεί. Το παιδί μας μέσα στο μυαλό του πάντα έχει την εικόνα του πατέρα του και με τον πατέρα του θα ήθελε να ήμασταν εκείνη τη στιγμή. Τον ενοχλούν, του προκαλούν θυμό, μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά, αν είναι θεατής ερωτικών προκλητικών περιπτώσεων της μητέρας με το φίλο της, προκαλώντας «κλείδωμα» των συναισθημάτων του, κάνοντας τον να μην εκφράζει αυτό που νιώθει και, μεγαλώνοντας, να εκδηλώσει σεξουαλική ψυχρότητα στη δική του ερωτική ζωή (Ασκητής, 2006).

Ø Όταν είμαστε μαζί με το γιο μας σε κάποια παρέα, ο μπαμπάς του λέει να δείξει πόσο μεγάλο είναι το πουλάκι του και καμαρώνει γι' αυτό.

Δεν πρέπει ποτέ να προκαλούμε το παιδί μας να δείχνει τα γεννητικά του όργανα προκειμένου να εκφράσει ανδρισμό του. Είναι μια προκλητική συμπεριφορά χυδαιότητας που ξεκινάει από τον πατέρα, ο οποίος προσπαθεί μ' αυτό τον τρόπο να δείξει ότι το δικό του παιδί ξεχωρίζει με το μέγεθος του πέους του, ενώ επιπλέον δηλώνει έτσι τη δική του περηφάνια ως άντρα. Πολλοί πατεράδες συνηθίζουν να προβάλλουν τη δική τους αρρενωπότητα μέσα από το παιδί τους. Τέτοιου είδους ενέργειες είναι απαγορευτικές, γιατί όχι μόνο δεν προσφέρουν τίποτα στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, αλλά αντίθετα το αγχώνουν και το φέρνουν σε δύσκολη θέση. Επίσης, μ' αυτό τον τρόπο το παιδί λαμβάνει το λανθασμένο μήνυμα ότι η σεξουαλικότητά του και η αξία του ως συντρόφου και εραστή στο μέλλον εξαρτάται από το μέγεθος του πέους του (Ασκητής, 2006).

Ø Ο σύζυγός μου ρωτάει το γιο μας αν έχει «γκόμενα».

Ο μπαμπάς, νιώθοντας ανασφάλεια για την αρρενωπότητα και σεξουαλικότητα του γιου του, οδηγείται σε ερωτήσεις παρορμητικού χαρακτήρα έως και ρηχού περιεχομένου, που δοκιμάζουν την ψυχολογία του παιδιού, το φέρνουν σε δύσκολη θέση, του προκαλούν αμηχανία, φόβο, ντροπή και αγωνία. Το παιδί θυμώνει και αρνείται να απαντήσει όταν η ερώτηση αυτή έχει ειρωνικό ή προκλητικό χαρακτήρα ή θυμίζει ανάκριση. Αισθάνεται ότι ο πατέρας το αμφισβητεί και σχηματίζει μια αρνητική ψυχολογική εικόνα για την παιδική του ηλικία. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι το παιδί σ' αυτή την ηλικία πολλές φορές ερωτεύεται, εμφανίζοντας αστάθεια όμως ως προς τα συναισθήματά του.

Είναι σύνηθες να αρέσει σε ένα αγόρι ένα κορίτσι ή μια συμμαθήτριά του. Η συμπεριφορά του όμως πολλές φορές είναι αμφιθυμική, δηλαδή δεν ξέρει τι να κάνει. Μέσα στην παρορμητικότητά του μπορεί να αντιδρά άλλοτε απορριπτικά προς το κορίτσι, άλλοτε με έντονη συναισθηματική φόρτιση, ακόμη και με αδιαφορία σε οποιοδήποτε κάλεσμα του κοριτσιού ή και απέναντι στις δικές του επιθυμίες, από φόβο μήπως εισπράξει την απόρριψη. Οι γονείς δε θα πρέπει να ανοίγουν τέτοιες συζητήσεις κάνοντας ερωτήσεις του τύπου «ποιο αγόρι ή ποιο κορίτσι σου αρέσει, ποιον σκέφτεσαι είσαι ερωτευμένος», και τα λοιπά.

Θα πρέπει να είμαστε διακριτικοί. Βέβαια, μπορούμε να ρωτήσουμε το παιδί πως αισθάνεται μέσα στην τάξη, αν υπάρχουν κάποια παιδιά που προκαλούν πιο πολύ το ενδιαφέρον του, αν κάνει παρέα με κάποια αγόρια ή με κάποια κορίτσια που τα θεωρεί πιο κοντά του. Αν ο γιος μας μιλήσει για

κάποιο κορίτσι που του αρέσει περισσότερο, πρέπει με ήρεμο ύφος και χωρίς αντίδραση ή υπερβολή να τον αφήσουμε να εκδηλώσει τις σκέψεις του και μετά να του πούμε ότι αυτό είναι πολύ φυσιολογικό και, στην ηλικία που βρίσκεται, μπορεί να νιώσει πιο έντονα για ένα άλλο παιδί με το οποίο έχει αναπτύξει φιλικές σχέσεις και επηρεάζονται αμοιβαία συναισθηματικά.

Δεν πρέπει λοιπόν να του προκαλέσουμε αρνητικές σκέψεις ή να το πείσουμε ότι πρέπει να έχει κάποια φιλενάδα, γιατί το παιδί σ' αυτή την ηλικία δεν μπορεί να εκφράσει τέτοιες συμπεριφορές και ασφαλώς δεν έχει την ικανότητα να διακρίνει τη φιλενάδα από τη φίλη.

Στην τρυφερή ηλικία που βρίσκεται, επικοινωνεί ανοιχτά, μ' έναν ερωτισμό διάχυτο και σημαντικά μεταβλητό, εύκολα ενθουσιάζεται ή απογοητεύεται, ή κρατάει αμυντική στάση εκεί που αισθάνεται ότι δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα. Συχνά αισθάνεται ότι το κορίτσι ή το αγόρι που είναι στην παρέα του μπορεί να επηρεάζουν τη σκέψη του, αλλά σε άλλα θέματα ενδέχεται να διαφωνεί μαζί τους, και γι' αυτό δεν ξέρει τελικά, ποια πορεία να ακολουθήσει. Η συζήτηση με το γονιό μπορεί να έχει νόημα αν το ίδιο μας ζητήσει να κουβεντιάσουμε κάποιο πρόβλημά του που αφορά κάποιο φίλο ή κάποιο κορίτσι που του αρέσει. Τότε ο γονιός οφείλει να το ακούσει χωρίς να γελάσει ή να χλευάσει και προπάντων χωρίς να έχει την αίσθηση ότι το παιδί του παρουσιάζει πρώιμη σεξουαλική αφύπνιση, αλλά κατανοώντας ότι το παιδί σ' αυτή την ηλικία ερωτεύεται με το δικό του τρυφερό μυαλό, βιώνει ένα συναίσθημα που συνεχώς μεταβάλλεται διαφοροποιείται και εναλλάσσεται. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να φέρουμε το παιδί μας σε δύσκολη θέση απειλώντας το που τόλμησε να μας μιλήσει για μια ερωτική αίσθησή του,

πολύ περισσότερο μάλιστα υποτιμώντας ή γελώντας και πληγώνοντάς το (Ασκητής, 2006).

Ø Όταν η παντρεμένη μητέρα βγαίνει ραντεβού παίρνοντας μαζί το παιδί της σαν προκάλυμμα.

Το παιδί αντιλαμβάνεται τα πάντα και καταλαβαίνει πότε ένα πρόσωπο το οποίο συναναστρεφόμαστε είναι φιλικό ή όχι. Βλάπτουμε το συναισθηματικό του κόσμο, το παιδί μπορεί να αναπτύξει εχθρότητα προς τη μητέρα, θεωρώντας ότι κάνει κακό στον πατέρα του, και κυρίως να εκδηλώσει έντονη συναισθηματική ανασφάλεια, καχυποψία, φόβο και καταθλιπτική διάθεση, αισθανόμενο ότι απειλείται από έναν ξένο άνθρωπο. Αντιλαμβάνεται ότι η στάση της μητέρας δεν είναι σωστή, όπως και η σχέση της με τον άγνωστο άντρα, καταλαβαίνοντας μάλιστα ότι ο μπαμπάς, που δεν είναι παρών, μπορεί να μην το γνωρίζει. Μέσα του γκρεμίζονται οι αξίες της πίστης, της αλήθειας, του σωστού και του λάθους, του δίκαιου και του άδικου. Μπορεί να ρωτήσει τη μητέρα του όταν θα είναι μόνοι γιατί το κάνει αυτό και να τη φέρει σε δύσκολη θέση, κάτι που φυσικά θα επιφέρει μεγαλύτερη ένταση στη σχέση μητέρας και παιδιού. Επίσης το φόβο ότι το παιδί μπορεί να μεταφέρει και να αποκαλύψει τα πάντα στον πατέρα, με αποτέλεσμα να γενικευτεί όλη αυτή η σύγκρουση και να καταδειχτεί η ανώριμη και κακή σχέση των μελών του οικογενειακού συστήματος (Ασκητής, 2006).

Ø Υπάρχει στα παιδιά παθολογία τον ουροποιητικού και γεννητικού συστήματος που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην εικόνα τον εαυτού τους ή και την επαφή τους αργότερα με το άλλο φύλο;

Βεβαίως και υπάρχει. Το 60% της χειρουργικής των παιδιών απευθύνεται σε ουρολογικά προβλήματα, πολλά από τα οποία έχουν άμεση δυνατότητα να το επηρεάσουν στη μελλοντική σεξουαλική του ζωή. Τα προβλήματα αυτά εκφράζονται μέσα από μία παθολογία που είναι πολύ πιο συχνή στα αγόρια, λόγω ύπαρξης εξωτερικών γεννητικών οργάνων, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία χειρουργικής παθολογίας. Εμφανίζονται από τη μέρα γέννησης του παιδιού και σχετικά συχνά ανακαλύπτονται στα υπερηχογραφήματα των εμβρύων που γίνονται κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Πρόκειται κυρίως για προβλήματα των νεφρών και της ουροδόχου κύστης. Η συγκεκριμένη παθολογία είναι συγγενής, δηλαδή τα παιδιά γεννιούνται μ' αυτή, δημιουργείται δε λόγω λαθών της φύσης στο σχηματισμό του εμβρύου κατά τις πρώτες εβδομάδες της κύησης (Ασκητής, 2006).

Ø Η ομοφυλοφιλία εκδηλώνεται από την παιδική ηλικία, πότε ακριβώς;

Συνήθως εκδηλώνεται στη διάρκεια της εφηβείας, από τα δεκατέσσερα έως τα δεκαεπτά όμως εκδηλώνεται σαν πρώιμη έκφραση διάχυτης αισθησιακής έλξης προς το ίδιο φύλο στην παιδική ηλικία, περίπου στα οχτώ με δέκα χρόνια, προκαλώντας στο παιδί ηδονή μέσα από τη σωματική επαφή με άτομα του ίδιου φύλου, κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας. Κατά την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη, τα στάδια, σηματοδοτούν τη σεξουαλική ωρίμανσή του κυρίως από την ηλικία των τριών με τεσσάρων χρόνων και μετά, με το οιδιπόδειο ψυχοσύμπλεγμα ως το πιο χαρακτηριστικό στάδιο

«εμπλοκής» της εξέλιξης για το αγόρι και το αντίστοιχο σύμπλεγμα της Ηλέκτρας για το κορίτσι. Βασικό γνώρισμα είναι η συνεχής αναζήτηση της ηδονής εκ μέρους του παιδιού, που αναπτύσσεται πίσω από τη σεξουαλική επιθυμία προς το γονιό, χωρίς να υπάρχει όμως συνειδητή σεξουαλική έλξη και διέγερση.

Οι γονείς, κατά την εξελικτική αυτή περίοδο, οφείλουν να γνωρίζουν τις ετερόφυλες προσκολλήσεις που αναπτύσσονται αφού μέσα απ' αυτές δημιουργούνται οι ανταγωνιστικές διαθέσεις των γονεϊκών προτύπων και οι φόβοι τιμωρίας που μπορούν να υποστούν τα παιδιά από αυτές. Το αγόρι, που νιώθει έντονα ερωτευμένο με τη μητέρα, η οποία γίνεται ερωτικό αντικείμενο γι' αυτό, προκαλεί τον πατέρα με αισθήματα κυριαρχίας, ζήλιας και αντιπαλότητας, φθόνου, αντιδικίας αλλά και μίσους, αισθανόμενο ότι του κλέβει αυτό το ερωτικό αντικείμενο, απειλούμενο από αυτή την απώλεια. Προσπαθεί πολλές φορές να αποτραβήξει τη μητέρα μακριά, εκδηλώνοντας ταυτόχρονα επιθετικότητα προς τον πατέρα. Το αγόρι διεκδικώντας την αποκλειστικότητα της μητέρας, επιθυμεί το θάνατο του πατέρα του, ενώ παράλληλα φοβάται μήπως αυτές οι σκέψεις γίνουν αντιληπτές από τον πατέρα και εισπράξει τιμωρία ή, πιο χαρακτηριστικά, ευνουχισμό.

Το άγχος του ευνουχισμού φαίνεται να παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσωπικότητα του παιδιού, όταν το παιδί μεγαλώνοντας συγκρούεται, με την αυταρχικότητα του πατέρα, διαμορφώνοντας ένα «καθηλωμένο εγώ», που δεν είναι ικανό να αναπτύξει την ταυτότητά του και να διεκδικήσει τη μελλοντική σεξουαλική του ολοκλήρωση. Μια σοβαρή πρώτη καθήλωση του παιδιού, που μπορεί να περάσει από τον πατρικό φόβο ευνουχισμού στη φιλομόφυλη εξέλιξη και στην ομοφυλοφιλία, μην μπορώντας να εκφράσει την

ετεροφυλοφιλική του ηδονή και κατ' επέκταση τον ετεροφυλοφιλικό σεξουαλικό προσανατολισμό.

Κατά την περίοδο του οιδιπόδειου συμπλέγματος το αγόρι αναπτύσσει έντονη εξάρτηση, προστασία και συνεχές εγωκεντρικό ενδιαφέρον προς τη μητέρα του. Της μιλάει σαν εραστής της, με ερωτικά λόγια, κάνοντάς της ακόμη και προτάσεις γάμου, παροτρύνοντάς τη να χωρίσει τον μπαμπά και να παντρευτεί αυτόν!

Η ομοφυλοφιλία κατά τη φροϋδική θεωρία, φαίνεται να εμπλέκεται σε μεγάλο βαθμό με την οιδιπόδεια καθήλωση, αφού το ψυχοσύμπλεγμα αυτό, όπως είπαμε, αποτελεί σημαντικό σταθμό ωρίμανσης του ατόμου, αν δεν ξεπεραστεί, δεν επιτρέπει στο άτομο να επιτύχει τις ομόφυλες ταυτίσεις που έπονται ηλικιακά, καλλιεργώντας τις συμμαχικές σχέσεις του πατέρα με το γιο και της μητέρας με την κόρη.

Το παιδί, μέχρι να μπει στην εφηβική περίοδο των δεκατεσσάρων έως δεκαεφτά χρόνων, χαρακτηρίζεται από μια ανοιχτή ερωτική αναζήτηση, στρέφοντας την προσοχή του σε πρόσωπα κύρους, πρόσωπα που του προκαλούν συναισθηματικό ενδιαφέρον, αλλά και σε πρόσωπα που εκπέμπουν ισχύ και έχουν έντονη παρουσία. Οι γονείς οφείλουν να γνωρίζουν γι' αυτές τις μιμήσεις και ταυτίσεις του παιδιού και δεν πρέπει να δείχνουν ανήσυχοι ή να πανικοβάλλονται με την προοπτική μιας «επαπειλούμενης» ομοφυλοφιλίας.

Η ομοφυλοφιλία φαίνεται να εκδηλώνεται, κυρίως στο αγόρι, με έντονες φαντασιώσεις, που συνοδεύονται από αντίστοιχη σεξουαλική διέγερση με άτομα του ίδιου φύλου, κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας, με τη διαμόρφωση σεναρίων σωματικής επαφής και ερωτικών παιχνιδιών που του προκαλούν

σεξουαλική επιθυμία και έλξη, όταν περάσει στο στάδιο της ήβης και της εφηβείας. Συνήθως σ' αυτές τις περιπτώσεις συνυπάρχουν συμπεριφορές θηλυπρέπειας ή κινήσεις χαρακτηριστικές της ομοφυλοφιλικής ενεργοποίησης. Η χροιά της φωνής δεν φαίνεται να αλλάζει σε αυτές τις περιπτώσεις.

Από την ηλικία των δέκα με δώδεκα χρόνων μπορεί να νιώσει έλξη προς το ίδιο φύλο, αναπτύσσοντας συμπεριφορές που το εκθέτουν στην ομάδα του σχολείου ή στο περιβάλλον της οικογένειας και των συγγενών του. (Ασκητής, 2006).

Ø Υπάρχουν τρόποι παρέμβασης στην εξέλιξη της ομοφυλοφιλίας του παιδιού;

Οι γονείς, γενικά, πρέπει να ενισχύουν την εικόνα ταυτότητας του φύλου και να βοηθήσουν το παιδί να συνειδητοποιήσει τα βιολογικά και τα ανατομικά κριτήρια του φύλου του. Ο γονιός πρέπει να παρεμβαίνει πάντα θετικά, κυρίως ο ομόφυλος γονιός, με διάφορες δεοντολογικές προσεγγίσεις που οδηγούν το παιδί στη συνειδητοποίηση του φύλου του και στην ταύτιση μαζί του. Ανάλογο ρόλο μπορεί να έχει και ο γονιός του αντίθετου φύλου, ακόμη και με εκδηλώσεις θαυμασμού. Είναι θετικό να θαυμάζει ο πατέρας την κόρη και να της δείχνει ότι είναι περίτσανος που είναι πατέρας της, που είναι όμορφη και εξελίσσεται σε γυναίκα, και αντίστοιχα η μητέρα προς το γιο της να δείχνει την περηφάνια της και να καμαρώνει για το γοητευτικό αγόρι της που μεταμορφώνεται σε άντρα. Τα παιχνίδια και η συγκρότηση ομάδων του ίδιου φύλου, είναι τα μικρά βήματα για την ανάπτυξη αυτής της συνειδητοποίησης. Ωστόσο, ούτε αυτά είναι ικανά να σταματήσουν την εξέλιξη

της ομοφυλοφιλίας, που σε μεγάλο ποσοστό φαίνεται να έχει στοιχεία ενδογένειας ή γενετικού υλικού. Είναι η δική μας συμπεριφορά που παίζει ρόλο, και να τονίσουμε και να τονώσουμε τον ετεροφυλοφιλικό σεξουαλικό του προσανατολισμό.

Επικρατέστερο επιβαρυντικό μοντέλο γονιών που ενισχύει την ομοφυλοφιλία του αγοριού είναι η έντονη μητρική υπερπροστασία με ενδυναμωμένη τη μητρική φιγούρα και η αδύναμη, ανύπαρκτη και, πολλές φορές «καπελωμένη» πατρική φιγούρα, που παίζει καθαρά δευτερεύοντα ρόλο. Αποτελεί ισχυρή απόδειξη της σύγχυσης του αγοριού που δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον πατέρα, ο οποίος σε αρκετές περιπτώσεις δεν εκφράζει το ισχυρό ανδρικό πρότυπο. (Ασκητής, 2006).

Ø Τα παιδιά μαθαίνουν κάνοντας κάποιες ερωτήσεις. Με ποιους άλλους τρόπους μαθαίνουν για το σεξ;

- 1) Όταν αγκαλιάζετε τα παιδιά σας
- 2) Όταν χαϊδεύετε τα μωρά σας
- 3) Όταν επιτρέπετε στα παιδιά σας να μπαίνουν στο μπάνιο την ώρα που είστε γυμνοί
- 4) Όταν εσείς και ο σύντροφός σας είστε τρυφεροί και εκδηλωτικοί μπροστά στα παιδιά
- 5) Με τον τρόπο που αντιμετωπίζετε τα γεννητικά όργανα των παιδιών σας, όταν αλλάζετε τις πάνες τους, δείχνοντάς τους τη χρήση της τουαλέτας
- 6) Όταν συζητάτε για το σεξ μπροστά στα παιδιά
- 7) Όταν τα παιδιά σας δέχονται από το περιβάλλον τους μηνύματα για τη συμπεριφορά των αντρών και των γυναικών μαθαίνουν για τους ρόλους των δύο φύλων (Ασκητής, 2006).

Ø Αν εμείς ασχοληθούμε με τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών μας, είναι απαραίτητο να υπάρχει και αντίστοιχο μάθημα στο σχολείο;

Το σχολείο χρειάζεται να δώσει στα παιδιά την ευκαιρία να τα συζητήσουν όλα αυτά και παράλληλα να διευρύνουν τις γνώσεις τους. Αν τα παιδιά έχουν την άνεση να συζητούν για το σεξ και μαζί σας, η ωφέλεια που θα αποκομίσουν θα είναι ακόμα μεγαλύτερη. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα συμπληρώνουν τη σεξουαλική εκπαίδευση, δεν μπορούν όμως να την υποκαταστήσουν. Είναι χρήσιμο να πληροφορηθείτε τι ακριβώς διδάσκεται στο μάθημα της σεξουαλικής αγωγής και ποιοι εκπαιδευτικοί το έχουν αναλάβει. Έχετε υποχρεώσεις αλλά και δικαιώματα σ' αυτό τον τομέα να επιτρέψετε ή όχι τη συμμετοχή του παιδιού σας σ' αυτό το μάθημα, αν δεν είστε ευχαριστημένοι από τον τρόπο διδασκαλίας (Ασκητής, 2006).

Ø Τι βοηθάει στη δημιουργία της αυτοεκτίμησης των παιδιών;

Πολλά πράγματα. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- Η σωματική επαφή, όταν είναι μικρά.
- Όταν τους λέτε ότι τα αγαπάτε.
- Όταν συζητάτε μαζί τους και δείχνετε σεβασμό.
- Να συμπεριφέρεστε στα αγόρια και στα κορίτσια με τον ίδιο τρόπο.
- Όταν τα αφήνετε να παίρνουν μόνα τους αποφάσεις, όταν αυτό μπορεί να γίνει.
- Όταν δεν τα υπερπροστατεύετε.
- Όταν τους δίνετε θετικά μηνύματα για το σώμα τους.
- Όταν αναγνωρίζετε τα επιτεύγματά τους.

- Όταν αποδοκιμάζετε τις πράξεις τους και όχι τα ίδια τα παιδιά σε περίπτωση που κάνουν κάτι που δεν είναι αποδεκτό.
- Όταν τα ενθαρρύνετε να μαθαίνουν καινούργια πράγματα, να βοηθούν στο σπίτι.
- Όταν με τις πράξεις σας γίνεστε θετικό πρότυπο, γιατί τα παιδιά μας αντιγράφουν (Ασκητής, 2006).

∅ Μήπως οι λέξεις «πέος» και «αιδού» είναι πολύ επιστημονικές για το παιδί;

Αν συνεχώς χρησιμοποιούμε υποκατάστατες λέξεις ή υποκοριστικά στη γλώσσα των μικρών παιδιών, ή αν αποφεύγουμε να ονομάσουμε κάποια μέρη του σώματος, δεν αφήνουμε τα παιδιά μας να ωριμάσουν. Για τους λόγους αυτούς είναι απαραίτητο τα παιδιά να ακούνε τις λέξεις «σεξουαλική επαφή» και «συνουσία» παράλληλα με οποιεσδήποτε άλλες λέξεις. (Ασκητής, 2006).

∅ Τι είναι αποπλάνηση παιδιού;

Όταν κάποιο άτομο, εκτός της οικογένειας, πλησιάζει με σεξουαλική διάθεση ένα παιδί (σεξουαλικό άγγιγμα, επίδειξη γεννητικών οργάνων ή σεξουαλική επαφή). Η αποπλάνηση αποτελεί αδίκημα (Ασκητής, 2006).

Ø Τι είναι η Σεξουαλική πράξη;

Αν δεν έχουμε μιλήσει καθόλου στα παιδιά μέχρι την ηλικία των 10 ετών για τη σεξουαλική πράξη, είναι πολύ πιθανόν να μην πουν όσα άκουσαν, συζητώντας το θέμα. Είναι ανάγκη να δείξουμε στα παιδιά ότι θέλουμε να συζητήσουμε το θέμα αυτό μαζί τους. Είναι απαραίτητο να μάθουν τα βασικά και να μάθουν ότι αυτή η πράξη αποτελεί σημαντικό κομμάτι των σχέσεων μεταξύ των ενηλίκων.

Αν δεν τους μιλήσετε, οι πιθανότητες να θέλουν να δοκιμάσουν το σεξ είναι ίδιες. Μπορεί να μάθουν για το σεξ από τα άλλα παιδιά παίζοντας «τη μαμά και τον μπαμπά» και είναι μάλλον απίθανο τα μικρά παιδιά να κάνουν κακό το ένα στο άλλο, παίζοντας σεξουαλικά παιχνίδια. Αν υποψιαστούμε ότι τα παιδιά μας δεν νιώθουν καλά παίζοντας αυτά τα παιχνίδια πρέπει να τα σταματήσουμε.

Ας μην ξεχνάμε ότι τα παιδιά πρέπει να μάθουν να λένε ΟΧΙ σε ανεπιθύμητες και ανάρμοστες χειρονομίες. Είναι σημαντικό να συζητάμε μαζί τους (Ασκητής, 2006).

Ερωτήσεις Παιδιών

∅ Από που έρχονται τα μωρά; (Η ερώτηση αυτή μπορεί να γίνει από παιδί 4 χρόνων)

«Τα μωράκια μεγαλώνουν στην κοιλίτσα της μαμάς. Εδώ είναι μαλακά και ζεστά κι η μαμάκα φροντίζει να έχουν πάντα φαγάκι».

Για την ηλικία αυτή των παιδιών, ο όρος κοιλιά είναι πια κατανοητός και δε σημαίνει τίποτα το παράξενο και διφορούμενο, όπως σημαίνει για πολλούς γονείς. Επίσης ο όρος κοιλιά γίνεται πολύ πιο πιστευτός, από οποιαδήποτε άλλη συμβολική περιγραφή ή έκφραση (Μπρίκνερ, 1992).

∅ Πως βγαίνουν τα μωρά έξω από την κοιλιά – Διαφορά 2 φύλων (Η ερώτηση αυτή μπορεί να γίνει από παιδί 4-7 χρόνων)

Στην ερώτηση αυτή, πρέπει να δείχνονται οι διαφορές που υπάρχουν στη σωματική διάπλαση, ανάμεσα σε κορίτσια και αγόρια. Η περιγραφή όμως κάθε διαφοράς πρέπει να περιορίζεται αυστηρά μόνο στα εξωτερικά γνωρίσματα. Και ποτέ να μη χρησιμοποιούνται στις συγκρίσεις αυτές παραδείγματα μεγάλων, γιατί και οι ίδιοι δυσκολεύονται, αλλά και στα παιδιά δημιουργούνται συγχύσεις. Μικρά παιδιά που παίζουν γυμνά στο νερό της πισίνας ή στην αμμουδιά της θάλασσας και αυτά που έχουν αδερφάκια αντίθετου φύλου, εντοπίζουν πολύ γρήγορα τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσά τους. Αλλά και με τους μεγάλους, όταν τα παιδιά παίρνουν μέρος μαζί τους στους τόπους που είναι ειδικά για τους γυμνιστές. Δημιουργούνται συνθήκες, για τα παιδιά και τους γονείς, μεγάλης παιδαγωγικής σημασίας.

Προβλήματα γύρω απ' αυτή την ερώτηση είναι δυνατόν να παρουσιαστούν σε παιδάκια που μεγαλώνουν μόνα τους. Μπορούμε να παρουσιάσουμε τις διαφορές δείχνοντας κατάλληλες εικόνες. Σχετικά με το ζήτημα αυτό θα αναφερθούμε σε άλλο μέρος της εργασίας αυτής. Μπορούν και οι γονείς να βοηθήσουν αποτελεσματικά όταν φέρονται φυσιολογικά. Δηλαδή το πρωί, όταν ντύνονται ή όταν κάνουν μπάνιο, δε χρειάζεται να κλειδώνουν την πόρτα ή να απομακρύνουν τα παιδιά. Τα παιδιά που βρίσκονται περίπου στο δέκατο έτος της ηλικίας τους εκδηλώνονται κάπως πιο ιδιόρρυθμα. Έχουν συνειδητοποιήσει σε πιο φύλο ανήκουν, κι έτσι, παρακολουθούν και προσέχουν περισσότερο τις σχέσεις των γονιών τους. Πολλές φορές, βλέπουμε να δημιουργείται, σιγά σιγά, μια απόσταση ανάμεσα τους (Μπρίκνερ, 1992).

Ø Πως μπαίνουν τα μωρά στην κοιλιά;

Η απάντηση στο ερώτημα μπορεί να είναι η ακόλουθη:

«Σίγουρα θα έχεις δει πως τα κοριτσάκια κάτω από την κοιλίτσα φαίνονται αλλιώς από τα αγοράκια. Μόνο τα κοριτσάκια όταν μεγαλώσουν γίνονται μαμάδες και κάνουν παιδάκια. Τα αγοράκια όταν μεγαλώσουν γίνονται μπαμπάδες». «Τα κορίτσια έχουν ανάμεσα στα πόδια τους μια μικρή τρυπούλα, ένα άνοιγμα. Από δω βγαίνουν τα μωρά έξω, όταν τα κοριτσάκια γίνουν μαμάδες».

Αν δούμε ότι η απάντηση αυτή δεν ικανοποιεί, τότε μπορούμε να συμπληρώσουμε έτσι:

«Ξέρεις, η τρυπούλα αυτή που έχουν τα κοριτσάκια, όσο μεγαλώνουνε, μεγαλώνει κι αυτή, γίνεται πιο φαρδιά και έτσι μπορεί ένα πολύ μικρό μωράκι

να βγει με το κεφαλάκι του έξω. Μετά η τρυπούλα κλείνει και πάλι. Βέβαια, όλα αυτά δε γίνονται τόσο εύκολα. Η μαμά κουράζεται και πονάει, γι' αυτό και σ' αγαπάει τόσο πολύ» (Μπρίκνερ, 1992).

Ø Γιατί πρέπει να έχει κανείς έναν μπαμπά; Συζήτηση για τη σεξουαλική πράξη / γονιμοποίηση.

Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια δε γίνεται τόσο εύκολα κατανοητός όσο της μητέρας. Παραδείγματα υπάρχουν πάρα πολλά, που αναφέρονται στη γονιμοποίηση τόσο των ζώων όσο και των φυτών. Με τα παραδείγματα αυτά, περιμένει κανείς πως τα παιδιά θα μπορέσουν να βγάλουν συμπεράσματα ανάλογα και για τις σχέσεις των ανθρώπων. Σύμφωνα με την πείρα, όμως, κάτι τέτοιο δεν είναι γενικά κατορθωτό. Αν πάρουμε υπόψη μας όλα τα στάδια της γονιμοποίησης των φυτών μέχρι το τελικό, τη δημιουργία του καρπού, θα διαπιστώσουμε πως είναι πάρα πολύ δύσκολο για ένα παιδί από τέτοιες γενικότητες να φθάσει στις ειδικές σχέσεις που πρέπει να υπάρχουν ανάμεσα στη μαμά και τον μπαμπά. Ακόμη και ένα παράδειγμα με ζώα, δε θα βοηθούσε περισσότερο ένα παιδί να βρει τις ανάλογες σχέσεις που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους. Ιδιαίτερα η διαδικασία αυτή σε μεγάλα ζώα, αν πάρει κανείς υπόψη του την αγριότητα και βιαιότητα με την οποία γίνεται, θα μπορούσε να αφήσει πολύ άσχημες εντυπώσεις σ' ένα παιδί. Γενικά τέτοια παραδείγματα, που αφήνουν πολλές ασάφειες, αμφιβολίες και απορίες, μπορεί να δημιουργήσουν αργότερα μια λαθεμένη εντύπωση γύρω από το σεξουαλικό πρόβλημα. Πολύ εύκολα θα μπορούσε να καταλήξει ένα παιδί στο συμπέρασμα πως όλη αυτή

η διαδικασία έχει όχι μόνο μηχανιστικό χαρακτήρα, αλλά απαλλάσσει και τον έναν και τον άλλον από κάθε υπευθυνότητα.

Αρκετοί γονείς είναι της γνώμης, επειδή ακριβώς δυσκολεύονται να συζητήσουν με τα παιδιά τους προβλήματα που αφορούν τις σεξουαλικές σχέσεις, πως είναι ακόμη νωρίς να μιλήσει κανείς για τέτοια πράγματα και πως ασφαλώς τα παιδιά δεν είναι ακόμη σε θέση να καταλάβουν αυτή τη διαδικασία.

Ακριβώς, όμως, το γεγονός πως τα παιδιά σ' αυτή την ηλικία, κατά κανόνα, δε διαθέτουν εμπειρία από σεξουαλική πράξη, διευκολύνει αφάνταστα μια συζήτηση προς την κατεύθυνση αυτή. Και η συζήτηση αυτή μπορεί να είναι πολύ πιο ανώδυνη για τους γονείς και εύκολη για τα παιδιά.

Το φαινόμενο της γονιμοποίησης είναι αποτέλεσμα της συνάντησης του μπαμπά και της μαμάς.

«Ασφαλώς ξέρεις πως τα μικρά γίνονται σε ένα μικρό θαλαμίσκο (καμαρούλα) στην κοιλιά της μαμάς, από ένα πολύ μικρό. Το αυγό βρίσκεται στη μαμά, τότε μόνο αρχίζει να μεγαλώνει, όταν ενώνεται με ένα μικρό κομματάκι σαν σπόρο (το σπέρμα), που προέρχεται απ' τον μπαμπά.

Σε περίπτωση που ακολουθήσει άλλη ερώτηση, για το πώς γίνεται η γονιμοποίηση, μπορεί κανείς να συνεχίσει με την ακόλουθη απάντηση:

«Επειδή το μικρό αυγό, μπορεί να μεγαλώσει ανώδυνα χωρίς να του συμβεί κάτι μόνο στη μικρή κάμαρη που βρίσκεται στην κοιλιά της μαμάς. Εδώ ακριβώς, στο μέρος αυτό, πρέπει να φθάσει και το σπέρμα του μπαμπά. Ο δρόμος που ακολουθεί είναι ακριβώς ο ίδιος δρόμος που ακολουθεί και το παιδάκι όταν μεγαλώσει αρκετά, για να βγει έξω από την κοιλιά. Δηλαδή από το άνοιγμα που βρίσκεται ανάμεσα στα πόδια της μαμάς. Τα γεννητικά

όργανα του άντρα είναι έτσι φτιαγμένα ώστε να μη δημιουργούνται ιδιαίτερα προβλήματα».

Σ' αυτό το σημείο ίσως χρειαστεί να προχωρήσει κανείς και σε λεπτομέρειες, αναφερόμενος σε συγκεκριμένες καταστάσεις (Μπρίκνερ, 1992).

Ø Γιατί το πέος μου είναι διαφορετικό από των άλλων αγοριών; (Τι είναι περιτομή;).

Όταν γεννιέται ένα αγόρι, έχει ένα κομμάτι δέρμα πάνω στην άκρη του πέους του, που ονομάζεται ακροποσθία. Σε μερικά αγόρια αφαιρείται αυτό το κομμάτι του δέρματος, όταν είναι μικρά, συνήθως μόνο λίγων ημερών. Αυτή η χειρουργική επέμβαση ονομάζεται περιτομή. Το πέος διαφέρει στην όψη αλλά δεν είναι καθόλου διαφορετικό (Morris, 2005).

Ø Γιατί έχουμε στήθος;

Όλες οι γυναίκες έχουν στήθος. Αρχίζει να μεγαλώνει, όταν το κορίτσι είναι περίπου 10, 11 ή 12 χρόνων, ή, μερικές φορές, αργότερα. Μπορεί να έχει διάφορα σχήματα και διάφορα μεγέθη.

Αυτό που το κάνει ξεχωριστό, όταν μια γυναίκα γεννήσει, το στήθος γεμίζει γάλα για να τραφεί το μωρό. Η μητέρα παίρνει το μωρό αγκαλιά και το θηλάζει μόλις γεννηθεί.

Τα μωρά μπορούν να ζήσουν πίνοντας μόνο το γάλα της μαμάς τους, για κάποιους μήνες, μέχρι δηλαδή να μεγαλώσουν αρκετά, και να μπορούν να τρώνε φαγητό (Morris, 2005).

Ø Τι είναι αυτό; ρωτάει κάποιο παιδί δείχνοντας την τριχοφυΐα στα γεννητικά όργανα

Αρχίζει να μεγαλώνει κατά τη διάρκεια της εφηβείας, μαζί με την τριχοφυΐα στα μπράτσα, στα πόδια και κάτω απ' τις μασχάλες. Άντρες και γυναίκες έχουν τριχοφυΐα στο εφηβαίο και στις μασχάλες. Στα αγόρια αρχίζει να αναπτύσσεται στο πρόσωπο, στο στήθος κοντά στο τέλος της εφηβείας (Morris, 2005).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

(έρευνες σχετικές με τη σεξουαλική αγωγή των παιδιών)

Έρευνα:

Στις **17 Νοεμβρίου 2006** παρουσιάστηκαν τα πορίσματα δύο ερευνών που διεξήχθησαν μέσα στα πλαίσια Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων από τον **Κυπριακό Σύνδεσμο Οικογενειακού Προγραμματισμού.**

Οι έρευνες που παρουσιάστηκαν είναι:

- **"Γνώσεις και στάσεις των νέων σε θέματα σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας και δικαιωμάτων."** (ASTRA). Η έρευνα έγινε από εθελοντές του Συνδέσμου με ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από νέους 17-24 ετών.
- **"Αξιολόγηση της σεξουαλικής αγωγής στην Κύπρο. Τι πληροφορίες παίρνουν οι νέοι και από πού;"** (SAFE – Sexual Awareness for Europe). Η έρευνα έγινε με τη χρήση αναλυτικών συνεντεύξεων με 6 αγόρια και 6 κορίτσια, ηλικίας 15-18 χρονών από αστικές περιοχές της Κύπρου.

Τα πορίσματα των δύο αυτών ερευνών συνοψίζονται ως εξής:

- Οι νέοι παίρνουν τις περισσότερες πληροφορίες για τη σεξουαλικότητα από φίλους και από τα M.M.E., όμως δε θεωρούν τις πηγές αυτές έγκυρες, και θα ήθελαν να παίρνουν τέτοιες πληροφορίες από ειδικούς.
- Οι περισσότεροι νέοι (94%) πιστεύουν ότι το σχολείο έχει ευθύνη για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, και ότι αυτό δεν γίνεται επαρκώς, ούτε με τον κατάλληλο τρόπο. Από τους ερωτηθέντες, 52% πιστεύουν ότι η σεξουαλική αγωγή πρέπει να ξεκινά στο γυμνάσιο-λύκειο και 38% στο δημοτικό. Το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής διδάσκεται κυρίως στα μαθήματα της βιολογίας ή της οικιακής οικονομίας και βρίσκουν ότι ο τρόπος με τον οποίο γίνεται είναι ανιαρός, στεγνός, και εκτός θέματος με αποτέλεσμα τα απαραίτητα μηνύματα να μη μεταφέρονται.
- Υπάρχει άγνοια για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, τον τρόπο μετάδοσής τους, και τους τρόπους προστασίας από αυτά. Επίσης, οι νέοι πιστεύουν ότι τα ΣΜΝ δεν τους αφορούν.
- Οι γνώσεις για τις μεθόδους αντισύλληψης και τη σωστή χρήση τους είναι πολύ περιορισμένες.
- Υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στους νέους για αμφιλεγόμενα θέματα όπως η αντισύλληψη, η έκτρωση και η ομοφυλοφιλία, με εμφανή στοιχεία προκατάληψης σε πολλές από τις απαντήσεις των νέων.
- Διαφάνηκε έντονα η ανάγκη των νέων για πληροφόρηση και προβληματισμό γύρω από θέματα σεξουαλικότητας.

Συμπεράσματα:

1. Η εφαρμογή προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία σύμφωνα με τις ανάγκες των νέων και της σύγχρονης μεταβαλλόμενης Κυπριακής κοινωνίας είναι μια πραγματική ανάγκη.
2. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να καταρτιστούν από ειδικούς και να εφαρμοστούν από κατάλληλα εκπαιδευμένα άτομα για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των νέων για έγκυρη πληροφόρηση.
3. Διαφαίνεται η ανάγκη να περαστούν πιο ξεκάθαρα μηνύματα ως προς τη σημασία της αντισύλληψης και της προστασίας από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, αλλά και του τι αποτελεί επικίνδυνη συμπεριφορά.
4. Πολλοί νέοι αναφέρουν ότι είτε δεν υπάρχει (36,7%), είτε δε γνωρίζουν αν υπάρχει (24,5%) υλικό σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο σχολείο τους. Η εξασφάλιση και η διαθεσιμότητα έγκυρου υλικού πληροφόρησης στα σχολεία είναι μια άμεση ανάγκη.
5. Τα προγράμματα που θα διαμορφωθούν θα πρέπει να δείξουν ευαισθησία και σεβασμό στις διαφορετικές ανάγκες και απόψεις των νέων.
6. Οι νέοι χρειάζονται περισσότερη πληροφόρηση, προβληματισμό και συζήτηση γύρω από ευαίσθητα θέματα για τα οποία οι απόψεις τείνουν να ποικίλουν, όπως η ομοφυλοφιλία, οι σχέσεις των δύο φύλων, και οι προγαμιαίες σχέσεις. Επείγει να ενθαρρυνθούν πρωτοβουλίες που να στοχεύουν στη μείωση της προκατάληψης και την προώθηση του σεβασμού προς τη διαφορετικότητα.

Σκοποί της έρευνας:

Διερεύνηση της γνώσης και των στάσεων των νέων σε διαφορετικές χώρες

Συγκριτική και διαπολιτισμική ανάλυση των δεδομένων: Αναγνώριση ομοιοτήτων και διαφορών, σχετικά με την σεξουαλικότητα, ανάμεσα στις συμμετέχουσες χώρες.

Αναγνώριση των αναγκών για τη λήψη μέτρων για την ικανοποίηση των αναγκών αυτών.

Μεθοδολογία:

Ερωτηματολόγια με κλειστές ερωτήσεις που ετοιμάστηκαν από τη **Δρ. Χριστιάνα Κούτα**, πρόεδρο του Κυπριακού Συνδέσμου Οικογενειακού

Προγραμματισμού συμπληρώθηκαν από 50 νέους ηλικίας

16-24 ετών σε κάθε χώρα.

Στην Κύπρο το δείγμα αποτελείτο, 50 φοιτητές 18-23 ετών, αστικό δείγμα από σχετικά ψηλό κοινωνικοοικονομικό στρώμα. Η διανομή των ερωτηματολογίων έγινε από εθελοντές του ΚΣΟΠ.

Συμπεράσματα:

1. Διαφαίνεται η ανάγκη να περαστούν πιο **ξεκάθαρα μηνύματα** ως προς τη σημασία της αντισύλληψης και της προστασίας από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, αλλά και του **τί αποτελεί επικίνδυνη συμπεριφορά**.
2. Η εφαρμογή προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία σύμφωνα με τις ανάγκες των νέων και της σύγχρονης μεταβαλλόμενης Κυπριακής κοινωνίας είναι μια πραγματική ανάγκη.
3. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να καταρτιστούν από **ειδικούς** και να εφαρμοστούν από **κατάλληλα εκπαιδευμένα άτομα** για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των νέων για **έγκυρη πληροφόρηση**.
4. Πολλοί νέοι αναφέρουν ότι είτε δεν υπάρχει (36,7%), είτε δε γνωρίζουν αν υπάρχει (24,5%) τέτοιο υλικό στο σχολείο τους. **Η εξασφάλιση και η διαθεσιμότητα έγκυρου υλικού πληροφόρησης στα σχολεία είναι μια άμεση ανάγκη**.
5. Τα προγράμματα που θα διαμορφωθούν θα πρέπει να δείξουν **ευαισθησία** και **σεβασμό** στις διαφορετικές ανάγκες και απόψεις των νέων.
6. Οι νέοι χρειάζονται περισσότερη πληροφόρηση, προβληματισμό και συζήτηση γύρω από ευαίσθητα θέματα για τα οποία οι απόψεις τείνουν να ποικίλουν, όπως η ομοφυλοφιλία, οι σχέσεις των δύο φύλων, και οι προγαμιαίες σχέσεις. Επείγει να ενθαρρυνθούν πρωτοβουλίες που να στοχεύουν στη **μείωση της προκατάληψης** και την **προώθηση του σεβασμού προς τη διαφορετικότητα**.

Πρόγραμμα Ποιοτικής Έρευνας SAFE(2006)

Αξιολόγηση της Σεξουαλικής Αγωγής στην Κύπρο:

Τι πληροφορίες παίρνουν οι νέοι και από πού;

Στάλω Λέστα,

Ερευνήτρια, Ψυχοθεραπεύτρια

Μεθοδολογία:

Ποιοτική έρευνα με χρήση αναλυτικών συνεντεύξεων

με 6 αγόρια και 6 κορίτσια, ηλικίας 15-18 ετών,

από αστικές περιοχές της Κύπρου.

Αποτελέσματα:

MME

Οι περισσότερες πληροφορίες που λαμβάνουν οι νέοι από τα MME έχουν να κάνουν με τη σεξουαλική πράξη, που συχνά παρουσιάζεται με εξωπραγματικό, παραπλανητικό, «φτηνό», ακόμη και βίαιο τρόπο. Οι ερωτηθέντες δε θεωρούν ότι οι πληροφορίες από τα MME ή από το διαδίκτυο μπορούν να έχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Σχολείο

Πληροφορίες για τη σεξουαλική υγεία λαμβάνονται κυρίως από το σχολείο, στα μαθήματα της βιολογίας ή της οικιακής οικονομίας, που όμως οι νέοι τα θεωρούν ανιαρά, στεγνά, και εκτός θέματος, και έτσι δεν πετυχαίνουν να μεταδώσουν τα απαραίτητα μηνύματα.

Φίλοι

Οι ερωτηθέντες ανέφεραν ότι παίρνουν τις περισσότερες πληροφορίες για τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική πράξη από φίλους.

Στάσεις

Οι στάσεις προς τη χρήση αντισύλληψης, την έκτρωση και την ομοφυλοφιλία δείχνουν ότι **τα στερεότυπα και ο συντηρητισμός όχι μόνο είναι εμφανή, αλλά αποτελούν και αποτρεπτικούς παράγοντες στην έκφραση υγιούς σεξουαλικής ζωής.**

ΣΜΝ

Οι γνώσεις των νέων για τα Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα (ΣΜΝ) είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Κανείς δε μπορούσε να αναφέρει συγκεκριμένες πληροφορίες για τη μετάδοσή τους, την προφύλαξη, τα συμπτώματα, ή τη θεραπεία. Οι πλείστοι ερωτηθέντες πιστεύουν ότι τα ΣΜΝ δεν τους αφορούν.

Αντισύλληψη

Οι γνώσεις για τις μεθόδους αντισύλληψης και τη σωστή χρήση τους είναι πολύ περιορισμένες.

Έκτρωση

Περισσότεροι από τους μισούς ανέφεραν ότι γνωρίζουν κάποια έφηβη που έχει κάνει έκτρωση. Οι γνώσεις τους για την έκτρωση προέρχονται κυρίως από την τηλεόραση ή από φίλους, και παρουσιάζεται με αρνητικό τρόπο, γεγονός που ίσως κάνει τα κορίτσια να συνειδητοποιήσουν πόσο δύσκολη και δυσάρεστη μπορεί να είναι μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη.

Ομοφυλοφιλία

Οι νέοι λαμβάνουν συγκρουόμενα μηνύματα από το σχολείο (ιδιαίτερα τα θρησκευτικά) και την τηλεόραση. Τα αγόρια παρουσιάζουν πολύ λιγότερη ανεκτικότητα προς τα ομοφυλόφιλα άτομα από ότι τα κορίτσια. (www.neolaia.eu, 2006)

Συμπεράσματα:

- Οι νέοι δεν παίρνουν σχεδόν καθόλου πληροφορίες από τις πηγές που οι ίδιοι θεωρούν κατάλληλες, δηλαδή ειδικούς, σύμβουλους, ψυχολόγους και επαγγελματίες υγείας. **Η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία θα πρέπει να περιλαμβάνει τη συμμετοχή ειδικών, και να εμπλέκει τους ίδιους τους νέους.**
- Οι νέοι δυσκολεύονται να μιλήσουν με τους γονείς τους λόγω της επιρροής των ταμπού, και συχνά λόγω ανεπαρκών επικοινωνιακών δεξιοτήτων των γονέων. **Χρειάζονται προγράμματα εκπαίδευσης των γονιών στο πώς να προσεγγίζουν τα παιδιά τους σε θέματα σεξουαλικής αγωγής.**
- Πολλές γνώσεις είναι περιστασιακές και ανάλογες της προσωπικής εμπειρίας του καθενός. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι νέοι μπορεί να

εκθέσουν τον εαυτό τους σε κινδύνους των οποίων δεν έχουν επίγνωση. **Χρειάζεται να διευκρινιστεί προς τους νέους τι αποτελεί επικίνδυνη συμπεριφορά.**

- Το σχολικό περιβάλλον δεν συντελεί επαρκώς το ρόλο του στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Οι εκπαιδευτικοί έχουν ελάχιστη κατάρτιση στη διδασκαλία της σεξουαλικής αγωγής, και περιορίζονται και από τις δικές τους ανεπάρκειες, όπως η αμηχανία και η ντροπή. Αυτό τονίζει την αναγκαιότητα της **επαρκούς κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Πρέπει να ενισχυθεί όχι μόνο η γνώση των εκπαιδευτικών γύρω από τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία, αλλά και οι επικοινωνιακές και διαπροσωπικές τους δεξιότητες, ώστε να μπορούν να αναπτύξουν σχέσεις με τα παιδιά που να διευκολύνουν την επικοινωνία στα θέματα αυτά.**
- Οι πληροφορίες που παρέχονται από το σχολείο περιορίζονται στη «βιολογική» διάσταση. **Η θεματολογία, η ποιότητα και η μεθοδολογία της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία χρειάζεται να αναθεωρηθεί, ώστε να υιοθετήσει πιο ολοκληρωμένη και εμπειριστατωμένη προσέγγιση, και να ενθαρρύνει τους νέους να λαμβάνουν πληροφορημένες, συνειδητές αποφάσεις για τη σεξουαλική τους υγεία.**
- Η παρούσα εφαρμογή της σεξουαλικής αγωγής αντιμετωπίζεται αρνητικά, με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των νέων και που οι νέοι κρίνουν ότι δεν τους αφορά. **Χρειάζεται να εισαχθούν μέθοδοι διδασκαλίας που να είναι καινοτόμες, μοντέρνες, και προσαρμοσμένες στα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των νέων για πληροφόρηση.**
- Φαίνεται να υπάρχει αρκετός συντηρητισμός, όπως διστακτικότητα στην αποδοχή των ομοφυλόφιλων ατόμων, διστακτικότητα από τα κορίτσια να έχουν στην κατοχή τους προφυλακτικά. **Χρειάζεται να ενθαρρυνθεί η συζήτηση και ο προβληματισμός γύρω από θέματα στάσεων.**

